रयत शिक्षण संस्थेचे,

सद्गुरू गाडगे महाराज कॉलेज, कराड

▪ नॅक पुनर्मूल्यांकन 'A' ग्रेड (अति उत्कृष्ट) ▪ ज्युनिअर कॉलेज 'A' ग्रेड
▪ Website : www.sgm.org.in ▪ Email : sgmkarad@yahoo.com

अति पाण्याचा वापर !
माथी दुष्काळाचं खापर !
नको पाण्याशी खेळू,
पृथ्वी लागलीय होरपळू.
पडेल घशाला कोरड,
जगण्याचं होईल कोडं...!

सद्गुरू

सन २०१५-२०१६

कर्मवीर जयंती समारंभात उपस्थित पाहुण्यांचे स्वागत, प्रास्ताविक करताना प्राचार्य डॉ.मोहन राजमाने व व्यासपीठावर मान्यवर

कर्मवीर जयंती समारंभात मार्गदर्शन करताना मा.डॉ.पतंगरावजी कदम

कर्मवीर जयंती समारंभात मार्गदर्शन करताना रयत शिक्षण संस्थेचे चेअरमन मा.डॉ.अनिल पाटील

कर्मवीर जयंती समारंभात मार्गदर्शन करताना मा.प्रा.डॉ.एन.डी.पाटील

कर्मवीर जयंती समारंभात मनोगत व्यक्त करताना रयत शिक्षण संस्थेचे सचिव मा.डॉ.गणेश ठाकूर

कर्मवीर जयंती उत्सव समारंभाचे औचित्य साधून मान्यवरांच्या उपस्थितीमध्ये महाविद्यालयाच्या नूतन वास्तूचे उद्घाटन प्रसंगी

संपादन समिती

- अध्यक्ष
  प्राचार्य डॉ.मोहन राजमाने
- प्रमुख संपादक
  प्रा.डॉ.दिलीपकुमार कसबे
- सदस्य
  प्रा.डॉ.रेश्मा दिवेकर
  प्रा.अजित लिपारे
  प्रा.सुहास गोडसे
  प्रा.सौ.सीमा चव्हाण
  प्रा.सौ.सुजाता मोहिते
  प्रा.भगवान मोहिते
  प्रा.सौ.माधुरी कांबळे
  प्रा.डॉ.सौ.ए.सी.चव्हाण
  प्रा.भरत सकटे
  प्रा.कु.अश्विनी कदम
  प्रा.एच.के.काळे (ज्यु.कॉलेज उपप्राचार्य)
  प्रा.सौ.संगीता जाधव
  प्रा.जे.एस.कदम
  श्री.आर.टी.मागाडे
  श्री.आर.वाय.गायकवाड
  श्री.व्ही.डी.भोज
  श्री.ए.आर.पाटील
  कु.शितल पाटील (विद्यार्थी प्रतिनिधी)

- मुद्रक
  प्रिंट ओम ऑफसेट
  २६९ ब/२, दौलतनगर, सातारा.
  फोन. ०२१६२-२३४०४९
- अक्षर संधान
  टाईप इनोव्हेटर्स
  मोती चौक, सातारा.
  फोन : ०२१६२-२३४३७२
- मांडणी
  प्रा.डॉ.दिलीपकुमार कसबे
  सद्गुरू गाडगे महाराज कॉलेज, कराड
  मोबा : ९४२०६२७३४५
- रेखाचित्रे
  श्री.अरविंद कोळी, इस्लामपूर
- मुखपृष्ठ
  प्रा.डॉ.दिलीपकुमार कसबे
  प्रा.सौ.माधुरी कांबळे

"स्वावलंबी शिक्षण हेच आमचे ब्रीद" - कर्मवीर

रयत शिक्षण संस्थेचे

सद्गुरू गाडगे महाराज कॉलेज, कराड

सद्गुरू

सन २०१५-२०१६

'सद्गुरू' नियतकालिक । सन २०१४-२०१५

पाहुणे जरी असंख्य....
....पोसते मराठी
आपुल्या घरात हाल ....
....सोसते मराठी
हे असे कितीक खेळ ....
....पाहते मराठी
शेवटी मदांध तख्त ....
....फोडते मराठी

- सुरेश भट

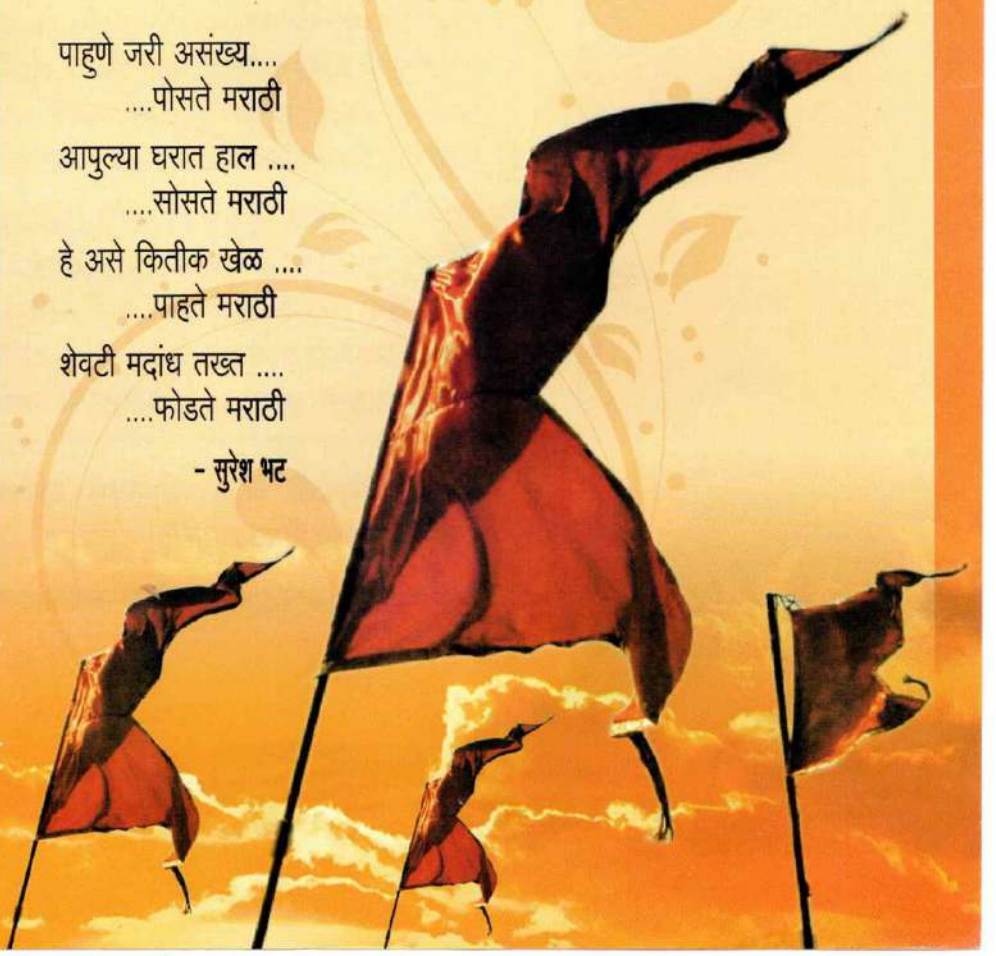

अध्यक्षीय

अध्यक्षीय.....

सद्गुरू गाडगे महाराज कॉलेजमध्ये प्राचार्य म्हणून काम करत असताना खरोखर मनस्वी आनंद होत आहे. कराड परिसरच नव्हे तर सातारा, सांगली, पंढरपूर, रत्नागिरी व सोलापूर परिसरातील विद्यार्थी या महाविद्यालयात शिक्षण घेण्यासाठी येतात, विद्यार्थ्यांच्यासाठी पूर्वीचे वसतीगृह असून सुध्दा सर्वसोयींनी युक्त ८४ खोल्या असणारे स्वतंत्र नवीन वसतिगृह बांधले आहे. रिक्रीएशन हॉल, पुरेशी स्वच्छता गृहे, सोलर हॉट वॉटर व प्रत्येक रूममध्ये इनव्हर्टर लाईट सुविधा देऊन अभ्यासासाठी प्रसन्नतेचे वातावरण देण्याचा प्रयत्न केलेला आहे. त्याचप्रमाणे मुलींच्यासाठी जून २०१६ मध्ये राहण्यासाठी तयार झालेले चौथे वसतीगृह सर्व सोई-सुविधानी युक्त आहे. पालक व पाल्य यांची सततच मागणी वाढत असल्यामुळे या सुविधा देताना आम्हालाही आनंद वाटतो.

महाविद्यालय, प्रशासन इमारत, सर्व सोईंनी युक्त प्रयोगशाळा, संगणकीय ग्रंथालय, सर्व विभागासाठी स्वतंत्र खोल्या देण्याचा प्रयत्न केलेला आहे. महाविद्यालयाचे काम करत असताना येथील पालक, माजी विद्यार्थी, प्राध्यापक वर्ग, प्रशासकीय सेवक, स्थानिक व्यवस्थापन समिती, माजी विद्यार्थी संघ, नागरिक संस्था व महाविद्यालयावर प्रेम करणारे असंख्य स्नेही यांचे कधी प्रत्यक्ष कधी फोनवरून मिळणारे मार्गदर्शन व सहकार्य लाख मोलाचे आहे. त्यामुळेच विद्यार्थ्यांच्या गुणात्मक वाढीबरोबर संख्यात्मक वाढ सुध्दा होऊ लागली आहे. खऱ्या अर्थाने गाडगे बाबा, कर्मवीर आण्णा यांच्या स्वप्नांच्या पूर्ततेच्या दिशेने वाटचाल होताना जाणवल्याशिवाय राहणार नाही.

स्पर्धेच्या युगात विद्यार्थी टिकला पाहिजे, या दृष्टीने आमचा प्रयत्न आहे. स्किल बेस्ड शिक्षण मिळावे म्हणून छोटे-छोटे फाइनान्सिंग कोर्स, स्पर्धा परीक्षा मार्गदर्शन, पोलीस प्रशिक्षण, नेट/सेट परीक्षा मार्गदर्शन, प्लेसमेंट सेल इत्यादी सुविधांच्या माध्यमातून विद्यार्थ्यांचा भविष्यकाळ कसा उज्ज्वल करता येईल हे आम्ही पाहतो आहोत. याच्यासाठी रयत शिक्षण संस्था, शिवाजी विद्यापीठ व यू.जी.सी.च्या मार्गदर्शक सूचनांची पायमल्ली होणार नाही, याची प्रामुख्याने काळजी घेतली जाते. म्हणूनच संस्था व विद्यापीठ स्तरावर नावलौकिक वाढण्यास वाव मिळत आहे.

हा अंक म्हणजे माझ्या सर्व सदस्यांचे, विद्यार्थी लेखकांचे फलित होय.

प्राचार्य, डॉ.मोहन राजमाने

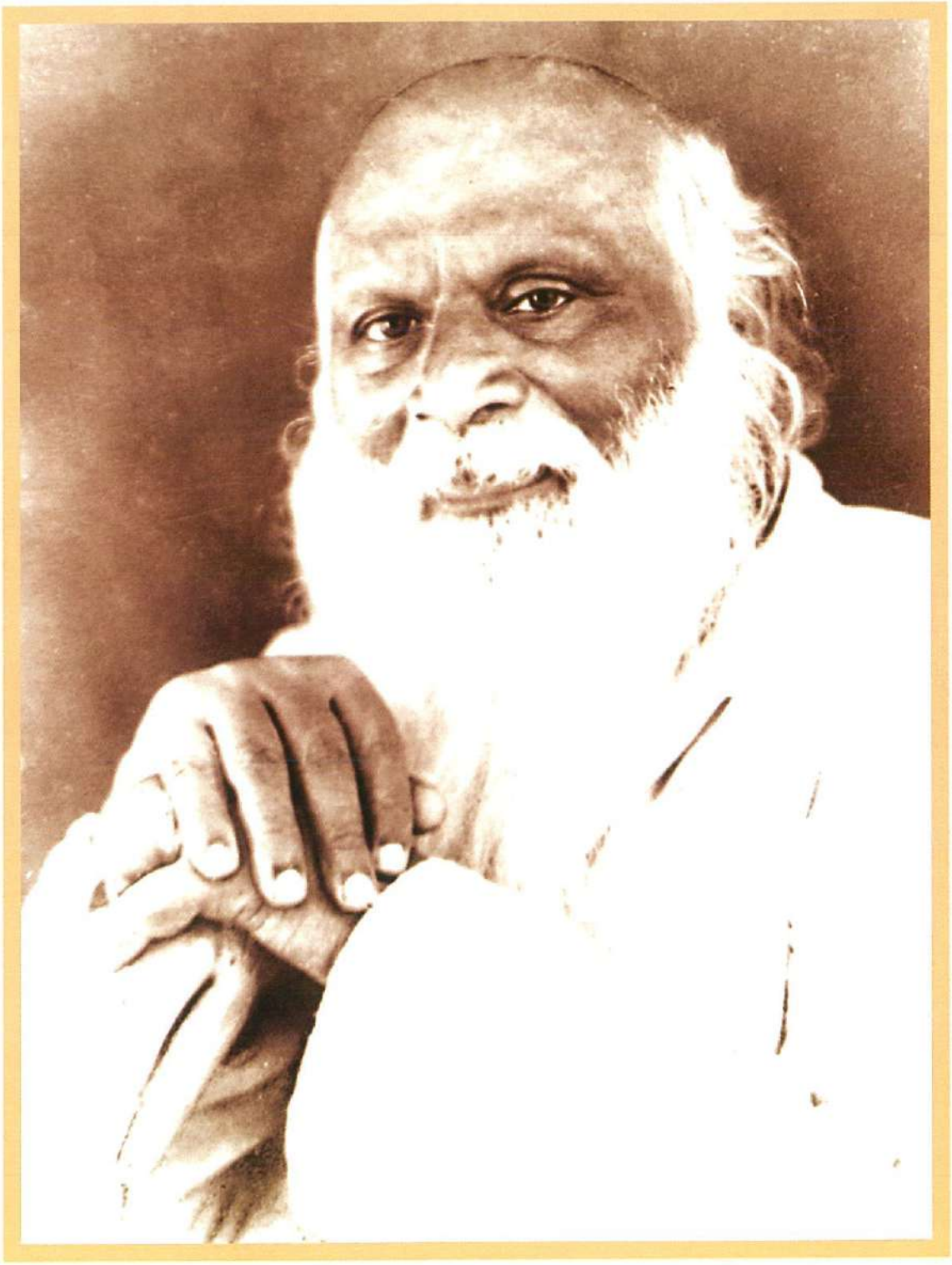

रयत शिक्षण संस्थेचे संस्थापक

पद्मभूषण डॉ.कर्मवीर भाऊराव पायगौंडा पाटील

(२२ सप्टेंबर १८८७ - ९ मे १९५९)

गोपाला गोपाला । देवकीनंदन गोपाला ।।

सद्गुरू गाडगे महाराज

डेबूजी झिंगराजी जाणोरकर

(२३ फेब्रुवारी १८७६ - २० डिसेंबर १९५६)

|| रयत शिक्षण संस्थेचे मान्यवर ||

|| आमची प्रेरणा ||

मा.खासदार शरदचंद्रजी पवार
अध्यक्ष, रयत शिक्षण संस्था, सातारा

मा.डॉ.अनिल पाटील
चेअरमन
रयत शिक्षण संस्था, सातारा

मा.डॉ.पतंगराव कदम
अध्यक्ष
स्थानिक व्यवस्थापन, समिती

। सेवानिवृत्ती सत्कार ।

प्राचार्य मोहन राजमाने यांचे हस्ते सत्कार प्रा.वामन बळवंतराव पाटील
(समाजशास्त्र सि.कॉलेज ३१-५-२०१५)

डॉ.मानसिंग मारूती पाटील
(बॉटनी सि.कॉलेज ३०-६-२०१५)

प्रा.रत्नाकर वामन जगताप
(रसायनशास्त्र सि.कॉलेज ३०-६-२०१५)

प्रा.परशुराम रामचंद्र राजमाने
(रसायनशास्त्र सि.कॉलेज ३०-८-२०१५)

श्री.विजयकुमार दत्तात्रय हुलवान
(ग्रंथपाल ३१-१०-२०१५)

प्रा.शरद मारूती चव्हाण
(वाणिज्य ज्यु.कॉलेज ३१-५-२०१५)

प्रा.सौ.भाग्यशालिनी विलास थोरात
(जीवशास्त्र ज्यु.कॉलेज ३१-५-२०१५)

प्रा.सौ.संध्या वसंतराव होनराव
(संस्कृत ज्यु.कॉलेज ३०-११-२०१५)

श्री.खुदबुद्दीन अब्दुल बागवान
(प्रयोगशाळा परिचर ३१-५-२०१५)

महाविद्यालयाचे कार्यकुशल, निर्णयक्षम **प्राचार्य डॉ.मोहन राजमाने**

प्राचार्य डॉ.मोहन राजमाने यांचे समवेत
'सद्गुरू' २०१५-१६ चे प्रमुख संपादक व सदस्य

माजी विद्यार्थी मेळावा दि. २१ सप्टेंबर २०१५
मनोगत व्यक्त करताना माजी विद्यार्थी

शिवाजी विद्यापीठ आयोजित आदरणीय पी.डी.पाटील व्याख्यानमालेत
मार्गदर्शन करताना मा.संभाजीराव पाटणे (सातारा)

पॅनकार्ड वितरण प्रसंगी ज्यु.विभागाचे उपप्राचार्य एच.के.काळे
व प्राचार्य डॉ.मोहन राजमाने

। पुरस्कार । सन्माननीय निवड । पीएच.डी । सेट/नेट उत्तीर्ण । । ग्रंथलेखन । स्पर्धा परीक्षा यश ।

प्रा.सौ.शोभना रैनाक
(मराठी)
हिरकणी पुरस्कार बचपन वर्ल्ड फोरम् आणि विश्वसंगीत संस्था, पुणे यांचे वतीने

प्रा.डॉ.रामदास बोडरे
(प्राणीशास्त्र)
'ज्ञान ज्योती' अवॉर्ड (राज्यस्तरीय) अविष्कार सोशल अँड एज्युकेशन फाऊंडेशन, कोल्हापूर यांचे वतीने

प्रा.डॉ.दिलीपकुमार कसबे
(हिंदी)
राज्यस्तरीय 'राष्ट्रपिता महात्मा फुले आदर्श प्राध्यापक' पुरस्कार परिवर्तन प्रतिष्ठान कराड यांचा

प्रा.अभिजीत माने
(प्राणीशास्त्र)
'ज्ञान ज्योती' अवॉर्ड (राज्यस्तरीय) अविष्कार सोशल अँड एज्युकेशन फाऊंडेशन, कोल्हापूर यांचे वतीने

प्रा.सौ.संगीता जाधव
(एमसीव्हीसी)
पालवी चॅरिटेबल ट्रस्टकडून ८ मार्च जागतिक महिला दिनानिमित्त 'आदर्श प्रेरणा पुरस्कार'

प्रा.डॉ.अरूण शिंदे
(मानसशास्त्र)
मानसशास्त्र परिषद शि.वि.कोल्हापूर सातारा जिल्हा उपाध्यक्ष पदी निवड

प्रा.सुरेश साळुंखे
(इतिहास)
राष्ट्रीय सेवा योजनेच्या कराड तालुका समन्वयक पदी निवड

प्रा.संदिप तोरणे (ज्यु.कॉ.)
आंतरराष्ट्रीय मानवी हक्क आयोगाच्या महाराष्ट्र प्रदेश सचिव पदी निवड

प्रा.डॉ.बाळकृष्ण काळे
(भूगोल)
पीएच.डी.शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

प्रा.डॉ.प्राजक्ता निकम
(मराठी)
पीएच.डी.शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

प्रा.राजेंद्र इंगोले
हिंदी संदर्भ ग्रंथलेखन
'मुद्रित माध्यम'

प्रा.डॉ.दिलीपकुमार कसबे
हिंदी संदर्भ ग्रंथलेखन
'साठोत्तरी हिंदी उपन्यासों में दलित चेतना'

प्रा.सौ.सीमा चव्हाण
(संस्कृत)
'कृतज्ञता' व 'संस्कृतने मराठीला दिलेले दान' ग्रंथलेखन

रूपाली माने
(हिंदी)
सेट परीक्षा उत्तीर्ण

सूरज काकडे
(समाजशास्त्र)
सेट परीक्षा उत्तीर्ण

महादेव शेरीकर
(एम.एस्सी. रसायनशास्त्र)
नेट/सेट परीक्षा उत्तीर्ण

महाविद्यालयातील विद्यार्थी

सचिन दसपुते
डेव्हलपमेंट ऑफिसर, असिस्टंट मॅनेजर (आर.आर.बी)
निवड स्पर्धा परीक्षा

रमा कांबळे
कर सहाय्यक पदी निवड
सत्कार प्रसंगी मा.प्राचार्य व मान्यवर

आरती नांगरे
विक्रीकर निरीक्षक पदी निवड
सत्कार प्रसंगी मा.प्राचार्य व मान्यवर

संपादकीय

'सद्गुरू' नियतकालिक हे महाविद्यालयाचा आरसा होय.

विद्यार्थ्यांच्या साहित्यिक कलागुणांचा ठेवा म्हणून पाहत असतांना अंकाचा दर्जा राखण्याच्या दृष्टीने विशेष प्रयत्न करण्यावर भर दिला जातो. महाविद्यालयातील साहित्यिक लेखक, कवी, चित्रकार (पेन्सिल, रंग) छायाचित्रकार यांच्या कलेच्या साधनेच्या दृष्टिने महाविद्यालयाचा अंक विद्यार्थी लेखकांना संधी देत असतो.

'सद्गुरू' अंक आपल्या हाती देतांना मला मनस्वी आनंद होत आहे. मराठी, हिंदी, इंग्रजी, संस्कृत, विज्ञान इत्यादी भाषा व विषयांना बिंब व प्रतिबिंब अशा दोन भागात विभागून पदवी, पदवीपूर्व व पदव्युत्तर विभागात ज्ञान साधना करणाऱ्या विद्यार्थ्यांचा हा अविष्कार आहे, त्यांनी केलेली साहित्य साधना व कलाविष्कार नक्कीच आपण समजून घ्याल यात तीळमात्र शंका नाही, हा अंक म्हणजे जास्तीत जास्त साहित्य प्रकारांना हाताळण्याचा केलेला प्रयत्न होय.

महाविद्यालयातील प्राध्यापक वृंद सतत विविध पुरस्कारांनी सन्मानित होताना दिसतात. वेगवेगळ्या पदावर झालेल्या निवडी व निवृत्तीपर्यंत उच्च विद्याविभूषित होण्याचा प्रा.बाळकृष्ण काळे (भूगोल) यांचा प्रयत्न अनेकांना उर्मी प्रदान करतो. स्पर्धा परीक्षा मार्गदर्शनमधून श्री.सचिन दसपुते, रमा कांबळे व कु.आरती नांगरे यांच्या डेव्हलपमेंट ऑफिसर, कर सहाय्यक व विक्रीकर निरीक्षक पदी झालेल्या निवडी तसेच नेट/सेट मार्गदर्शन केंद्रातून उत्तीर्ण होणारे विद्यार्थी कु.रूपाली माने, सुरज काकडे, महादेव शेरीकर इत्यादी भावी सुखी संपन्न जीवनाची दिशा देतात व इतरांना आशावादी प्रेरणा देतात. पायल खाडे, सुरज जगदाळे, तेजस्विनी देशमुख, मनिषा घाडगे, रूचिरा भाटे, मोनिका आमणे यांनी शिवाजी विद्यापीठाच्या गुणवत्ता यादीत क्रमांक पटकावून महाविद्यालयाची मान उंचावलेली आहे. बुध्दिमत्तेबरोबर क्रिडा क्षेत्रात सुध्दा आमच्या विद्यार्थ्यांनी वैयक्तिक व सांघिक खेळामध्ये नावलौकिक मिळविला आहे. पूजा इंगळे सरदेशमुख हिची प्रजासत्ताक दिन परेड दिल्ली राजपथ संचलनासाठी झालेली निवड उल्लेखनीय आहे.

शिवाजी विद्यापीठ ३५ व्या जिल्हा युवा महोत्सवात पाच कलाप्रकारात अनुक्रमे मुकनाट्य (प्रथम), लावणी (प्रथम), वादविवाद (द्वितीय), लघुनाटिका (द्वितीय), एकांकिका इत्यादी स्पर्धांत घवघवित यश संपादन केले. मध्यवर्ती युवा महोत्सव कडेगाव याठिकाणी चेतन मगरे फोटोग्राफीमध्ये द्वितीय क्रमांक, सरदार वल्लभाई पटेल विद्यापीठ गुजरात या ठिकाणी एकांकिका स्पर्धेत सौरभ बाचल याने प्रथम क्रमांक प्राप्त केला. त्याची शिवाजी विद्यापीठ संघातून नागपूर विद्यापीठ नागपूर व म्हैसूर विद्यापीठ म्हैसूर याठिकाणी राष्ट्रीय संघात निवड झाली.

'सद्गुरू' चा अंक बांधणीमध्ये प्राचार्य डॉ.मोहन राजमाने यांचे अनमोल सहकार्य लाभले. सद्गुरू चे सर्व सदस्य व प्रत्यक्ष, अप्रत्यक्ष ज्यांचे सहकार्य लाभले ते सर्व तसेच प्रिंट ओम ऑफसेट या सर्वांचे सहकार्य लाख मोलाचे मानतो.

डॉ.दिलीपकुमार कसबे

भावपूर्ण श्रध्दांजली

- **प्रि.डॉ.रा.कृ.कणबरकर** – माजी प्राचार्य, माजी कुलगुरू शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर
- **प्रमोद शेंडे** – माजी उपाध्यक्ष विधानसभा
- **डॉ.ए.पी.जे.अब्दुल कलाम** – माजी राष्ट्रपती
- **प्रा.यु.जी.पाटील** – स्थानिक व्यवस्थापन समिती स.गा.म.कॉलेज, कराड
- **बाबासाहेब चोरेकर** – माजी सभापती पं.स.कराड
- **बाळा ज.पंडीत** – माजी क्रिकेट पट्टू, समालोचक
- **रविंद्र जैन** – जेष्ठ संगीतकार
- **जगमोहन दालमिया** – अध्यक्ष, बी.सी.सी.आय.
- **मदन पाटील (सांगली)** – माजी मंत्री
- **कमल लक्ष्मण** – बाल साहित्यकार
- **सईद जाफरी** – फिल्म चरित्र अभिनेता
- **संतोष महाडीक** – कर्नल, सातारा
- **शरद जोशी** – शेतकरी संघटना, संस्थापक अध्यक्ष
- **ऋषिकेश अशोक काटकर** – विद्यार्थी इयत्ता ११ वी स.गा.म.कॉलेज, कराड
- **सदाशिवराव पोळ** – माजी आमदार
- **गजानन पेंढारकर** – विको प्रॉडक्ट
- **अशोक सिंघल** – माजी खासदार भाजप
- **साधना शिवदासनी नय्यर** – हिंदी फिल्म अभिनेत्री
- **कविवर्य मंगेश पाडगांवकर** – मराठीतील प्रसिध्द कवी
- **ए.बी.वर्धन** – कॉम्रेड, खासदार
- **द.भि.कुलकर्णी** – जेष्ठ समिक्षक
- **डॉ.शंकर पुणतांबेकर** – मराठी भाषिक हिंदी के विख्यात साहित्यकार
- **निदा फाजली** – हिंदी के ग़ज़लकार
- **दीपा महानवर** – प्राचार्य
- **सुनिल सुर्यवंशी** – जवान
- **पी.ए.संगमा** – माजी लोकसभा सभापती
- **एच.आर.मडवी** – प्राचार्य (पनवेल)

सद्गुरू सन २०१५-२०१६

''स्वावलंबी शिक्षण हेच आमचे ध्येय''

॥ कर्मवीर ॥

स्थानिक व्यवस्थापन समिती

चेअरमन

मा.डॉ.पतंगरावजी कदम

सभासद

मा.सचिव, रयत शिक्षण संस्था, सातारा

मा.डॉ.अनिल पाटील

मा.ॲड.रवींद्र केशवराव पवार

मा.विठ्ठलराव रघुनाथ जाधव

मा.ॲड.सदानंद चिंगळे

मा.प्रा.राजेंद्र सोपानराव देशमुख (प्राध्यापक प्रतिनिधी)

मा.प्रा.डॉ.संभाजी रामचंद्र सावंत (प्राध्यापक प्रतिनिधी)

मा.प्रा.भगवान दगडू मोहिते (प्राध्यापक प्रतिनिधी)

मा.श्री.अशोककुमार केशव जाधव (शिक्षकेतर सेवक प्रतिनिधी)

निमंत्रित सभासद

मा.मधुकर गोविंद सावंत

मा.किसनराव पाटील

मा.जितेंद्र हिंदुराव डुबल

मा.अतुल सुभाषराव कदम

सचिव

मा.प्राचार्य, सद्गुरू गाडगे महाराज कॉलेज, कराड

प्रगतीच्या पाऊल खुणा

गुणवत्ता प्राप्त शिक्षक/सन्माननीय पी.एचडी./ सन्माननीय निवड

१. **प्रा.शोभना रैनाक** (मराठी विभाग प्रमुख) यांना 'हिरकणी पुरस्कार' पुणे येथील बचपन वर्ल्ड फोरम आणि विश्वसंगीत संस्था दि. १० मार्च २०१४ रोजी प्राप्त.

२. **प्रा.डॉ.रामदास बोडरे** (प्राणीशास्त्र विभाग) यांना 'ज्ञान ज्योती अवॉर्ड' (राज्यस्तरीय) अविष्कार सोशल अँड एज्युकेशन फाऊंडेशन, कोल्हापूर यांचे वतीने

३. **प्रा.डॉ.दिलीपकुमार कसबे** (हिंदी विभाग, प्रमुख) यांना राज्यस्तरीय 'महात्मा फुले आदर्श प्राध्यापक पुरस्कार' कराड येथील परिवर्तन प्रतिष्ठानच्या वतीने २८ नोव्हेंबर २०१५

४. **प्रा.ए.बी.माने** (प्राणीशास्त्र विभाग) यांना 'ज्ञान ज्योती अवॉर्ड' (राज्यस्तरीय) अविष्कार सोशल अँड एज्युकेशन फाऊंडेशन, कोल्हापूर यांचे वतीने दि. ४ मे २०१५

५. **प्रा.डॉ.अरूण शिंदे** (मानसशास्त्र विभाग प्रमुख) यांची शिवाजी विद्यापीठाच्या मानसशास्त्र परिषदेवर सातारा जिल्हा उपाध्यक्ष पदी निवड

६. **प्रा.सुरेश साळुंखे** (इतिहास विभाग) यांची कराड तालुका राष्ट्रीय सेवा योजना समन्वयक पदी निवड

७. **प्रा.संदिप तोरणे** (ज्युनिअर विभाग) यांची आंतरराष्ट्रीय मानवी हक्क आयोगाच्या महाराष्ट्र प्रदेश सचिव पदी निवड

८. **डॉ.बाळकृष्ण काळे** (भूगोल विभाग) यांच्या 'ग्रोथ अँण्ड डिस्ट्रयुब्युशन ऑफ पॉप्युलेशन इन साऊथ कोकण रिजन ऑफ महाराष्ट्र' या प्रबंधास शिवाजी विद्यापीठ कोल्हापूर यांची पीएच.डी.जाहीर.

९. **डॉ.प्राजक्ता निकम** (मराठी विभाग) यांच्या 'मराठीतील स्त्रियांच्या प्रवास वर्णनांचा अभ्यास१९७५ ते २०१०' या प्रबंधास शिवाजी विद्यापीठ कोल्हापूर यांची पीएच.डी.जाहीर.

सेट/नेट मार्गदर्शन उत्तीर्ण विद्यार्थी

१) **रूपाली माने** (हिंदी विभाग), २) **सूरज काकडे** (समाजशास्त्र विभाग),
३) **महादेव शेरीकर** (रसायनशास्त्र विभाग) नेट, सेट

ग्रंथ लेखन

१) **प्रा.राजेंद्र इंगोले** हिंदी संदर्भ ग्रंथ 'मुद्रित माध्यम'
२) **प्रा.डॉ.दिलीपकुमार कसबे** हिंदी संदर्भ ग्रंथ,'साठोत्तरी हिंदी उपन्यासों में दलित चेतना'
३) **प्रा.सौ.सीमा चव्हाण** (संस्कृत)'कृतज्ञता' व 'संस्कृतने मराठीला दिलेले दान'

आंतरराष्ट्रीय चर्चासत्र - पेपर वाचन/प्रकाशन

१) **प्रा.डॉ.नंदिनी रणखांबे** - हुपरी व कोल्हापूर
२) **प्रा.डॉ.रमेश पोळ** (मराठी) - 'जागतिकीकरण आणि मराठी कविता' - चंद्राबाई शांताप्पा शेंडूरे कॉलेज हुपरी या ठिकाणी
३) **प्रा.सचिन जाधव** (हिंदी) 'भूमंडीलकरण और भारतीय शिक्षण व्यवस्था (और सिर्फ तितली उपन्यास के संदर्भ में) चंद्राबाई शांताप्पा शेंडूरे कॉलेज हुपरी (कोल्हापूर) या ठिकाणी
४) **प्रा.सीमा चव्हाण** (संस्कृत) -
१) संस्कृत आसीत् संभाषणास भाषा 'विश्वसंस्कृत परिषद - दिल्ली
२) संस्कृत भाषाया: उपयोगिता - उज्जैन विश्वविद्यालय उज्जैन
५) **प्रा.डॉ.रमेश पोळ** (मराठी) - 'मराठी साहित्याचा उष:काल लावणी'
प्रा.डॉ.रेश्मा दिवेकर 'गंधकोष: भावशब्दफुलांचे गहिरे रंगगंध' युवकमुद्रा मधून प्रकाशन

शिवाजी विद्यापीठ गुणवत्ता शिष्यवृत्ती

१) **प्राप्ती देवकर** (एम.सी.एस)१०,०००/-
२) **पूनम साठे** (एम.ए.२) १०,०००/-
३) **तुषार गायकवाड** (बी.एस्सी. २) १०,०००/-
४) **सूरज जगदाळे** (बी.एस्सी.१) १०,०००/-

शिवाजी विद्यापीठ गुणवत्ता यादी

१) **पायल खाडे** (बी.ए.३) इतिहास विषयात विद्यापीठात ८ वी
२) **मनिषा घाडगे** (बी.सी.एस.३) विद्यापीठात गुणवत्ता यादीत ८ वी
३) **रूचिरा भाटे** (बी.एस्सी. ३ बायोटेक) विद्यापीठ गुणवत्ता यादीत ९ वी
४) **मोनिका आमणे** (बी.एस्सी. ३ बायोटेक) विद्यापीठ गुणवत्ता यादीत १० वी
५) **तेजस्विनी देशमुख** (बी.सी.एस.३) विद्यापीठ गुणवत्ता यादीत ४ थी
६) **निशा अशोक दुर्गविले** (बी.ए. २ संस्कृत) विद्यापीठ शिष्यवृत्ती
७) **स्नेहा रामचंद्र माने** (बी.ए. २ हिंदी) विद्यापीठ शिष्यवृत्ती
८) **राधिका बाळकृष्ण पाटील** (बी.ए. २ तत्वज्ञान) विद्यापीठ शिष्यवृत्ती

केंद्रशासन अहिन्दी भाषी शिष्यवृत्ती

१) **प्रिती अधिकराव खुडे** (एम.ए. २ हिंदी)
२) **सारिका राजेंद्र शहा** (एम.ए. १ हिंदी)
३) **मृणाली लिंबे** (बी.ए. १ हिंदी)
४) **प्रदीप पाटणे** (बी.ए. १ हिंदी)

स्पर्धा परीक्षा विभाग

* **फाऊंडेशन बॅच** - ९६ विद्यार्थी, पूर्ण वेळ बॅच- १४० विद्यार्थी
१) **रमा कांबळे** हिची टॅक्स असिस्टंट पदी निवड
२) **सचिन दसपुते** याची डेव्हलपमेंट ऑफिसर (एल.आय.सी.) पदी निवड, असिस्टंट मॅनेजर (आर.आर.बी.) पदी निवड
३) **आरती नांगरे** हिची विक्रीकर निरीक्षकपदी निवड

वादविवाद वक्तृत्व स्पर्धा विजेते

१) **शीतल चंद्रकांत पाटील** (बी.ए.२) राज्यस्तरीय वक्तृत्व स्पर्धा - नृसिंह कला क्रिडा मंडळ शिराळा - प्रथम क्रमांक, देशभक्त आनंदराव नाईक महाविद्यालय, चिखली वक्तृत्व स्पर्धेत उत्तेजनार्थ, न्या.रानडे आंतरमहाविद्यालयीन वादविवाद स्पर्धेत पुणे या ठिकाणी उत्तेजनार्थ
२) **श्रृतिका शितल बरगाले** - सांगली या ठिकाणी आंतरमहाविद्यालयीन वक्तृत्व स्पर्धेत, प्रथम क्रमांक, चंद्रगिरी ट्रस्ट जयसिंगपूर आंतर महाविद्यालयीन वादविवाद स्पर्धेत पुणे याठिकाणी उत्तेजनार्थ
३) **अमृता जगदाळे** (इ.१२ वी) पंचायत समिती कराड आयोजित तालुकास्तरीय स्वच्छता मित्र करंडक वक्तृत्व स्पर्धेत प्रथम क्रमांक.
४) **प्रियांका राजाराम खवळे** (इ.१२ वी) पंचायत समिती कराड आयोजित स्वच्छता मित्र करंडक वक्तृत्व स्पर्धेत तृतीय क्रमांक, कर्मवीर जयंती निमित्त वक्तृत्व स्पर्धेत ज्युनिअर गटातून प्रथम क्रमांक.

एन.सी.सी. मुले

१) **आकाश पाटील** (SUO) उत्कृष्ट कामगिरी
२) **हणमंत कुंभार** (JUO) उत्कृष्ट कामगिरी
३) **युवराज शेवाळे** (JUO)उत्कृष्ट कामगिरी
४) **हर्षद सावंत** (SGT) बेसिक लिडरशीप कॅम्प कोल्हापूर, डिबेटींग गोल्ड मेडल
५) **अक्षय काटे** (CPL) राज्यस्तरीय स्थलसेना कॅम्प अमरावती
६) **शैनेश आडागळे** (SGT) सी.ए.टी.सी. कॅम्प पन्हाळा क्रॉसकंट्री गोल्ड मेडल
७) **सुरेश बोरकर** (SGT) सी.ए.टी.सी.कॅम्प पन्हाळा गाई कमांडर
८) **अक्षय देसाई** (CDT) सी.ए.टी.सी.कॅम्प पन्हाळा फायरिंग द्वितीय
९) **जिनेल गुंडके** (SGT) सी.ए.टी.सी.कॅम्प पन्हाळा बेस्ट कॅडेट
१०) **स्वप्निल भोसले** (EXSGT) इंडियन आर्मी हवालदार
११) **समाधान माने** (EXSUO) सी.आय.एस.एफ २०१५
१२) **प्रशांत सुर्वे** (EXCDT) इंडियन आर्मी हवालदार २०१५
१३) **रोहीत मोने** (EXCDT) इंडियन आर्मी हवालदार २०१५

एन.सी.सी. मुली

१) **पूजा इंगळे सरदेशमुख** (SUO)
प्रजासत्ताक दिन परेड दिल्ली राजपथ संचलनासाठी निवड
२) **प्रिया पवार** (SGT) विजय दिवस समारोह आदर्श विद्यार्थिनी पुरस्कार
* टी.एस.सी., आय.जी.सी.पुणे कॅम्प सहभागी **कॅडेट श्रृती संकपाळ**

(CDT), **सुप्रिया पिसाळ** (CDT), **मयुरी माने** (CDT)

* आर.डी.सी., आय.जी.सी., औरंगाबाद कॅम्प सहभागी **कॅडेट ऐश्वर्या भोसले, क्षितीजा पवार, प्रणाली पवार**
* एस.पी.एन.आय.सी. **शाहीन आत्तार** (SGT) जैसलमेर राजस्थान
* एन.आय.सी.अमृतसर पंजाब येथे सहभागी **पूजा इंगळे सरदेशमुख** (SUO), **प्रिया पवार** (SGT), **अंकिता साळुंखे** (CPL)
* एन.आय.सी.भुवनेश्वर ओरिसा कॅम्प सहभागी छात्र **श्रृती संकपाळ** (CDT), **सुप्रिया पिसाळ** (CDT), **दिपाली सोनद** (CDT)
* आजमेर ट्रेकिंग राजस्थान येथे सहभागी छात्र **कोमल माळी** (SUO), **सायली यादव** (JUO), **पूजा खंडागळे** (CPL)
* एन.आय.सी., सातारा येथे सहभागी छात्र **श्रृती संकपाळ, ऐश्वर्या सुर्यवंशी, तबस्सूम पटेल, मयूरी माने, कोमल शिरतोडे**

राष्ट्रीय सेवा योजना (एन.एस.एस.)

१) **प्रा.सुरेश साळुंखे** याची शिवाजी विद्यापीठ, कराड तालुका - राष्ट्रीय सेवा योजना समन्वयक पदी निवड

२) मौजे घोणशी ता.कराड या ठिकाणी श्रमसंस्कार शिबीर संपन्न

३) राष्ट्रीय सेवा योजनेमार्फत रक्तदान शिबीर आयोजिन शिक्षक दिन व थोरा मोठ्यांच्या जयंती स्मृती दिनांचे आयोजन, स्वच्छता कार्यक्रम संपन्न

युजीसी (UGC) विविध अनुदाने

१) कम्युनिटी कॉलेज स्किम-डिप्लोमा इन फूड प्रोसेसिंग टेक्नॉलॉजी इन्टेक ५०, सॅक्शन टोटल ग्रॅन्ड रू.५९.५६ लाख

२) यू.जी.सी. अवॉर्ड टीचर फेलेशीप अंडर फॅकल्टी इम्प्रुवमेंट प्रोग्रॉम **प्रा.सचिन मदन जाधव** (हिंदी)

३) वुमेन होस्टेल बिल्डींग रू.८० लाख

प्राध्यापक वृन्द

* सिनिअर : १६५ * ज्युनिअर : ९८ * प्रशासकीय सेवक : ६९

विद्यार्थी संख्या एकूण : ९६००

बी.ए.,बी.कॉम, आय.टी., बी.एस्सी, बी.सी.एस., बी.सी.ए., बी.एस्सी बायोटेक,एम.ए.,एम.कॉम.,एम.एस्सी.,एम.फिल.,पीएच.डी., ज्युनिअर कला, विज्ञान, वाणिज्य, व्यवसाय अभ्यासक्रम

ग्रंथसंपदा दैनिके : १६, नियतकालिके : ९१, ग्रंथ : १,३९,८९४

वसतीगृह मुले : २१६, मुली : ४७५, एकूण ६९३

३५ वा जिल्हास्तरीय युवा महोत्सव

१) लावणी प्रथम क्रमांक, २) मूकनाट्य प्रथम क्रमांक, ३) लघुनाटिका, ४) वादविवाद द्वितीय क्रमांक, एकांकीका उत्तेजनार्थ क्रमांक

मध्यवर्ती युवा महोत्सव :

मातोश्री बयाबाई श्रीपतराव कदम कन्या महाविद्यालय, कडेगाव. - फोटो ग्राफीमध्ये **चेतन मगरे** द्वितीय क्रमांक, लघुनाटिका सांघिक प्रकारात तृतीय क्रमांक,

सरदार वल्लभाई पटेल विद्यापीठ, गुजरात याठिकाणी एकांकीका स्पर्धेत **सौरभ बाचल** यास प्रथम क्रमांक तर नागपूर विद्यापीठ,

नागपूर येथे इंद्रधनुष्य अंतर्गत एकांकीकेत **सौरभ बाचल** यास तृतीय क्रमांक व शिवाजी विद्यापीठ संघातून म्हैसूर विद्यापीठ महोत्सवात निवड

शिवाजी विद्यापीठ महाविद्यालयीन नियतकालिक स्पर्धा :

वैशाली मोहिते बी.ए. २ हिंदी मधील 'भारतेन्दु जी के निबंधों की भाषाशैली' शोध लेखास तृतीय क्रमांक

पोलिस भरतीपूर्व प्रशिक्षण केंद्र

एकूण ३३ विद्यार्थी केंद्रातील **अजय डुबल, सुरज जाखले, राजू जाधव, अशोक पुजारी** यांची आर्मीमध्ये निवड

प्लेसमेंट सेल निवड झालेले विद्यार्थी : Total : 169

ICICI : 31, Infosys BPO: 19, Vipro Ltd. Kolhapur : 56, Tata B.S.S.Referal Pune : 61, Tata Consultancy : 02

क्रीडा विभाग : सिनिअर

१) **सम्राट पवार** (एम.ए. २) अखिल भारतीय आंतरविद्यापीठ स्पर्धेत 'गोल्ड मेडल'

२) **राजेश्वरी पळसे** (बी.एस्सी १) आंतरविभागीय मैदानी स्पर्धेत तृतीय क्रमांक शिवाजी विद्यापीठ सॉफ्टबॉल संघात निवड

३) **सुनिल जाधव** (बी.एस्सी १) शिवाजी विद्यापीठ आंतरविभागीय बॉक्सिंग स्पर्धेत द्वितीय क्रमांक

४) **प्रज्ञा गायकवाड** (बी.एस्सी १) महाराष्ट्र राज्य बॅच प्रेस पॉवर लिप्टिंग स्पर्धेत ब्राँझ मेडल, आंतरविभागीय वेटलिप्टिंग व पॉवरलिप्टिंग स्पर्धेत प्रथम क्रमांक

५) **सुरैय्या तांबोळी** (बी.एस्सी ३) शि.वि.आंतरविभागीय वेटलिप्टिंग स्पर्धेत प्रथम

६) **अंकिता थोरात** (बी.एस्सी १) शि.वि.आंतरविभागीय वेटलिप्टिंग स्पर्धेत द्वितीय

७) **सुशांत शिंदे** (बी.एस्सी ३) राज्यस्तरीय बॉक्सिंग स्पर्धेत प्रथम क्रमांक

८) **अभिजीत रैनाक** (बी.ए. ३) सातारा विभागीय जलतरण स्पर्धेत प्रथम क्रमांक

शिवाजी विद्यापीठ संघातील खेळाडू

१) **वैभव जाधव** (बी.ए. १) बेस्ट फिजीक स्पर्धा

२) **पल्लवी थोरात** (बी.कॉम ३) कबड्डी संघ

३) **अबोली अवसरे** (बी.ए. ३) क्रिकेट संघ

४) **अश्विनी थोरात** (बी.ए. ३) सॉफ्ट बॉल संघ

५) **रणजित पाटोळे** (बी.ए. १) तायक्वाँदो संघ

सातारा जिल्हा विभागीय स्पर्धा खेळाडू

१) **सौरभ वडकर** (बी.एस्सी. १) जलतरण रिले द्वितीय क्रमांक

२) **अजय पवार** (बी.एस्सी. १) बुध्दिबळ स्पर्धा सहावा क्रमांक

३) **तुषार कचरे** (बी.एस्सी. ३) जलतरण रिले द्वितीय क्रमांक

४) **संकेत पाटील** (बी.ए. ३) जलतरण रिले द्वितीय क्रमांक

* मुलींचा सॉफ्टबॉल संघ शिवाजी विद्यापीठाच्या आंतरविभागीय संघात तृतीय क्रमांक
* मुलांचा क्रिकेट संघ सातारा जिल्हा आंतरमहाविद्यालयीन वेणुताई चव्हाण चषक क्रिकेट स्पर्धेत प्रथम क्रमांक

क्रीडा विभाग : ज्युनिअर

१) **प्रज्ञा लाड** (११ वी कॉमर्स) राज्यपातळी जलतरण

२) **विशाल चव्हाण** (११ वी विज्ञान) आर्चरी

३) **वैभव पवार** (१२ वी विज्ञान) जिम्नॅस्टिक

४) **ऋषिकेश शिंदे** (११ वी विज्ञान) जिम्नॅस्टिक

५) **ओंकार जाधव** (१२ वी विज्ञान) मैदानी स्पर्धा

६) **तेजस्विनी निकुडवे** (११ वी कॉमर्स) कराटे

७) **स्नेहल जगदाळे** (१२ वी विज्ञान) हॉलिबॉल

८) **सुरेश सुतार** (११ वी कला) वजन उचलणे

९) **किरण नांगरे** (११ वी कला) वजन उचलणे

१०) **सौरभ चव्हाण** (११ वी कला) विभागीय कुस्ती

११) **रोहित जगताप** (११ वी कॉमर्स) जित कुने दो

१२) **करिश्मा मुल्ला** (१२ वी कला) फुटबॉल टेनिस

१३) **प्रतिक्षा शेवाळे** (१२ वी कला) फुटबॉल टेनिस

१४) **हर्षदा चंदनशिवे** - फुटबॉल टेनिस

मराठी विभाग - ०९ ते ४०
हिंदी विभाग - ४१ ते ७०
इंग्रजी विभाग - ७१ ते ८८
संस्कृत विभाग - ८९ ते १००

सद्गुरू
बिंब

पदवी स्तरावर अध्ययन करणाऱ्या विद्यार्थ्यांचा साहित्यिक व कलाविष्कार

"मेरी नजर में इन्सान वहीं है
जो समाज की भी चिंता करे और
समाज के लिए कार्य भी करे ।
नहीं तो डूब मरे बेशक,
अगर जिंदगी सिर्फ खूद के
लिये ही जी रहे है तो"
- डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर

"आपलं गाणं आपल्याला
पटलं पाहिजे
झऱ्यासारखं आतून गाणं
फुटलं पाहिजे"
– मंगेश पाडगावकर

सद्गुरू बिंब

मराठी विभाग

▪ विभागीय संपादक
प्रा.डॉ.रेश्मा दिवेकर

अनुक्रमणिका

गद्य विभाग

१	कथा	संस्काराची शिदोरी	स्वप्निल घुटुगडे बी.ए.१	०९
२	व्यक्तिचित्रण	मिसाईल मॅन: डॉ.ए.पी.जे.अब्दुल कलाम	अमोल घोलप बी.ए.२	१२
३	प्रवासवर्णन	कोकण दर्शन	पूजा पाटील बी.ए.३	१४
४	माहितीपर	आमची दैवते	थोरात पायल बी.ए.१	१७
५	संशोधनपर	भूकंपाविषयी जाणून घेऊ थोडेसे...	ऋषिकेश नावडकर बी.कॉम.२	२०
६	विज्ञानपर	नॅनोटेक्नॉलॉजीच्या अतिसूक्ष्म दुनियेची रोमहर्षक सफर	अश्विनी आवारे बी.कॉम.१	२३
७	वैचारिक	चला करू भारत निर्माण	अश्विनी पाटील बी.सी.एस.१	२५
८	ललित	आठवण	निवेदिता माळी बी.सी.एस.१	२७
९	संशोधनपर	रोखुया शेतकऱ्यांची आत्महत्या	रविकिरण पाटील बी.ए.१	२९
१०	माहितीपर	फेसबुकचे गारूड	अमृता अलटकर बी.सी.एस.१	३२
११	संशोधनपर	बोनसाय : एक अद्भूत कला	भाग्यश्री पाटील बी.सी.एस.१	३४
१२	माहितीपर	किमया 'माऊस'ची	पूजा देशमुख बी.सी.एस.१	३६
१३	वैचारिक	स्त्री-पुरूष समानता : स्वप्न की सत्य	रेवती खोत बी.कॉम.१	३७
१४	वैचारिक	तरूणपण आणि प्रेम	साहिल सुतार बी.कॉम.१	३९

पद्य विभाग

१	हातचे बळ	अंकिता बोबडे बी.सी.एस.१	११
२	प्रगत जीवन	संयोगिता हसबे बी.सी.एस.१	११
३	स्त्री	स्नेहल बळीप बी.ए.१	१६
४	वीर संभाजी	आरती गायकवाड बी.सी.एस.१	१६
५	हे विज्ञाना	माधुरी पवार बी.एस्सी.२	१९
६	शब्द	पूजा साठे बी.कॉम.३	१९
७	ओझं	स्वप्निल घुटुगडे बी.ए.१	२२
८	बाबा	मंगेश बर्गे बी.कॉम.१	२२
९	खरचं तू खूप गोड आहेस	रविकिरण पाटील बी.ए.३	२८
१०	R.D.C. कॅम्प	क्षितीजा पवार बी.ए.१	३१
११	मन मोकळं करायचं	ज्योती मोरे बी.सी.एस.१	३३
१२	बापाची काळजी	विजया कदम बी.सी.एस.२	३५

सद्गुरू बिंब मराठी विभाग

कथा

संस्काराची शिदोरी

स्वप्निल घुटुगडे, बी.ए.भाग-१

नेहमीप्रमाणे रस्त्याने जात असताना एक माणूस समोरून पास झाला. मला तो चेहरा ओळखीचा वाटला. म्हणून मी मागे वळून परत परत बघत राहिलो अन् अचानक विस्मृतीत गेलेली आठवण मनाच्या खोल गाभाऱ्यातून वर आली. मी त्या समोरून पुढे गेलेल्या व्यक्तिला हाक मारली सर ! कित्येक वर्षांनी सर मला दिसले. मी त्यांच्या समोर जाऊन उभा राहिलो. सर ओळखलत का मला ? देशमुख सरांनी चष्म्याच्या आतून डोळे किलकिले करून माझ्याकडे पाहिले. चेहरा ओळखीचा वाटतो, पण आठवत नाही रे. तेव्हा मी सरांच्या पायाला हात लावून त्यांना नमस्कार केला आणि म्हटले सर मी अमोल. कॉलेजमध्ये तुम्ही आम्हाला मानसशास्त्र शिकवायचा; प्रत्येक विद्यार्थ्यांच्या मनाची पकड घेऊन त्यांना योग्य अयोग्य समजावून सांगायचा. अरे हो हो आठवल बरं का ! तोच ना तू ज्याने मला कॉलेजच्या पायरीवर बसवून. 'आज तुम्ही बोललेलं कायम लक्षात राहिल सर ..... आजची तरूण पिढी' ही कविता ऐकवली होती. तुझं वक्तृत्त्वही चांगले, आता कविता करतोस की नाही. भाषणही देत असशील. यावर मी सरांना हो म्हटलं. पण मनातून मात्र मी आश्चर्यचकित झालो. आपण केलेली कविता, आपण दिलेली भाषणं हे अजूनही सरांच्या लक्षात आहे. याचेच मला नवल वाटले.

मला कॉलेज सोडून दहा-बारा वर्षे झाली असतील. इतक्या वर्षानंतर सर भेटले नि आठवणींचे मोहोळ मनात दाटून आले. कॉलेजचे दिवस मनात जागे झाले. मी कॉलेजच्या त्या रंगीबेरंगी दुनियेत नकळत पोहोचलो. किती सुंदर असतात कॉलेजचे

कॉलेजचे दिवस सर भेटले नि आठवणींचे मोहोळ मनात दाटून आले. कॉलेजचे दिवस मनात जागे झाले. मी कॉलेजच्या त्या रंगीबेरंगी दुनियेत नकळत पोहोचलो. फुलपाखरासारखे ते भुर्रकन उडून जातात. कधी परत न येण्यासाठी. पण याच दिवसात जीवनाला दिशा मिळते. आयुष्याला वळण व आकार प्राप्त करून देणारा हा महत्त्वाचा टप्पा असतो. या दिवसात मनात एक हुरहुर दाटते. सारच कसं हवंहवंसं आपल्या स्वप्नांना साकार करण्याचे ते दिवस.

दिवस. फुलपाखरासारखे ते भुर्रकन उडून जातात. कधी परत न येण्यासाठी. पण याच दिवसात जीवनाला दिशा मिळते. आयुष्याला वळण व आकार प्राप्त करून देणारा महत्त्वाचा टप्पा असतो. या दिवसात मनात एक हुरहुर दाटते. सारच कस हवंहवंसं. आपल्या स्वप्नांना साकार करण्याचे ते दिवस. याच दिवसात आपण आपली आयडेन्टीटी तयार करतो. तो प्रसंग सरांनी आपण केलेल्या कवितेचा उल्लेख करताच जसाच्या तसा डोळ्यापुढे उभा राहिला.

नेहमी सारखाच तो ही दिवस उजाडला. प्रसन्न सकाळी मी कॉलेजच्या आवारात प्रवेश केला नि वर्गात काही तरी आज नवीन शिकायला मिळणार म्हणून जाऊन बसलो. तसे मी रोजच वर्गात सरांच्या सहवासात शिकत होतो. कॉलेजच्या सर्वच शिक्षकांबद्दल मला आदर होता. या काळात कॉलेज

हेच माझं जग झालं होतं. या पलिकडे मला काहीच सुचत नसे. कॉलेज, लेक्चर, शिक्षक, मित्र हेच माझं जीवन. या जीवनाने मला एक नवा दृष्टिकोन दिला. विचारांना चालना मिळाली, ते व्यक्त करण्याची संधी मिळाली. नवनव्या विचारवंतांची ओळख झाली.

त्या दिवशीही मंडले सर आम्हाला 'मोचनगड' ही ऐतिहासिक कादंबरी शिकवत होते. त्यांनी आपल्या ओघवत्या वाणीने आम्हा विद्यार्थ्यांना त्या ऐतिहासिक कालखंडात नेले होते. सर कादंबरीतल्या विश्वात तल्लीन झालेले नि अचानक वर्गाच्या समोरून गोंधळ घालत विद्यार्थ्यांचा घोळका गेला. त्या गोंधळाने वर्गातील विद्यार्थी विचलीत झाले. सरही शिकवायचे थांबले. त्यांनी कादंबरी डायसवर आपटली नि म्हणाले, ''ही वाया गेलेली तरूण पिढी उनाड-बेशिस्त ना आई-वडिलांचा वा गुरूजनांविषयी आदर आणि अशा तरूणांच्या जीवावर डॉ.कलामांनी उद्याच्या भारताच स्वप्न बघितलं होतं.''

सरांच्या बोलण्याने सारा वर्ग स्तब्ध झाला. माझ्या मनात मात्र विचारांच काहूर उठलं. सर असे सर्व युवापिढीला उद्देशून कसं काय म्हणाले. आपण काय करतोय हे माझं मलाही समजले नाही. क्षणात त्या नि:स्तब्ध शांततेचा भंग करत उभं राहून मी सरांना म्हणालो, ''सर तुम्ही असं का म्हणता ? संपूर्ण आजची तरूण पिढी काही वाया गेली नाही. चार दोन मुले तशी असतीलही, पण म्हणून आम्ही सर्वच जण तसे नाही. आम्हीही याच पिढीचे प्रतिनिधी आहोत. भारताचे माजी राष्ट्रपती डॉ.ए.पी.जे.अब्दुल कलाम २०२० ला भारत महासत्ता बनण्याचे स्वप्न पाहत होते. ते आम्हा तरूणांना नजरेसमोर ठेऊनच ना ? सर्वत्र हौसे नवसे गवसे असायचे. माझे हे बोलणे मंडले सरांना आवडले नाही. त्यांच्या कपाळावर आठ्या चढल्या. त्यांनी मला शांत बस नाही तर वर्गातून बाहेर जा असे सांगितले. मग राहिलेला तास वर्गात मी गप्प बसलो. माझे मन मात्र धुमसत होते. माझे विचार माझी पाठ सोडायला तयार नव्हते. माझं काय चुकलं हे माझे मलाच समजत नव्हते. आपले मत मांडणे, आपले विचार बोलून दाखविणे चूक आहे का ? मला काहीच सुचेना.....

डोक्यात विचारांचा गोंधळ उडालेला असताना तशा मन:स्थितीत मधल्या सुट्टीत देशमुख सरांना भेटलो. सरांना झालेला प्रकार सांगितला. तेव्हा सर मला समजावत म्हणाले, ''अमोल, तुझे विचार बरोबर आहेत पण ते व्यक्त करण्याची ती वेळ बरोबर नव्हती. तू वर्गात विद्यार्थ्यांसमोर मंडले सरांना असे म्हणायला नको होते. एक प्रकारे तू त्यांचा नकळत अपमान केला आहेस. तू झाल्या प्रकाराची त्यांना कल्पना देऊन माफी माग. तुझे हेच विचार सर वर्गातून बाहेर आल्यावर सर एकटे असताना सांगितले असतेस सर ! तुमचे म्हणणे बरोबर असेलही पण मला असे वाटते. असे म्हणाला असतास तर कदाचित ते त्यांना पटलेही असते. एक लक्षात ठेव आपल्या मनात आलेले विचार लगेच व्यक्त करायला काळ आणि वेळ योग्य असेलच असे नाही. कोणतीही गोष्ट सांगताना, ती कोणाला, कोणत्या वेळी आणि केव्हा सांगावी हे ही शिकणे महत्त्वाचे आहे. हे जर एकदा जमले तर कुणालाही न दुखवता आपण आपले विचार, आपले मत पटवून देऊ शकतो आणि ज्याला हे जमले त्याने जग जिंकले.'' देशमुख सरांचे बोलणे, त्यांचे प्रेमाने समजावून सांगणे मला एकदम भावले. मला माझी चूक लक्षात आली. त्याच दिवशी प्रथम मला त्या प्रसंगावर कविता सुचली नि कागदावर उतरली.

आज तुम्ही बोललेलं कायम लक्षात राहिल सर.....
आजची तरूणं पिढी ही वाया गेलेली मानवी संपत्ती आहे.
आजची तरूण पिढी बेजबाबदार आहे.....आणि त्यांच्या
जीवावर कलामांनी उद्याच्या भारताचे स्वप्न बघितले आहे
पण सर प्रश्न माझा तुम्हाला.....याला जबाबदार कोण आहे ?
लहानपणापासून आम्हाला शिकवतात
तुमच्याच जातीतील तुमचेच बांधव.....

आई-बापापेक्षाही जास्त वेळ घालवतो
आम्ही त्यांच्याच सहवासात.....
बालपणी चांगले वळण लावण्याचे काम तर,
त्यांचेच असते ना सर, पण ते तुमचेच बांधव
वर्गात येतात चार शब्द सांगतात व
निघून जातात.....आम्हाला आमच्याच विश्वात सोडून
सर, शिक्षक जसा असतो, तशा त्याच्या अपेक्षा
पण कलामांसारखे शिक्षक आता होणे नाही.....
लहानपणापासून ऐकतो आहे थोरा-मोठ्यांचे विचार
शिक्षकाचे काम नव्हे फक्त मुलांना पुस्तकी ज्ञान शिकवणं

तुमचेच कर्तव्य आहे ना आम्हाला आयुष्य कसे जगावे हे शिकवणे.....

शेवटी सर एवढेच म्हणेन, सर्वच गुरू नसतात
द्रोणाचार्य आणि कलाम
मग तुम्ही कसे मोकळे होता आमच्या माथ्यावर
'वाया गेलेल्याच' खापर फोडून.....

माझ्या हातून झालेली चूक सुधारण्यासाठी दुसऱ्या दिवशी मी मंडले सरांची माफी मागावी म्हणून स्टाफरूममध्ये गेलो. सरांची मी माफी मागितली. माझी कविता सरांनी ऐकावी म्हणून विनंती केली. माझी विनंती ऐकून न घेता तुझ्यासारख्या विद्यार्थ्याकडून काही एक ऐकायची इच्छा नाही असे म्हटले. मी तरीही तिथे शांतपणे उभा होतो. पुन्हा एकदा मंडले सरांना सॉरी म्हणून तेथून बाहेर पडलो. उदास अंत:करणाने कपाळाला हात लावून बसलो होतो. तोच माझ्या खांद्यावर मागून कुणीतरी हात ठेवला. मंडले सर व देशमुख सर दोघेही माझ्या मागे उभे होते. त्या दोघांनी तिथेच पायरीवर बसून माझी कविता ऐकली. माझा आनंद गगनात मावेना. आज देशमुख सरांच्या अचानक भेटीने आयुष्याने घालून दिलेला हा धडा जसाच्या तसा आठवला नि गुरू-शिष्याच्या नात्याला पुन्हा एकदा उजाळा मिळाला !

❑ ❑ ❑ ❑

हातचे बळ

हातचे बळ जवळ असताना
निराश कधी व्हायचे नसते.
गत दु:खाची उजळणी करून
हताश कधी व्हायचे नसते.

यश पदरात पडत नाही
म्हणून कधी रडायचे नसते.
नव्या जोमाने सुरूवात करून
जीवनाची दिशा ठरवायची असते.

हाताचा पसा दुसऱ्यासमोर धरून
लाचारी कधी स्वीकारायची नसते.
संकटांची तमा न बाळगता
कष्टाने त्यावर मात करायची असते.

दिवसभर नुसते बसून
आपली रडकथा कधी गायची नसते.
आत्मविश्वासाने काम करून
दिवसाची वाटचाल करायची असते.

उद्याचे जीवन आनंदात जगण्यासाठी
आजच आघात सोसायचे असतात.
अनुभवातून आलेल्या शहाणपणातूनच
जीवनाचे रंग फुलवायचे असतात.

अंकिता बोबडे
बी.सी.एस.१

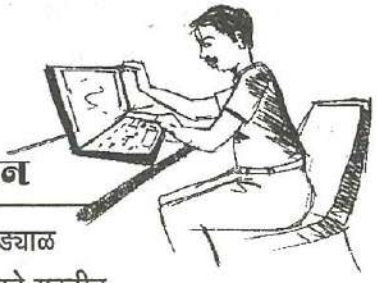

प्रगत जीवन

जीवन आहे एक घड्याळ
चालते बिनचूक असते सुरळीत
बिघाड होता जाते ते अडगळीत.
जीवन आहे एक मिक्सर
फिरता चक्र सुलट असते सारे रीतसर
फिरता चक्र उलट न मिळे श्वास घेण्या अवसर.
जीवन आहे दूरदर्शन
सुख दु:खाच्या प्रसंगाचे मिश्रण
येता व्यत्यय त्यासही लागते ग्रहण.
जीवन आहे एक आकाशवाणी
असता सूर-लय देवाचीच मेहरबानी
होता बेसूर जाते बनून केविलवाणी.
जीवन आहे एक कॉंप्युटर
सर्वच क्षेत्रातील मास्टर
पण मृत्यूबाबत असे बेखबर.
जीवन आहे एक तिजोरी
संपत्ती भरत राहते वरचेवरी
शांती विना राहते अधुरी.
जीवन आहे दारावरची बेल
वाट चुकता परत फिरण्या नसतो वेळ
यम दारी येता संपतो सारा खेळ.

संयोगिता हसबे
बी.सी.एस.१

व्यक्तिचित्रण

मिसाईल मॅन : डॉ.ए.पी.जे.अब्दुल कलाम

अमोल घोलप, बी.ए.भाग-२

भारतीय अवकाश संशोधन क्षेत्रात अत्यंत महत्त्वाचे योगदान देणारे 'मिसाईल मॅन' म्हणून देशभर ओळखले जाणारे क्षेपणास्त्र तंत्रज्ञानाचे उद्‌गाते डॉ.ए.पी.जे.अब्दुल कलाम यांचा जन्म मद्रास राज्यातील रामेश्वरम् या छोट्या बेटासारख्या गावात, एका मध्यमवर्गीय तामिळ कुटुंबात झाला. त्यांचे वडील जैनुलाब्दीन यांच्यापाशी ना फारशी संपत्ती होती ना शिक्षण. पण विशाल असा दृष्टिकोन होता. त्यांच्या आई आशियम्माच्या रूपाने त्यांना आदर्श, अनुरूप साथीदार लाभला होता. आजूबाजूच्या लोकांमध्ये एक आदर्श जोडपे असे त्यांचे वर्णन केले जाई.

अब्दुल कलाम हे सामान्यरूपाचे, लहान चणीचे अनेक भावंडांपैकी एक होते. त्यांचे आई-वडील दोघेही उंच व देखणे होते. ते आपल्या वडिलांबरोबर जवळच्याच एका मशिदीत नमाज पढण्यासाठी जात असत. नमाज पढताना आपण जी अरबी भाषेतील प्रार्थना म्हणतो त्याचा अर्थ काय ? प्रार्थनेचे शब्द कशासाठी आहेत ? हे त्यांना त्या लहान वयात कळत नसे. थोडे मोठे झाल्यावर त्यांनी वडिलांना या प्रार्थनेचा अर्थ विचारला. तेव्हा वडिलांनी त्यांना तो समजावून दिला. ''प्रत्येक माणूस स्वतंत्र व दुसऱ्यापासून वेगळा असतो. तरीही त्या सर्वांना एकत्र बांधणारा एक दैवी अंश प्रत्येकात असतो. संकटे आली, दु:खे भोगावी लागली तरी माणसाने धीर सोडू नये. न घाबरता संकटांचा सामना करावा. संकटे माणसाला आत्मपरिक्षण करण्याची संधी देतात.'' त्यावेळी त्यांना धर्माबद्दल, अध्यात्माबद्दलच्या दैवी संकल्पना समजत गेल्या. वडिलांच्या या शिकवणूकीने त्यांना एक विश्वास वाटत राहिला.

१८ जुलै १९८० हा दिवस डॉ.अब्दुल कलाम यांच्या आयुष्यातील महत्त्वाचा दिवस होता. त्या दिवशी सकाळी आठ वाजून तीन मिनिटांनी श्रीहरिकोटा येथील अवकाश तळावरून आपल्या देशाचे पहिले 'रोहिणी' हे प्रक्षेपक आकाशात झेपावले.

लहानपणी कलामांवर शमसुद्दीन नावाच्या त्यांच्या दूरच्या भावाचा बराच प्रभाव होता. रामेश्वरम्‌मध्ये येणाऱ्या वर्तमानपत्रांचा तो एकुलता एक वितरक होता. रामेश्वरम्‌मध्ये सकाळी येणाऱ्या रेल्वेने पंबन येथून वृत्तपत्रांचे गट्ठे येत. या दरम्यानच १९३९ मध्ये दुसरे महायुद्ध पेटले. तेव्हा पंबनहून येणारी रेल्वे रामेश्वरम्‌ला थांबेनाशी झाली. त्यावेळी चालत्या रेल्वेगाडीतून रामेश्वरम् ते धनुष्यकोडी दरम्यान हे गट्ठे खाली फेकले जात. तेव्हा शमसुद्दीन बरोबर ते गट्ठे उचलण्यासाठी कलाम जात. ही त्यांच्या आयुष्यातील कष्टाची खरी कमाई होती. अशा अनेक प्रसंगातून त्यांचे बालपण घडत गेले. आपणही आयुष्यात काही तरी करून दाखवावे ही प्रेरणा मिळत गेली.

कलाम हे आपल्या शालेय जीवनात एक हुशार आणि मेहनती विद्यार्थी म्हणून ओळखले जात. सर्व विषयात गणित हा त्यांच्या आवडीचा विषय होता. माध्यमिक व उच्च माध्यमिक शिक्षण पुर्ण झाल्यानंतर

त्यांनी तिरूचिरापल्ली येथील सेंट जोसेफ कॉलेजमधून भौतिकशास्त्र विषयातील पदवी घेतली. यानंतरच्या शिक्षणासाठी त्यांनी 'मद्रास इन्स्टिट्यूट ऑफ टेक्नॉलॉजी' येथे प्रवेश घेण्याचे ठरविले. परंतू त्यासाठी लागणारे पैसे त्यांच्याकडे नव्हते. तेव्हा त्यांच्या मदतीला त्यांची बहिण धावून आली. तिने आपले दागिने गहाण ठेवून आपल्या भावाला शिक्षणासाठी पैसे दिले. या बहिणीच्या उपकाराची जाणीव त्यांनी आयुष्यभर जपली.

कलाम 'मद्रास इन्स्टिट्यूट ऑफ टेक्नॉलॉजी' येथील वरिष्ठ वर्गात प्रकल्पावर काम करत होते, तेव्हा त्यांचे तेथील डीन त्यांच्या कामावर नाराज होते. प्रकल्प पूर्ण करण्यास त्यांना (कलामांना) तीन दिवसांची मुदत देण्यात आली. या तीन दिवसात प्रकल्प पूर्ण न झाल्यास त्यांना मिळणारी शिष्यवृत्ती दिली जाणार नव्हती. आपल्याला मिळालेल्या मुदतीच्या आधीच कलामांनी तो प्रकल्प पूर्ण केला. त्यांच्या कामाचा झपाटा पाहून त्यांचे डीन त्यांच्यावर खूष झाले. अशा अनेक प्रसंगातून कलाम घडत गेले. आपल्या आयुष्याला वळण देण्याचे काम डॉ.विक्रम साराभाई, प्रो.सतिश धवन आणि डॉ.ब्रह्मप्रकाश या शिक्षकांनी केले असे ते सांगतात.

१८ जुलै १९८० हा दिवस डॉ.अब्दुल कलाम यांच्या आयुष्यातील महत्त्वाचा दिवस होता. त्या दिवशी सकाळी आठ वाजून तीन मिनीटांनी श्रीहरिकोटा येथील अवकाश तळावरून आपल्या देशाचे पहिले 'रोहिणी' हे प्रक्षेपक अवकाशात झेपावले. या यशस्वी मोहिमेबद्दल कलाम म्हणाले, ''मिशन डायरेक्टर कॉलिंग ऑल स्टेशन्स. आज एक महत्त्वाची घोषणा करायची आहे. अवकाशयानाच्या तिन्ही टप्प्यांचे काम सुरळीत झालेले आहे. चौथ्या टप्प्याच्या अमोजी मोटारने रोहिणी उपग्रहाला योग्य तो वेग देऊन ठरवलेल्या कक्षेमध्ये त्याचे आपले स्थान ग्रहण केले आहे.'' आजूबाजूला असणाऱ्या गर्दीतून आनंदाचे चित्कार उमटले. कलाम नियंत्रण कक्षाच्या इमारतीतून बाहेर आले. त्यांच्या सहकार्यांनी विजयोन्मादाने त्यांना उचलले अन् मिरवणूकीने पुढे नेले. याच वर्षी प्रजासत्ताक दिनी डॉ.अब्दुल कलाम यांना 'पद्मभूषण' सन्मानाने सन्मानित करण्यात आले.

स्वदेशी बनावटीची क्षेपणास्त्र तयार करण्याची कलामांची जिद्द प्रथमपासूनच होती. भारतीय अवकाश संशोधन संस्थेत असताना 'सॅटेलाईट लॉन्चिंग व्हेईकल-३' या प्रकल्पाचे ते प्रमुख झाले. जणू विक्रम साराभाईंचे म्हणणे 'भारतात विज्ञान तंत्रज्ञानाची आघाडी कलामांनी सांभाळावी' जणू खरे करून दाखविले. साराभाईंचेच नाव असणाऱ्या 'विक्रम साराभाई अवकाश केंद्रा'चे कलाम प्रमुख झाले. कलामांनी घेतलेल्या 'अग्नी' क्षेपणास्त्राच्या यशस्वी चाचणीने ते जगभर कौतुकाचा विषय ठरले. पंतप्रधानांचे वैज्ञानिक सल्लागार व डी.आर.डी.ओ. चे प्रमुख म्हणून कलामांनी अर्जुन हा एम.बी.टी. रणगाडा व लाईट कॉबॅट एअरक्राफ्ट यांच्या निर्मितीत महत्त्वाची भूमिका पार पाडली.

कलाम जसे शास्त्रज्ञ होते तसेच ते माणूस म्हणूनही उच्च कोटीचे होते. शास्त्रज्ञ अनेक असतात. अनेक वेगवेगळ्या विज्ञान विषयामध्ये ते काम करतात पण कलाम त्या विज्ञानाच्या पलिकडे जाऊन माणूस म्हणून असणारे आपले वेगळेपण त्यांनी जपले. कलाम मुलांमध्ये ते रमत. पुढची पिढी सक्षम बनविण्यासाठी त्यांनी केलेले कार्य अजोड असेच आहे. मुलांना त्यांनी उघड्या डोळ्यांनी स्वप्ने बघायला शिकविले. मुलांमध्ये विज्ञानाची आवड निर्माण व्हावी, त्यांनी विज्ञाननिष्ठ बनावे हाच त्यांचा प्रयत्न असे. यातूनच नकळतपणे अंधश्रद्धा निर्मुलनही घडत गेले. मुलांनी विचारलेल्या प्रश्नांची ते उत्तरे खोलात जाऊन देत. ज्यायोगे मुलांचे समाधान होत असे.

विज्ञानातील जीवशास्त्र, रसायनशास्त्र अशा प्रत्येक विषयाचा त्यांचा अभ्यास आणि व्यासंग दांडगा होता. असे कुठलेही क्षेत्र नव्हते, की त्यातील कलामांचे वाचन नाही. प्रत्येक क्षेत्रातील ज्ञानाने ते त्या त्या क्षेत्रातील लोकांना ते प्रोत्साहन देत प्रत्येक विषयाची सखोल माहिती असल्याने त्यांच्याशी संवाद साधणे ही नेहमीच आनंदयात्रा असे. राष्ट्रपतीपदावर विराजमान असतानाही कलाम सर्वसाधारण शासकिय शिष्टाचार डावलून गाडीतून उतरून मुलांना भेटायला जायचे. त्यामुळे त्यांच्या सुरक्षारक्षकांची अनेकदा तारांबळ उडायची. विद्यार्थ्यांमध्ये मिसळताना काही वेळा शिष्टाचाराचे नियम ते झुगारून देत. कारण लहान मुलांवर त्यांचे नितांत प्रेम होते. ही पिढी त्यांच्या स्वप्नातील भारत घडविणारी होती. मुलांच्या जिज्ञासु वृत्तीचा त्यांच्या भावविश्वाचा ते नेहमीच कानोसा घेत असत. भारताला महासत्ता बनविणारी ही पिढी सक्षम होण्यासाठी ते नेहमीच प्रयत्नशील असत. अजातशत्रू असणारे कलामांचे ऋषीतुल्य व्यक्तिमत्त्व विज्ञानवादाला धरून देशाला पुढे नेणारे बहुआयामी असे होते. 'इंडियन इन्स्टिट्यूट ऑफ मॅनेजमेंट'च्या कार्यक्रमासाठी शिलाँग येथे गेले असताना तेथील विद्यार्थ्यांसमोर व्याख्यान देत असतानाच त्यांची प्राणज्योत मालविली. तो दिवस होता २७ जुलै २०१५.

❑ ❑ ❑

प्रवासवर्णन

कोकण दर्शन

पूजा पाटील, बी.ए.भाग-३

आयुष्यातला सर्वात आनंदाचा कोणता काळ असेल तर तो सहलीचा. कॉलेजला येऊन सहलीला गेला नाही, तो या अवर्णनीय आनंदापासून मुकला. आमच्याही मराठी विभागाने सहलीचे आयोजन केले. एक दिवसाच्या सहलीचा प्लॅन ठरला. संयोजक होते पोळ सर फिरण्याची आवड असल्याने कोणत्या मार्गे कसे गेल्यावर जास्तीत जास्त ठिकाणे पाहता येतील याचे त्यांनी नियोजन केले. आमची सहल कोकणात जाणार होती. कोकणचे नाव ऐकताच मनात उमटला तो तेथील हिरवागार निसर्ग. आता तो आपल्याला प्रत्यक्ष पहायला मिळणार म्हणून मन आनंदित झाले होते. आम्ही त्या दिवसाची अधिरतेने वाट पाहत होतो आणि एकदाचा तो दिवस उगवला.

सकाळी सकाळीच कॉलेज कॅम्पसमध्ये एकत्र जमण्याचे ठरले होते. एक एक करत सर्वजण यायला सुरूवात झाली. उशिर झालेल्यांना फोन करून विचारणा होऊ लागली. ठरलेल्या वेळी गाड्याही आल्या. आमची गाडीत बसण्याची धांदल सुरू झाली. 'सद्गुरू गाडगे महाराज की जय' असे म्हणत आमच्या गाड्या कॉलेज गेटच्या बाहेर पडून कोकणच्या दिशेने निघाल्या. गाडीच्या वेगाबरोबरच गप्पांनीही वेग घेतला. सहलीत चार शिक्षक बरोबर असल्याने वाह्यातपणा तर करता येत नव्हता पण मोकळेपणाने भेंड्यांचा आनंद मात्र लुटता येत होता. लाल मातीने आणि उतरत्या छपराच्या घरांनी आपण कोकणात प्रवेश केल्याची जाणीव करून दिली. गाणी म्हणून कोरड्या पडलेल्या घशाला आंबा गावातील धाब्यावर वाफाळलेल्या चहाने व गरमागरम वडापावने तरतरी आली. गाडीत बसल्यावर गाण्याच्या भेंड्यांचा मागील सिलसिला

केशवसुतांच्या गावाला मालगुंडला निघालो. सर्वत्र निसर्गाने केलेली लयलूट पाहून मन आनंदित होत होते. आंब्या-फणसांच्या झाडांनी आणि माडांनी गजबजलेला निसर्ग पाहता पाहता मालगुंड कधी आले ते समजलेच नाही. केशवसुतांचे हिरव्या झाडीतून डोकावणारे लाल कौलारू घर सर्वांचे स्वागत करत होते.

पुढे सुरू झाला. आमच्या गाडीने मार्लेश्वरचा रस्ता धरला. तिनही बाजूने हिरवेगार डोंगर जणू धरित्री हिरवागार शालू नेसून आमचे स्वागत करत होती. डोंगराच्या कुशीत नागमोडी वाटेने जाणारी आमची गाडी असे वाटत होते हा प्रवास संपूच नये.

समोरच्या डोंगराने आमची वाट अडविली आणि मार्लेश्वर आल्याची जाणीव झाली. मार्लेश्वरचे मंदिर डोंगर माथ्यावर होते. एका बाजूला उंच डोंगर एका बाजूला खोल दरी आणि यातून वर चढत जाणाऱ्या पायऱ्या. मुलांनी कोकरासारख्या उड्या मारतच मंदिर गाठले. त्यांच्यासोबत सर होते. तर मागून दमाने मॅडमनी काही मुलींसह मंदिर गाठले. हे मंदिर म्हणजे एक नैसर्गिक गुहा होती. नैसर्गिक सौंदर्याने नटलेल्या या मंदिरातील शंकराची पिंड बघून मनाला अविट शांती लाभली. जणू इथे येणाऱ्या प्रत्येकाला तो भोलानाथ शांतीचे वरदान देत होता. मंदिरातून बाहेर आल्यावर समोरच्या डोंगरावरून खाली खोल दरीत कोसळणारा धबधबा पाहून मन अचंबित होत होते.

वाऱ्याने पाण्याचे जे तुषार उडत होते त्याने देहाबरोबरच मनही चिंब झाले होते. तेथून पाय निघत नव्हता पण पुढील प्रवास आणि तेथील निसर्ग खुणावत होता.

आम्ही सर्व जण गाड्यातून बसताच गाड्यांनी रत्नागिरीची दिशा पकडली. बारा-साडेबाराच्या दरम्यान रोजच्या सवयीप्रमाणे पोटातील कावळ्यांनी कलकलाट सुरू केला आणि गाडीतील गप्पांचे विषय डब्यांकडे वळू लागले. योगायोगाने रस्त्याच्या कडेलाच झुळझुळ वाहणारी नदी व सभामंडप दृष्टिस पडला आणि गाडीला व गप्पांनाही ब्रेक लागला. त्या सभा मंडपाभोवती झाडांची गर्द सावली, उघड्यावरच नागोबाचे देऊळ व शेजारीच असणारी धन्वंतरी विहीर. झाडाच्या पडलेल्या फांद्या गोळा करून मुलांनी तो सभामंडप झाडून स्वच्छ केला. शेजारच्याच शांतपणे वाहणाऱ्या नदीत हात-पाय-तोंड धुवून सर्वजण पोटपुजेच्या तयारीला लागले. माझी भाजी, तुझी भाजी असा गोपाळकाला करत भरलेले डबे रिकामे होऊ लागले. पोटात गेलेल्या अन्नाने व पाण्याने मनाने तृप्तीची ढेकरं दिली. झाडाच्या गर्द सावलीत जेवणाची तंद्री डोळ्यात उतरली असती म्हणून आम्ही तेथून लगेचच काढता पाय घेतला.

अर्ध्या-पाऊण तासातच आमच्या गाड्या गणपतीपुळ्यात पोहचल्या. पावसाने आमचे स्वागत केले. अचानक आलेल्या पावसाच्या सरींनी आमचा चालण्याचा वेग वाढविला. आम्ही धावतपळतच मंदिराच्या प्रांगणात प्रवेश केला. दारात असणाऱ्या उंदिरमामांनी आमच्या आगमनाची बातमी बाप्पांपर्यंत पोहचविली. 'गणपती बाप्पा मोरया' म्हणतच आम्ही विघ्नहर्त्याचे दर्शन घेतले. लाल जास्वंदीच्या फुलांनी केलेली त्या मंगलमूर्ती भोवतीची नेत्रदिपक आरास मन मोहून टाकत होती. कळत नकळत मनात श्रद्धा जागृत होत होती. मुलांनी मंदिराच्या आवारात फोटो काढून आपली हौस भागवून घेतली. समोरचा समुद्र खुणावत होता. परंतू जोरात येणारी पावसाची सर मात्र आम्हाला तेथे जाण्यापासून थोपवत होती. समुद्रात चिंब होण्याची इच्छा पावसाच्या सरीने पूर्ण केली. समुद्राच्या पाण्यात पाय बुडवून परत फिरायचे म्हणता म्हणताच चार मुले गुडघाभर पाण्यात जाऊन आलीच. पावसापासून आडोसा शोधत असताना बोटासारखी जाड सोन्याची साखळी गळ्यात व हातात घालून आपल्या संपत्तीचे प्रदर्शन करणारा माणूस आमच्या नजरेचा निशाणा बनला व सर्वांच्या चर्चेचा विषय बनला. ज्याच्या पायाशी सर्व अभिमान सोडून नतमस्तक व्हायचे तिथेच असे संपत्तीचे प्रदर्शन बघून मन मात्र बेचैन झाले.

तेथून पुढे आम्ही केशवसुतांच्या गावाला मालगुंडला निघालो. सर्वत्र निसर्गाने केलेली लयलूट पाहून मन आनंदित होत होते. आंब्या-फणसांच्या झाडांनी आणि माडांनी गजबजलेला निसर्ग पाहता पाहता मालगुंड कधी आले ते समजलेच नाही. केशवसुतांचे हिरव्या झाडीतून डोकावणारे लाल कौलारू घर सर्वांचे स्वागत करत होते. घर पाहत असताना त्यांची या घराचेच समर्पक वर्णन असणारी कविता 'गोष्टी घराकडील वदता गड्या रे' मनात रूंजी घालत होती. घराच्या दर्शनाने मन आणि डोळे निवले होते. त्या वास्तूतून फिरत तुतारी, नवा शिपाई या कवितांच्या माध्यमातून स्वातंत्र्याच्या आठवणी जाग्या झाल्या असताना वर्गात अवघड वाटणारे केशवसुत आणि त्यांच्या कविता सर आणि मॅडमच्या ओघवत्या शब्दांनी परत एकदा बहरत होती. मुलांना केशवसुत नव्याने उलगडत होते. केशवसुतांच्या घरात फिरून त्यांच्याच कविता म्हणण्याचा आणि समजून घेण्याचा आनंद काही औरच होता. घराच्या मागच्या बाजूला नव्याने बांधलेल्या इमारतीत असणारे ग्रंथालय व दुसऱ्या दालनात केलेले कवींच्या फोटोंचे व माहितीचे प्रदर्शन बघून वाङ्मयाच्या इतिहासाला उजाळा मिळत होता. या वास्तूतून बाहेर पडण्यास मन तयार नव्हते. जयगडचा किल्ला व बंदर मनाला मोह घालत होते.

मालगुंडमधून बाहेर पडताच गाड्यांनी जयगडकडे प्रस्थान केले. गाड्या थांबल्या त्या किल्ल्याजवळ. जयगडच्या किल्ल्याची मजबूत तटबंदी लक्ष वेधून घेत होती. शिवकालीन किल्ल्याच्या पायऱ्या चढून तटावर जाताना समुद्राची गाज व खारा वारा धीर गंभीरतेची ओळख करून देत होता. किल्ल्यात एकाकीपणे उभा असणारा पांढरा चाफा सर्वांचे लक्ष वेधून घेत होता. एखाद्या तपस्व्याप्रमाणे संपूर्ण किल्ल्यात तो एकटाच उभा होता. अनपेक्षितपणे किल्ला पहायला मिळाल्याने मुले आनंदात होती. आमच्या गाड्या जयगडच्या धक्क्यावर पोहचल्या. फेरी बोटीची वाट बघत अनेक गाड्या तेथे उभ्या होत्या. आम्ही बंदरावर उभे असल्याने समुद्राच्या पाण्याचा स्पर्शही आम्हाला होत नव्हता. एवढ्यात जिच्या प्रतिक्षेत सर्वजण होते ती फेरी बोट बंदराला लागली आणि आमच्या गाड्या बोटीत चढविल्या गेल्या. आम्ही सारे बोटीच्या टेरेसवर पोहचलो. समोरचे दृश्य विलोभनिय होते. नजर पोहचेल तिथपर्यंत पसरलेला समुद्र आणि चांदीसारखे चकाकणारे त्याचे पाणी. दुधासारखा फेसाळणारा प्रवाह मागे सोडीत बोट समुद्राच्या मध्यावर कधी आली हे समजलेच नाही. मागे होता दुरदूर जाणारा किनारा समोर पाहताच झुडूपांनी वेढलेल्या बेटावर कोल्हा दिसला.

प्रत्येकाने त्याला कॅमेऱ्यात कैद करण्याचा प्रयत्न केला. भुरभुरणारे केस आणि उडणाऱ्या ओढण्या सावरीत मुलामुलींचे सेल्फी फोटोचे सत्र सुरू झाले. पण हे काय एवढ्यात हेदवी आली. खरे तर पाळण्यात बसणाऱ्या लहान मुलांना जसे अजून एकदा असे वाटते, तसेच आम्हा सर्वांनाच बोटीमधून अजून थोडेसे फिरावेसे वाटत होते. पण बोट धक्याला लागल्याने उतरणे क्रमप्राप्त होते. फेरी बोटीच्या माध्यमातून साठ-सत्तर किलोमीटरचे अंतर आम्ही वीस मिनिटात पार केले होते. या फेरी बोटीतील सफर अविस्मरणीय झाली होती.

हेदवीतील दशभुजा गणपतीच्या कोरीव मूर्तीच्या दर्शनाने डोळे निवले. तो गजानन दहा हातांचा वरदहस्त आमच्या मस्तकी ठेवत होता. फुटाणे, काजू, राजगिरा लाडू, आंबा वडी यांची खरेदी चालू असतानाच मगापासून आमच्याशी पाठशिवणीचा खेळ खेळणाऱ्या पावसाने परत एकदा आमची पळापळ केली. भिजलेले केस पुसतच आम्ही गाडीत बसलो. गाड्यांनी परतीचा प्रवास सुरू केला. चिपळूणमध्ये येईपर्यंत मन व डोळेही पेंगुळले होते. गणपतीपुळ्यापासून पावसाने खोळंबलेली खरेदी चिपळूणमध्ये पूर्ण झाली व गाड्यांनी कराडचा रस्ता धरला. कराडला गाड्यातून उतरताना खालील कवितेच्या ओळी मनात घोळत होत्या.

ब्राह्मण नाही हिंदूही नाही
न मी एक पंथाचा
तेच पतित की जे आकळती
प्रदेश साकल्याचा

याच जाणीवेने आमची पावले घराकडे वळली.

❑ ❑ ❑ ❑

स्त्री

का ? घेतला जन्म मी मुलीचा,
मला फक्त अधिकार चुलीचा
बाहेर सांगतात स्त्री-पुरूष समानता,
मग, उगाच का ? तिला घरात राबवता
केले जरी किती शंभर चांगले,
एका चुकीने अंतर पडले
तिनेच का ? सगळ्यांना भ्यायचं,
जगून मेल्यासारखं रहायचं
स्त्रीनेच आधार द्यायचा स्त्रीला,
उमलवायचे जणू निष्पाप कळीला
अरे पुरूषांनो, दाखवू नका अहंकार,
वाघीण आहे ती, हळूच करेल जखमी वार.

स्नेहल बळीप
बी.ए.१

वीर संभाजी

मराठी मनाने शिवरायांना
राजा छत्रपती साज चढविला.
युवराज संभाजी म्हणूनी स्वराज्याचा दिपस्तंभ
राणी सईच्या पोटी जन्मला
सांभाळ राजमाता जिजाऊंचा
मिळाला न्यायप्रिय, धर्मपंडीत स्वराज्याला
युद्ध, मोहिमा, राजकारणात निपुन झाला
''बुद्धभुषणा'' ने सुकृत पंडित म्हणवीला
नाही गेला शरण, नाही मानली हार
नाही टेकले गुडगे, फक्त आपले झाले फितुर
काढले डोळे, काढली काथ, तोडली जिभ
धर्मासाठी स्विकारले यातनादायी मरण
असे ते संस्कार राजमातांचे, ते स्वप्न वडिलांचे
इतिहास लिहिला आपल्या रक्तांनी
अजय योद्धा म्हणविला
मरणाने ही त्याला सलाम केला

आरती गायकवाड
बी.सी.एस.१

माहितीपर

आमची दैवते : पद्मभूषण डॉ.कर्मवीर भाऊराव पाटील

पायल थोरात, बी.ए.भाग-१

असा जन्म लाभावा अवघ्या देहाचा चंदन व्हावा ।
आयुष्य संपले तरी सुगंध दरवळत रहावा ।।

अक्षरसाधनेसाठी श्रमसंस्काराची पूजा बांधणारे कर्मवीर भाऊराव पाटील हा विसाव्या शतकातील एक चालता-बोलता चमत्कार होता. मातेची अभिजात ममता आणि बुद्धाची करूणा लाभलेले व्यक्तिमत्व लोकोत्तर होते. दिनदलितांचा कळवळा असलेला हा ध्येयवादी सत्यशोधक आधुनिक महाराष्ट्राचा एक महान शिल्पकार होता. इतिहासालाही गोड स्वप्न पडावे एवढे त्यांचे कार्य उदात्त आणि उत्तुंग होते. त्यांचे कार्यकर्तृत्व बहुआयामी आणि बहुमोल होते; हे खरे; परंतू महाराष्ट्राला त्यांची ओळख आहे ती शिक्षणाची संजीवनी देणारा भगीरथ म्हणूनच !

'स्वावलंबी शिक्षण हेच आमचे ब्रीद' हे घोषवाक्य घेऊन कर्मवीर अण्णा आयुष्यभर चंदनासारखे झिजले. संस्थेच्या विकासासाठी कर्मवीरांनी समाजातून निधी गोळा केला. मुष्टीफंडाची योजना आखली.

कोल्हापूर जिल्ह्यातील कुंभोज या गावी कर्मवीरांचा जन्म झाला. रयतेला ज्ञानामृताचा कुंभ पाजला म्हणूनच त्यांचा जन्म २२ सप्टेंबर १८८७ रोजी कुंभोज या गावी झाला असावा. त्यांनी आपल्या प्रयत्नाने ज्ञानगंगा गोरगरिबांच्या झोपडीपर्यंत पोहोचवली म्हणूनच त्यांच्या मातेचे नाव 'गंगामाई' असावे. त्यांचे पुर्ण नाव भाऊराव पायगौंडा पाटील. लहानपणी भाऊराव हुड होते. बाहुबलीचा डोंगर ते एका दमात चढत असत. वारणेच्या डोहात मनमुराद डुंबत. वडिलांच्या बदल्यांमुळे त्यांच्या शिक्षणाची तशी त्रिस्थळी यात्राच झाली. अभ्यासात फारशी प्रगती नसली तरी उत्तम चारित्र्य, आज्ञाधारकपणा आणि कष्ट उपजत वृत्ती त्यांच्याकडे होती. स्वाभिमानी आणि करारी वृत्तीचे बाळकडू त्यांना वडिलांकडून मिळाले होते. कणखर शरीरयष्टी आणि सत्यनिष्ठा हा वारसा त्यांना आईकडून लाभला. उपेक्षित दुबळ्यांची बाजू घेऊन करूणार्द्र हृदयाने संघर्षरत राहण्याची प्रेरणा त्यांना मिळाली ती 'वारणेचा वाघ' म्हणून प्रसिद्ध असलेल्या सत्याप्पाकडून. भाऊराव जन्माने जैन परंतू त्यांचे विचार आणि आचार पूर्णत: मानवतावादी होते.

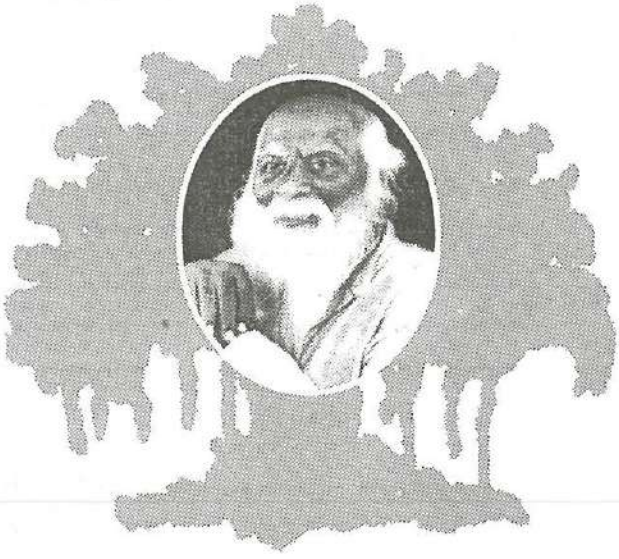

शेकडो वर्ष अज्ञानाच्या अंध:कारात खितपत पडलेल्या बहुजन समाजाला ज्ञानाची कवाडे खुली करून त्यांच्या सामाजिक व शैक्षणिक उत्थानाचे अत्यंत महत्त्वपूर्ण कार्य त्यांनी केले. समाजातील अठरा पगड जातीतील मुलांसाठी एकाच वसतिगृहाची स्थापना करून सामाजिक समतेचा महामंत्र त्यांनी दिला. तर केवळ आर्थिक परिस्थिती नाही म्हणून समाजातील कोणताही मुलगा शिक्षणापासून वंचित राहणार नाही. यासाठी त्यांनी 'कमवा आणि शिका'

ही अभिनव योजना राबविली. या योजनेत काम करणारा विद्यार्थी केवळ पुस्तकी विद्वान न बनता त्यास जीवनशिक्षणाचीही जोड मिळत गेली.

जनसाक्षर हे करीतच राहिल सत्कार्याचे देणे
हे कर्मवीरा, तू आम्हास दिधले वटवृक्षाचे लेणे !

संस्थेचे बोधचिन्ह 'वटवृक्ष' ठरविण्यात आले. अण्णांनी संस्थेची स्थापना धनिणीच्या बागेत केली. वटवृक्षाला मरण नसते. त्याचे आयुष्य अखंड असते. त्यांच्या फांद्यापासून निघणाऱ्या पारंब्या जमिनीत भिडल्या-रूजल्या की त्यांना नवा जोम येतो. त्याचे नव्या वटवृक्षात रूपांतर होते आणि वटवृक्षाचा पसारा वाढत जातो तसा या बोधचिन्हाप्रमाणे रयत शिक्षण संस्थेच्या शाखाचा पसारा दूरवर पसरला आहे. गोरगरिबांची मुले 'दूरवरच्या शाळेत येऊ शकत नसतील तर माझी शाळाच त्या मुलांच्या दाराशी जाईल' असा त्यांनी निर्धार केला आणि खेड्यापाड्यातून प्राथमिक शिक्षणाचे जाळे विणले.

'स्वावलंबी शिक्षण हेच आमचे ब्रीद' हे घोषवाक्य घेऊन कर्मवीर अण्णा आयुष्यभर चंदनासारखे झिजले. संस्थेच्या विकासासाठी कर्मवीरांनी समाजातून निधी गोळा केला. मुष्टिफंडाची योजना आखली. घराघरातील स्त्रिया जात्यावर दळण दळायला बसण्यापुर्वी मूठ धान्य भाऊरावांच्या संस्थेसाठी बाजूला ठेऊ लागल्या. समाजातील अनेक लोकांनी अण्णांना भरभरून मदत केली. अण्णांच्या या कार्याचा गौरव राष्ट्रपिता महात्मा गांधींनीही केला. श्रम आणि सेवा हीच माझी देवपूजा हे आपल्या कार्याचे सूत्र त्यांनी ठेवले.

ज्याला कुणी नाही त्याने आश्रमात यावे
वटवृक्षाच्या खाली येथे ज्ञानामृत प्यावे.
हा महामंत्र अण्णांनी समाजाला दिला.

कर्मवीर अण्णांच्या या मानवतावादी कार्याचा निरलस सेवेचा कृतज्ञतापूर्वक गौरव पुणे विद्यापीठाने 'डी.लिट' पदवी देऊन तर भारत सरकारने 'पद्मभूषण' ही पदवी देऊन केला. जनतेने त्यांना 'कर्मवीर' म्हटले. अण्णांच्या पश्चात संस्थेने 'शाहू पुरस्कार' प्राप्त केला. ज्यांच्या प्रेरणेतून अण्णांनी शिक्षणाचा प्रपंच मांडला, त्यांच्याच नावाचा पुरस्कार संस्थेला लाभावा हा अण्णांच्या कार्याचा उचित गौरव आहे. कर्मवीरांनी लावलेल्या इवल्याशा रोपाचा वेल आज गगनाला भिडला आहे.

तुम्ही घडविली अद्भूत किमया यत्न देव मानूनी
पर्णकुटीला प्रासादाचे रूप दिले आणूनी
श्रमसेवेचा उद्धाराचा माग तुम्ही दाविला
कर्मवीर हो ! लोकमानसी अढळ तुम्ही राहिला !

दानशूर बंडो गोपाळा कदम उर्फ मुकादमतात्या -

शतेषु जायते शुरा: ।
सहस्त्रेषु पण्डित: ।
वक्ता दशसहस्त्रेषु: ।
दाता भवति वा न वा ।

मुकादम तात्यांचा जन्म २९ जानेवारी १९०१ रोजी कुसूर ता.कराड येथे झाला. त्यांचे वडील गोपाळा कदम व आई बाळाबाई दोघेही धार्मिक वृत्तीचे होते. मुकादम तात्याचे मूळ गाव गुढे ता.पाटण येथील कदम कुटुंबीय पाहुणे म्हणून कुसूर येथे आले. ज्या वयात वडिलांचा धाक आवश्यक असतो त्याचवेळी सर्वांना ते अनाथ करून अनंताच्या प्रवासास निघून गेले; कधीही परत न येण्यासाठी. गरिबी आणि वडिलांचे निधन यामुळे शाळा सोडली.

मुंबईला जाऊन हमालीची कामे करत करत ते हमालांचे मुकादम झाले. भरपूर पैसा मिळत गेला व यातच व्यसनाधीन कधी झाले ते त्यांचे त्यांनाच कळले नाही. आर्थिकदृष्ट्या कंगाली कधी आली हे ही त्यांना समजले नाही. तात्या बेचैन झाले व नशिबाला दोष देत त्यांनी पंढरीची वारी सुरू केली. पंढरपूर येथे त्यांना सद्गुरू गाडगे महाराज भेटले. तात्यांनी गाडगे महाराजांना गुरू मानले.

कर्मवीर भाऊराव पाटलांच्या शैक्षणिक कार्याचा प्रसार गाडगे महाराज किर्तनाद्वारे करीत होते. गाडगे महाराज व कर्मवीर अण्णा यांची प्रत्यक्ष भेट झाली नव्हती. मुकादमतात्यांनी कुसूरला बांधलेल्या विठ्ठल-रखुमाई मंदिराचे उद्घाटन करण्यासाठी गाडगे महाराज आले होते. याच ठिकाणी कर्मवीर भाऊराव पाटीलही आले होते. मुकादम तात्यांची व कर्मवीर भाऊराव पाटलांची पहिली भेट येथेच झाली. याच भेटीत कर्मवीर अण्णा त्यांना म्हणाले, ''पाच एकर जमीन व हायस्कूल काढण्यासाठी जागा दिली तर मी कुसूरला हायस्कूल काढीन.'' हे आव्हान मुकादम तात्यांनी लिलया पेलले व १९४५ ला कुसूरला तात्यांनी हायस्कूल सुरू केले. या हायस्कूलमधील काही मुलांसाठी मोफत बोर्डिंग सुरू केले. रयत शिक्षण संस्थेच्या कार्यात मुकादम तात्यांनी झोकून दिले.

कर्मवीर अण्णांनी १९४८ मध्ये तात्यांना संस्थेचे अध्यक्षपद दिले. १९५४ मध्ये सद्गुरू गाडगे महाराज कॉलेज, कराडच्या स्थापनेत

मुकादम तात्यांचा सिंहाचा वाटा आहे. कराड कॉलेजच्या जागा खरेदीसाठी मध्यस्त म्हणून तात्यांनीच भूमिका बजावली होती. ९ मे १९५९ हा कर्मवीर अण्णांचा निधनाचा दिवस. त्यांच्या निधनानंतर संस्थेस सावरणाऱ्या, शक्ती देणऱ्या ज्या दोन, चार आसामी होत्या. त्यामधील मुकादम तात्या हे एक होत. याच काळात मुकादम तात्या रयतमय झाले होते.

शैक्षणिक कार्य करत असताना तात्यांनी सामाजिक बांधिलकीसुद्धा जपली होती. अस्पृश्यता निर्मूलन, अंधश्रद्धा, हुंडाबळी याबाबत तात्या आग्रही असत. चांगल्या कामाची सुरूवात स्वत:पासून झाली पाहिजे म्हणून त्यांनी स्वत:च्या घरी पाणी भरण्यास एका मागासवर्गीयास ठेवले. कुसूर गावात खोलेश्वर महादेव मंदिराचा जीर्णोद्धार, लक्ष्मी मंदिर, धर्मशाळा इ. बांधले.

१९६७ पासून तात्या वारंवार स.गा.म. कॉलेजवर येत असत. कॉलेजची माहिती घेत असत. १९७२ मध्ये तात्यांनी संस्थेच्या पदाधिकाऱ्यांसमोर एक योजना ठेवली. ''मी इथे माझ्या खर्चाने मुलींचे वसतिगृह बांधून देणार आहे.'' संस्थेने मान्य केले. स्वत:चे एक लाख रूपये देऊन मुलींच्या वसतिगृहाची इमारत आठ महिन्यात पूर्ण केली आणि आग्रहाने मुलींच्या वसतीगृहास 'सौ.सुमतीबाई पाटील वसतीगृह' असे नाव देण्यास सांगितले.

कर्मवीर भाऊरावांचा पुतळा कराडात असणे मुकादम तात्यांना आवश्यक वाटू लागले. कराड नगरपरिषदेनेही तात्यांच्या या योजनेस उत्तम सहकार्य करून कराड मुख्य एस.टी. बसस्थानकाच्या समोरची जागा पुतळ्यासाठी दिली. तात्यांनी शेतकरी, मजूर, नोकरवर्ग, हितचिंतक यांचेकडून देणगी स्वीकारून हा अर्धपुतळा उभा केला. यानंतर तात्या रयतच्या ज्या ज्या हायस्कूलमध्ये जात त्या त्या हायस्कूलमध्ये कर्मवीर भाऊराव पाटलांच्या पुतळ्याचे आवाहन करीत व पहिली देणगी स्वत: देत. प्रपंचाचा फारसा विचार न करता स्वकष्टाने मिळविलेली संपत्ती तात्यांनी सत्कार्यासाठी खर्च केली.

दिनांक ११ जून १९७५ ला तात्यांना अर्धांगवायूचा झटका आला. मिरज येथे मिशन हॉस्पिटलमध्ये त्यांना दाखल केले होते. ६५ दिवस मृत्यूशी झुंज देऊन दि.१५ ऑगस्ट १९७५ रोजी तात्यांचे निधन झाले.

कुसूरसारख्या खेड्यात तात्या एखाद्या झऱ्यासारखे जन्माला आले. संत गाडगे महाराज आणि कर्मवीर भाऊराव पाटील यांच्या सहवासाने आणि प्रेरणेने रयत शिक्षण शिक्षण संस्थेशी एकरूप होताना त्यांचा प्रवाह विशाल झाला आणि रयत शिक्षण संस्थेच्या सागरातच शेवटी विलीन झाला.

''झाले बहू, होतील बहू, परंतु यास हा.''

❑ ❑ ❑ ❑

हे विज्ञाना.....

हे विज्ञाना-विज्ञाना किती केलीस प्रगती
किती सांगू मी माहिती, किती सांगू मी माहिती
तुझी ओळख विज्ञान, तुझी दिशा तंत्रज्ञान
तुझ्या या वाटेवर, आम्ही चाललो बेभान
आधी होतास घरा-घरात, आता सर्वांच्या खिशात
राहिलो असतो अडाणी, जर झाली नसती तुझी प्रगती
आज आहेस तू या जगाची ओळख
उद्या होशील या जगाचा सारथी
हे विज्ञाना-विज्ञाना, किती केलीस प्रगती
किती सांगू मी माहिती, किती सांगू मी माहिती.

माधुरी पवार
बी.एस.सी.२

अवकाश

शब्द

शब्दांनीच शिकवलय पडता पडता सावरायला,
शब्दांनीच शिकवलय रडता रडता हसायला,
शब्दामुळेच होतो एखाद्याचा घात आणि,
शब्दामुळेच मिळते एखाद्याची आयुष्यभर साथ,
शब्दामुळेच जुळतात मनामनाच्या तारा आणि,
शब्दामुळेच चढतो एखाद्याचा पारा,
शब्दच जपून ठेवतात त्या गोड आठवणी आणि,
शब्दामुळेच तरळते कधीतरी डोळ्यात पाणी,
म्हणूनच ''जो जीभ जिंकेल तो मन जिंकेल आणि,
जो मन जिंकेल तो जग जिंकेल.''

पूजा साठे
बी.कॉम.३

संशोधनपर

भूकंपाविषयी जाणून घेऊ थोडेसे...

ऋषिकेश नावडकर, बी.कॉम.आय.टी.

पूर्वापार महाराष्ट्रातील पश्चिम घाटाचा समावेश असलेले दख्खनचे पठार भूकंपाच्या दृष्टिकोनातून 'अभेद्य' समजले जात असे. तथापि ११ डिसेंबर १९६७ रोजी पहाटे झालेल्या ६.५ रिश्टर स्केलच्या धक्क्याने दख्खनच्या पठाराला तडा गेला. त्याचप्रमाणे 'बेसाल्ट' या प्रकारच्या दगडाच्या अभेद्यतेलाही तडा गेला. खरं तर पृथ्वीच्या निर्मितीपासून मागील लाखो वर्ष निर्मितीची ही प्रक्रिया संपलेली नाही आणि या प्रक्रियेचाच भूकंप हा एक भाग आहे. मानव सध्या २१व्या शतकात पोहोचलेला आहे. आतापर्यंत त्याने केलेल्या प्रगतीचा आढावा घेताना देवी, प्लेग, क्षय यासारख्या साथीच्या रोगाचे समूळ उच्चाटन केल्याचे तो अभिमानाने सांगेल. आम्ही चंद्रावर पाऊल ठेवले असून दुसरे पाऊल अंतराळात कुठल्याही ग्रहावर टाकण्यास आम्ही सिद्ध आहोत, अशी दर्पोक्ती तो करेल परंतु त्याच वेळी तो ज्या भूमीवर राहतो. ती भूकंपाने जेव्हा हादरते त्यावेळी तो काहीसा गोंधळून जातो याचे कारण भूकंप केव्हा, कुठे व केवढा होईल याचे पूर्वनिदान करणे त्याला अद्याप शक्य झालेले नाही. पृथ्वीची त्रिज्या सुमारे ६,३७३ कि.मी. इतकी आहे. परंतु मनुष्यप्राणी सोने काढण्याच्या निमित्ताने खाणीमध्ये फक्त ३,५०० मीटर खोलीपर्यंतच पोहोचला आहे म्हणजे पृथ्वीच्या त्रिज्येच्या ६,३७० कि.मी. खालील खोलीबाबत तो अनभिज्ञ आहे. इतके अज्ञान तो राहणाऱ्या पृथ्वीबद्दल त्याच्यात आहे.

सर्व साधारणपणे लोकांची अशी कल्पना आहे की, पृथ्वीचे कवच अखंड आहे परंतु जगातील भूकंपधक्क्याचा अभ्यास सुरू झाल्यानंतर असे आढळून आले की

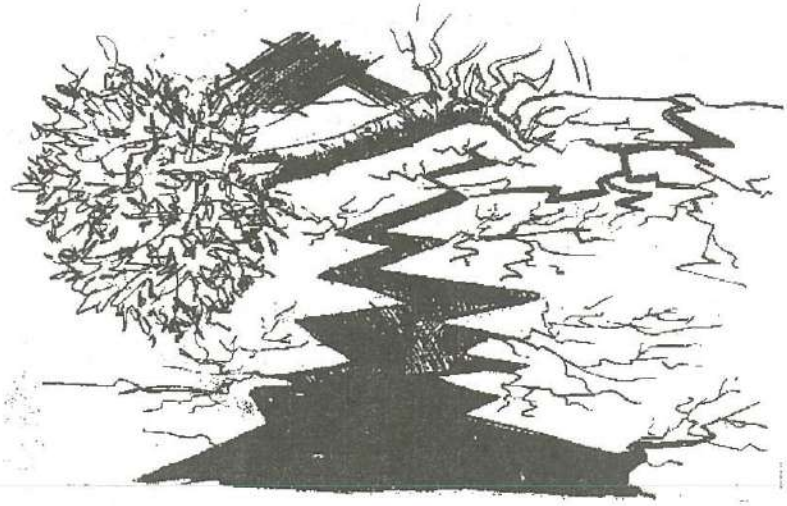

भूकंपाच्यावेळी भूकंप केंद्रापासून किती ऊर्जा मुक्त झाली, त्याच्यावरून भूकंपाची महत्ता ठरते. भूकंप यंत्रावर नोंद झाल्यावर त्याचा अभ्यास करून 'रिश्टर' या वैज्ञानिकाने भूकंप महत्तामापन श्रेणी शोधून काढली. तिलाच 'रिश्टर स्केल' म्हणतात.

पृथ्वीचे कवच अखंड नसून त्याला अनेक वेडेवाकडे तडे गेलेले आहेत व निरनिराळ्या प्लेट्स किंवा कवचखंड निर्माण झाले आहेत. हे कवचखंड स्थिर नसून ते सतत निरनिराळ्या दिशेने सरकत असतात. एकमेकाजवळ असलेले काही कवचखंड एकमेकापासून विरूद्ध दिशेला दूर जात असतात. तर काही कवचखंड एकमेकांना समोरासमोर रेटून पुढे सरकण्याचा प्रयत्न करतात. तसेच काही कवचखंड एकमेकावर घासून पुढे सरकत असतात. पृथ्वीवर निर्माण झालेल्या कवचखंडाच्या सरकण्यामुळे पृष्ठभागाखाली असणाऱ्या खडकावर एकमेकांच्या विरूद्ध दिशेने सतत दाब पडत असतो. हा दाब पडल्यामुळे खडकामध्ये बाक निर्माण होऊन विकृती (strain) उत्पन्न होते. वर्षानुवर्षे एकमेकांच्या विरूद्ध दिशेने खडकावरसुद्धा दाब पडत असल्याने बाक निर्माण झालेल्या खडकांच्या भागात मोठ्या प्रमाणात ऊर्जा साठवली जाते. परंतु खडकांची दाब सहन करण्याची काही एक क्षमता असते, ती संपताच बाक निर्माण झालेल्या खडकांच्या भागास तडा जातो व

त्याचे दोन भाग निर्माण होतात ते दोन भाग एकमेकांच्या विरूद्ध दिशेस सरकले जाऊन भूस्तरभ्रंश निर्माण होतो व खडकात साठलेली ऊर्जा मुक्त होते. ही मुक्त ऊर्जा तरंगाच्या रूपाने बाहेर पडते. हे तरंग पृथ्वीवर पोहोचल्यावर पृथ्वीच्या पृष्ठभागावर कंपने निर्माण होऊन पृथ्वीचा पृष्ठभाग थरारतो. यालाच आपण भूकंप असे म्हणतो. या लहरी प्राथमिक, द्वितीयक आणि दीर्घ तरंग नावाने ओळखल्या जातात. त्यांचे वेग व पुढे सरकण्याच्या पद्धती, त्यांचे गुणधर्म आणि भूपृष्ठावरील परिणाम वेगवेगळे असतात. या लहरी भूकंप यंत्रावरती विशिष्ट पद्धतीने निश्चितपणे नोंद होतात.

भूकंपाच्या वेळी भूकंप केंद्रापासून किती ऊर्जा मुक्त झाली त्याच्यावरून भूकंपाची महत्ता ठरते. भूकंप यंत्रावर नोंद झाल्यावर त्याचा अभ्यास करून 'रिश्टर' या वैज्ञानिकाने भूकंप महत्तामापन श्रेणी शोधून काढली. तिलाच 'रिश्टर स्केल' म्हणतात. एका भूकंपाच्या वेळी एकच विशिष्ट ऊर्जा मुक्त होत असल्याने तो जेथे कोठे नोंद होतो, त्या सर्व ठिकाणी 'रिश्टर स्केल' वरील महत्ता सारखीच असते. भूकंप केंद्राच्या जवळील भागात भूकंप जाणवण्याची तीव्रता (Intencity) जास्त असते. भूकंप केंद्रापासून जसजसे दूर जावे तसतसे भूकंप जाणवण्याची तीव्रता कमी होत जाते. भूकंप किती मोठा आहे. त्याप्रमाणे काही विशिष्ट अंतरानंतर भूकंप झाला असूनही त्याचे धक्के जाणवत नाहीत. तिथे तीव्रता शून्य होते. भूकंपाची महत्ता प्रत्यक्ष नोंद झालेल्या माहितीवर आधारित असून ती उत्सर्जित उर्जेच्या प्रमाणात असते. उदा. ३.१, ४.३, ५.७, ६.४, ७.७ मात्र भूकंपाची तीव्रता ही लोकांना जाणवलेल्या सर्वेक्षणावर अवलंबून असते. सर्वेक्षणात तीव्रतेचे १ ते १० मापदंड पूर्णांकात असतात ते 'मर्क्याली' या शास्त्रज्ञाने १९०२ साली तयार केले व आज १९३१ साली अमेरिकन वैज्ञानिकांनी सुधारणा करून सुधारित 'मर्क्याली स्केल' म्हणून वापरले जाते.

भूकंपाच्या महत्तेचे आकडे वाचनात आल्यावर साधारणपणे गैरसमज होतो, तो म्हणजे एक महत्तेचा भूकंप ज्यावेळी झाला त्यावेळी जेवढी ऊर्जा बाहेर पडते. त्यापेक्षा दुप्पट ऊर्जा दोन महत्तेचा भूकंप झाल्यावर बाहेर पडेल व तीन महत्तेचा. भूकंप झाला तर तिप्पट ऊर्जा बाहेर पडेल परंतु रिश्टर स्केलचे गणित असे आहे की एक महत्तेचा भूकंप झाल्यावर जेवढी ऊर्जा बाहेर पडते व तीन महत्तेचा भूकंप झाल्यावर बाहेर पडते. त्यापेक्षा एकतीस पट ऊर्जा दोन महत्तेचा भूकंप झाल्यावर बाहेर पडते व तीन महत्तेचा भूकंप होती. त्यावेळेला बाहेर पडणारी ऊर्जा दोन महत्तेच्या ऊर्जेच्या ३१ पट असते. याचाच अर्थ असा की भूकंपातून मुक्त होणारी ऊर्जा त्रैराशिक मांडून सांगता येणार नाही. त्यामुळे १९९३चा किल्लारी येथील ६.१ महत्तेचा भूकंप व १९६७ साली कोयनानगर येथील ६.८ महत्तेचा भूकंप जवळजवळ सारखाच होता असे मानणे चूक होईल. खरं तर या दोन भूकंपाच्या महत्तेमध्ये अंतर फक्त ०.७ एवढेच असते तरी कोयनानगर येथे झालेल्या भूकंपातून मुक्त झालेली ऊर्जा ही किल्लारी येथे झालेल्या भूकंपाच्या वेळी मुक्त झालेल्या ऊर्जेपेक्षा अंदाजे ६ पटीने मोठी होती.

आज पृथ्वीतलावर आश्चर्यकारक आणि वेगाने विकसित होणाऱ्या विज्ञान आणि तंत्रज्ञानाच्या जोरावर मानवजाती ते जणू काही आपल्या कवेत ब्योम कवळिल्याचा अनुभव आपण घेत आहोत. तथापि नैसर्गिक आपत्तीच्या चमत्कारापुढे क्षणात ही प्रगती केविलवाणी होऊन जाते आणि अवधी मानवजात हतबल होते कारण ना या घडामोडींची पूर्वसुचना मिळते ना पूर्वसुचना मिळूनही त्या थांबवता येतात. अशा प्रकारे भूकंप हे निसर्गाचे असे विनाशकारी हत्यार आहे की ज्याच्या आगमनाचे भाकित तर करता येत नाहीच पण त्याचे आगमन टाळताही येत नाही. यासाठी भूकंपप्रवण क्षेत्रातील आपण सर्वांनी जिवीत आणि वित्त हानी टाळण्यासाठी भूकंपापुर्वी, भूकंपादरम्यान आणि भूकंप झाल्यानंतर काही किमान नागरिक पथ्ये पाळणे अपरिहार्य ठरते.

आपल्या राहत्या घराची बांधकाम संकल्पना आपल्या भागाच्या भौगोलिक सेईस्मिक झोन प्रमाणे करावी. आपल्या घरात बॅटरी, ट्रांन्झीस्टर, प्रथमोपचार पेटी, अग्निशामक उपकरणे सुस्थितीत हाताशी ठेवण्याचे वळण लावून घ्यावे. घरातील पाण्याचे कनेक्शन, वीज मोटर स्वीच, गॅस रेग्युलेटर यांची ठिकाणे सर्वांना निश्चितपणे माहित असावीत. जाड वस्तू घरात उंचावर ठेवणे टाळावे. घरातील पलंगाखालील जागा अडगळीने अडवू नका कारण आपत्तीच्या काळात ती सर्वात सुरक्षित जागा असते. भूकंप झाल्यावर करावयाच्या कार्यवाहीचे प्रात्यक्षिक शाळा, महाविद्यालयात विद्यार्थ्यांकडून वेळोवेळी करून घ्यावे. कारखान्यात आपत्ती प्रसंगी बाहेर पडण्याचा आणीबाणीचा मार्ग सर्वांना अवगत असावा. आपत्तीप्रसंगी कुटुंबियांची चुकामूक झाल्यास थोडी शांतता झाल्यानंतर सर्वांनी एकत्र भेटण्याचे संकेतस्थळ निश्चित असावे.

प्रयत्नपूर्वक मन शांत ठेवावे. घरातल्या घरात पळण्याचा प्रयत्न करू नये. धावपळीमुळे नुकसान होऊ शकते. भूकंपकाळात घरातील खिडक्यापासून दूर उभे रहावे. शक्यतो दरवाजाच्या चौकटीखाली,

पलंगाखाली अथवा लोखंडी कपाटाजवळ थांबावे. उंच इमारतीत मोठ्या खाली थांबू नये. Lift पेक्षा जिन्यात उभे राहणे सोयीचे ठरते. घराबाहेर असल्यास इमारतीपासून दूर जावे. विजेच्या ताराखाली जाऊ नका. बोळातून पळण्याचा प्रयत्न करू नये. मेणबत्ती, आगपेटी, लाईट, Switches वापरू नका. घरातील संभाव्य गॅस गळतीमुळे आग लागू शकते. मोठ्या भूकंपादरम्यान विद्यार्थ्यांनी पळापळ करण्यापेक्षा बाकाखाली बसावे. कारखान्यात कर्मचाऱ्यांनी दणकट यंत्रसामग्रीच्या आडोशाचा आधार घ्यावा.

कोणाला इजा झाली असेल तर प्रथमोपचार करा. घराची पडझड झाली असल्यास घराबाहेर पडा. गॅस, पाणी कनेक्शन, वीज, तारा तपासा. गॅस गळती झाली असल्यास खिडक्या उघडा. नळ तुटला असल्यास पाणी घरात येणारी तोटी बंद करा. ट्रांन्झीस्टर ऐकावा. शासनाच्या सुचना पाळा. मोबाईल वापरून विनाकारण नेटवर्क बिजी करू नका. समुद्रकिनारी असल्यास ओहोटी/भरती वाटल्यास त्सुनामीची शक्यता गृहित धरा. आणखी भूकंप धक्के येण्याची शक्यता गृहीत धरा आणि समुद्रकिनाऱ्यापासून दूर जा. समाजकंटक गैरकृत्यासाठी जवळच मोठी भेग पडली आहे, जवळचे धरण फुटले आहे, जवळची मोठी इमारत पडली आहे, लवकरच आणखी मोठा भूकंप होणार आहे अशा अफवा पसरवतात. समाजात भय निर्माण करणाऱ्या अशा अफवांवर विश्वास ठेवू नका.

❑ ❑ ❑ ❑

ओझं

तुमच्यावेळी थोडं बर तरी होतं
हेच कर म्हणून दडपण तरी नव्हतं.
हातामध्ये पिशवी, पिशवीमध्ये पाटी
शिक्षकांच्या हातात मात्र असायची काठी.
कशाचंही ओझं नव्हत तुमच्या पाठी
बसं होत सामान एवढं शिकण्यासाठी.
आता मात्र पिशवीच दप्तर होऊन गेलं
आई-बापांनी मुलांना मोठ्या शाळेत नेलं.
विषयांच्या गर्दीत त्यांच मन मात्र मेलं
दप्तराच्या ओझ्याखाली सारं बालपण उसवलं.
रात्र जाते A.B.C.D. त हरवून गेला राजा भोज
त्यांच्या नशिबी नसते पहाटेच्या झोपेची मौज.
साखरझोपेतून उठवते आई त्यांना रोज
पाठीवरती लादल जात दप्तराच ओझं.
ABCD च्या नादात विसरली बोली भाषा
प्रश्न पडतो आता काय ठेवायची आशा.
काय कळेना सर्वांना चढली कसली नशा
बदलत चालली आहे शिक्षणाची रूपरेषा.
ओझ्याखाली गाडले जातात माझे लहान भाऊ
त्यांना एकटं सोडून पुढे कसा मी जाऊ.
अवस्था त्यांची पाहून गप्प कसा मी राहू
दुर्दशा या विद्यार्थीदशेची आता कशी मी पाहु.

स्वप्नील घुटूगडे, बी.ए.१

बाबा

''आई, ताई, दादा यांच्याही पुढे
एक अतुट नात असत, त्या नात्याच नाव असत बाबा.
हाताचे बोट धरून चालवायला शिकवणारे,
कामावरून येताना दररोज खाऊ घेऊन येणारे,
पाठ दुखत असली तरी आपल्या मुलाला घोडा बनून खेळवणारे,
आजारी पडल्यावर काळजीपोटी उपाशी बसणारे,
आपल्याला हसवणारे आणि खेळवणारे,
आईने कधी मारले तर तिच्यावर रागावणारे,
आपली मुले खूप मोठी व्हावीत म्हणून झटणारे,
आपल्या लेकरांसाठी उंच-उंच अपेक्षा बाळगणारे,
वाईट वागल्यावर खूप ओरडणारे,
छोटी चूक झाल्यास ती पोटात घालून प्रोत्साहन देणारे,
चांगले काम केल्यावर तोंड भरून कौतुक करणारे,
परीक्षेत कमी गुण मिळाल्यावर तेवढेच रागावणारे,
सर्वांवर प्रेम करणारे व सर्वांना समजून घेणारे,
कधी वेळ आली तर पाठीशी खंबीरपणे उभे राहणारे,
बालपणापासून खाल्ल्या त्यांनी परिस्थितीमुळे खस्ता,
कितीही संकटे आली तरी गाठला उज्ज्वल यशाचा रस्ता,
आजपर्यंत आपल्या प्रेमळ वागण्याने,
किती मोठ्ठ कर्ज दिले आम्हास मायेचे,
कसे ऋण फेडू या जन्मदात्याचे.''

मंगेश वर्गे, बी.कॉम.१

विज्ञानपर

नॅनोटेक्नॉलॉजीच्या अतिसूक्ष्म दुनियेची रोमहर्षक सफर

अश्विनी आवारे, बी.कॉम.भाग-१

एकविसाव्या शतकातलं सर्वात क्रांतिकारी तंत्रज्ञान म्हणजे नॅनोटेक्नॉलॉजी. एकेक अणू किंवा रेणू आपल्याला हवे तसे एकमेकाजवळ आणून अतिसूक्ष्म पदार्थ किंवा यंत्र बनवण्याच तंत्रज्ञान म्हणजे नॅनोटेक्नॉलॉजी. या तंत्रज्ञानाची माहिती समाजातील सगळ्या घटकांना होणं गरजेचे आहे.

शास्त्रीय गाभ्याला धक्का न लावता सर्वांना समजेल अशा भाषेत या तंत्रज्ञानाच्या मागील मूळ तत्वे समजून घेतली पाहिजेत.

काय आहे नॅनोटेक्नॉलॉजी ? एवढं काय गौडबंगाल दडलंय या तंत्रज्ञानात ? नॅनोटेक्नॉलॉजी म्हणजे अतिसूक्ष्म पदार्थ किंवा यंत्र बनवण्याचं तंत्रज्ञान ! अतिसूक्ष्म म्हणजे किती सूक्ष्म ? तर आपल्या रक्तातल्या पेशीपेक्षाही सूक्ष्म ! असे लहान पदार्थ किंवा यंत्र बनवणं या गोष्टी व्यवहारात कशा वापरता येतील याचा विचार करण म्हणजेच नॅनोटेक्नॉलॉजी. नॅनो हा मुळातला ग्रीक शब्द आहे. त्याचा अर्थ लहान किंवा सूक्ष्म असा होतो. लहान लहान म्हणजे किती लहान ? तर एक नॅनोमीटर म्हणजे ९ ÷ ९ वर नऊ शून्य (९/९०००००००००) इतके मीटर किंवा एक मीटरचा एक अब्जावा भाग.

गेली तीन दशक इन्फॉर्मेशन टेक्नॉलॉजी होती तर उद्याच जग नॅनोटेक्नॉलॉजी आणि बायोटेक्नॉलॉजी यांच असणार आहे.

नॅनोटेक्नॉलॉजीची तोंडओळख

काही वर्षापूर्वी 'बॅक टु फ्युचर' नावाचा एक सिनेमा हॉलीवुडमध्ये येऊन गेला. वादळी गडगडाटात हॉवर कार ही मोटार गाडी भविष्यकाळातून अचानक पैदा होते.

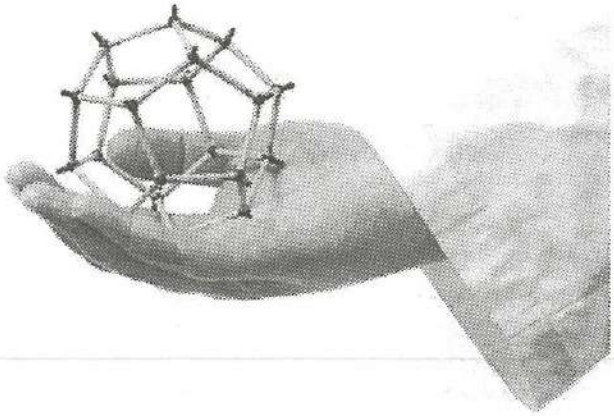

गेली तीन दशक इन्फॉर्मेशन टेक्नॉलॉजी होती. तर उद्याचं जग नॅनो टेक्नॉलॉजी आणि बायोटेक्नॉलॉजी याचं असणार आहे. काही वर्षापूर्वी 'बॅक टू फ्युचर' नावाचा एक सिनेमा हॉलिवुडमध्ये येऊन गेला. वादळी गडगडाट हॉवर कार ही मोटारगाडी भविष्यकाळातून अचानक पैदा होते. ती रस्त्यावर खाली उतरते तेव्हा डॉक ब्राऊन हा त्यात बसलेला शास्त्रज्ञ बाहेर येतो.

ती रस्त्यावर खाली उतरते तेव्हा डॉक ब्राऊन हा त्यात बसलेला शास्त्रज्ञ बाहेर येतो आणि गाडीसाठी इंधन शोधायला लागतो. त्याला जवळच एक कचरापेटी दिसते. त्यात केळ्याच्या साली, अंड्याची फेकलेली कवचं आणि इतर गोष्टी सडत पडलेल्या दिसतात. तो लगेच हा कचरा घेऊन या गाडीच्या गॅस टँकमध्ये घालतो आणि पुढच्या प्रवासाची तयारी करतो. याचवेळी कॅमेरा त्या गॅस टँककडे झुकलेला दाखवलाय. त्या गॅस टँकवर 'प्युजन' असं लिहिलेल असते. या प्युजन चेंबरमध्ये या कचऱ्याचं विघटन करून त्यातून ऊर्जा निर्माण केली जाते आणि याच शक्तीचा वापर करून ती हॉवर कार हवेत उड्डाण करते आणि डॉक ब्राऊन पुन्हा भविष्यात लुप्त होतो.

या सिनेमाने जगभर लोकांची कल्पनाशक्ती जागृत केली होती. या सिनेमात कचऱ्यापासून ऊर्जा बनविण्यासाठी एक अतिसूक्ष्म किटली दाखवली होती आणि सूर्यप्रकाशाच्या मदतीने ही किटली

कचऱ्याचं रूपांतर इंधनात करते असं दाखवलं होतं. या किटलीच्या अतिसूक्ष्म आकारानं प्रेक्षकांना फारच आश्चर्य वाटलं होत. उद्याच्या जगात मात्र झपाट्यानं प्रगती करणाऱ्या नॅनो तंत्रज्ञानामुळे लोकांना याचं मुळीच आश्चर्य वाटणार नाही.

'नॅनो' शब्द नॅनोटेक्नॉलॉजी (नॅनो तंत्रज्ञान) किंवा नॅनो सायन्स (नॅनो विज्ञान) यामुळे प्रचंड प्रचलित झाला आहे. एकविसाव शतक यामुळे बदलून जाईल असं मानलं जातं. विज्ञान आणि तंत्रज्ञान हे विसाव्या शतकाचं वैशिष्ट्य होत तर सर्वंकष तंत्रज्ञान हे एकविसाव्या शतकाचे वैशिष्ट्य असेल.

मायक्रोटेक्नॉलॉजीमुळे मोबाईल, कॉंप्युटर सारख्या गोष्टी घराघरात पोहोचल्या. हा प्रभाव फार तर २०२५ पर्यंतच राहिल. त्यानंतर मात्र नव तंत्रज्ञान वापरावचं लागेल आणि हे नवं तंत्रज्ञान असेल ''नॅनोटेक्नॉलॉजी''

आजकाल एखादं विज्ञान-तंत्रज्ञानावरच पुस्तक तर सोडाच पण गुंतवणूक कुठे करावयाची आणि कशी करावयाची ? किंवा 'मेकअप कसा करावा' यावर टिप्स देणार एखादं पुस्तक, एवढंच नव्हे तर सरकारच्या आर्थिक धोरणाविषयीचा एखादा अहवाल जरी वाचायला घेतला त्यात एक शब्द वारंवार पहायला मिळतो तो म्हणजे 'नॅनो' कुठल्याही शब्दाच्या मागेपुढे हा शब्द इतक्या वेळा दिसेल की डाएटवरच्या एखाद्या पुस्तकात 'कॅलरी' हा शब्द सुद्धा इतक्या वेळा दिसणार नाही !

आज जगाला भेडसावणारा एक महत्वाचा प्रश्न म्हणजे शुद्ध पिण्याच्या पाण्याचा ! नॅनो टेक्नॉलॉजी वापरून पाणी शुद्धीकरणाच्या प्रक्रियेत आमुलाग्र बदल होईल. ('टाटा स्वच्छ' मुळे याची सुरूवात झालेली आहे. पाणी शुद्ध करायला स्मार्ट मटेरिअल्स वापरले जातील हे पदार्थ अतिसूक्ष्म गाळणीसारखे असतील या गाळण्या वापरून सांडपाण्यापासून पुन्हा शुद्ध पाणी मिळवता येईल. समुद्रातल्या पाण्यातले सगळे क्षार काढून टाकता येतील आणि खारं पाणी गोड करता येईल ते इतक असेल की पिण्याच्या पाण्याचीच काय पण पिकांना जे पाणी लागत त्याची टंचाईही दूर होईल.

नॅनो टेक्नॉलॉजीमुळे एक महत्वाची गोष्ट होईल ती म्हणजे भविष्यात सगळ्या वस्तू स्मार्ट बनायला लागतील. या स्मार्ट वस्तू वातावरणाच्या बदलामुळे स्वत:ला बदलतात. आपण उन्हात जाताना जो डे-नाईट गॉगल वापरतो तो याच स्मार्ट वस्तूत मोडतो.

विमान, रणगाडे, अंतराळयान, उत्तुंग इमारती, मोठाले पूल यांच्यात जे पोलाद वापरलं जातं त्याच्या दसपट कठीण पण अतिशय हलकं नॅनो पोलाद तयार करता येईल.

भारतातल्या आय.आय.टी. खरगपूर इथल्या संशोधकांनी पाण्यामधला आर्सेनिक हा विषारी पदार्थ चांदीचे नॅनोकण वापरून शोधून काढण्यात यश मिळवल आहे. त्यांनी विकसित केलेल्या तंत्राचा वापर करून अगदी कमी प्रमाणात म्हणजे १० लाख पाण्याच्या रेणूमधला एक आर्सेनिक अणूही शोधून काढणं शक्य होईल असा अंदाज आहे. आर्सेनिकमुळे पश्चिम बंगाल मधलं जे भूजल दुषित झालंय तशी भूजलं शुद्ध करायला हे तंत्र वापरलं जाईल.

नॅनोटेक्नॉलॉजीमुळे ऊर्जेचा प्रश्न सुटायलाही मदत होईल भविष्यात बहुतांशी सौरऊर्जाच वापरली जाईल.

प्रदुषण कमी करण्यासाठी काही संशोधकांनी कृत्रिम झाडांचीही कल्पना मांडली आहे. वैद्यकिय क्षेत्रात तर नॅनोटेक्नॉलॉजी काय बदल घडवेल याची कल्पनासुद्धा करता येणार नाही. दिवसेंदिवस महाग होणारी आरोग्य सेवा स्वस्त व्हायला आरोग्यमान सुधारायला नॅनोटेक्नॉलॉजीची मदत होईल.

माणसाला भेडसावणारा आणखी एक महत्त्वाचा प्रश्न म्हणजे सुरक्षितता. आपल्या दैनंदिन जीवनात आपल्याला अनेक प्रकारच्या सुरक्षिततांची गरज लागते. आपलं कॉंप्युटर नेटवर्किंग, आपली कॉंप्युटरमधील माहिती, आपल ई-मेल अकाऊंट, बँकेतलं खात अशा अनेक गोष्टी सुरक्षित राहाव्यात असं आपल्याला वाटत असतं. या सगळ्यासाठी नॅनोटेक्नॉलॉजीचा प्रचंड उपयोग होईल. भविष्यात नॅनो टेक्नॉलॉजी वापरून 'क्वांटम कॉंप्युटर' नावाचे कॉंप्युटर्स येतील. या कॉंप्युटर्समधून सगळी माहिती गुप्त ठेवायला 'क्वांटम क्रिप्टोग्राफी' नावाची पद्धत वापरली जाईल. यामुळे आपलं बँकेतलं खात सुरक्षित राहिल. कोणीतरी बँकेच्या कॉंप्युटरमध्ये ढवळाढवळ करून आपल्या खात्यातून पैसे काढेल ही भितीच राहणार नाही. अर्थात याच तंत्राचा वापर करून त्या सुरक्षिततेला छेद देण्याचे प्रयत्नही होतील. शेवटी तंत्रज्ञान हे पक्षविरहित असतं.

नॅनोटेक्नॉलॉजी आज जरी बाल्यावस्थेत असली तरी उद्याच्या जगात ती नॅनो फुड, नॅनो शेती, नॅनो इलेक्ट्रॉनिक्स, नॅनो कॉंप्युटर्स, नॅनो रोबोटिक्स, नॅनो पदार्थाची निर्मिती, बहुगुणी नॅनो कार्बन ट्युब, नॅनो टेक्नॉलॉजी आरोग्य यासारख्या विविध शाखांमध्ये क्रांती करेल यात शंकाच नाही.....It is always possible

वैचारिक

चला करु भारत निर्माण

अश्विनी पाटील, बी.सी.एस.भाग-१

काल्पनिक चित्र आणि वस्तुस्थिती यामध्ये फार अंतर आहे. हे अंतर कमी करण्यासाठी प्रथम चांगल्या कल्पना करा. या कल्पनांना विचारात बदला. विचारांना कृतीची जोड द्या आणि कृतीला वेग द्या आणि भग बघा.

'देश रंगीला रंगीला
देश मेरा रंगीला'

आपला भारत देश विविध रंगांनी रंगलेला आहे. या रंगांमध्ये समाविष्ट असणारे रंग म्हणजे - रंग संस्कृतीचा, रंग संस्कारांचा, रंग क्रांतीचा, रंग प्रगतीचा, रंग विकासाचा, रंग नात्यांचा, रंग प्रेमाचा, रंग समृद्धीचा, रंग आपुलकीचा आणि रंग माणूसकीचा असे अनेक रंग प्रमाणात एकत्र येऊन एक सुबक रांगोळी तयार होते जीच नाव आहे 'भारत'

ही रंगीत रांगोळी तयार होण्यासाठी १५ ऑगस्ट १९४७ हा सोनियाचा दिवस उजाडावा लागला. ही आकर्षक रांगोळी साकारण्यासाठी देशातील वीरांना रक्ताची होळी खेळावी लागली, प्राणांचे बलिदान द्यावे लागले. खर तर एक काळा रंग पुरेसा असतो ही आकर्षक रांगोळी खराब करण्यासाठी. समाजाच्या प्रत्येक स्तरावर असे काळे रंग (म्हणजे नकारात्मक वाईट विचार) मिसळताना दिसतात.

भारताला स्वातंत्र्य मिळाल्यापासून ते आतापर्यंत देशामध्ये अनेक चांगले व वाईट बदल घडून आले. भारताने विज्ञान-तंत्रज्ञान क्षेत्रात प्रगती केली. शैक्षणिक सुधारणा झाली. सांस्कृतिक, सामाजिक, आर्थिक व राजकीय क्षेत्रात विकास साधला. पण हा भारताचा परिपूर्ण विकास नव्हे. यातही काही उणीवा आहेत. या उणीवा भ्रष्टाचार, अत्याचार, गरिब-श्रीमंत यांच्यातील भेदभाव, अंधश्रद्धा, धर्मवाद, दहशतवाद, वाढती लोकसंख्या, बेकारी, गुन्हेगारी, दुष्काळ, स्त्री-भ्रूणहत्या या समस्यांतून प्रकर्षाने जाणवतात. हेच ते काळे रंग जे आपल्या देशातील समृद्धीला कैद करत आहेत. इंग्रजानंतर यांच्या राजवटीत आपण जगतो कसले घुसमटतो आहोत. मग आता तुम्हीच विचार करा याला म्हणायचं का स्वातंत्र्य ?

समाजामध्ये असे कितीतरी लोक आहेत जे स्वातंत्र्याचा गैरवापर करतात. सामाजिक बंधनांच्या मर्यादा ओलांडून वागतात आणि मग त्याचे बिकट

परिणाम समाजाला भोगावे लागतात. खरं तर स्वातंत्र्याचा खरा अर्थ असा आहे 'समाजाने समाजाच्या कल्याणासाठी आखून दिलेल्या मर्यादांचे पालन करणे व विकास साधणे.'

आजही आपल्या देशामध्ये स्त्री-पुरूषांमध्ये भेदभाव केला जातो. सर्व धर्म समभाव म्हणतात आणि देवळांचा धर्म व धर्मांची देऊळे उभारली जातात. स्वच्छता व आरोग्य यांच्याकडे दुर्लक्ष केलं जातं. शैक्षणिक प्रगती झाली म्हणतात पण त्याच देशात आजही लाखो मुल-मुली शिक्षणापासून वंचित आहेत. आजही सामान्य माणसाला, शेतकऱ्याला त्याच्या प्रश्नांची उत्तर मिळत नाहीत. आमच्या शासनव्यवस्थेला आपापसातले वादविवाद मिटविण्यासाठी वेळ पुरत नाही. ते सामान्यांच्या, शेतकऱ्यांच्या प्रश्नांची उत्तरे कधी देणार ! मग या सर्वांना देश दुष्मन म्हणावे का ? जिथे सामान्यांच्या प्रश्नांना वाव नाही तिथे स्वातंत्र्य मिळालय अस म्हणता येईल का ? म्हणूनच म्हणावेसे वाटते -

''थोडा उजेड ठेवा अंधार फार झाला
पणती जपून ठेवा अंधार फार झाला ।।''

काल्पनिक चित्र आणि वस्तुस्थिती यामध्ये फार अंतर आहे. हे अंतर कमी करण्यासाठी प्रथम चांगल्या कल्पना करा. या कल्पनांना विचारात बदला. विचारांना कृतीची जोड द्या आणि कृतीला वेग द्या आणि मग बघा आपण आपले आदर्श ए.पी.जे.अब्दुल कलाम यांचे 'इंडिया २०२०' चे विकसित भारताचे स्वप्न प्रत्यक्षात साकारलेले असेल. हीच खरी त्यांना वाहिलेली भावपूर्ण श्रद्धांजली ठरेल. म्हणूनच म्हणावेसे वाटते -

'वणव्यात वास्तवांच्या होईल राख त्यांची ।
स्वप्ने जपून ठेवा, अंधार फार झाला ।।'

स्त्री ही सामाजिक संस्कृतीचा, सामाजिक प्रगतीचा मानदंड मानली जाते. एखाद्या समाजाने किती प्रगती केली आहे, हे बघायचे असेल तर त्या समाजातील स्त्री कोणत्या परिस्थितीत आहे, हे बघावे लागते. एकविसाव्या शतकातील स्त्रियांना सावित्रीबाई, ताराबाई शिंदे, मुक्ता साळवे ह्या स्त्रियांनी निर्माण केलेल्या नव्या वाटा वाढवायची गरज आहे. सभ्यता व प्रतिष्ठा अशा परंपरांना नवा आयाम देण्याची गरज आहे. त्यासाठी प्रथम प्रत्येक स्त्री वैचारिकदृष्ट्या प्रगल्भ व स्वतंत्र झाली पाहिजे. भयमूक्त आणि आर्थिक स्वावलंबन पाहिजे.

स्वातंत्र्याची चाड असून चालत नाही तर गुलामगिरीची चीड असावीच लागते. त्यातूनच विद्रोहाची ताकद मेंदुतून मनगटात येणं शक्य असते.

म्हणूनच - 'हृदयात रोवणाऱ्या, जखमांतूनीच आता ।
कंदील एक लावा, अंधार फार झाला ।।

आमचे काय ? आमचा जन्म कशासाठी ? आमचे शिक्षण, व्यवसाय, उद्योग, पैसा, संपत्ती, संसाधने, ज्ञान, गुणवत्ता कशासाठी ? मी कोण ? कसा ? मी कशासाठी ? व कोणासाठी जन्मलो ? माझ्या जगण्याच उद्दिष्ट, ध्येय काय आहे ? मी काय होतो ? कोणामुळे घडलो ? मी केलेले संघर्ष कोणते ? माझा भूतकाळ काय होता ? वर्तमान काय आहे ? आणि भविष्यकाळ कसा असेल ? माझी सामाजिक बांधिलकी काय आहे ? माझा सामाजिक दृष्टिकोन काय आहे ? माझे श्रम, कौशल्य, बुद्धी, कल्याण, वेळ संसाधने योग्य पद्धतीने कशी वापरली जातील ? या अंगांनी आपण स्वत:चेच ऑडिट करू शकलो पाहिजे. यात स्त्री-पुरूष, लहान-मोठा, गरीब-श्रीमंत असा भेद नाही. यालाच आत्मचिंतन असे म्हणतात. मी माझ्या पलिकडे किती जाऊ शकतो यासाठी उपयुक्त ही आखणी आहे. आत्मकेंद्रित जगणे टाळून सर्वव्यापक व सार्वजनिक आनंद लुटण्यासाठी आम्ही मानसिकदृष्ट्या तयार पाहिजे. म्हणूनच -

ते वाटतील परके आपुलेच श्वास आता ।
हातात हात ठेवा, अंधार फार झाला ।।
थोडा उजेड ठेवा अंधार फार झाला ।
पणती जपून ठेवा अंधार फार झाला ।।

शेवटी तुमच्या आमच्यातल्या सामर्थ्याला दाद देऊन म्हणेन -

''चला करू.....भारत निर्माण
सारे घडवूया देश महान''

❑ ❑ ❑ ❑

ललित

आठवण

निवेदिता माळी, बी.सी.एस.भाग-१

''काही मिळवण्यापेक्षा काही हरवण्याची मजा वेगळीच असते.
बंद डोळ्यांनी कुणाची आठवण करण्याची मजा वेगळीच असते.
अश्रू बनतात शब्द आणि शब्द बनतात कविता
खरंच कुणाच्या तरी आठवणीत जगण्याची मजाच वेगळी असते.''

काय असते आठवण ??? नकळत डोळ्यातून ओघळणारे अश्रू, क्षणोक्षणी जाणीव करून देणारी एखादी संवेदना, जगताना अनुभवलेल्या सुखद, दु:खद क्षणांची शिदोरी की प्रिय व्यक्तींची प्रखरतेने भासणारी उणीव.....

जीवन जगताना मनामध्ये चालणाऱ्या असंख्य विचारांच्या कल्लोळातून मनाला अलगद हसवणारी, शांत करणारी ती आठवण, की एखाद्या वाईट प्रसंगाची पुनरावृत्ती करून देणारी आठवण !! किती प्रकारच्या असतात ना आठवणी.....

मला प्रखरतेने भासणारी आठवण ती म्हणजे घरची... !!

घरातून बाहेर पडण्या अगोदर किती उत्सुकता आणि आकर्षण असत ना बाहेरच्या जगाबद्दल. मस्त असेल ते जीवन सगळा मनमानी कारभार, आपल्या मर्जीनुसार सर्व मर्यादांच्या पलिकडे.....

आई-बाबांच्या त्या शिस्तीच्या काटेरी कुंपणातून बाहेर पडून एखाद्या स्वच्छंदी पक्ष्याप्रमाणे गगनभरारी घेत.....पण खर तर लहानपणीचे जीवन किती सुखद असते. त्या मायेच्या कुशीत, त्या पाठीवरील थापेत जणू काही चैतन्य ओसंडून वाहत असते.

आपल्या मायेच्या त्या घरट्यापासून दुरावताना मन अगदी गलबलून येते. त्या वास्तवाला सामोरे जाताना असह्य वेदना होतात. नकळत अश्रूंची बरसात होते. पण तरी देखील.....त्यांच्या अपेक्षा, आपली जिद्द, स्वाभिमान, सत्त्व आणि गुरुजनांचा आशिर्वाद. भक्कम असा पाठिंबा घेऊन उतरतो. आपण या जीवनाच्या कसोटीला उतरतो.

''आईच्या या कुशीत ना जाणीव कशाची,
चिंता नसे त्या उद्याच्या जगाची.''

मला एक गोष्ट खूप आवडलेली. एक मुलगी आपल्या बाबांसोबत पुलावरून जात असते. त्यावेळी पुलावरून देखील पाणी जात असते. तेव्हा तिचे बाबा तिला म्हणतात, ''बाळा, घाबरू नको. माझा हात घट्ट पकड.'' पण ती नकारार्थी मान हालवत बाबांना सांगते, ''नाही बाबा तुम्ही माझा हात पकडा.'' बाबा स्मितहास्य करत त्या चिमुकलीला विचारतात, 'बेटा, दोन्ही वाक्यांचा अर्थ एकच होतो ना ?'' ती लहानशी मुलगी अचंबित करणारे उत्तर देते, ''जर मी तुमचा हात पकडला आणि जर काही झाले तर मी तुमचा हात कदाचित सोडेन पण जर तुम्ही माझा हात पकडला तर माझा विश्वास आहे की तो हात तुम्ही कधीच सोडणार नाही'' किती प्रेम..... ? विश्वास आणि भक्कम आधार मिळतो आपणाला त्यांच्याकडून.....

आपल्या मायेच्या त्या घरट्यापासून दुरावताना मन अगदी गलबलून येते. त्या वास्तवाला सामोरे जाताना असह्य वेदना होतात. नकळत अश्रूंची बरसात होते. पण तरीदेखील.....त्यांच्या अपेक्षा, आपली जिद्द, स्वाभिमान, सत्व आणि गुरूजनांचा आशीर्वाद, भक्कम असा पाठिंबा घेऊन उतरतो आपण या जीवनाच्या कसोटीला उतरतो.

मला येते आठवण त्या घरची, ओढ मला त्या आपल्या स्वजनांची.....कधी कधी वाटत का झालो आपण एवढे मोठे, हे देवराया कर ना मला छोटे.....ती आठवण वेडे करून टाकते. ती आईच्या हातची रूचकर भाकर, बाबांची पाठवरील थाप, बहिणीशी केलेलं हितगुज तर भावासोबत केलेले भांडण.....मैत्रिणी सोबत असताना जरी कोणी 'अगं बेटा' हाक मारली तरी डोळे भरून येतात. आजीच्या परीकथा, तिच्या जीवनातील चढ, उतार तिच्या भाषेत ऐकताना, खूप मजा यायची. आजोबांची शिस्त, त्यांच्या सवयी, आवड सगळ्या गोष्टी मनात घर करून राहिल्यात.

❑ ❑ ❑ ❑

खरंच तु खूप गोड आहेस

खरं सांगू, खरंच तू खूप गोड आहेस
म्हणूनच तुझ्यासोबत बोलण्याचं मला वेड आहे ।। धृ ।।

तुझ्या हृदयात प्रेम आहे
तुझ्या विचारांत प्रज्ञा आहे
तुझ्यापासून नेहमीच मिळते मला प्रेरणा, कारण
कारण प्रेम, प्रज्ञा आणि प्रेरणा यांच्या प्रांगणात
वाढलेलं तू एक प्राजक्ताचं फुल आहेस
खरं सांगू, खरंच तू खूप गोड आहेस
म्हणूनच तुझ्यासोबत बोलण्याचं मला वेड आहे.
तुझ्या मनामध्ये दिसत नाही कधी चिंता
कारण तू चिंतन करणारं पोर आहेस
तुझ्या बोलण्यामध्ये दिसत नाही कधी व्यथा
कारण तू व्यवस्था करण्यात सर्वात थोर आहे
खर सांगू, खरंच तू खूप गोड आहेस
म्हणूनच तुझ्यासोबत बोलण्याचं मला वेडं आहे ।। १ ।।

तुझ्या वयाच्या मुलांना आवडतो सकाळचा
स्टँडवरचा टाइमपास,
तुला मात्र आवडतो तुझाच P.C.M.B. चा
तास,
म्हणूनच माझ्या हृदयाला वाटतं द्यावा तुला
घासातला-घास
तुझ्या स्वभावातून असं वाटत, तू कधीही
न सुटणारं कोडं आहेस

खरं सागू, खरंच तू खूप गोड आहेस
म्हणूनच तुझ्यासोबत बोलण्याचं मला वेड आहे ।। २ ।।

तुझ्या जिद्दीला मेहनतीचं बळ मिळू दे,
तुझ्या कर्तृत्वाला सफलतेचं फळ मिळू दे,
तुझ्याकडे माझ्यासाठी कायमचं थोडातरी वेळ असू दे,
देव करो आणि आपल्या नात्याचा असाच कायम मेळ बसू दे,
तुझं जीवन सुखाच्या प्रकाशात तेजस्वी दिसू दे,
तुझ्याबद्दल लिहावं तेवढं थोडं आहे
खरं सांगू, खरंच तू खूप गोड आहेस
म्हणूनच तुझ्यासोबत बोलण्याचं मला वेड आहे ।। ३ ।।

भविष्यात नक्कीच तुझ्या नावानं
ओळखलं जाईल तुमच गाव,
स्वत:च्या मनगटाच्या बळावर मोठं करशील
तू आई-वडिलांचं नांव,

शेवटी एवढंच,

हा साधा-सुधा रवी,
ज्याला केलस तू कवी,
तुझ्या आयुष्यात माझी मनापासून एकच इच्छा,
तुझ्या भविष्यात तू खूप-खूप-खूप (अगणित)
मोठा हो, याच तुला शुभेच्छा.....
खरं सांगू, खरंच तू खूप गोड आहेस
म्हणूनच तुझ्यासोबत बोलण्याचं मला वेड आहे ।। ४ ।।

रवीकिरण पाटील, बी.ए.३

संशोधनात्मक

शेरवुया शेतकऱ्यांची आत्महत्या

रवीकिरण पाटील, बी.ए.भाग-३

मित्रांनो, विषय मांडण्यापूर्वी मी एक ज्वलंत उदाहरण देवू इच्छितो. दोन महिन्यापूर्वीची ही घटना आहे. पहाटेची वेळ होती. रात्र संपून दिवसाची सुरूवात होत होती आणि एवढ्यातच आपल्याच महाराष्ट्र राज्यातील परभणी पासून थोड्याच अंतरावर असणारे गंगाखेड येथे एका सर्वसामान्य शेतकरी कुटुंबामध्ये राहणाऱ्या एका ३७ वर्षीय शेतकऱ्याने तणनाशक पिवून आपल्याच राहत्या घरामध्ये आत्महत्या केली होती.

घरामध्ये हा शेतकरी, त्याची पत्नी आणि एकुलती एक मुलगी असे तिघेच राहत होते. अठराविश्व दारिद्र्य आणि अनेक वेळा शेतीमध्ये येणारे अपयश, यामुळे त्या शेतकऱ्याने आत्महत्या केली होती. मरता-मरता तो आपल्या मुलीसाठी दोन ओळी लिहून जातो,

''बाळा, आकाशाचा केला कागद,
समुद्राची केली शाई,
पत्र कितीही लिहिले तरी संपणार नाही,
कारण, उद्याचा सूर्य मला दिसणार नाही,
बाळा, उद्याचा सूर्य मला दिसणार नाही.''

ही बातमी टि.व्ही. मध्ये पाहिली आणि त्याच दिवशीच्या वर्तमानपत्रामधून दुसरी धक्कादायक माहिती समोर आली. ती म्हणजे २००५ ते २०१५ या १० वर्षामध्ये

बाळा आकाशाचा केला कागद
समुद्राची केली शाई
पत्र कितीही लिहिले तरी संपणार नाही
कारण उद्याचा सूर्य मला दिसणार नाही
बाळा उद्याचा सूर्य मला दिसणार नाही

आपल्या देशामध्ये २ लाख ९० हजार २४३ शेतकऱ्यांनी आत्महत्या केली आहे. यामध्ये महाराष्ट्रातील शेतकऱ्यांची संख्या ६० हजार ७५२ एवढी आहे. गेल्या ८ महिन्यांमध्ये महाराष्ट्रामध्ये २,२११ शेतकऱ्यांनी आत्महत्या केली आहे. आणि ऑगस्ट ते नोव्हेंबर २०१५ या चार महिन्यातील शेतकरी आत्महत्येची विभागवार आकडेवारी अशी की , विदर्भात-५६४, मराठवाडा-३६७, उत्तर महाराष्ट्र-१३०, पश्चिम महाराष्ट्र-२७ आणि कोकण-१ म्हणजेच १०८८ शेतकऱ्यांनी या चार महिन्यात आत्महत्या केली आहे.

आमचा शेतकरी आत्महत्या का करतोय ? हे शोधायला गेलो तर कारणांची भली मोठी यादीच तयार होते. ते असे कि,

वारंवार पडणारा दुष्काळ, त्यातच वाढती लोकसंख्या आणि मर्यादित जमीन. मित्रांनो, दुष्काळ हा दोन प्रकारचा असतो. अ) ओला दुष्काळ आणि (ब) कोरडा दुष्काळ. ज्यावेळी ओला दुष्काळ पडतो, तेव्हा महापुराचे तांडवच तयार होते. ज्यामध्ये हाती

आलेले चांगले पिकसुद्धा पाण्याखाली जाते आणि जेव्हा कोरडा दुष्काळ पडतो तेव्हा माणसाला प्यायला सुद्धा पाणी मिळणे मुश्किल होते, मग शेतकरी आपल्या शेतीला पाणी तरी कुठून देणार, साहजिकच ज्या हंगामामध्ये दुष्काळ पडला जातो त्या हंगामातील हंगामी पिकांचे एवढे नुकसान होते कि, शेतकऱ्याने केलेली शेतीची पूर्व मशागत, बि-बियाणे, खते, भांगलण इ. च्या खर्चाचा बोजाच त्याच्यावर पडतो. हा बोजा कमी करण्यासाठी तो विविध बँका, पतसंस्था, सावकार इ. कडून कर्ज घेतो. घेतलेल्या कर्जाची परतफेड त्याला करता येत नाही. उलट कर्जाचा बोजाच वाढत जातो आणि त्यातच दारिद्र्य, बेकारी, उपासमार इ. ना त्याला सामोरे जावे लागते. हातचे पिक तर गेलेच शिवाय उत्पन्नापेक्षा खर्चच वाढला. या सर्व कारणांमुळे शेतकऱ्याच्या वाट्याला केवळ निराशाच येते आणि स्वाभाविकच तो शेतकरी स्वत:ला आत्महत्या करण्यास प्रवृत्त करतो.

मित्रांनो, प्रत्येक व्यक्तीच्या अन्न, वस्त्र, निवारा आणि शिक्षण या प्राथमिक गरजा आहेत. त्यातील सर्वात पहिली आणि महत्त्वाची गरज म्हणजे ''अन्न'' खायला जर अन्नच नाही मिळाले तर देशातील ही कोट्यावधी लोकांची जनता जगणार तरी कशी ? आयुष्याचे ध्येय शोधताना माणसं आपल्याला काय मिळेल आणि कसे जगता येईल याचा विचार करतात. पण असे शेतकरीच असतात की, जे आपल्यामुळे समाजाला काय मिळेल आणि तो कसा जगेल याचा विचार करतात.

आज, साखर उद्योग तर आपल्याला माहितच आहे. साखरेचे उत्पादन ज्या ''ऊस'' या पिकापासून होते त्याच ऊसाचे उत्पादन आपला शेतकरी आपल्या शेतात घेतो. याही पुढे जावून सांगायचे म्हणजे आपला भारत देश जगातील प्रथम क्रमांकाचा साखर वापरणारा देश आहे. तर दुसऱ्या क्रमांकाचा साखर उत्पादक देश आहे. म्हणजेच जगातील १५% साखरेचे उत्पादन एकट्या भारतात होते. तरीही आमचा शेतकरी साखरेला F.R.P. प्रमाणे दर मिळावा म्हणून रस्त्यावर उतरतोय. कारखान्यात साखर तयार झाल्यानंतर ऊसाची जी चिपाड शिल्लक राहतात की, ज्याला आपण बग्यास म्हणतो ज्याचा उपयोग भट्टी पेटविण्यासाठी केला जातो. तोच बग्यास आज साडेतीन ते चार हजार रूपये प्रतिटन या दराने विकला जातो.

शेतीला लागणाऱ्या खतांच्या बाबतीतही तीच अवस्था आहे. नायट्रोजनयुक्त खतांच्या उत्पादनात भारताचा जगात चीन, अमेरिकेनंतर तिसरा क्रमांक लागतो. नायट्रोजनयुक्त खतांची ८५% गरज भारतातच भागवली जाते. तरीही आज शेतकऱ्याला खताच्या ५० किलोच्या एका पोत्यासाठी १२००-१४०० रूपये मोजावे लागताहेतं. थोडक्यात, उत्पन्नापेक्षा खर्चच मोठ्या प्रमाणात होत असल्यामुळे आमचा शेतकरी आज आत्महत्या करतो आहे.

शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या रोखण्यासाठी मित्रांनो, सर्वात आधी या दुष्काळावर मात करायला हवी. त्यासाठीची प्राथमिक आणि चिरंतर टिकणारी क्रिया म्हणजे वृक्षारोपन करणे म्हणजेच पर्यावरणाचा समतोल राखणे. वृक्षारोपन केल्यामुळे जमिनीची धुपही कमी होतेच शिवाय पाऊसही पडण्यास मदत होते. पडणाऱ्या पावसाचे पाणी शेतकऱ्याने आपल्या शेतात शेततळी तयार करून त्यामध्ये साठवून ठेवले पाहिजे. शिवाय जास्तीत जास्त पाण्याचा निचरा करणे गरजेचे आहे. पाण्याचा निचरा करण्यासाठी रासायनिक शेतीऐवजी ''सेंद्रिय शेती'' ज्याला आपण ''झिरो बजेट'' शेती म्हणतो अशी शेती करणे गरजेचे आहे.

समजा, शेतकऱ्याची एक एकर शेती असेल तर त्यामध्ये शेततळी तयार करावी ज्यामध्ये दिर्घकाळ पाणी साठून राहिल. बाजूलाच जनावरांचा गोठा असावा. कमीत-कमी ५ गाई घेतल्या आणि रोज कमीत-कमी ५० लिटर दूध डेअरीला विकले तर रोजचे १००० रूपये म्हणजेच महिन्याचे ३०,००० रूपये मिळतील. शिवाय जनावरांचे शेण, मलमूत्र शेततळीत सोडले आणि त्यातच मत्स्य उत्पादन घेतले आणि १०० मासे त्या शेततळीत सोडले, तर एक मासा १० किलोचा धरला आणि १५० रू प्रतिकिलोने मासा विकला तर एक मासा १,५०० रू म्हणजेच १०० माशांचे १,५०,००० रूपये होतात. तसेच हेच पाणी ठिबक द्वारे शेतीला दिले आणि १० गुंठे जनावरांना चारा आणि उरलेल्या शेतामध्ये भाजीपाला केला तर शेतकऱ्याला कमीत-कमी क्षेत्रात जास्तीत-जास्त उत्पादन घेता येते. ठिबक सिंचनद्वारे पाण्याचा वापर मर्यादित होईल त्यामुळे भांगलणीचा खर्चही वाचेल आणि ''पाणी थेंबाने आणि पिक जोमाने'' येईल.

या सगळ्यांतून मित्रांनो, एक गोष्ट दिसून येते की, शेतकऱ्याला आपल्या शेतीबद्दलची ओढ निर्माण होईल. तो एवढा रमून जाईल आपल्या शेतामध्ये की, तो आत्महत्या करणे तर सोडाच पण आत्महत्या करण्याचा विचारही त्याच्या मनामध्ये नाही येणार. हे सर्व करण्यासाठी शेतकऱ्याला जर बँकांकडून कर्ज हवे असेल तर ते कमी अटीत किंवा शर्तीमध्ये मिळावं. कागदपत्रांसाठीची होणारी धावपळ शेतकऱ्याची थांबावी आणि सगळ्यात महत्त्वाचे म्हणजे शेतकऱ्यांसाठी सरकारच्या ज्या योजना आहेत. जी पॅकेजेस आहेत ती भ्रष्टाचार न करता थेट शेतकऱ्यांपर्यंत पोहचावीत. शेवटी माझ्या या कष्टकरी, शेतकरी

माऊलींना एवढेच सांगेन कि,

''चिंता नाही, चिंतन करा,
व्यथा नाही, व्यवस्था करा,
पर्यावरण समतोलाची आस धरा,
धैर्याने या दुष्काळावरही मात करा,
आता, आत्महत्या करणं बंद करा

आणि,

आपल्या शेतीमध्ये नव्याने झेपवण्यासाठी,
स्वत:ला प्रेरीत करा.....''
आपल्या शेतीमध्ये नव्याने झेपविण्यासाठी
स्वत:ला प्रेरित करा.
धन्यवाद.....

❑ ❑ ❑ ❑

R.D.C. कॅम्प

गोष्ट सांगायची होती पहिल्याच कॅम्पची
ज्याच नाव होतं आर.डी.सी. (R.D.C.)
सिलेक्शन झालं खरं कॅम्पसाठी,
पण मनात होती थोडी भिती.
पहिल्या दिवशी खूप छान वाटायचं,
नंतर-नंतर डोळ्यात पाणी यायचं.
दररोजच्या रगाड्यानं दिवस वाटायचा खूप मोठा,
त्यामुळेच वाटायचं दिवस संपतील कधी पटापटा.
मैत्रिणींशी ओळख लागली होती व्हायला,
सगळे लागले कल्चर पार्टी म्हणून ओळखायला.
पण तरीही ओढ होती घराची,
वाटायचं, कधी जायचं घरच्यांना भेटायला ?
पहिल्यांदाच रायफल घेतल्यावर आनंद खूप झाला,
पण रोज-रोज तिचं ओझं उचलून जीव यायचा मेटाकुटीला.
कमलाबाई, शांताबाईच्या गजरात वॉर्मअप व्हायचा मस्त,
दुपारच्या जेवणानंतर सगळे व्हायचो सुस्त.
कधी-कधी मकरापार्टी बनून मारायचो सट्टा,
पण सरांची क्रेन बघितली की आपोआप पाय उचलायचे चटाचटा.
सिलेक्शनचा दिवस म्हणजे यायचा अंगावर काटा
पण कोल्हापूर कंडीजनमध्ये उभ्या राहिलो तेव्हा आनंद झाला मोठा.
गेलो जेव्हा औरंगाबादला,
सगळेच खुन्नस द्यायचे कोल्हापूर ग्रुपला
तरीपण सगळे युनिटीने रहायचो.
मग त्रासच नाही व्हायचा कशाचा
सलग तीनदा हॅट्रीक मारून चॅम्पियनशीप मिळाली जेव्हा
सगळे आश्चर्याने बघतच राहिले, गगनात आनंद मावत नव्हता तेव्हा.
पुढच्या कॅम्पसाठी नाही झालं सिलेक्शन
पण सगळ्यांचं मिळालं मोलाचं मार्गदर्शन.
कोल्हापूरला आलो N.C.C. भवनमध्ये टी-पार्टीला,
प्रत्येकाची थाप मिळत होती पाठीला.
पण आता ज्या क्षणाची भिती वाटत होती,
तो क्षण जवळ आला होता.
मैत्रिणींचा दुरावा नकोसा वाटत होता.
घरी जाण्यासाठी मन तयारच होईना,
डोळ्यातले अश्रू थांबता थांबेनात.
मन मोकळ होईपर्यंत खूप रडलो सगळ्या.
जाताना तरीही एकच प्रश्न विचारला,
भेटायचं कधी पुन्हा ?
सगळ्या एकच उत्तरल्या पुढच्या R.D.C. कॅम्पला.

क्षितीजा पवार
बी.ए.१

माहितीपर

फेसबुकचे गारुड

अमृता लाटकर, बी.सी.एस.भाग-१

'जग हे ग्लोबल खेडे आहे' याची खऱ्या अर्थाने प्रचिती आणून देणाऱ्या आणि कट्ट्यावरील चर्चांना आंतरजालात नेऊन त्यांना एक नवा आयाम देणाऱ्या फेसबुकने आज या विश्वात आपले साम्राज्य प्रस्थापित केले आहे. मधल्या काळात व्हॉटस्ॲपमुळे फेसबुकपुढे आव्हान निर्माण झाले होते; पण फेसबुकने व्हॉटस्ॲपच विकत घेतले.

'फेसबुक' हा आजच्या जमान्यातील परवलीचा शब्द बनला आहे. जगभरात फेसबुकचे असंख्य युजर्स असले तरी भारत त्यामध्ये अग्रेसर आहे. देशात जवळपास १३ कोटी भारतीय फेसबुकचा वापर करतात. मागील महिन्यांमध्ये जवळपास १ अब्ज लोकांनी फेसबुकचा वापर केला, हा विश्वविक्रम होता. 'फेसबुकवर' अकाऊंट उघडण्यासाठी कोणतेही शुल्क द्यावे लागत नाही. फक्त तुमची जुजबी माहिती भरून तुम्ही 'फेसबुक'वाले होऊ शकता. फेसबुकमुळे जगात काय चाललंय, हे तुमच्यापर्यंत पोहचत असतं.

'फेसबुक'वरील एक वेगळ फिचर म्हणजे कॉज ही एक ऑनलाईन चळवळ आहे. म्हणूनच या फिचरची कॅचलाईनप्रमाणेच अनेक जण इथे एका कारणासाठी एकत्र येतात. अगदी ग्लोबल वॉर्मिंगपासून 'पाणी वाचवा, वृक्षतोड थांबवा' अशा अनेक 'कॉज' साठी इथे नेटकरी एकत्र जमतात. या कॉजच्या आधारे तुम्ही निधी उभारू शकता, आर्थिक मदत देऊ शकता. २६/११च्या हल्ल्यानंतर गेटवेवर जमलेली लाखोंची गर्दीही याच कॉजचा इफेक्ट होता, असं म्हटलं जातं. 'फॅन क्लब' हा आणखी एक 'फेसबुक' वरील ऑप्शन. फॅन क्लब म्हणजे चाहत्यांचा मेळा ! एखाद्या गायकाच्या, चित्रकाराच्या किंवा एखाद्या राजकारण्याच्या नावाने हा फॅन क्लब असतो. 'फेसबुकचं'

मार्क झुकेरबर्ग याने महाविद्यालयात शिकत असताना आपल्या खोलीतच ४ फेब्रुवारी २००४ मध्ये फेसबुकचा प्रारंभ केला. त्याने सुरुवातीला स्टानफोर्ड, डार्टमाऊथ, कोर्नेल आणि येल या शहरांतील शाळांमध्ये फेसबुकचा प्रसार केला आणि त्याला त्यामध्ये चांगले यश मिळाले.

एक मोठं आकर्षण म्हणजे इथलं ऑनलाईन गेम्सचं जग. तुमच्या मनातलं आभासी व्यक्तिमत्त्व, मनस्वी जीवनशैली थोड्या वेळासाठी का होईना साकारण्याची संधी इथं मिळते. हे गेम्सचं जग आभासी असलं तरीही प्रत्यक्ष जगासारखे सगळे व्यवहार इथे चालतात. ऑनलाईन गेम्सच्या या आभासी विश्वात तुमच्या खऱ्या आयुष्यातले मित्र-मैत्रिणीही सहभागी असतात, त्यामुळे गेम्सची रंगत आणखी वाढत जाते. अशी शेकडो फीचर्स फेसबुकचा भाग आहेत. 'फेसबुक' वरील गिफ्टशॉपमधून अगदी केकपासून बीअरपर्यंत अनेक व्हर्च्युअल गिफ्ट पाठवू शकतो.

फेसबुकला आज जगभरात सर्वाधिक लोकप्रियता मिळाली असली तरी त्यासाठी मार्क झुकेरबर्ग आणि त्याच्या सहकाऱ्यांनी बरीच मेहनत घेतली आहे आणि घेत आहेत. मार्क झुकेरबर्ग हा काही वर्षापूर्वीपर्यंत तुमच्या-आमच्यासारखाच

सामान्य युवक होता. त्याला लहानपणापासूनच तंत्रज्ञानात रस होता. एकदा त्याने आपल्या वडिलांच्या कार्यालयात एक कॉम्प्युटर प्रोग्रॅमही बनवला. त्यावेळी त्याने एक खेळ कॉम्प्युटरवर बनवला होता. महाविद्यालयात शिकत असताना त्याने आपल्या खोलीतच ४ फेब्रुवारी २००४ मध्ये फेसबुकचा प्रारंभ केला. त्याने सुरूवातीला स्टानफोर्ड, डार्टमाऊथ. कोर्नेल आणि येल या शहरातील शाळांमध्ये फेसबुकचा प्रसार केला आणि त्याला त्यामध्ये चांगले यश मिळाले. पुढे झुकेरबर्ग कॅलिफोर्नियाला गेला. त्याने तेथेच फेसबुकचे कार्यालय मित्रांसमवेत सुरू केले. तेच त्याचे पहिले ऑफिस. सप्टेंबर २००५ मध्ये त्याने फेसबुकवर बातम्या प्रसारित करण्यास सुरूवात केली. त्यानंतर सप्टेंबर २००६ मध्ये साइटचे दरवाजे जगभरासाठी खुले झाले आणि पाहता-पाहता एक व्हर्च्युअल विश्व निर्माण झाले.

गेल्या चार-पाच वर्षामध्ये जगभरात झालेल्या वेगवेगळ्या जनउठावांच्या क्रांतीमध्ये 'फेसबुक' या संकेतस्थळाने खूप मोठी भूमिका बजावली आहे. मार्क झुकेरबर्ग याला २०१० मध्ये टाईम मॅगझीनने 'पर्सन ऑफ द इयर' म्हणून गौरवले आहे. अवघ्या २६व्या वर्षी त्याला हा सन्मान प्राप्त झाला.

मधल्या काळात व्हॉटस्अॅपमुळे फेसबुकपुढे आव्हान निर्माण झाले होते; पण फेसबुकने व्हॉटस्अॅपच विकत घेतले. अशाच प्रकारे फेसबुकच्या कार्यपद्धतीत अनेक बदल करत अधिकाधिक ग्राहकाभिमुखता आणण्यामध्ये झुकेरबर्ग नेहमीच प्रयत्नशील राहिला. त्याचबरोबर आगामी काळात फेसबुकवर येणाऱ्या 'डिसलाईक' बाबतही अनेक नकारात्मक मते व्यक्त होत आहेत. उदा., एखादी दुर्घटना, नैसर्गिक आपत्तीबाबत केल्या गेलेल्या पोस्टला जर 'डिसलाईक' केले गेले तर त्यातून त्या व्यक्तीला दुर्घटना आवडली नाही की, दुर्घटनांबाबत सहानुभूती व्यक्त केली जात आहे ते आवडले नाही, याबाबत संभ्रम आणि वाद निर्माण होऊ शकतो. फेसबुकचा आणखी एक उपक्रम सध्या चर्चेत आहे, तो म्हणजे इंटरनेट डॉट ओरजी (.ORCc)

फेसबुकची संपूर्ण टिम ही भारताकडे बाजारपेठ म्हणूनच पाहते आहे, हे सर्वांनीच लक्षात घ्यायला हवे. त्याचे अर्थकारण सर्वसामान्यांच्या आकलनापलिकडचे आणि दृष्टीपलिकडचे आहे हेही फेसबुकच्या यशामध्ये रहस्यच म्हणायला हवे.

❑ ❑ ❑ ❑

मन मोकळं करायचं

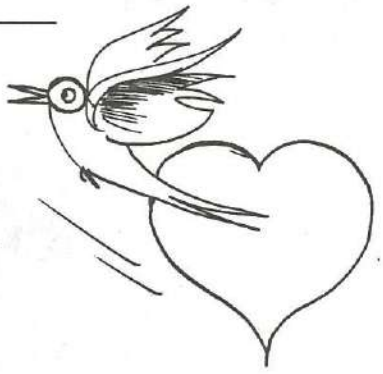

मन मोकळं अगदी मोकळं करायचं
पाखरू होऊन पाखराशी बोलायचं
तुमच दु:ख खरं आहे
कळतं मला
शप्पथ सांगते
तुमच्याइतकचं जाळतं मला
पण आज सगळं विसरायचं
आपणच आपलं चांदण होऊन
अंगणभर पसरायचं
सूर तर आहेतच
आपण फक्त झुलायचं
आयुष्यात खूप काटे आहेत
डोळे उघडून तर पाहा
प्रत्येकालाच फुलपाखरांचे पंख आहेत
हिरव्या रानात पिवळ्या उन्हात
जीव उधळून भुलायचं
मन मोकळं करायचं
प्रत्येकाच्या मनात एक गोड गुपित असतं
दरवळणारं अत्तर जसं इवल्याशा कुपीत असतं
आतून बाहेरून फुलत फुलत
विश्वासाने चालायचं
झुळझुळणाऱ्या झऱ्याला मनापासून ताल द्या
मुका घ्यायला फुलं आलं तर त्याला आपला गाल द्या
इवल्या इवल्या थेंबावर सारं आभाळ तोलायचं
मन मोकळं अगदी मोकळं करायचं

ज्योती मोरे
बी.सी.एस.१

संशोधनपर

बोनसाय : एक अद्भूत कला

भाग्यश्री पाटील, बी.सी.एस.भाग-१

बोनसाय म्हणजे मोठ्या झाडाची छोटी प्रतिकृती तयार करणे. आकार छोटा असला तरी मोठ्या झाडाचे सर्व गुणधर्म या छोट्या झाडात आणले जातात. फुलं, फळं अगदी बोनसाय वडाला पारंब्या सुद्धा येतात. अशी बोनसाय तयार करणे ही एक अद्भूत अनोखी कला आहे. बोनसायचा जन्म चीनमध्ये झाला, पण ही कला फोफावली मात्र जपानमध्ये. भारतात मात्र या कलेला अलिकडेच स्थान मिळाले 'बोन'चा अर्थ उथळ भांडे आणि 'साय' म्हणजे रोप लावणे. उथळ भांडे मग ते काचेचे असेल किंवा पसरट आकाराची कुंडी सुद्धा बोनसायसाठी चालते.

बोनसाय तीन प्रकारचे असतात.

१) **लहान आकाराचे बोनसाय :-** या बोनसायची उंची साधारणपणे ५ ते १५ सेमी इतकी असते. या बोनसायसाठी जे भांडे वापरतात त्याची खोली ३ सेमी असते.

२) **मध्यम आकाराचे बोनसाय :-** या प्रकारच्या बोनसायची उंची १५ ते ३२ सेमी इतकी असते. यासाठी चिनीमातीचे ९ सेमी रूंद व १५ सेमी लांब भांडे असते. हे चौकोनी आकाराचे असते.

३) **मोठ्या आकाराचे बोनसाय :-** या प्रकारच्या बोनसायच्या ३० ते ५० सेमी उंच इतका असतो. त्याचा आकार मोठा असल्याने बाहेरील बागेत ठेवता येते.

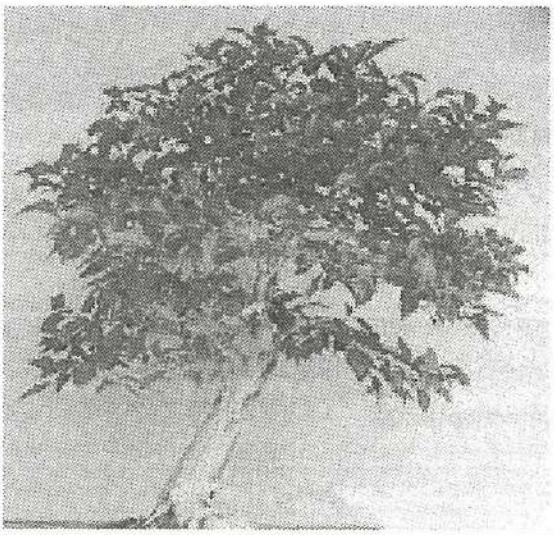

बोनसायसाठी माती विशिष्ट तऱ्हेने तयार करावी लागते. एक किलो पोयटा माती, एक किलो वाळलेले शेणखत, याच प्रमाणात विटांचा चुरा, तिन्ही ढिग चार-पाच दिवस उन्हात वाळवावे व त्यास डी.डी.टी. जंतुनाशक चोळावे व ही तयार माती दोन उन्हात वाळवावी अशी माती एप्रिल-मे पर्यंत तयार ठेवावी.

बोनसाय तयार करताना घ्यावयाची काळजी :-

१) झाड जुनं असावं.

२) फांद्यांची ठेवण खोडाजवळ व एकमेकांजवळ असावी.

३) फळाफुलांचा आकार लहान असावा.

४) झाड निरोगी व पूर्ण वाढ झालेलं असावं.

५) झाडाची उंची साधारणत: पेन्सिलएवढी असावी.

बोनसायसाठी माती विशिष्ट तऱ्हेने तयार करावी लागते. एक किलो पोयटा माती, एक किलो वाळलेले शेणखत, याच प्रमाणात विटांचा चुरा. तिन्ही ढिग चार-पाच दिवस उन्हात वाळवावे व त्यास डी.डी.टी. जंतुनाशक चोळावे व ही तयार माती दोन उन्हात वाळवावी. अशी माती एप्रिल-मे पर्यंत तयार ठेवावी.

झाड लावताना त्याच्या मुळाची माती पूर्ण काढून टाकावी. मुख्य मूळ २/३ कटींग करावे. पानाचे देठ ठेवून छाटणी करावी. बोनसायला कडक ऊन चालत नाही. त्यामुळे सकाळी १० वाजेपर्यंतचे व दुपारी ४

ते ६ वाजेपर्यंतचे ऊन झाडाला द्यावे. तीन तास ऊन सहन करण्याची ताकद बोनसायमध्ये आल्यावर त्याला मोकळ्या जागेत ठेवावे. बोनसायला कडक थंडी, अति पाऊस चालत नाही. खताचे व औषध फवारणीचे वेळापत्रक करावे.

फळंफुलं फार लहान येत नाहीत पण पानं मात्र लहान असतात. बोनसाय ८ ते १० वर्षाचे झाल्यावर माती बदलावी. तारेच्या सहाय्याने झाडाला आधार व आकार देता येतो. खोडाला तारेचे वण मात्र पडू नयेत. कुंडी उंचावर ठेवावी. बंद खोलीत कुंडी अधिक वेळ ठेवू नये. बोनसायला अंतर्गत सजावटीमध्ये महत्त्वाचे स्थान आहे.

❑ ❑ ❑ ❑

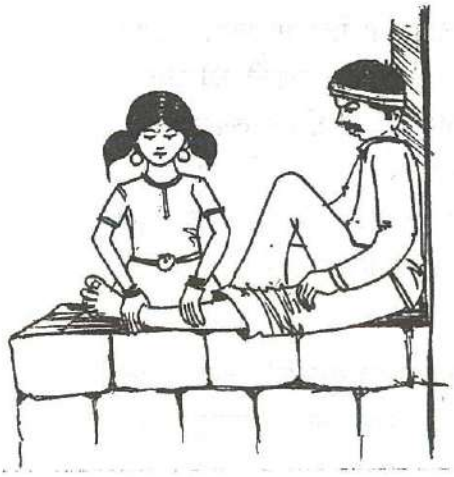

बापाची काळजी...

एका पित्याने आपल्या मुलीला केलेली जगाची खरी ओळख.....

लक्षात ठेव पोरी,
तू तुकडा आहेस काळजाचा, विपरीत काही घडलं तर
जीव जाईल आमचा.

तुला घराबाहेर पाठवायला, मन आमचं धजत नाही
तळहाताच्या फोडाप्रमाणे, जपलंय तुला काळजीने.....
जाणीव ठेव त्याची आणि झेंडा लाव तुझ्या यशाचा.

उच्छल, धांदरट राहू नकोस, स्वप्नात उगीच गुंतू नकोस,
आरशापुढे उभं राहून, वेळ वाया घालवू नकोस,
मोहात कसल्या पडू नकोस, अभ्यास करण्यास विसरू नको,
पैसे देवूनही मिळणार नाही, तुझा वेळ आहे लाखमोलाचा,

मन जीवन तुझ कोर पान, त्यावर कुणाचं नाव लिहू नकोस,
स्पर्श मायेचा कि वासनेचा, भेद करण्यात तू चुकू नकोस.
मोबाईल, संगणक आवश्यकच गं, जाळ्यात त्याच्या गुरफटू नकोस.....
परक्यांवर विश्वास करू नकोस, अनादर नको करू गुरूजनांचा,
आपल्या पायावर उभे राहून निश्चय कर मनाचा,
देहांचे प्रदर्शन करण्यासाठी संस्कार, कपडे टाकू नकोस
लाज वाटेल असे काही करण्यासाठी,
चेहरा उगीच झाकू नकोस..
चुकांना येथे नसते कधी माफी, गेलेली अब्रुही परत येत नाही
खूप जीव आहे तुझ्यावर बापाचा.....
मुलीच्या चालण्या बोलण्याकडे सतत डोळा असतो समाजाचा,
असं विपरीत घडत असलं तरी,
आमचा तुझ्यावर विश्वास आहे गं बाई.....
जिजाऊ, सावित्री आणि अहिल्या,
किरण बेदी ही तुझा आदर्श आहेत
युग आहे गुणांच-स्पर्धेच, हिमतीनं तू संघर्षही करशील,
मात्र यशावरती स्वार होण्याला पोरी लगाम लागतो संयमाचा...
लक्षात ठेव पोरी, तू तुकडा आहेस काळजाचा,
विपरीत काही घडलं तर जीव जाईल आमचा.....

विजया कदम
बी.सी.एस.२

माहितीपर

किमया 'माऊस' ची

पूजा देशमुख, बी.सी.एस.भाग-१

विज्ञान, तंत्रज्ञानाच्या क्षेत्रात २१व्या शतकातील प्रगतीचा वेग इतका विलक्षण आहे, की त्याने माणसाची जगण्याची शैलीच आमूलाग्र बदलून टाकली. नवे तंत्रज्ञान तर इतके अंगवळणी पडले, की जणू काही माणसाने ते पिढ्यान्पिढ्या वापरलेले आहे असे वाटावे ! पण त्यामुळेच हे शोध लावणाऱ्यांनी अपार परीश्रमाने किमया घडवून, प्रतिभेची जी विलक्षण चमक दाखवली, त्यातली अद्भूतता मात्र नकळत का होईना नजरेआड होऊ शकते. डॉ.डग्लस एंजलबार्ट ही अशीच किमया घडवणारी एक द्रष्टी व्यक्ती !

कॉंप्युटर ग्राफिक्स संदर्भात १९६४ मध्ये एक परिषद सुरू होती. एखादी खोली भरेल इतक्या मोठ्या संगणकावर दिसणारा कर्सर एका जागेवरून दुसरीकडे हलवायचा कसा ? हा विचार त्यावेळी डॉ.एंजलबार्ट यांच्या डोक्यात घोळत होता. परिषदेतून परतल्यानंतर त्यांनी ही कल्पना सहकाऱ्याला सांगितली. 'युझर'ला सहजतेने कॉंप्युटर हाताळता यावा, या अनेक वर्षाच्या विचारातून 'माऊस'चा जन्म झाला. 'माऊस' या नावाबाबत एक कथा प्रचलित आहे. 'स्क्रिन'वर दिसणाऱ्या कर्सरला त्यावेळी 'बग' म्हटले जाई आणि या 'बग'च्या मागे धावणारे यंत्र म्हणून याला 'माऊस' हे नाव दिले ! ही कल्पना प्रत्यक्षात आल्यानंतरही पाच-सहा वर्षे त्याकडे फारसे कुणी लक्ष दिले नव्हते. अमेरिका आणि व्हिएतनाम मधील युद्धामुळे या संशोधनाला पाठबळ मिळायला लागले. कारण युद्धावर जाण्यापेक्षा काही युवकांनी कॉंप्युटरमध्ये संशोधन करणं पसंत केलं. मानवी आयुष्यात संगणक काय करू शकतो आणि या सगळ्या तंत्रज्ञानाचे

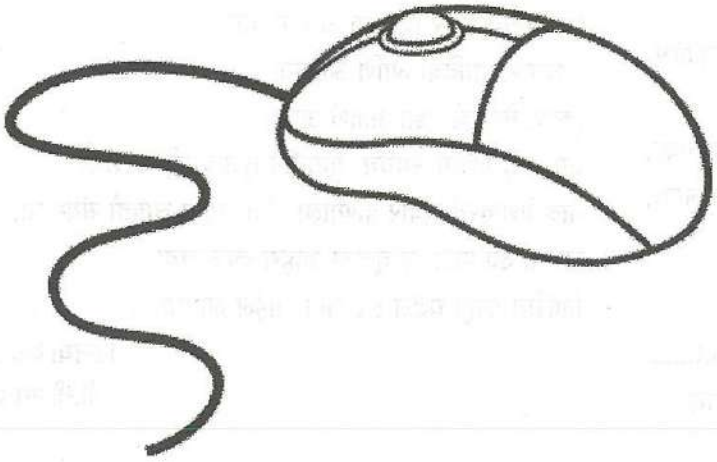

झेरॉक्स आणि मायक्रोसॉफ्ट या कंपन्यांनी डॉ एंजलबार्ट यांच्या काही कल्पना फुलवून, त्याचा व्यावसायिक वापर सुरू केला. तेव्हाच डॉ.एंजलबार्ट यांच्या कल्पनांचे महत्त्व जगाला पटू लागले ! इलेक्ट्रिकल इंजिनिअर, चांगली नोकरी, नुकतेच लग्न ठरलेले. अशा परिस्थितीत 'सेटल' व्हावे असा विचार कोणीही करेल, पण डॉ.एंजलबार्ट यांना जग बदलणारं काहीतरी करून दाखवायचे होते.

भवितव्य काय असेल ? यांचा अंदाज आलेल्या मोजक्या तंत्रज्ञानापैकी डॉ.एंजलबार्ट एक होते, 'युझर'शी सहज सुसंवाद साधू शकणारा संगणक तयार करण्यासाठी ते १९५० च्या दशकापासूनच काम करत होते. १९६८ मधील 'सॅनफ्रान्सिस्को' इथे झालेल्या परिषदेत त्यांनी त्यांचे संशोधन आणि त्याच्या भविष्याचे चित्र मांडले, तेव्हा संपूर्ण जग थक्क झाले ! एका माऊसच्या सहाय्याने संगणकावर नियंत्रण कसे ठेवता येईल याचे प्रात्यक्षिकच डॉ.एंजलबार्ट यांनी दिले होते. पण तरीही या संशोधनाचे महत्त्व चटकन कुणाच्या लक्षातही आले नाही.

जेव्हा झेरॉक्स आणि मायक्रोसॉफ्ट या कंपन्यांनी डॉ.एंजलबार्ट यांच्या काही कल्पना फुलवून, त्याचा

पृष्ठ ४० वर....

वैचारिक

स्त्री-पुरुष समानता : स्वप्न की सत्य

रेवती खोत, बी.कॉम.भाग-१

स्त्री म्हणजे असते तरी कोण ? तिचे अस्तित्त्व काय ? समाजातील तिचे स्थान काय ? असे प्रश्न कधी आपल्याला पडतात का ? आणि जरी पडलेच, तरी आपण यावर कधी विचार करायचा प्रयत्न केला आहे का ?

.....तर, नाही ! .....

हेच आपणा सर्वांचे उत्तर असेल हो ना ! काही सहस्त्र वर्षांपासून स्त्रीवर अनेक बंधने आली आहेत.

'न स्त्री स्वातंत्र्यम् अर्हति'

ही उक्ती स्त्रीच्या तोंडावर सतत फेकली जात असे. चूल आणि मूल हे तिचे कार्यक्षेत्र बनवून तिला चार भिंतीमध्ये अडकवले गेले आहे. दुबळी, अबला अशी तिची हेटाळणी केली जात असे. तर काही ठिकाणी गृहदेवता, लक्ष्मी अशा गोंडस शब्दांनी तिला बंधनात टाकले जात असे.

गेल्या काही शतकांपासून अनेकांच्या प्रयत्नांतून स्त्री थोडी-थोडी मुक्त होत चालली आहे. जोतिबा व सावित्रीबाई यांच्या प्रयत्नांमुळे स्त्रियांना शिक्षणाची दारे खुली झाली. स्त्रीने तेव्हापासून प्रगतीचा वेग धरला. पुरूषांच्या बरोबरीने अगदी प्रत्येक क्षेत्रात-रणांगणातही ती आपली कामगिरी गाजवत आहे. तरीही;

'आज स्त्री पूर्ण मुक्त आहे का ? आपल्याला ठामपणे असे म्हणता येईल का ?'

शिक्षणामुळे स्त्री आता गुलाम राहिलेली नाही हे खरं आहे. कोणतीही सुशिक्षित स्त्री आता स्वत:वर झालेला अन्याय सहन करत नाही, हे जरी सत्य असले, तरीही

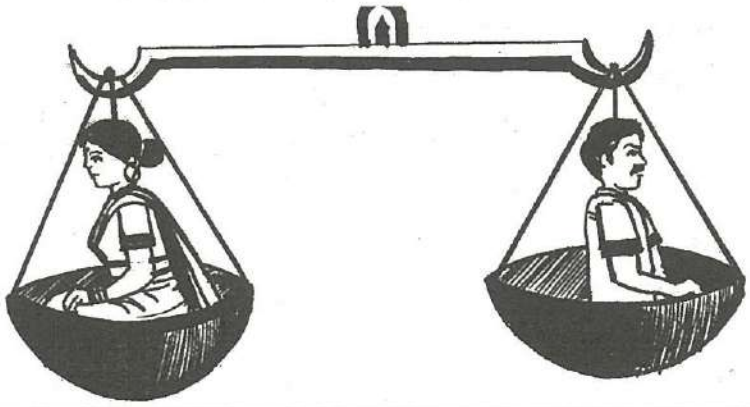

आपणाला आई, बहिण, मैत्रिण हवी असते. पण मुलगी मात्र नको, असे का ? मुलगी आपल्या ऐवजी दुसऱ्याच्या घरात जन्माला यावी अशी अपेक्षा ठेवणारा समाज दोषी आहे. या समाजात वंशाला दिवा हवा असतो, पण पणती नको....., पण आपण विसरतोय की, पणतीशिवाय हे अशक्य आहे.

आज तिच्यावर अन्याय होत नाही, ती दडपणात नाही, असे नाही. झोपडीत राहणारी स्त्री सुद्धा आपल्या मुलांच्या शिक्षणासाठी कष्ट करत असते. तिचा नवरा व्यसनाच्या आधीन गेलेला असतो. तोही तिच्याच जीवावर जगत असतो. आपले व्यसन पूर्ण करण्यासाठी तिला मारहाणही करतो. दारूसाठी पैसे उकळतो.

मग ही स्त्री मुक्त आहे का ?

यामागील महत्त्वाचे कारण म्हणजे आजही आपला समाज स्त्रीकडे एका साशंकवृत्तीने बघतो. हल्ली समाजात घटस्फोटाचे प्रमाण फार वाढले आहे व घटस्फोटित स्त्रीकडे तर हा समाज थोड्या उपेक्षेनेच पाहत असतो. समाजाची ही दृष्टी बदलायला हवी. आपल्या कुटुंबाला सांभाळत असताना क्वचित स्त्रीला आपल्या इच्छा-आकांक्षांनाही मुरड घालावी लागते.

आजही अनेक घरातून अनेकदा हुंड्यासाठी स्त्रीला मारहाण, जाळपोळ सहन करावी लागते. स्त्रीवर अन्याय करणाऱ्या एखाद्-दुसऱ्या व्यक्तिला शिक्षा करून हे सर्व थांबणार नाही. यासाठी समाजाची मानसिकता बदलायला हवी.

'पुरूष श्रेष्ठ व स्त्री कनिष्ठ'

हा विचारच मुळात नष्ट झाला पाहिजे. या तत्त्वाला जेव्हा समाजात मान मिळेल, तेव्हाच स्त्रीला सुद्धा समाजात मान मिळेल.

आपला समाज एक विसरतोय विश्वाचा निर्माता 'शिवाची' शक्ती ही 'पार्वती' आहे. आपण शिवाला अर्धनारी नटेश्वर या रूपात पूजनीय मानतो, मग तोच भाव आपण आपल्या घरात पत्नीच्या बाबतीत का ठेवू शकत नाही ? अहो, ''शून्यातून स्वराज्य निर्माण करणाऱ्या 'शिवबाला' घडवणारी 'जिजाई' ही सुद्धा एक स्त्रीशक्तीच होती.'' अंतराळात गेलेली ''कल्पना चावला'' ही सुद्धा एक स्त्रीच होती.

स्त्री.....स्त्री.....स्त्री..... !

समाजात आज कोणत्याही क्षेत्रात स्त्री मागे नाही.

संस्कृतमध्ये एक सुभाषित आहे.

'सरस्वतीय विद्यानां देवता ज्ञानदायिनी
अस्या वरद हस्तेन ज्ञानवान खलु मानव: ।'

याचा अर्थ असा होतो की, सरस्वती ही विद्येची देवता आहे. तिच्या आशीर्वादाने कोणताही मनुष्य ज्ञान प्राप्त करू शकतो. 'पण हा आशिर्वाद देणारी सुद्धा एक स्त्रीशक्तीच आहे' हे मात्र आपण सोईस्करपणे विसरतो.

आपणाला आई, बहिण, मैत्रिण हवी असते पण मुलगी मात्र नको, असे का ? मुलगी आपल्याऐवजी दुसऱ्याच्या घरात जन्माला यावी अशी अपेक्षा ठेवणारा समाज दोषी आहे. या समाजाला वंशाचा दिवा हवा असतो, पण पणती नको....., पण आपण विसरतोच की, पणतीशिवाय हे अशक्य आहे.

पूर्वीच्या काळी पतीच्या निधनानंतर स्त्रीने सती जाण्याचीही प्रथा होती. कालांतराने समाजसुधारकांच्या अथक प्रयत्नांनी ती बंद पडली. पण स्त्रीच्या जीवनात किती फरक पडला आहे, हा एक संशोधनाचा विषय आहे.

'सती प्रथा बंद झाली असली तरीही विधवा स्त्रीची मानहानी कमी झालेली नाही. किंबहुना तिला जिवंतपणीही मरणयातनाच भोगाव्या लागतात.

हल्ली अनेक प्रसारमाध्यमांमधून स्त्रीला ५०%, ९०% आरक्षण दिल्याच्या मोठ-मोठ्या फुशारक्या मारल्या जातात.

पण खरंच.....हे सत्य आहे.....का ?

'झोपलेल्या समाजा जागा हो,

स्त्रीच्या अस्तित्त्वाचा महत्त्वाचा भाग हो !'

जर या समाजात स्त्रीला मानाचे-महत्त्वाचे स्थान मिळाले तरच, त्यातून एक निकोप व निर्भिड समाज निर्माण होईल.

स्त्रीबद्दल आपण लिहायला बसलो तर, ...लेखणी अपुरी पडेल.....बोलायला लागलो तर,.....शब्द अपुरे पडतील.....सांगायला लागलो तर.....तर.....

शेवटी एकच म्हणावेसे वाटते की, स्त्री ही क्षणाची पत्नी व अनंतकाळाची माता आहे. हे समाजाला जेव्हा पटेल तो 'सुदिन' म्हणता येईल.

स्त्री.....
स्त्रीबद्दल थोडंसं लिहावसं वाटलं,
तिच्या यातना कथन कराव्याशा वाटल्या
म्हणून हे थोडं.....तुमच्या-आमच्यासाठी.....
स्त्रीची आयुष्यगाथा.....

❑ ❑ ❑ ❑

वैचारिक

तरुणपण आणि प्रेम

साहिल सुतार, बी.कॉम.भाग-१

आयुष्यातील सगळ्यांना आठवणारे तसेच खूप महत्त्वाचे क्षण म्हणजे कॉलेजमधील क्षण. कॉलेजमधील जीवन हे खूप साऱ्या आठवणी देऊन जातं. मग यामध्ये कटिंग चहा असेल, मित्रांबरोबर पार्टी, कॉलेज कट्टा किंवा मित्रांबरोबर प्रत्येक क्षण शेअरींग करणं असेल याबरोबरच करिअर इत्यादी गोष्टी असतील.

खरंच तरूणपण काही वेगळच असतं, सळसळतं तरूणाईच रक्त, थक्क करणारा उत्साह, इतरांपेक्षा काहीतरी वेगळं करण्याची तयारी, चैतन्य, घोड्यासारखं चंचल मन इत्यादी. परंतु आज ही विचार करण्यासारखी गोष्ट आहे की याच कॉलेज जीवनात काहीतरी करण्यापेक्षा एखाद्यावर प्रेम करण ही एक सोपी गोष्ट बनलेली आहे. बदलत्या काळाबरोबरच या बदलत्या युगामध्ये प्रेम करण्यासाठी मोबाईल, फेसबुक यासारख्या गोष्टी महत्त्वाच्या भूमिका बजावताना दिसतात. सुरूवातीला सर्वसाधारण गोष्टी सुरू होतात नंतर याच गोष्टी असाधारण बनतात. यानंतर दोन मनाचे नेटवर्क प्रेमाच्या मोबाईलने जोडले जाते. नाटक, सिनेमा, कॅन्टीन इत्यादी जागा प्रेमामध्ये वाट करून देण्याची व्यवस्था करतात.

काहीजण पहिल्या नजरेतच प्रेमात पडतात. त्यानंतर प्रेमातून बाहेर पडतात. यावरून वाटतं की प्रेम हे मेड इन चायना वस्तूप्रमाणे आहे. वापरलं, चाललं की ठिक नाहीतर फेकून दिलं. आता तर काहीजण प्रेमातही पडतात आणि त्यानंतर बाहेरही पडतात. मग जुनं विसरून नव्या प्रेमकथेला सुरूवात करण्यास तयारही होतात. आजच्या संस्कारी समाजाच्या मुली तर म्हणतात, 'फूल हैं गुलाब का तो खुशबू किस काम की',

खरंच तरूणपण काही वेगळंच असतं, सळसळतं तरूणाईचं रक्त, थक्क करणारा उत्साह, इतरांपेक्षा काहीतरी वेगळं करण्याची तयारी, चैतन्य, चंचल मन इत्यादी.

'जिस लड़की ने मोहोब्बत नही की उसकी जवानी किस काम की' आणि म्हणावं तर अशा मुलीसुद्धा भेटतात जे प्रेम करतात. तुझ्याशिवाय जगता येणार नाही असं म्हणतात. त्यानंतर मूड बदलला की नकार देतात. मग तुम्ही हात चोळीत बसता.

काही अशीही आढळतात की त्यांना त्यांच्या प्रेमकथेचा अभिमान वाटतो. प्रेमात दोन वेळा बाहेर पडलो हे मित्रांना सांगताना जरासुद्धा काहीच वाटत नाही, अशा या प्रेमकथेचं वर्णन करताना उलट आनंदच वाटत असतो. यावरून असा विचार येतो, की विश्वासघात हे प्रेमाचे वैशिष्ट्य आहे. प्रेम करणारी वेगवेगळे विचार करतात की आपण उच्च पातळीवर जगतो.

जर यासारख्या सर्व गोष्टींचा विचार करून प्रेमावर नजर टाकली की कळेल या प्रकारच्या प्रेमामध्ये स्वार्थ, मोह, टाइमपास यासारख्या गोष्टींचा वाटा आहे. तसे पाहिले तर आजच्या समाजात प्रेमासाठी सर्वस्व अर्पण करणारा अडाणी मानला जातो. आई, वडील, भाऊ, बहिण ह्यांनी आपल्यावर केलेले प्रेम हे खरं प्रेम नाही असं आजचे तरूण

मानतात. तर ते म्हणतात आम्ही एखाद्या मुलावर किंवा मुलीवर केलेलं प्रेम हेच खरं प्रेम आहे असं मानतात. या विचारामुळे या संस्कारी समाजात विविध गाढवं, घोडे म्हणून खपताना दिसतात.

शेवटी एवढच की आयुष्यात संधी खूप मिळतात. या योग्य संधीचा योग्य वापर करणे शहाणपणाचं असतं. तरूणपण एकदाच मिळत एवढच लक्षात ठेवा की वेळ निघून गेली, वय निघून गेल ते कधीही परत मिळणार नाही. तरूणपण स्वच्छ आरशासारखं असावं जर यामध्ये पाहिलं तर सुंदर आयुष्याच प्रतिबिंब दिसावं. या तरूणपणाच्या आरशाला कधीही तडा जाऊ देऊ नका जर तडा गेला तर कितीही प्रयत्न करा तुम्ही मिटवू शकणार नाही.

यासाठी तुम्हीही पुढे जा आणि दुसऱ्यांनाही मदत करा, हसवा हसत रहा, प्रेमाचा अर्थ समजून त्यामध्ये पवित्रता, प्रेमळता, विश्वास भरभरून ओता, तरूणपणाची ताकद जागरूक ठेवा. शेवटी आपणच देशाचे भवितव्य आहोत, दुसऱ्याला त्रास देऊ नका. तुम्हाला त्रास होणार नाही. सर्व गोष्टीचा विचार करून निर्णय घ्या. अखेर, 'तुम्हीच, तुमच्या आयुष्याचे शिल्पकार आहात.'

❑ ❑ ❑ ❑

...पृष्ठ ३६ वरून

व्यावसायिक वापर सुरू केला, तेव्हाच डॉ.एंजलबार्ट यांच्या कल्पनांचे महत्त्व जगाला पटू लागले ! इलेक्ट्रिकल इंजिनिअर, चांगली नोकरी, नुकतेच लग्न ठरलेलं. अशा परिस्थितीत 'सेटल' व्हावे असा विचार कोणीही करेल, पण डॉ.एंजलबार्ट यांना जग बदलणारं काही तरी करून दाखवायचे होते. त्याच वेळी as we may think हा पथदर्शी लेख त्यांच्या वाचनात आला आणि त्यांना खरोखरच दिशा सापडली.

त्यांच्या 'माऊस'ने जगात बरेच काही बदलले. इंटरनेटच्या माध्यमातून 'कॉंप्युटर' जगाला एकत्र आणत असताना, त्यांचं, कॉंप्युटरवर नियंत्रण ठेवणाऱ्या 'माऊस'चा शोध लावण्याचे महत्त्व आज कोणाच्या लक्षातही येणार नाही, पण जी गोष्ट अस्तित्त्वातच नसताना त्याचे संकल्पचित्र स्वत: तयार करून त्यावर काम करणे हे मोठेच आव्हान होते. आजच्या पर्सनल कॉंप्युटर, लॅपटॉपच्या काळात 'माऊस'चा आकार, कार्यही बदलले. 'ई-मेल', 'वर्ल्ड प्रोसेसिंग' आणि 'व्हिडिओ टेलिकॉन्फरन्सेस' यांच्या संशोधनाचा पाया घालण्याचे कार्य त्यांनी केले. डॉ.एंजलबार्ट यांच्या कल्पना या काळाच्या पुढे भरारी घेणाऱ्या होत्या. त्यांनी पहिल्यांदा व्हिडिओ टेलिकॉन्फरन्सचा वापर केला, त्यावेळी त्यांनी सांकेतिक शब्दांचा वापर करण्याविषयी सूतोवाच केले होते आणि हेच इंटरनेटच्या शोधाचे मूळ ठरले !

आता टचस्क्रिनमुळे 'माऊसची' हद्दपार होण्याची वेळ आलीय. पण या संवादाच्या क्षेत्रात झालेल्या क्रांतीत 'माऊस'चा वाटाही मोठाच आहे. 'माऊस' हा संगणक, इंटरनेट आणि माणसाच्या एकत्रीकरणाचा महत्त्वाचा दुवा होता. जग बदलून टाकेल असे काही तरी करण्याची जबर इच्छाच तसे घडवू शकते. डॉ.एंजलबार्ट यांच्याकडे अशी इच्छा होती, त्या जोडीला अस्वस्थताही होती. अशी असंतुष्टताच माणसाचे पाऊल पुढे टाकत असते, आणि म्हणूनच मानवी संस्कृतीत मोलाची भर पडते !

मानवी संस्कृतीत अशी मोलाची भर घालणारा, 'माऊस'चा जनक डॉ.डग्लस एंजलबार्ट २ जुलै २०१३ ला काळाच्या पडद्याआड गेले त्याची नोंद म्हणूनच घ्यायला हवी.

❑ ❑ ❑ ❑

। गुणवंत यशवंत विद्यार्थी (सिनिअर) ।

अय्याज तांबोळी
बी.ए.१ प्रथम

प्रियांका मदने
बी.ए.२ प्रथम

पायल खाडे
बी.ए. ३ प्रथम
शिवाजी विद्यापीठ गुणवत्ता यादीत
इतिहास विषयात आठवा क्रमांक

दिपाली साळुंखे
बी.कॉम २
आय.टी.प्रथम

जयश्री वेताळ
बी.कॉम ३
आय.टी.प्रथम

श्यामल उमरदंड
एम.कॉम
१ प्रथम

मनिषा घाडगे
बी.सी.एस. २
शिवाजी विद्यापीठ गुणवत्ता
यादीत आठवा क्रमांक

तेजस्विनी देशमुख
बी.सी.एस.३
शिवाजी विद्यापीठ गुणवत्ता
यादीत चौथा क्रमांक

रूचिरा भाटे
बी.एस्सी ३ बायोटेक
शिवाजी विद्यापीठ गुणवत्ता
यादीत नववा क्रमांक

गौरी निकम
बी.एस्सी ३
सर्व विषयात प्रथम

सोमनाथ तावदरे
एम.एस्सी.१ प्रथम

शुभांगी जाधव
बी.कॉम ३
वर्गात प्रथम

निशा दुर्गविले
बी.ए.२ (संस्कृत)
शिवाजी विद्यापीठ शिष्यवृत्ती

राधिका पाटील
बी.ए.२ (तत्वज्ञान)
शिवाजी विद्यापीठ शिष्यवृत्ती

स्नेहा माने
बी.ए.१ (हिंदी)
शिवाजी विद्यापीठ शिष्यवृत्ती

प्रिती खुडे
केंद्रशासनाची अहिंदी हिंदी
भाषी शिष्यवृत्ती

सारिका शहा
एम.ए.१
अहिंदी भाषी हिंदी शिष्यवृत्ती

प्रदिप पाटणे
बी.ए.१ अहिंदी भाषी
हिंदी शिष्यवृत्ती

मृणाली लिबे
बी.ए.१ अहिंदी भाषी
हिंदी शिष्यवृत्ती

उषा ननावरे
बी.कॉम. १ वर्गात प्रथम

क्षितीजा जगदाळे
बी.कॉम. २ प्रथम

वर्षा खंडागळे
बी.कॉम. १ आय.टी.प्रथम

प्रियांका भालेकर
बी.एस्सी. १ प्रथम

कोमल सरगर
बी.एस्सी.२ प्रथम

स्नेहल पाटील
बी.सी.एस.१ प्रथम

भाग्यश्री श्रीनिवास मॅडम
बी.सी.एस.२ प्रथम

शुभम शहा
बी.सी.ए.१ प्रथम

आयेशा मुरगंडे
बी.सी.ए. २ प्रथम

प्रियांका सुर्यवंशी
बी.सी.ए.३ प्रथम

आकाश कुंभार
बी.एस्सी.३ प्रथम

पांडुरंग जाधव
एम.कॉम.२ प्रथम

चित्रा कोरगांवकर
एम.एस्सी.२ प्रथम

मोनिका आमणे
बी.एस्सी.३ बायोटेक
शि.वि.गुणवत्ता यादीत दहावा

। गुणवंत यशवंत विद्यार्थी (ज्युनिअर) ।

पल्लवी जोशी
११ वी कला प्रथम

शिरीष माने
१२ वी कला प्रथम

ऐश्वर्या श्रोती
११ वी कॉमर्स प्रथम

तन्मय पाटील
१२ वी कॉमर्स प्रथम

श्रीकांत देशमाने
११ वी सायन्स प्रथम

शुभम सुर्वे
१२ वी सायन्स प्रथम
बोर्डाच्या गुणवत्ता यादीत
सातारा जिल्ह्यात प्रथम

निकिता थोरात
११ वी
एम.सी.व्ही.सी. प्रथम

अश्विनी आवारे
१२ वी
एम.सी.व्ही.सी
ऑफिस मॅनेजमेंट प्रथम

नयन माने
आय.आय.टी प्रवेश
(कांचीपुरम चेन्नई)

रोहन चव्हाण
एन.आय.टी प्रवेश,
नागपूर

सद्गुरू पॅटर्न पालक-विद्यार्थी-शिक्षक मेळाव्यात
मार्गदर्शन करताना प्राचार्य डॉ.मोहन राजमाने

'गुरूपौर्णिमा' वाणिज्य विभाग आयोजित कार्यक्रमात
मार्गदर्शन करताना प्रा.श्री.एस.एस.तोरणे

सी.सी.आर.टी.नवी दिल्ली-प्रशिक्षण-प्रमाणपत्र प्रदान करताना
प्राचार्य श्री.टी.पी.सिंग व उपसंचालक श्रीमती प्रतिमा गुप्ते - प्रा.कचनकर यांना

'राष्ट्रीय मतदार जागृती अभियान' विद्यार्थी, प्राध्यापक
व प्राचार्य डॉ.मोहन राजमाने

जैवतंत्रज्ञान विभाग : सेंद्रिय शेती विषयावर एक दिवसीय कार्यशाळा मौजे बेलवडे ता.कराड मार्गदर्शन करताना प्रगतशील शेतकरी श्री.बापूसाहेब पवार

भूगोल विभाग : मार्गदर्शन करताना प्रा.डॉ.एस.डी.शिंदे (शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर)

प्राणीशास्त्र विभाग : 'मत्स्य व्यवसाय शेतकऱ्यासाठी वरदान' मार्गदर्शन करताना मा.आर.एच.जगदाळे (असिस्टंट कमिशनर ऑफ फिशरीज)

समाजशास्त्र विभाग : 'पर्यावरण संवर्धनातील व संरक्षणातील स्वयंसेवी संघटनाची भूमिका' या विषयावर मार्गदर्शन करताना प्रमुख पाहुणे डॉ.एम.एस.शिंदे (सातारा)

वाणिज्य व अर्थशास्त्र विभाग : 'वित्तीय साक्षरता आणि भांडवल बाजाराची कार्यप्रणाली' या विषयावर मार्गदर्शन करताना मा.चंद्रशेखर ठाकूर (सदस्य सेंट्रल डिपॉझिटरी सर्विसेस लि.मुंबई)

मराठी विभाग : प्रायोगिक लोककला : कीर्तन व कथाकथन या विषयावर मार्गदर्शन करताना प्रा.डॉ.धनंजय होनमाने

अग्रणी महाविद्यालय, जिमखाना विभाग ॲरोबिक्स
प्रात्याक्षिक व्याख्यान मार्गदर्शन करताना प्रा.स्मिता कुंभार

'२१ जून जागतिक योग दिन' प्रात्याक्षिक एक क्षण

पत्रकार दिन समारंभात मार्गदर्शन करताना
'दै.लोकमत' कार्यालय प्रमुख प्रा.प्रमोद सुकरे (कराड)

'संस्कृत दिन' प्रमुख पाहुणे प्रा.नूतन नांगरे
यांचे हस्ते भित्तिपत्रिका प्रकाशन

'मराठी वाङ्मय मंडळ' उद्घाटन प्रसंगी मार्गदर्शन
करताना मा.प्राचार्य डॉ.संभाजीराजे मोकाशी (मायणी)

'१४ जानेवारी भूगोल दिन' भूगोलातील करिअर संधी
विषयी मार्गदर्शन करताना प्रा.आबासाहेब चव्हाण

वार्षिक पारितोषिक वितरण स्वागत प्रास्ताविक करताना
प्रा.विद्या पाटील (कार्याध्यक्षा) व्यासपीठावर प्रमुख पाहुणे

कार्यक्रमाचे प्रमुख पाहुणे मा.सुधीर गाडगीळ
आकाशवाणी निवेदक पुणे मार्गदर्शन करताना

कार्यक्रमाच्या अध्यक्षा मा.सौ.नमिता कोहोक
(इंटर नॅशनल वर्ल्ड वाईड क्वीन) मार्गदर्शन करताना

'तारूण्यभान' शिबिर प्रसंगी मार्गदर्शक डॉ.राणी बंग यांचे स्वागत
सत्कार प्रसंगी संस्थेचे माजी चेअरमन डॉ.एन.डी.पाटील व मान्यवर

'मानसिक ताणतणाव समुपदेशन' मार्गदर्शन
करताना डॉ.मल्लिका पाटणकर

संस्थेचे अध्यक्ष माजी केंद्रीय कृषीमंत्री शरदचंद्रजी पवार यांच्या
अमृतमहोत्सवी वाढदिवसानिमित्त मार्गदर्शन
करताना मा.प्रा.डॉ.प्रकाश पवार

'हिंदी दिवस' समारंभात मार्गदर्शन करताना
प्रा.सौ.आश्विनी परांजपे (महिला महाविद्यालय, कराड)

हिंदी विभाग 'प्लेसमेंट सेल' कार्यक्रमात मार्गदर्शन करताना
मा.श्री.गणेश चाफले (बँक ऑफ महाराष्ट्र, सैदापूर)

गणित/स्टॅटॅस्टिक्स विभाग सेल्फ फाइनान्स कोर्स उद्घाटन प्रसंगी
मार्गदर्शन करताना प्रा.डॉ.एस.डी.पवार (शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर)

प्राणीशास्त्र विभाग : विद्यार्थी-पालक-शिक्षक मेळावा
प्रसंगी मार्गदर्शन करताना पालक श्री.रविंद्र लोहार

वनस्पतीशास्त्र विभाग : एकात्मिक कीड व्यवस्थापन साठी दत्तक गाव
उद्घाटन प्रसंगी मार्गदर्शन करताना प्राचार्य डॉ.मोहन राजमाने

राज्यशास्त्र विभाग : पंचायत राज अभ्यासक्रम उद्घाटन प्रसंगी
मार्गदर्शन करताना मा.विठ्ठलराव जाधव (उपसभापती, पंचायत समिती, कराड)

कॉम्प्युटर सायन्स व इलेक्ट्रॉनिक्स विभाग :'अँडरॉईड डेव्हलपमेंट वर्कशॉप'
या कार्यशाळेत मार्गदर्शन करताना प्रमुख पाहुणे मा.संजीव कुहद

कलामंडळ : ३५ वा जिल्हा युवामहोत्सव प्रथम क्रमांक प्राप्त
लावणी सादरकर्ते कलाकार

। राष्ट्रीय चर्चासत्र ।

राष्ट्रीय चर्चासत्र १० मार्च ते १२ मार्च २०१६ ''यशवंतराव चव्हाण विचार आणि वारसा'' – विचार व्यक्त करताना
मा.प्रतापराव भोसले (भाऊ), मा.अनंत दिक्षीत, मा.डॉ.अनिल पाटील, मा.डॉ.सदानंद मोरे, मा.अभयकुमार साळुंखे, मा.भाई वैद्य, मा.डॉ.पतंगराव कदम

। वसतिगृह समारंभ ।

नूतन मुलींचे वसतीगृह क्र. ४ पायाभरणी प्रसंगी
मा.डॉ.पतंगराव कदम, मा.रवींद्र पवार, मा.विठ्ठलराव जाधव

सुमतीबाई पांडुरंग पाटील स्मृती व्याख्यानमालेत
मार्गदर्शन करताना मा.सौ.विजयमाला पतंगराव कदम

दानशूर बंडो गोपाळा कदम उर्फ मुकादम तात्या जयंती
समारंभात मार्गदर्शन करताना डॉ.कन्हैय्या कुंदप

कर्मवीर विद्यार्थी वसतीगृह होस्टेल डे प्रसंगी
मार्गदर्शन करताना प्रमुख पाहुणे मा.राजा मंगसूळीकर

नूतन प्राचार्य कक्ष उद्घाटन प्रसंगी
मा.सौ.वैशाली राजमाने (तहसिलदार, पुणे) व मान्यवर

मा.सौ.सरोजताई पाटील उर्फ माई
यांची ग्रंथालयास सदिच्छा भेट

भौतिकशास्त्र विभाग : विज्ञान प्रदर्शन प्रा.डॉ.डी.व्ही.पवार,
श्री.अजय जानुगडे व प्राध्यापक

रसायनशास्त्र विभाग : घोणशी या ठिकाणी माती
व पाणी परिक्षण करताना विद्यार्थी, पालक

सावित्रीबाई फुले जयंती 'होस्टेल डे' मार्गदर्शन
करताना मा.प्रा.संध्या चौगुले

जागतिक महिला दिन : मार्गदर्शन करताना
प्रा.सौ.शोभना रैनाक व मान्यवर

"असफलता एक चुनौती है, इसे स्वीकार करो
क्या कमी रह गई, देखो और सुधार करो
जब तक न सफल हो, नींद चैन को त्यागो तुम
संघर्ष का मैदान छोड कर मत भागो तुम
कुछ किये बिना ही जय-जयकार नहीं होती
कोशिश करने वालों की कभी हार नहीं होती ।।"

- डॉ.हरिवंशराय बच्चन

सद्गुरू

बिंब

हिंदी विभाग

- विभागीय संपादक

प्रा.अजित लिपारे

अनुक्रमणिका

गद्य विभाग

1	एकांकी का	शिक्षा क्षेत्र और राजनीति	वैभव कदम बी.ए.3	43
2	यात्रा वर्णन	मेरी गणपतिपुले की सैर	प्रदीप पाटणे बी.ए.2	46
3	कहानी	'संस्कार'	प्राजक्ता सुर्यवंशी बी.ए.2	48
4	संशोधन पर	'आना इस देश में चित्रित समस्याएँ	विद्या खबाले बी.ए.3	50
5	वैचारिक	पुराणों में छिपा है विज्ञान	इंद्रजित मंदरे बी.ए.3	52
6	आत्मकथनात्मक	मैं किसान बोल रहा हूँ	कोमल पानस्कर बी.ए.2	54
7	समीक्षा	संघर्ष ही जीवन है : 'अदम्य साहस'	सुधीर साळुंखे बी.ए.1	55
8	माहिती पर	हालावादी कवि : डॉ.हरिवंशराय बच्चन	काजल कुंभार बी.ए.2	57
9	साक्षात्कार	किसान का दर्द	प्रतिक्षा बहुलेकर बी.ए.2	59
10	वैचारिक	नारी कल और आज	साधना कुंभार बी.ए.3	60
11	वैचारिक	विद्यार्थी जीवन में अनुशासन का महत्त्व	ज्योती मोरे बी.सी.एस.1	63
12	कहानी	'नकाब'	स्वप्निल घुटुगडे बी.ए.1	64
13	व्यक्तिचित्र	भारतीय संविधान के निर्माता: डॉ.बाबासाहेब अंबेडकर	आम्रपाली लादे बी.ए.3	66
14	वैचारिक	सबसे श्रेष्ठ धर्म मानवता	संतोष माने बी.ए.2	68
15	माहिती पर	हिंदी देश की बिंदी	मृणालिनी लिबे बी.ए.2	69

पद्य विभाग

1	मेरी बहना	शितल बागल बी.ए.1	47
2	माँ	शितल बागल बी.ए.1	47
3	प्रतिक्षा	प्रतिक्षा बहुलेकर बी.ए.2	49
4	आझाद हूँ मैं	आम्रपाली लादे बी.ए.3	56
5	उसका जीना अभी बाकी है	इंद्रजित मंदरे बी.ए.3	62

सद्गुरू बिंब हिंदी विभाग

एकांकी

शिक्षा क्षेत्र और राजनीति

वैभव कदम, बी.ए.भाग-3

राजनीति और गुंड़ागर्दी हर एक क्षेत्र में दिखाई देती है । यह दोनो बाते अब शिक्षा क्षेत्र में भी दिखाई देती है । यह एकांकी का भी इसी विषय पर आधारित है । एक राजनीतिक और गुंड़े के दबाव में आकर स्कुल के प्राध्यापक उसे परीक्षा में नकल करने में मदद करते है । इसके खिलाफ आवाज उठानेवाली लड़की के साथ क्या-क्या घटनाएँ घटती है वह सारी बातें इस एकांकी का में दिखाई गई है ।

एकांकी का के किरदार/पात्र

मैथिली (प्रमुख पात्र)
सुमित्रा (मैथिली की माँ)
आनंदबाबू (मैथिली के पिता जी)
राकेश (नेताजी का बेटा)
मिश्रा (परीक्षा परिवेक्षक)
पाण्ड़ेजी (मुख्य परिवेक्षक)
पुलिस

पहला दृश्य

(मैथिली 12 वीं की अंतिम परीक्षा का चौथा पेपर देकर घर आती है । मुँह लटका हुआ है और सुमित्रा उसे देखती है ।)

सुमित्रा : आ गयी ? कैसा था आज का पेपर ?

मैथिली : अच्छा था । (मुँह लटकाकर जवाब देती है ।)

सुमित्रा : चलो हाथ-मुँह धो लो मैं खाना गरम करके परोसती हुँ । खाना खाके बाद में पढ़ाई करना ।

आनंदबाबू : बेटा, क्या हुआ जरा बताओ इनको ।

मैथिली : नेताजी का लड़का हमारे स्कुल में पढ़ता है । वह परीक्षा में नकल कर रहा था । मैंने यह बात सुपरवाइजर और चीफ सुपरवाइजर को बताई, लेकिन उन्होंने मुझे ही धमकी दी ।

आनंदबाबू : अब बताएँ । मुझे कल शाम उनका फोन आया था और धमकी दी । यह देखिए वह नंबर ।

पुलिस : अच्छा । पर आनंदबाबू हमे उन्हें रंगे हाथ पकड़ना होगा । वरना वह छुट सकते है । यह सबुत काफी नहीं है ।

मैथिली : मुझे भूख नहीं बाद में खा लुँगी । अभी मेरा सिर दर्द कर रहा है ।

(अंदर कमरे में चली जाती है । उसके पिछे सुमित्रा)

सुमित्रा : क्या हुआ ? बुखार तो नहीं है । फिर सिर में दर्द क्यों हो रहा है ?

मैथिली : माँ मुझे कुछ देर के लिए अकेला छोड़ दो प्लीज ।

सुमित्रा : क्या हुआ बेटा ? अपने माँ को नहीं बताओगी ?

मैथिली : (रोते हुए) माँ मुझे माफ कर दो मैंने आपसे गलत तरिके से बात की ।

सुमित्रा : क्या हुआ रो क्यों रही हो ? Exam अच्छी नहीं गई क्या ?

मैथिली : वो बात नहीं है । बात कुछ और ही है । अब मैं आपको कैसे बताऊँ ?

सुमित्रा : जो कुछ भी है मुझे बताओ । ड़रो मत जो है बताओ ।

मैथिली : हमारे स्कूल में राकेश नाम का लड़का है । उसके पिताजी यहाँ के नेताजी है । उसका वह गलत फायदा उठाता है ।

सुमित्रा : उसने तुम्हे परेशान तो नहीं किया ?

मैथिली : नहीं माँ वह परीक्षा में नकल करता है । यह बात जब मैंने हमारे सुपरवायझर मिश्रा सर को बताई तो उन्होंने मुझे ही डाँटा और कहने लगे तुम अपने पेपर पर ध्यान दो ।

सुमित्रा : तुम्हें चीफ सुपरवायझर को यह बात बतानी चाहिए थी ।

मैथिली : बताई थी लेकिन वे भी उनसे ही मिले है और आज तो उस राकेश ने मुझे धमकी दी कि, मैं उसके माँमले में टाँग ना अड़ाएँ वरना हम तुम्हे नुकसान पहुँचा सकते है ।

सुमित्रा : तो तुम इन सब से दूर ही रहो । मेरी बेटी मुझे प्यारी है । तुम उनके बारे में किसी से कुछ नहीं कहोगी ।

मैथिली : माँ हम साल भर मन लगाकर पढ़ते है और कोई नकल करके हमसे अच्छे नंबर लाएगा तो हमारी साल भर की मेहनत का क्या ?

सुमित्रा : देखो बेटा तुम मेरी एकलौती बेटी हो और तुम्हे कुछ हो जाए मैं यह बरदाश नहीं कर सकती ।

मैथिली : मैं इससे नहीं ड़रती । मैंने उन्हें पुलिस में जाऊँगी ऐसा कहा है । मैं जाऊँगी और उनके खिलाफ एफ.आई.आर भी दाखिल करूँगी ।

सुमित्रा : ये तुमने क्या किया ? रात को तुम्हारे पापा को आने दो सब बताती हुँ ।

मैथिली : तुम्हे जो करना है करो मैं तो कल पुलिस स्टेशन जाऊँगी और बाद में परीक्षा देने जाऊँगी ।

दुसरा दृश्य

(मैथिली मंदिर में गई है । तभी वहाँ पर से दो लड़के अपना मुँह ढ़के मोटरसाइकल पर से जोर से आते है । हात में तेजाब की शीशी लिए । वह तेजाब वह मैथिली की ओर फेंकते है, उतने में आनंदबाबू उसे बचा लेते है ।)

मैथिली : पापा यहाँ पर कैसे ? और आपको यह सब कैसे पता ?

आनंदबाबू : सब बताऊँगा लेकिन तुम्हारे साथ इतना सब कुछ हुआ और तुमने मुझे एक बार भी बताना जरूरी नहीं समझा ?

मैथिली : आपको माँ ने बताया ना ?

आनंदबाबू : माँ ने भी बताया लेकिन.....

मैथिली : (बीच रोकते हुए) माँ ने भी...इसका मतलब ?

आनंदबाबू : कल शाम को मुझे एक फोन आया और उसने मुझे धमकी दी कि, अपनी बेटी को समझाओ वरना हम उस पर तेजाब फिकवा देंगे । इसीलिए मैं यहाँ आया और वह भी सही वक्त पर ।

मैथिली : मुझे माफ कर दीजिए पापा । मुझे आपको यह सारी बातें पहले दिन ही बतानी चाहिए थी ।

आनंदबाबू : तुमने जो हिम्मत दिखाई वह काबीले तारीफ है लेकिन ऐसा कुछ होता है तो तुम्हे मुझे बताना होगा ।

मैथिली : जैसा आप सोचते हो वैसा माँ नहीं सोचती । उसने मुझे मना किया ।

आनंदबाबू : बेटा वह माँ है । तुम्हे कुछ हुआ तो उसे अच्छा लगेगा क्या ? ठिक है चलो उनकी रिपोर्ट लिखाकर आते है ।

मैथिली : ठिक है चलिए ।

तिसरा दृश्य

(मैथिली और आनंदबाबू पुलिस स्टेशन आते है ।)

पुलिस : बताएँ क्या हुआ ?

आनंदबाबू : मेरी बेटी पर दो अंजान लोगों ने तेजाब डाला लेकिन वह बच गई ।

पुलिस : यह सब कहाँ पर हुआ ?

आनंदबाबू : पासवाले मंदिर के बाहर हुआ ।

पुलिस : आपको किसी पर शक है ?

आनंदबाबू : शक नहीं पुरा यकिन है । यह हमला हमारे नेताजी ने करवाया है ।

पुलिस : आप होश में तो है ? आपको पता है आप किस पर इल्जाम लगा रहे है ?

आनंदबाबू : बेटा क्या हुआ जरा बताओ इनको ।

मैथिली : नेताजी का लड़का हमारे स्कूल में पढ़ता है । वह परीक्षा में नकल कर रहा था । मैंने यह बात सुपरवायझर और चीफ सुपरवायझर को बताई लेकिन उन्होनें मुझे ही धमकी दी ।

आनंदबाबू : अब बताएँ । मुझे कल शाम उनका फोन आया था और धमकी दी । यह देखिए वह नंबर ।

पुलिस : अच्छा । पर आनंदबाबू हमे उन्हे रंगे हाथ पकड़ना होगा वरना वह छुट सकते है । यह सबुत काफी नहीं है ।

आनंदबाबू : आज भी उनका Exam है आज वह नकल करेगा फिर आप उसे पकड़ लेना ।

पुलिस : यह ठिक है । चलो बेटा स्कूल चलते है ।

चौथा दृश्य

(मैथिली Exam देने आ जाती है और पुलिस, आनंदबाबू स्कुल के बाहर रूक जाते है । फिर वही हुआ जो रोज होता था ।)

राकेश : कल मैंने तुम्हे कहा था ना मेरे माँमले में अपना दिमाग मत लगाओ । फिर भी आज तुमने वही किया । सुबह तो बच गई लेकिन जैसे ही Exam खत्म हो तुम्हे दिखाता हुँ राकेश क्या चीज है ।

उतने में पुलिस आती है और राकेश के साथ सुपरवायझर और चीफ सुपरवायझर को पकड़ती है ।

मिश्रा जी : अरे भाई हमने क्या किया वह तो बताओ ? और फिर पकड़ो ।

पुलिस : बहुत धमकाया बच्ची को अब हम आपकी Exam लेते हैं ।

पाण्ड़े जी : अरे आप जरा तमीज से बात किजीए । आपको पता है हम कौन हैं ? चीफ सुपरवायझर है यहाँ के.....

पुलिस : (घुस्से में) अरे चुप ! एक और लफ्ज मुँह से निकालाना तो यही फैसला कर देंगे तुम तीनों का ।

राकेश : अबे इन्स्पेक्टर तुझे पता है ना मेरे पिता कौन है ? फिर भी तेरी इतनी औकात तु मुझे पकड़ेगा ?

पुलिस : जब तुझे ही नहीं पता तेरा पिता कौन है । तो मैं कैसे बताऊँ, और हाँ अपनी जबान बंद रख ।

पाण्ड़े जी : आप यह गलत कर रहे है ।

पुलिस : और तु, कौन-सा सही काम कर रहा था । Exam में नकल करना गलत बात है और तुम दोनों ने इसकी मदद की है । यह अपने पिता के पद के कारण छुट भी जाए, पर तुम दोनो की तो नौकरी जाएगी और सजा भी होगी । बेटा, तुने इसके उपर तेजाब डालकर बड़ी गलती की, हमने उन दोनों गुंडो को पकड़ लिया अब चलो थाने ।

पुलिस का धन्यवाद मानते हुए आनंदबाबू चले जाते है । तीनो को सजा होती है । नेताजी इस्तिफा देते है और मैथिली स्कूल में अव्वल आती है ।

❑ ❑ ❑ ❑

यात्रा वर्णन

मेरी गणपतिपुले की सैर

प्रदिप पाटणे, बी.ए.भाग-2

मार्च-अप्रैल की परीक्षाएँ समाप्त हो गयी थी । हम सब का कॉलेज का यह आखरी साल था । बाद में सब दोस्त अपने-अपने मार्ग से चले जाएँगे । सब ने मिलकर सोचा इस साल को यादगार बनाते है । कुछ ऐसा काम करते है जिससे हमारी दोस्ती ऐसी ही बरकरार रहे । सब ने अपने दिमाग की बत्तीयाँ ऑन कर दी । कुछ समय बितने के बात सब के मुँह से एकही आवाज आई चलो कहीं सैर पल चले जाते है । सब ने अपने-अपने मत प्रस्तुत किए और आखिर में जाकर हमारी दोस्तों की संसद में गणपतिपुले जाने का फैसला हुआ ।

10 अप्रैल की तारीख पक्की हो गयी और सब लोग सैर की तैयारी में जूट गए । मैं भी सफर में लगनेवाली चिजे इकट्ठा करने लगा । माँ ने तो इतने चीजे बॅग में रख दी जैसे मैं हमेशा के लिए गणपतिपुले जा रहा हुँ । लेकिन माँ का प्यार अलग ही होता है । मैंने सब सामान अपने बॅग में भर दिया और हम सब लोग 10 तारीख को सुबह इकट्ठा हो गये ।

थोड़ी देर बात बस आ गयी । हममें से एक ने नारीयल फोड़कर सब को अंदर बैठने के लिए कहाँ । सब बस में बैठ गए थे । सब दोस्त बहुत खुश थे । हमारा सफर शुरू हुआ । मैंने अंताक्षरी का तार छेड़ दिया । सब गाने लगे । कुछ सुरीले तो कुछ बेसुरीले आवाज निकालने लगे । सब ने अच्छे-अच्छे गाने गाए । बाद में सब के पेट में चुहे दौड़ने लगे । अपने-अपने बॅग में से सब ने खाने की चीजे निकाली और एक दूसरे को बाँटकर खाने लगे ।

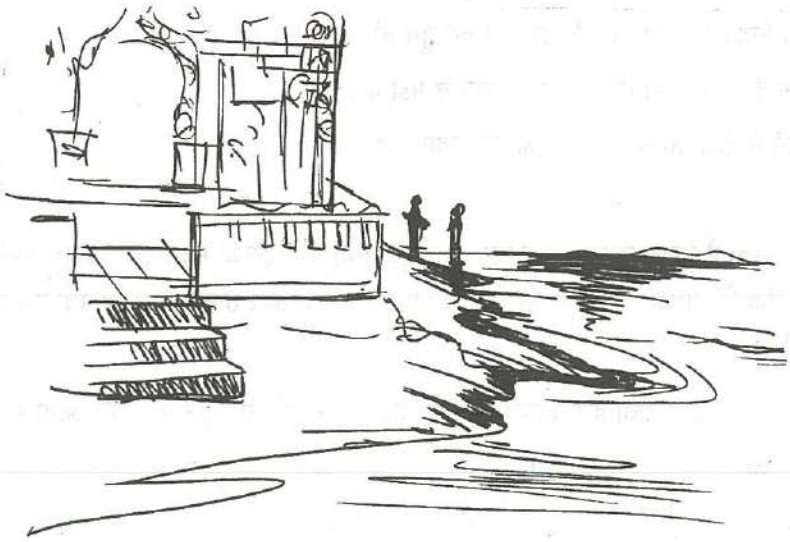

अब हमारी बस रवाना हो गयी गणपतिपुले की ओर । मैंने इस स्थल के बारे में केवल किताबों में पढ़ा था । वहाँ का भगवान गणपति का मंदिर, समुंदर । अब प्रत्यक्ष रूप से वहाँ जाने का मौका मिला । इस से मैं बहुत खुश था । मैं पहली बार समुंदर देखनेवाला था । वहाँ की लहरों का, वातावरण का पहली बार अनुभव लेनेवाला था । हमारी बस वहाँ पहुँच गयी । हमने वहाँ एक होटल का कमरा बुक किया । रात काफी हो जाने के कारण और सफर के कारण सब जल्दी सो गये । मैं भी सोने के लिए बिस्तर पर लेट गया ।

हमारा पहला पाड़ाव था चाफल का 'श्री राम मंदिर' । मैंने इस से पहले इतनी लंबी यात्रा नहीं की थी । चाफल का मंदिर भी नहीं देखा था । मेरे मन में अनेकानेक विचार आने लगे और हमारी बस वहाँ पहुँच गयी । वह मंदिर देखकर मेरी आँखों को सुकून मिल गया । मैंने भगवान श्री राम के दर्शन किए । वहाँ के एक पुजारी से इस मंदिर के बारे में जानकारी ली । मैंने और दोस्तों ने यह मंदिर पुरी तरह से घुमकर पूरी जानकारी ले ली ।

अब हमारी बस रवाना हो गयी गणपतिपुले की ओर । मैंने इस स्थल के बारे में केवल किताबों में पड़ा था । वहाँ का भगवान गणपति का मंदिर, समुंदर । अब प्रत्यक्ष रूप से वहाँ जाने का मौका मिला इस से मैं बहुत खुश था । मैं पहली बार समुंदर देखनेवाला

था । वहाँ की लहरों का, वातावरण का पहली बार अनुभव लेनेवाला था । हमारी बस वहाँ पहुँच गयी । हमने वहाँ एक होटल का कमरा बुक किया । रात काफी हो जाने के कारण और सफर के वजह से सब जल्दी सो गये । मैं भी सोने के लिए बिस्तर पर लैट गया । मुझे गणपतिपुले की सुबह का नजारा देखना था । समुंदर के लहरों की आवाज सुननी थी । इस विचार में मेरी निंद लग लगी ।

दुसरे दिन सुबह मैंने और दोस्तों ने सुबह के काम निपटाकर चाय पिने के लिए चले । उस चायवाले की आवाज अभी भी मेरे कानों में गुँज रही थी । वह जोर-जोर से कह रहा था, 'पैसे दो-चाय लो' । हमने चाय और कलेवा किया और समुंदर की ओर चले । जैसे ही मैंने समुंदर का विशालकाय रूप देखा और उसके लहरों की आवाज मेरे कानों में गुँज गई उसको मैं अभी तक नहीं भूल पाया ।

मैं और सब दोस्तों ने समुंदर में नहाने का मजा उठाया । फोटो खिंचे और बाद में होटल में खाने के लिए पहुँचे । दोपहर के वक्त वहाँ के बाजार का मजा उठाया । नयी-नयी चिजे खरीद ली । शाम को मैं भगवान गणपति के मंदिर में चला गया । वह मंदिर बहुत बड़ा था । समुंदर के तट पर बसा हुआ यह मंदिर सचमुच अनोखा था ।

पुरा दिन मैंने समुंदर के तट पर बिताया । वहाँ पर हमारे जैसे बहुत सारे सैलानी आए थे । वहाँ का वातावरण मन को प्रसन्न करनेवाला था । नारीयल के ऊँचे-ऊँचे पेड़ उनके बीच से आनेवाली सुरज की किरणे सचमुच अद्‌भुत था । मौज-मस्ती में पूरा दिन कैसे बीता पता ही नहीं चला और हम सब लोग वापस घर आने के लिए बस में बैठ गये ।

हमारे बस सतारा की ओर मुड़ गयी । मेरे कदम वहाँ से जाने के लिए तैयार नहीं थे । रात होने के कारण सब सो गये । मैं आँखे बंद करके सीट पर बैठा रहा । पुरे दिन की बातें मन में बार-बार आती रहती थी । इन बातों ही बातों में मैं सतारा आ गया । हमारी वह यात्रा वहीं पर समाप्त हुई । लेकिन आज भी उसकी याद आती रहती है । सचमुच जिंदगी के वह दो-चार दिन मैं कभी नहीं भूल पाऊँगा ।

❑ ❑ ❑ ❑

मेरी बहना

तुम्हारे साथ हररोज
झगड़ा करना एक
आदत सी हो गई है, मेरी ।
तुम्हारे साथ झगड़ा
कर के भी हसते रहना
एक आदत सी हो गई है, मेरी ।
तुम्हारे साथ कुछ समय के
लिए अपने आपको बोलने
से रोकना एक आदत
सी हो गई है, मेरी ।
तुम कभी बाहर चली
जाती हो तो मेरे आँखो से
तुम्हारे लिए आँसू निकालना ।
एक आदत सी हो गई है,
मेरी ।
तुम घर में नहीं होती हो
तो मेरी निश्चल आँखे तुम्हे
ढूँढती रहती है । एक आदत
सी हो गई है, मेरी ।
खाना खाने के समय जब तुम
दिखाई नहीं देती तब तुम्हारी
खाली जगह देखकर
याद आ जाना एक आदत
सी हो गई है, मेरी ।

शितल बागल
बी.ए.1

माँ

माँ तेरा हसता हुआ
चेहरा देखकर मुझे
खुशी मिलती है । यह
बंधन कैसा है माँ ?

माँ जब तुम दु:खी
होती हो । तो मेरे
दिल को शांती नहीं
मिलती । यह
बंधन कैसा है माँ ?

माँ जब तुम रोती हो ।
तो माँ मेरी आँखो से
आँसू क्यो निकल आते है ।
यह बंधन कैसा है माँ ?

माँ जब तुम कही
बाहर चली जाती
हो तो मेरा दिल
रोने क्यो लगता है ।
यह बंधन कैसा है माँ ?

माँ, मैं तेरे बिना
रह सकुँगी या नहीं
यह तो मुझे पता नहीं
यह बंधन कैसा है माँ ?

शितल बागल
बी.ए.1

कहानी

संस्कार

प्राजक्ता सुर्यवंशी, बी.ए.भाग-2

मैं और मेरी कुछ सहेलियाँ बस स्टँड पर बस की राह देख रहे थे । हमारे पास ही चार आदमी बैठे थे । मैंने उनके साथ बात करने के बाद पता चला की उसमें पति-पत्नी जिनका नाम विवेक और स्मिता था और विवेक के माता-पिता थे । थोड़ी देर बातचीत होने के बाद विवेक और स्मिता कुछ चीजे खरीदने के लिए बाजार में चले गये ।

बहुत देर हो चुकी थी विवेक और स्मिता अभी तक नहीं लौटे थे । विवेक के माता-पिता के चेहरे पर मुझे चिंता दिखाई देने लगी थी । मैं उनसे बाते करने लगी तो पता चला की उनका बेटा और बहु बंबई में कंपनी में नौकरी करते है और हमें भी वे अपने साथ ले जानेवाले है । वहाँ पर आप आराम से रह सकते है । आपने हमारे लिए पुरी जिंदगी भर बहुत काम किया है, ऐसा विवेक के पिताजी मुझे बता रहे थे ।

यह बाते मैं जब सुन रही थी तब मेरे मन में हमारे गाँव के चौधरी के बेटे की घटना याद आई । जिस चौधरी ने अपने बेटे को बड़े लाड़-प्यार से पाल-पोसकर बड़ा किया । उसे बहुत पढ़ाया-लिखाया । वह बेटा जब बड़ा हो गया और नौकरी के लिए विदेश चला गया । कुछ दिन अच्छे-खासे बीत गये । बेटा दो-चार महिने में एक बार अपने गाँव आता था और माँ-बाप की पुछताछ करता था । लेकिन अब एक साल हो गया उसने किसी भी प्रकार का संपर्क नहीं किया था । एक दिन उसका फोन आया तब पता चला की उसने वहाँ एक अमरिकन लड़की के साथ शादी की है और वे दोनो गाँव आ रहे है । चौधरी और चौधराइन यह खबर सुनकर बहुत खुश हुए । गाँव में केवल वही लड़का था जो विदेश चला गया था । सारे गाँववाले भी उसके स्वागत की तैयारी बड़ी धुम-धाम से करने लगे । वह अपनी बीवी के साथ गाँव आया । सारी ओर खुशियों का वातावरण था । कुछ दिन रूकने के पश्चात उस बेटे ने अपने माँ-बाप को अपने साथ ले जाने की बात उठाई । पहले पहले चौधरी और चौधराईन ने मना कर दिया । उन्होंने कहा बेटा हमारा पुरा जीवन इस गाँव में बीत गया है । हम यहाँ से नहीं जानेवाले । सारे गाँव-वाले भी उन्हें रोक रहे थे ।

इतने में कुछ आवाज सुनाई दी तो पता चला कि विवेक और स्मिता लौट आए है । विवेक अपने पिता जी को बता रहा था कि ट्रॅफिक में फस जाने के कारण थोड़ी देर हो गयी । उन दोनों ने स्वेटर और शाल लायी थी । सास ने कहा, ''इसकी क्या जरूरत थी ।'' बहु बोली ''माँ जी सर्दी का मौसम है, दुर जाना है । कही आप को ठंड़ लग गयी तो ।''

लेकिन बाद में यह दोनों भी अपने बेटे की खुशी के लिए विदेश में जाने के लिए तैयार हो गये । सवाल खड़ा हो गया कि यहाँ पर जो खेती और बड़ा घर है उसका क्या होगा । चौधरी के बेटे ने कहाँ इसे हम बेच ड़ालेंगे । बेटे ने यह सब बेच ड़ाला । चौधरी और चौधराइन अपने बहु-बेटे के साथ हवाई-अड्डे पर आ गए । हवाई जहाज थोड़ी देर बाद आनेवाला था । बेटा और बहु ने कहाँ आप यहाँ पर थोड़ी देर

बैठीए हम कुछ जरूरी काम निपटाकर आते है । चौधरी और चौधराइन को बेटे के उपर काफी विश्वास था । बहुत देर हो गई दोनों वापस नहीं आए । उस बेटे ने सारा पैसा अपने बैंक में जमा किया था और वे दोनों इन्हें छोड़कर विदेश चले गये थे । चौधरी और चौधराइन को यह पता चलने पर बहुत दु:ख हुआ । उन्हें वे सारी बातें याद आने लगी की मेरा बेटा मेरे साथ इतनी प्यारी-प्यारी बातें क्यों करता था । उसकी नजर मेरे पैसों पर थी । यह बड़बड़ाते वे वहाँ से चले गये । गाँववाले भी बहुत दु:खी हो गये । जिस माँ-बाप ने इसे पाल-पोसकर बड़ा किया उन्हें बेसहारा छोड़कर चला गया । विदेश में रहने से वह भारतीय संस्कार भूल गया । अगर वह भारत में रहता तो शायद यह नहीं होता ।

इतने में कुछ आवाज सुनाई दी तो पता चला कि विवेक और स्मिता लौट आए है । विवेक अपने पिताजी को बता रहा था कि ट्रॅफिक में फस जाने के कारण थोड़ी देर हो गयी । उन दोनों ने स्वेटर और शाल लाई थी । सास ने कहाँ, ''इसकी क्या जरूरत थी ।'' बहु बोली, ''माँ जी सर्दी का मौसम है, दुर जाना है । कही आप को ठंड़ लग गयी तो ।'' बहु के मन में अपने सास के प्रति जो प्यार था उसे सास ने महसूस किया । वे चारों बाद में बाते करने लगे । उनकी बस आ गयी और वे बंबई चले गये ।

मैं सोच में पढ़ गई कहाँ वह चौधरी का स्वार्थी और मतलबी बेटा । जिस माँ-बाप ने उसे उँगली पकड़कर चलना सिखाया । उसने अपने माता-पिता को बेसहारा छोड़ दिया । केवल पैसों के लिए वह यहाँ आया था । वह विदेश में रहकर भारतीय संस्कार भूल गया था । और यह विवेक जो भारत में रहकर अपने संस्कार कभी नहीं भूला था । आखीर यही तो हमारी भारतीय संस्कृती है । यही तो हमारे संस्कार है । हम अपने माता-पिता को न भूले, सास-ससूर को भी माता-पिता समझना चाहिए और बहु को भी बेटी समझकर सास-ससूर को उसका खयाल रखना चाहिए इस जिंदगी में हम सब चीजे पैसों से खरीद सकते तो है, पर माँ-बाप नहीं । हमेशा अपने माँ-बाप का आदर करना चाहिए । यह मैं सोच ही रही थी कि हमारी बस आ गयी और हम सब बस में बैठ गए ।

❑ ❑ ❑ ❑

प्रतिक्षा

कितने दिनों से मैं कह रही थी ।
आखीर वह दिन आ ही गया ।
लेकिन दिन आने से क्या ?
समय नहीं आया था ।
मेरी आँखे राह देख रही थी ।
और कान फोन की रिंग सुनने को बेचैन थे ।
आखिर वह समय भी आया ।
फोन की घंटी बजी, उस पल का इंतजार भी खत्म हुआ ।
क्योंकि, क्योंकि
आप हमारे घर आ गए ।
हमें बहुत खुशी हुई ।
बातो बातो में बहुत कुछ समझ लिया ।
हमने-आपको, आपने-हमको ।
ऐसे ही होते हैं, रिश्ते ।
ऐसे ही रिश्ते जुड़ जाते हैं ।
कब कैसे पता ही नहीं चलता ।
हमे आगे भी यह रिश्ता कायम रखना है ।
इसीलिए
दुसरों की जिंदगीयों में युही रंग भरते जाइए ।
एक दिन ऐसा भी आएगा कि दुसरे भी आपके
जिंदगी में रंग भरेंगे । या रंग भर रहे हैं ।
या फिर कोशिश कर रहे हैं ।

प्रतिक्षा बहुलेकर
बी.ए.2

संशोधनपर

'आना इस देश' में चित्रित समस्याएँ

विद्या खबाले, बी.ए.भाग-3

आधुनिक लेखिकाओं में कृष्णा अग्निहोत्री का महत्त्वपूर्ण स्थान है । उनका जन्म सन 1934 में राजस्थान के नसीराबाद में हुआ । उपन्यास, कहानी, आत्मकथा, बाल साहित्य, समीक्षा ग्रंथ आदि साहित्य की विभिन्न विधाओं पर उन्होंने अपनी कलम चलाई हैं । अपने साहित्य में उन्होंने स्त्री जीवन की त्रासदी का, आम आदमी के जिंदगी का यथार्थ चित्रण किया है । इसके साथ-साथ अमानवीय प्रथाओं और सामाजिक विसंगतियों पर प्रकाश ड़ाला है । प्रस्तुत उपन्यास 'आना इस देश' भारत में रहनेवाला अबीर और पाकिस्तान में रहनेवाली सुरैय्या की प्रेम कहानी है । इसमें लेखिका ने राजनीतिक, सामाजिक, धार्मिक, सांप्रदायिकता, आतंकवाद, नारी समस्या, ग्लोबलाइजेशन आदि समस्याओं को दिखाया है ।

इस उपन्यास का नायक अबीर जो हिंदु है और सुरैया जो मुसलमान है । दोनो अलग-अलग धर्म के होने से शादी नहीं कर सकते और न ही एक साथ जीवन जी सकते है । दोनों भी अपने बंधन को तोड़ना चाहते है, पर तोड़ नहीं सकते । अतः इससे स्पष्ट हो जाता है कि मनुष्य में धर्म की जड़े कितनी गहराई तक जाकर बस गयी है ।

'आना इस देश' में चित्रित समस्याएँ :-

- **राजनीतिक समस्या :-** भारत और पाकिस्तान का बटवारा होने के बाद पाकिस्तान हमेशा भारत में आतंक फैलाने की कोशिश कर रहा है । भारत में भी राजनीतिक समस्या भारी मात्रा में दिखाई देती है । लेखिका ने भ्रष्ट राजकीय नेताओं पर व्यंग्य किया है । सुरैया फिरोजाबाद में गंदे कपड़े और फटे हाल बच्चों को देखकर कहती है - ''कितनी सारी गरिबों के लिए बनाई स्किम देश में नेताओं के भरोसे में कहाँ जगल में जा गुम हो जाते है ।''[1]

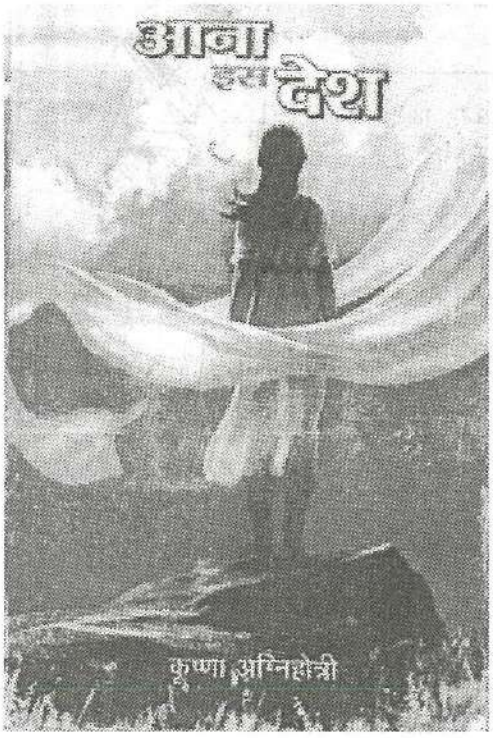

- **सामाजिक समस्या :-** लेखिका ने भारत और पाकिस्तान की सामाजिक दशा का चित्रण किया है । पाकिस्तान में सिया और सुन्नी यह दो भेद दिखाई देते है । कबायली इलाकों में प्रेम के नाम पर खुली जंग छीड़ जाती है । इसलिए लड़कियों की छोटी उम्र में शादी कर दी जाती है । यदि कोई लड़की अपने पति से छिप छिपकर दुसरे से प्रेम करे तो उस पुरूष को और औरत को मार दिया जाता है । यह कारोकारी प्रथा पाकिस्तान के साथ-साथ अरब-इराण में भी पायी जाती है ।

भारत में भी सामाजिक भेदभाव दिखाई देता है । ऊँच-निच, जाँति-पाँति, ठाकूर-ब्राह्मण-राजपुत आदि अनेक जातियाँ और उपजातियाँ भारत में दिखायी देती है । हिंदु और मुसलमानों के बीच तो यह अंतर अधिक दिखायी देता है । जब सुरैया और अबीर एक दुसरे से मिलते थे तब उन्हें लगता था कि, कोई हिंदु देखेगा तो पंचायत खड़ी कर देगा और मुसलमान ने देख लिया तो फतवा निकालेगा ।

- **धार्मिक समस्या :-** इस उपन्यास का नायक अबीर जो हिंदु है और सुरैया जो मुसलमान है । दोनों अलग-अलग धर्म के होने से शादी नहीं कर सकते और न ही एक साथ जीवन जी सकते है । दोनों भी अपने धर्म के बंधन को तोड़ना चाहते है, पर तोड़ नहीं सकते । अत: इससे स्पष्ट हो जाता है कि मनुष्य में धर्म की जड़े कितनी गहराई तक जाकर बस गयी है । पाकिस्तान तो धर्म के नाम पर धर्मांधता में फँसा हुआ है । वह धार्मिक जिहाद के नाम पर भारत में आतंक फैलाता है । धर्म के नाम पर नेता, मौलवी, पंड़ित कैसे आतंक फैलाते है यह दर्शाते हुए लेखिका कहती है, ''पंड़ित, मौलवी मनुष्य की कमजोरीयाँ जानते है और उन्हीं कमजोरियों का शोषण कर भुनाते है ।''[2]

- **सांप्रदायिकता की समस्या :-** भारत और पाकिस्तान में यह समस्या काफी मात्रा में दिखायी देती है । लेखिका ने अबीर के कथन से इसे स्पष्ट किया है - ''तो गीत यहाँ क्या हो रहा है ? प्रांतियता का जहर फैला है । जातिवाद का अहम जागृत है । सांप्रदायिकता का भूत तो उतरता ही नहीं ।''[3]..... हिंदू-मुस्लिम भेद है ही साथ ही ठाकुर-ब्राह्मण के भेद है । जाँति-पाँति, छुत-अछुत आदि भी दिखायी देते है ।''[4]

- **आतंकवाद की समस्या :-** यह आतंकवाद इतना बड़ गया है कि सब और घबराहट फैल गयी है, भय और अशांतता भी दिखायी देती है । यह आतंकवादी लोग मनुष्य से अधिक जानवर होते है । वह दुसरों के साथ जानवरों जैसा व्यवहार करते है । यही आतंकवादी लोग सुरैया को उठा लेते है उसके साथ बलात्कार करते है । इसका वर्णन लेखिका अबीर द्वारा करती है, ''सुरैय्या की लाश बता रही थी कि, उसके योनी में घाव थे, जाँघों में चुटकी और तेज धार के जख्म थे, शरीर काला खून रहित हो गया था ।''[5]

- **नारी समस्या :-** कृष्णा जी ने प्रस्तुत उपन्यास में नारी की शोचनीय अवस्था, हिंसा, बलात्कार आदि समस्याओं का चित्रण किया है । सुरैय्या का पति भी सुरैय्या को रबर की गुड़ियाँ मानता है । जिसे तोड़-मरोड़कर जो चाहे खेल सकता है । मुस्लिम समाज में अधिकतम अधिकार पुरूषों को दिए है । सुरैय्या कहती है - ''अभी तो महिलाएँ मस्जिद में जाकर नमाज नहीं पढ़ पाती । तो पीर, फकीर बनने की उन्हें कुराण में इजाजत ही नहीं ।''[6]

- **ग्लोबलाइजेशन की समस्या :-** लेखिका ने आधुनिक युग में फैली ग्लोबलाइजेशन की समस्या, युवकों की देश के प्रति नकारात्मक वृत्ती, पाश्चात्य संस्कृति का बढ़ता हुआ प्रभाव इन सभी समस्याओं को उपन्यास में स्पष्ट किया है । लेखिका के शब्दों में ''यही कुछ हमारी Ultra Modern पिढ़ी अनुकरण कर रही है । भारत में इसके प्रभाव को Couple (कंपल) सह नहीं पाता और पुन: इसी Relation में वे नहीं जा पाते । लड़कियाँ Stylish होती जा रही है ।''[7] आज की युवा पिढ़ी सच्चा प्यार और दिखावटी प्यार में होनेवाले अंतर को देख नहीं पाती । शादी के पहले ही लड़का-लड़की का एक साथ रहना, लिव्ह इन रिलेशनशिप में होता है । यह सब विदेशी प्रभाव के कारण ही हो रहा है ।

निष्कर्षत: कहा जा सकता है कि दोनों देशों में स्थित धार्मिकता, सांप्रदायिकता, जाति-भेद, ऊँच-नीच, आतंकवाद और स्त्रियों के स्थिति का चित्रण किया है । अगर दोनों देशों में प्रेम की भावना बढ़े तो इन समस्याओं को मिटाया जा सकता है।

- **संदर्भ सूची**

1) कृष्णा अग्निहोत्री :- 'आना इस देश', पृष्ठ क्र.-33
2) वहीं :- पृष्ठ क्र.-38
3) वहीं :- पृष्ठ क्र.-66
4) वहीं :- पृष्ठ क्र.-29
5) वहीं :- पृष्ठ क्र.-89
6) वहीं :- पृष्ठ क्र.-10
7) वहीं :- पृष्ठ क्र.-30, 31

❑ ❑ ❑ ❑

वैचारिक

पुराणों में छिपा है विज्ञान

इंद्रजित मंदरे, बी.ए.भाग-3

आज 21वीं सदी में इन्सान ने बहुत तरक्की कर ली है । हमारी तकनीक इतनी आधुनिक हो गयी है, कि आज घर बैठे किसी भी प्रदेश की जानकारी मिल जाती है । संगणक, टि.व्ही, इंटरनेट से सारा विश्व जुड़ा है ।

पुराने जमाने में यातायात के साधनों की कमी की वजह से सफ़र के लिए बहुत दिन लगते थे, लेकिन अब यह आसान हो गया है । रेल, हवाई जहाज से सफर बहुत आसान हो गया है । यह सब विज्ञान के कारण ।

भारतीय पौराणिक ग्रंथो में कुछ बातें ऐसी है जिनको लेकर आज नये-नये अविष्कार हो रहे है । मुझे बड़ा अचरच होता है । उस वक्त ऐसी कौन सी तकनीक थी जिस वजह से उन्हें यह सब मालूम था । कभी-कभी यह सब कल्पना प्रधान लगता है । जैसे बड़ी-बड़ी बिमारीओं के इलाज । एक बात शायद आपको सोचने पर मजबूर कर दे । गॅलिलियो का नाम सभी लोग जानते है । इस इन्सान ने दुर्बिन की खोज की और सारी दुनिया बदल गयी । उनके इस खोज के बाद लोगों को पता चला कि हमारा ग्रह पृथ्वी एक आकाशगंगा में है और एक सूर्यमाला है जिसमें हमारी पृथ्वी भी है । अनगिनत तारे है और उपग्रह है । इस सौरमंड़ल में सूर्य सभी ग्रहों के बीच है । सारे ग्रह इसके इर्द-गिर्द घुमते है और इसके साथ-साथ अपने आप के इर्द-गिर्द घुमते है । यह सारी जानकारी गॅलिलियो ने दुर्बिण की खोज करने के बाद पता चली, लेकिन एक बात बताता हुँ ये सारी बाते हमारे इन्ही ग्रंथो में कई हजार वर्ष पूर्व लिखी गई है । पर ये कैसे हो सकता है ? कि किसी तकनीक के बिना ये सारी बाते उनको कैसे पता चली होगी ? वो भी इतनी सटीक । कैसे हो सकता है ?

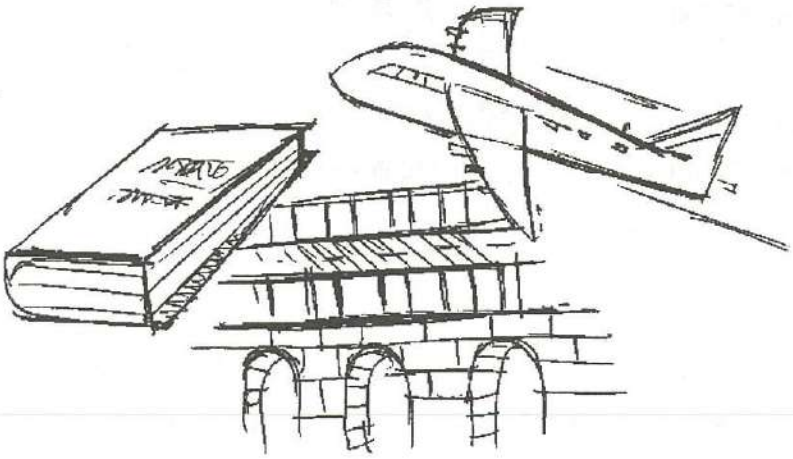

विज्ञान और आस्था मिल जाए तो कोई मुश्किल बात नहीं । पर मैं आज भी जब आसमान में देखता हुँ तो मुझे सात तारे एक जगह पर दिखाई देते है जिसे हम सप्तऋषी कहते है । तारों को सप्तश्री कहना ऐसा क्यों ? भगवान विष्णू के वराह, नरसिंह अवतार, हाथी के मुखवाले गणपति, बंदर के मुँहवाले हनुमान जी ऐसे देवता कैसे हो सकते है ? जिनका मुख जानवर का और शरीर इन्सानों का । ऐसा कैसे हो सकता है । हमारी बारह राशीयाँ के चिह्न भी जीव-जंतु या प्राणियों के है ।

रामायण जैसे महान ग्रंथ में भी एक उल्लेख है । उस बात की खोज आज हुई है । रामायण में रावण ने जब सीता माँ का अपहरण किया । उनको हवाई मार्ग से लंका ले गया । हवा में उड़ना हवाई जहाज या हेलिकॉप्टर के बगैर नामुमकिन है । महाराष्ट्र के प्रसिद्ध संत तुकाराम जी को भगवान विष्णू पुष्पक विमान से वैकुंठ ले गये थे । उसी विमान (हवाई जहाज) की खोज भारत में हुई । भारत में महाराष्ट्र के जुहु बीच पर 'शिवकर बापूजी तळपदे' नाम के इन्सान ने जून 1893 ई. पहला हवाई जहाज उड़ाया था । वह लगभग 800 फिट तक उड़ा था । उन्हें सारी जानकारी 'विमानशास्त्र' नामक ग्रंथ से मिली थी । पर सवाल तो वही आया की उन लोगों को यह सब कैसे पता था ? हम लोगों को लगता है

हमने खोज की है पर असल में हमने सिर्फ उन्हे दुबारा शुरू किया ।

महाभारत का कर्ण सभी को पता है । कर्ण पर किसी भी शस्त्र का वार असफल हो जाता क्योंकि, उसके पास कवच था जो उसे उससे बचाता था । आज इसकी खोज 1561 में 'फिलोपो मेग्रोली' ली ने कि और उस अविष्कार का नाम है बुलेटप्रुफ जॅकेट । दुसरी बात अमरिकाने न्यू मेक्सिको में 16 जून, 1945 ई. पहला ॲटम बम यानी न्युक्लिअर बम का प्रोजेक्ट किया । यही बात महाभारत में 'ब्रह्मास्त्र' के रूप में बताई गई है ।

3 अक्तुबर, 1978 में मुंबई में डॉ.सुभाष मुखोपाध्याय और डॉ.लुईस ब्रॉन ने मिलकर पहला यशस्वी 'टेस्ट ट्युब बेबी' का प्रयोग किया, लेकिन महाभारत में ऐसा उल्लेख मिलता है कि, महर्षी व्यास ने ध्रुतराष्ट्र और पंडू का जन्म 'टेस्ट ट्युब बेबी' द्वारा किया था । बहुत से लोग इस बात को मानने से इन्कार कर देते है । उनका कहना है, महाभारत और रामायण कभी हुआ नहीं वह तो सिर्फ लिखित बाते है । जो मनोरंजन के लिए बनाई थी । यह बात मान ले तो एक सवाल रहता है कि लिखित है ठिक है, यह कुछ भी घटा नहीं ठीक है, पर यह सारी बाते जो आज इनके अविष्कार हो रहे है वह उनका वर्णन इतनी सटीकता से कैसे कर सकते है ? इन्सान सिर्फ वही लिख सकता है जिसका उसे अनुभव होता है या फिर वह अपनी आँखो से देखता है ।

महाराष्ट्र में 'वटसावित्री' का त्योहार औरते मनाती है । जिसमें वह बरगद (वड) के पेड़ की पूजा करती है । जिस से पति की उम्र बढ़े । अब किसी पेड़ की पूजा से किसी की उम्र बढ़े यह एक बेतुकी बात है । बरगद का पेड़ संसार में सबसे ज्यादा पेड़ों में ऑक्सिजन देता है । भविष्य में उस पेड़ की कटाई न हो इसलिए उसकी पूजा करनी चाहिए ।

रामायण में कन्याकुमारी से श्रीलंका तक पानी में पूल बाँधने का उल्लेख है । जब की आज हमारे पास ऐसी सामग्री है जिनसे पानी में पूल बनायाँ गया । लेकिन उस वक्त भी उसे बनाया गया ।

❑ ❑

विज्ञान और आस्था मिल जाए तो कोई मुश्किल बात नहीं है, पर मैं आज भी जब आसमान में देखता हुँ तो मुझे सात तारे एक जगह पर एक जगह पर दिखाई देते है । जिन्हें हम 'सप्तऋषी' कहते है । तारों को सप्तऋषी कहना ऐसा क्यों ? भगवान विष्णू के वराह, नरसिंह अवतार, हाथी के मुखवाले गणपति और बंदर के मुखवाले हनुमान जी ऐसे देवता कैसे हो सकते है ? जिनका मुख किसी जानवर का और शरीर इन्सानों जैसा ऐसा कैसे हो सकता है ? हमारी जो बारह राशियाँ बताई गई है उनके चिन्ह भी जीव-जंतू या प्राणियों के है । भगवान है या नहीं ? यह प्रश्न विवादास्पद है, लेकिन एक शक्ति है जो यह सब चलाती है यह बात आज विज्ञान भी मानता है । जहाँ पर आस्था खत्म होती है वहाँ विज्ञान शुरू होता है और विज्ञान खत्म होने पर आस्था । यह एक दुसरे के बीना अधुरे है । 'विज्ञान आस्था के बीना अंधा है और आस्था विज्ञान के बीना अपाहीज है ।'

हमारे भारत में एक ऐसा व्यक्ति होकर गया है जिसे 'दुसरा बुद्ध' कहाँ जाता है उसका नाम है - 'बोधीवर्मन' । बोधीवर्मन का जन्म कांचीपूरम में हुआ । चायना में कराटे कि जो खोज हुई है वह खोज बोधीवर्मन ने की है । हमारे लोगो को सिखाया पर वह हमने लिखित रूप में नहीं रखा । चायना जाने पर वहाँ के लोगो ने सभी बाते लिखीत रूप में रखी । बोधीवर्मन को आयुर्वेद की पूरी जानकारी थी । उनकी कुदरत पर आस्था थी । उसी आस्था कि वजह से उनको इतना ज्ञान प्राप्त हुआ ।

मानव का मन अस्थिर, चंचल होता है । उसी वजह से हमारा ध्यान कहीं पर केंद्रित हो सके उसे प्रेरणा मिले इसलिए भगवान या फिर ऐसी शक्ति जो हम सब को सर्जन करती है उसके प्रति आस्था रखना अच्छी बात है । शायद मेरी बाते किसी को सोचने पर मजबूर कर दे और उनको कई सारे सवाल मन में आएँगे पर उनके जवाब मिलना न मिलना हमारे लिए कोई माइने रखता है पर किसी को ना लगे । आखिरकार हर एक के नजरिए की बात है । मुझे इन सवालों के जवाब नहीं मिले शायद आपको मिल जाए ।

❑ ❑

आत्मकथन

मैं किसान बोल रहा हुँ ।

कोमल पानस्कर, बी.ए.भाग-2

मै एक किसान हुँ । खेती ही मेरा व्यवसाय है । लोग मुझे 'धरती का लाल' कहते है । पहले लोग राजा को अन्नदाता कहते थे । अब स्वतंत्र भारत में यह गौरव हमे दिया जाता है ।

मैं गाँव में रहता हुँ । मेरा घर पहले कच्चा था । अब इसका कुछ हिस्सा पक्का बन गया है । इसी घर में मै अपनी पत्नी और दो बच्चों के साथ रहता हुँ । मैं बहुत सबेरे हल-बैल लेकर अपने खेत पर चला जाता हुँ । पुरे दिन वही रहता हुँ । अपने खेतों की जोताई करता हुँ । उनकी बोवाई करता हुँ । जब छोटे-छोटे पौधे बड़े हो जाते है; तो उनकी सिंचाई और निराई करता हुँ । फिर रात-दिन फसल की देखभाल करता रहता हुँ । फसल पक जाने पर उसकी कटाई करता है । मँड़ाई करता हुँ । तब कही जाकर अनाज घर में आता है । मेरी पत्नी और बच्चे भी इन कामों में मेरी मदद करते है । अनाज के दाने वास्तव में मेरी मेहनत के मोती है ।

मेरा जीवन कठिनाइयों से भरा हुआ है । सावन भादों की घनघोर बरसात में भी मैं खेतों मे काम करता हुँ । पूष-माघ की ठिठुरती सर्दी मे फटे कपड़े लपेट मैं फसलों की सिंचाई करता हुँ । जेठ-बैशाख की तपती लू में फसल की मँड़ाई करता हुँ । इतना करने पर भी कभी-कभी प्रकृति साथ नहीं देती । कभी सूखे के कारण फसल नष्ट हो जाती है । कभी ज्यादा वर्षा और बाढ़ से फसल बरबाद हो जाती है । घर की पूँजा मिट्टी में मिल जाती है । फिर भी मैं अपने काम में जुटा रहता हुँ ।

त्योहार ही हमारे मनोरंजन के साधन है । मेरे परिवार में होली, दिवाली, दशहरा, रक्षाबंधन, जन्माष्टमी, रामनवमी आदि त्योहार उत्साह से मनाए जाते है । हम गरीब भले ही हो, पर अतिथियों एवं साधु-संतों का हमेशा स्वागत करते हैं । उनकी सेवा-सत्कार में कोई कसर नही आने देते ।

त्योहार ही हमारे मनोरंजन के साधन है । मेरे परिवार में होली, दिवाली, दसहेरा, रक्षाबंधन, जन्माष्ठमी, रामनवमी आदि त्योहार उत्साह से मनाए जाते है । हम गरीब भले ही हो पर अतिथियों एवम् साधु-संतों का हमेशा स्वागत करते है । उनकी सेवा-सत्कार में कोई कसर नहीं आने देते । हमारा रहन-सहन बहुत सादा होता है । खेती से जो कुछ मिलता है, उसी में गुजरा कर लेते है । उसीमें बच्चों की पढ़ाई-लिखाई होती है । उसमें से शादी-ब्याह का काम भी निपटा लेते है ।

हमारा रहन-सहन बहुत सादा है । खेती से जो भी मिल जाता है, उसी में गुजारा कर लेते है । उसी में बच्चों की पढ़ाई-लिखाई होती है । उसी में से शादी-ब्याह का काम भी निपटा लेते है ।

आजादी के बाद हम किसानों की दशा में काफी सुधार हुआ है । ग्रामीण बँक से आज हमे कम सूद पर कर्ज मिल जाता है । इससे साहूकारों के चंगुल से हमे छुटकारा मिल गया है । मैं बैंक से कर्ज लेकर एक ट्रैक्टर भी खरीदना चाहता हुँ । ग्रामपंचायतों की स्थापना से भी गाँवों की हालत में बहुत सुधार हुआ है ।

मैं अपने बेटों को खूब पढ़ाकर बड़ा आदमी बनाना चाहता हुँ । मेरी इच्छा कब पुरी होगी कुछ कह नहीं सकता । उम्मीद पर ही तो यह दुनिया खडी है ।

समीक्षा

संघर्ष ही जीवन है - 'अदम्य साहस'

सुधीर साळुंखे, बी.ए.भाग-1

भारत के भुतपूर्व राष्ट्रपती डॉ.ए.पी.जे.अब्दुल कलाम इनका व्यक्तित्व सभी के लिए प्रेरणादायी रहा है । बचपन से वे संघर्ष करते आ रहे है । परिस्थिति के कारण वे पहले अखबार बेचते थे, लेकिन बाद में उन्होंने विज्ञान के क्षेत्र में जो तरक्की की जिस वजह से उन्हें 'मिसाइल मॅन' भी कहा जाता है । उन्होंने बहुत सारी किताबे लिखी है जिसमें से मुझे 'अदम्य साहस' यह किताब बहुत अच्छी लगी । जिसे पढ़कर मैं काफी प्रभावित हुआ । इस किताब के कुछ अंश मैं यहाँ प्रस्तुत कर रहा हुँ ।

असमर्थता से लड़ने का साहस :

विभिन्न प्रकार के लगभग एक हजार अपाहिज बच्चे एबिलिम्पिक्स में भाग लेने के लिए वहाँ आए थे । उन सब बच्चों को राष्ट्रपती भवन में बुलाया गया था । कलाम जी ने उस वक्त उनके द्वारा लिखी गयी एक कविता सुनाई -

हम है ईश्वर के संतान,
हिरे से भी कड़ा है, हमारा मन,
हम होंगे कामयाब ।
अपने मजबुत इरादों से,
हम होंगे कामयाब ।
फिर किसी विरोधी से हम क्यों हो परेशान ।

यह कविता सुनकर एक इराणी बच्चा उनके पास आया जिसे पैर नहीं थे । वह नकली पैर लगाकर चल रहा था । उसने उनके हाथ में एक कागज थाम दिया

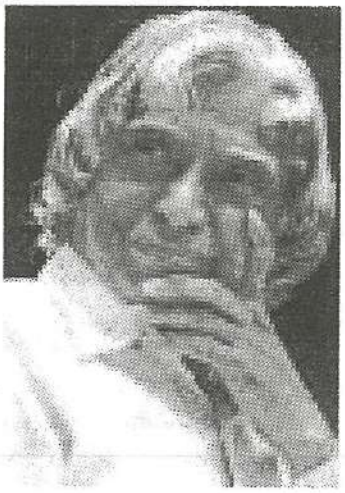

गांधी जी प्रिटोरिया जाने के लिए 7 जून, 1893 को ट्रेन में सवार हुए, वहाँ उन्हें अपने मुवक्किल से मिलना था । उनके लिए प्रथम श्रेणी की सीट आरक्षित की गयी थी । ट्रेन पीटरमेट्रिजवर्ग स्टेशन पर रात के करीब 9 बजे पहुँची जहाँ एक गोरा यात्री डिब्बे में चला आया । एक काले वर्णवाले आदमी को प्रथम श्रेणी के डिब्बे में सफर करते देख वह आपे से बाहर हो गया । उसने दो अधिकारीयों को वहाँ पर बुलाकर गांधी जी को दुसरे डिब्बे में बैठने के लिए कहा ।

जिस पर फारसी भाषा में एक कविता की, नाम था 'साहस' ।

अन्याय से लड़ने का साहस :

इस प्रसंग में वे अपनी दक्षिण आफ्रिका की यात्रा के संस्मरणों की चर्चा करते है । सन 2004 के दक्षिण आफ्रिका की यात्रा के दौरान, महात्मा गांधी जी के पदचिह्न तलाशते हुए, पीटरमेंट्रिजबर्ग जाने के लिए डरबन के नजदिक पेनरिच रेल स्टेशन पर वे ट्रेन में बैठे । इसी स्टेशन से गांधी जी ने अपनी भाग्य निर्णायक यात्रा आरंभ की थी जिसने उनके जीवन की दिशा ही बदल दी ।

गांधी जी प्रिटोरिया जाने के लिए 7 जून, 1893 को ट्रेन में सवार हुए, वहाँ उन्हें अपने मुवक्किल से मिलना था । उनके लिए प्रथम श्रेणी

की सीट आरक्षित की गयी थी । ट्रेन पीटरमेट्रिजबर्ग स्टेशन पर रात के करीब 9 बजे पहुँची, जहाँ एक गोरा यात्री डिब्बे में चला आया । एक काले वर्णवाले आदमी को प्रथम श्रेणी के डिब्बे में सफ़र करते देख वह आपे से बाहर हो गया । उसने दो अधिकारियों को वहाँ पर बुलाकर गांधी जी के दुसरे डिब्बे में बैठने के लिए कहा जब गांधी जी ने इसका विरोध किया तो पुलिसवाले ने उनको धक्का देकर सामान के साथ बाहर कर दिया ।

गांधी जी को मजबूरीवश प्रतिक्षालय में रात गुजारनी पड़ी । सर्दीयों का मौसम होने की वजह से गांधी जी ने ओवरकोट आपने पास रखा था किंतु फिर से अपमानित न होना पड़े इसलिए उन्होंने इसे नहीं पहना । इस घटना से प्रभावित होकर गांधी जी ने काले-गोरे के प्रति जो भेदभाव किया जाता था उसके प्रति संघर्ष शुरू किया ।

अदम्य साहस :

अब्दुल कलाम जी दक्षिण आफ्रिका यात्रा के दौरान डॉ.नेल्सन मंड़ेला से मिले । दक्षिण आफ्रिका को स्वतंत्रता दिलाने में डॉ.नेल्सन मंड़ेला की अहम् भूमिका रही है । उनमें दो प्रेरणादायक गुण है - अदम्य और क्षमाशीलता ।

दक्षिण आफ्रिका का केपटाऊन शहर अपने टेबल पर्वत शिखर के लिए मशहुर है । उसकी तीन चोटियाँ है टेबल पीक, डेविल पीक और फेक पीक । दिन में इन चोटियों का नजारा और ही होता है । कभी काले बादल तो कभी सफेद बादल इन चोटियों को चुमते रहते है । टेबल माऊंटेन अटलांटिक महासागर के बहुत ही करीब है । केपटाऊन से रोबेन आइलैंड की यात्रा उन्होंने हेलिकॉप्टर से की । जब वे रोबेन आइलैंड पहुँचे तो महासागर की आवाज को छोड़कर पूरा द्विप खामोशी की चादर से लिपटा हुआ था । उस खामोशी को महसूस कर एक विचार उनके मन में आया । यही वह जगह है जहाँ एक व्यक्ती की स्वतंत्रता को बेड़ियों में जकड़ दिया गया था ।

उस द्विप पर कलाम जी का स्वागत श्री अहमद कैथ्राडा ने किया । कैथ्राडा डॉ नेल्सन मंड़ेला के साथ जेल में रह चुके थे । वहाँ उन्हें वह कमरा दिखाया गया जिसमें डॉ.नेल्सन मंड़ेला को छब्बीस वर्षों तक कैद रखा गया था । उन्हें इस बात से हैरानी हुई कि इतने छोटे से कमरे में सब काम एक साथ कोई इंसान कैसे कर पाता होगा । वर्णभेद के विरूद्ध संघर्ष करने के कारण उन्हे जेल में रखा था । इन 26 वर्षों के दौरान उन्हें बहुत सारी यातनाओं को झेलना पड़ा । जिस कारण से उनकी आँखो की रोशनी चली गयी लेकिन अदम्य साहस की वजह से उन्होंने यह काम किया ।

❑ ❑ ❑ ❑

आझाद हुँ मैं

देखा मैंने एक सपना पंख लगाये उड़ी आसमा,
आझादी से घुमती आसमा पंख पसारे छुती मैं आसमा ।
देखा ना गया किसी को मेरा यह सुहाना सपना,
काटे मेरे पंख किसीने तोड़ दिया मेरा सपना ।
घबराई थोड़ी मैं जरूर क्योंकि हकीकत थी मेरा सपना,
क्या गुनाह था मेरा लड़की हुँ यही अपराध मेरा ।
जिंदगी मिली लेकिन जीने की आझादी क्यों नहीं,
अपशकुन समझकर मुझे गर्भ से ही दुनिया ठुकराती रही ।
जिना चाहती थी दिल से पर मौत मुझे आती गयी,
देवी को माता कहते है, वहाँ कि बेटी हुँ ।
पत्थर को पुजते है, पर स्त्रियों की किमत नहीं,
हर रोज एक निर्भया जमाना फिर भी चूप है,
हम ही क्यों सहन करे औरत होना पाप है ।
अब तक रोती थी औरत होने पर अब नहीं
उठूँगी आज उठाऊँगी आवाज लढ़ाई अब अस्तित्व की है ।
बनुँगी मर्दानी मैं लढूँगी झाँसी कि राणी जैसे मैं,
दिखाऊँगी मेरा अस्तित्व ना समझना कमजोर स्त्री को तुम,
फिर मैं खोलुँगी अपने पंख उड़ूँगी उपर आसमा में,
उड़ने का हक मुझे है क्योंकि आझाद हुँ मैं ।

आम्रपाली लादे
बी.ए.3

साहित्यपर

हालावादी कवि डॉ.हरिवंशराय बच्चन

काजल कुंभार, बी.ए.भाग-2

''चिर विधवा है मस्जिद तेरी,
सदा सुहागिन मधुशाला ।
मुसलमान और हिंदू हैं दो,
एक मगर उनका प्याला ।
एक मगर उनका मंदिरालय,
एक मगर उनकी हाला ।''

उपर्युक्त काव्यपंक्तियों की सर्जना करनेवाले हालावाद के प्रवर्तक श्री.हरिवंशराय बच्चन जी का जन्म 27 नवम्बर, 1907 के दिन इलाहाबाद में हुआ । आज उस स्थान पर से 'जीरो रोड़' गुजर रही है । 1926 में जब वह इण्टर के द्वितीय वर्ष में थे, तब उनका परिवार मोहल्ला चक से मुठ्टीगंज चला गया । सन 1926 में उन्होंने इलाहाबाद विश्वविद्यालय से बी.ए. की परीक्षा पास की । बी.ए में पाश्चात्य दर्शन, अंग्रेजी साहित्य और हिंदी उनके विषय थे ।

बच्चन जी का परिवार एक सम्मिलित परिवार था । उनके पिता जी पायोनियर प्रेस में काम करते थे । बच्चन जी को एक छोटा भाई और दो बहने थी । जब बच्चन जी बी.ए प्रथम वर्ष में थे तभी उनका विवाह श्यामा जी के साथ हुआ ।

बच्चन जी ने युनिवर्सिटी छोड़ दी । उनके पिता जी की कोशिश से 1932 में उन्हे दैनिक 'पायोनियर' में जिला कचहरियों के संवाददाता का काम मिल गया ।

1952 में बच्चन जी अंग्रेजी साहित्य में डॉक्टरेट प्राप्त करने के लिए कैम्ब्रिज विश्वविद्यालय चले गये । वहाँ उन्होंने महाकवि इट्स संबंधि विशेष अध्ययन किया । 1954 में डॉक्टरेट प्राप्त कर के वह स्वदेश लौट आए । सितंबर 1955 में वह भारतीय आकाशवाणी में हिंदी प्रोड्यूसर नियुक्त हुए । परंतु तीन ही महिनों के बाद उन्हें विदेश मंत्रालय में विशेषाधिकारी का पद स्वीकार करने का निमंत्रण मिला । दिसंबर 1955 से वह इसी पद पर कार्य कर रहे थे ।

1933 के उत्तरार्ध में बच्चन जी 'अभ्युदय' के संपादकीय विभाग में सम्मिलित हो गए । 1934 के प्रारंभ से वह इलाहाबाद के अग्रवाल विद्यालय में अध्यापक नियुक्त हुए । इस पद पर उन्होंने तीन वर्ष काम किया । उनकी पत्नी श्यामा जी को आँत की बिमारी थी ।

बच्चन जी सारा दिन विद्यालय में पढ़ाते और रात अपनी बीमार पत्नी की सेवा करते थे । सन 1936 में पटना में श्यामा जी का ऑपरेशन हुआ और उसी आपरेशन में 17 नवम्बर, 1936 को उनका देहांत हुआ । बच्चन जी के मन पर इस घटना से भारी आघात हुआ । पुरे एक वर्ष तक उन्होंने एक भी पंक्ति नहीं लिखी । 22 नवम्बर 1937 को उन्होंने 'निशा निमंत्रण' कविता की प्रथम पंक्ति लिखी ।

जुलाई, 1937 में वह पुन: इलाहाबाद विश्वविद्यालय में एम.ए. के द्वितीय वर्ष के विद्यार्थी के रूप में भरती हो गए । सन 1938 में एम.ए. कर लेने के बाद वह बनारस ट्रेनिंग कालेज में प्रविष्ठ हुए । वही उन्होंने 'एकान्त संगीत' की रचना प्रारंभ की । 1940 में वह इलाहाबाद विश्वविद्यालय में ही अध्ययन करने लगे ।

24 जनवरी, 1942 को बच्चन जी का तेजी जी से विवाह हुआ । तेजी जी उन दिनों लाहौर के एफ.सी.कालेज में मनोविज्ञान की अध्यापिका थी । यह विवाह पति-पत्नी दोनों के लिए पुरक सिद्ध हुआ । तेजी से विवाह के बाद बच्चन जी ने जीवन में एक नया अर्थ तलाश किया । 'बीत गई सो बात गई' जैसी सशक्त कविताएँ उन्होंने लिखनी प्रारंभ की, जिसमें नवजीवन और आत्मविश्वास का असीम संदेश था । बच्चन जी की वेदना भी कितनी सशक्त थी, उसका पता एकान्त संगीत की कुछ कविताओं से चलता है ।

1952 में बच्चन जी अंग्रेजी साहित्य में डाक्टरेट प्राप्त करने के लिए कैम्ब्रिज विश्वविद्यालय चले गए । वहाँ उन्होंने महाकवि ईट्स के संबंध में विशेष अध्ययन किया । 1954 में डाक्टरेट प्राप्त कर के वह स्वदेश लौट आए । सितंबर, 1955 में वह भारतीय आकाशवाणी में हिंदी प्रोड्यूसर नियुक्त हुए । परंतु तीन ही महिनों के बाद उन्हें विदेश मंत्रालय में विशेषाधिकारी का पद स्वीकार करने का निमंत्रण मिला । दिसंबर 1955 से वह इसी पद पर कार्य कर रहे थे ।

बच्चन जी ने पहली कविता सन 1920 में लिखी थी, जब उनकी आयु केवल तेरह बरस की थी । उसके बाद विभिन्न कवियों से प्रभावित होकर वह कुछ न कुछ पद्य रचना करते रहे । मतवाला प्रकाशित मुक्त छंदवाली कविताओं से प्रभावित होकर वह मुक्तछंद में ही कविताएँ लिखने लगे थे । तब उनकी आयु चौदह-पंद्रह साल की थी । इस तरह की दर्जनों कविताएँ उन्होंने लिखी थी, वह अपने मित्रों को सुनाकर उसने दाद भी लिया करते थे । बच्चन जी 1930 के सत्याग्रह आंदोलन में सम्मिलित हुए थे । उन दिनों बच्चन जी का 'सिर जाए तो जाए, पर हिंद आजादी पाए ।' ये गीत इलाहाबाद में बहुत लोकप्रिय हुआ था ।

निसंदेह बच्चन जी भारत के काव्य-जगत की एक बहुमुल्य विभुति थे । उनकी रचनाएँ स्थायी महत्त्व की है, क्योंकि उनमें मानव हृदय की चिरंतन अनुभूतियों का काव्यमय चित्रण है ।

❑ ❑ ❑ ❑

कितना हसीन चाँद का चेहरा है,
उसपे शबाब का रंग गहरा है ।
खुदा को यकीन था वफा पे;
तभी तो इक चाँद पे लाखो तारों का पहरा है ।।

✦

मुस्कराओं आप तो कली खिल जाए
थोडी बात करो तो दिल मचल जाए ।
इतनी दिलकश है आपकी अदा
दोस्त तो क्या दुश्मन भी आप पर फिदा हो जाए ।।

✦

जिंदगी हरपल खास नहीं होती
फुलों की खुशबू हमेशा पास नहीं होती
मिलना हमारी तकदीर में लिखा है,
वरना इतनी प्यारी दोस्ती इत्तेफाक से नहीं होती ।।

✦

सुबह का हरपल जिंदगी दे आपको
दिन का हर लम्हा खुशी दे आपको ।
जहाँ गम की हवा छुके भी ना गुजरे,
खुदा वो जन्नत की जमीं दे आपको ।।

✦

इन उम्मीदों को टुटने ना देना,
दिल की दोस्ती को कम होने मत देना ।
शायद दोस्त मिलेंगे हमसे भी अच्छे
पर बस इस दोस्त की जगह,
किसी और को मत देना ।।

✦

अर्ज किया है जरा गौर फर्माइये
ना जरूरत है, चांद सितारों की
एक दोस्त चाहिए आप जैसा
जो वाट लगादे हजारों की

✦

प्यार ना रहा तो वफा कौन करेगा,
दोस्त ना रहा तो दोस्ती कौन करेगा ।
खुदा सलामत रखे हम दोनों को,
वरना एक दुसरे को परेशान कौन करेगा ।।

✦

मौसम चाहे बदलते रहे पर यादों के
फुल जरूर खिलेंगे,
समय बदलेगा, रिश्ते बदलेंगे पर
हम दोस्त थे और हमेशा दोस्त रहेंगे ।।

✦

दुरियों से फर्क नहीं पडता
बात तो दिलों की नजदियों की है
दोस्ती कुछ आप जैसों से है
वरना मुलाकात तो हजारों से हैं ।।

संकलन : कु.परवीन शेख, बी.ए.3

साक्षात्कार

किसान का दर्द

प्रतिक्षा बहुलेकर, बी.ए.भाग-2

मैं : नमस्ते काका ! मैं प्रतिक्षा ।

किसान : नमस्ते !

मैं : आपका नाम क्या है और आप किस गाँव के रहनेवाले है ?

किसान : मेरा नाम हणमंत वसंतराव मोरे । मैं करवडी तहसिल कराड, जिला-सतारा का रहनेवाला हुँ ।

मैं : आप की पढ़ाई कहाँ तक हुई है ?

किसान : मेरी पढ़ाई बी.ए. भाग एक तक हुई है ।

मैं : किस वजह से आप खेती की ओर मुड़े ?

किसान : 1985 में पढ़ाई बीच में रूक जाने से तलेगाँव पुना की इगल क्लास्क कंपनी में 6-7 साल नौकरी की किंतु वह कंपनी भी बंद हो गयी । अब आगे क्या करे ? यह सवाल खड़ा हो गया । गाँव की ओर जाने के सिवा और दुसरा रास्ता भी नहीं था । गाँव में हमारी खेती मेरे चाचा करते थे । मैं भी खेती में ध्यान देने लगा और मेरी उसमें रूचि बढ़ने लगी । खेती में पानी की सुविधा होने के कारण दोस्तों की तरह आधुनिक पद्धतियों को अपनाकर खेती करने लगा ।

मैं : आप के पास कितनी खेती है ? इसमें कौन-कौन सी फसले लेते हो ?

किसान : मेरे पास पुश्तैनी चार एकड़ खेती है । इसमें में मुँहफली, जवार, गन्ना आदि फसले लेता हुँ ।

आज का युग आधुनिकिकरण का युग है । पारंपरिक खेती करने के बजाय आधुनिक तरह की खेती करनी चाहिए । विभिन्न यांत्रिक उपकरणों के माध्यम से खेती की उपज बढ़ानी चाहिए । 'अॅग्रोवन' जैसे खेती से संबंधित अखबारों के माध्यम से खेती में बदलाव लाना चाहिए । जनसंचार माध्यमों की सहायता से खेती से संबंधित जानकारी हासिल करनी चाहिए । मिट्टी का हर वक्त परिक्षण करना चाहिए ।

मैं : खेती करते वक्त आपको कौन सी समस्याएँ आती है ?

किसान : आजकल की बढ़ती हुई महँगाई के कारण खेती के विभिन्न साधन, उवर्रक खरीद पाना मुश्किल हो गया है । इसके साथ ऋतुओं में आया परिवर्तन । कभी बारीश होती है तो कभी नहीं । खेती में काम करने के लिए मजदुरों की कमी दिखाई देती है । खेती से जो फसल आती है उसको व्यापारी लोग कम दाम देकर खरीद रहे है । इसके जैसी अनेक समस्याओं का सामना करना पड़ता है ।

मैं : खेती में सुधार करने के लिए क्या करना चाहिए ?

किसान : आज का युग आधुनिकिकरण का युग है । पारंपरिक खेती को छोड़कर आधुनिक तरह की खेती करनी चाहिए । विभिन्न यांत्रिक उपकरणों के माध्यम से खेती की उपज बढ़ानी चाहिए । 'ॲग्रोवन' जैसे खेती से संबंधित अखबारों के माध्यम से खेती में बदलाव लाना चाहिए । जनसंचार माध्यमों की सहायता से खेती से संबंधित जानकारी हासिल करनी चाहिए । मिट्टी का हर वक्त परिक्षण करना चाहिए ।

मैं : आजकल खेती में रासायनिक उवर्रकों का प्रयोग बढ़ रहा है । इसके बारे में आप क्या सोचते है ?

किसान : सब के समान किसान भी कम समय में अधिक पैसा कमाना चाहता है । खेती में फसल अच्छी आने के किए कुछ किसान रासायनिक उवर्रक इस्तेमाल करते है जिससे फसले तो अच्छी आती है लेकिन उनको खाने से विभिन्न बिमारीयाँ भी हो जाती है । अत: रासायनिक उवर्रकों के स्थान पर सेंद्रिय उवर्रकों का प्रयोग करना चाहिए जिससे मनुष्य की सेहत के साथ-साथ पर्यावरण का संतुलन भी बना रहता है ।

मैं : सरकारी योजनाओं का आप को लाभ हुआ है या नहीं ?

किसान : आज सरकार खेती की तरफ ज्यादा ध्यान दे रही है । देश को प्रगति की ओर बढ़ाना है तो खेती में सुधार करना होगा । सरकार विभिन्न योजनाएँ बना रही है । जैसे खेती विमा योजना, सबसिडी आदि । मुझे भी कुछ योजनाओं का फायदा हुआ है । जिसका उपयोग करके मैंने कम ब्याज देकर कुआँ खुदवाया है । किसान कॉल सेंटर के माध्यम से विभिन्न प्रकार की जानकारी हमे मिलती है । 'कृषी कार्ड' जैसे माध्यम से हम मोबाइल पर बाते करते है । लेकिन इसके सिवा अन्य कई ऐसी योजनाएँ है जो केवल कागज पर ही रह गई है ।

मैं : आज किसान आत्महत्याएँ कर रहे है । इसके बारे में आपके क्या विचार है ?

किसान : यह बहुत सोचनीय बात है कि हररोज अखबार खोलता हुँ तो यह खबर पढ़ने को मिलती है । इसमें कुछ मात्रा में किसानों की गलती है तो कुछ मात्रा में सरकार की । कुछ किसान ऐसे होते हैं जो सरकारी योजनाओं का गलत फायदा उठाते है । कुछ सरकारी आदमी योजनाओं का पैसा हजम करते है । इस कारण जिनको इनकी सच्चे रूप में आवश्यकता है वे वैसे की वैसे ही रह जाते है । आज किसानों को भी खेती से संबंधित विभिन्न प्रकार के पूरक व्यवसायों की तरफ ध्यान देना चाहिए । इससे आत्महत्याएँ कम होगी ।

मैं : आप ने ऐसे कौन-कौन से खेती पूरक व्यवसाय शुरू किए है ?

किसान : मैं तो बहुत सारे छोटे-बड़े व्यवसाय शुरू किए है । जैसे सेंद्रिय खाद प्रकल्प, पोल्ट्री, फुलों का कारोबार, दुध का कारोबार आदि ।

मैं : काका आप से मिलकर बहुत खुशी हुई । आपके द्वारा मुझे किसान की समस्याओं के बारे में पता चला । धन्यवाद !

किसान : धन्यवाद-नमस्ते !

❑ ❑ ❑ ❑

सद्वचन - डॉ.ए.पी.जे.अब्दुल कलाम

१) ब्लैक कलर भावात्मक रूप से बुरा होता है, लेकिन हर ब्लैक बोर्ड विद्यार्थियों की जिंदगी ब्राइट बनाता है ।

२) जब हमारे सिग्नेचर (हस्ताक्षर) ऑटोग्राफ में बदला जाय तो यह सफलता की निशानी है ।

३) सपना वो नहीं है जो आप नींद में देखे, सपना वह है जो आप को नींद ही नहीं आने दे ।

४) इंतजार करनेवालों को सिर्फ उतनाही मिलता है, जितना कोशिश करनेवाले छोड देते है ।

५) जिंदगी और समय विश्व के सबसे बडे अध्यापक है । जिंदगी हमे समय का सही उपयोग करना सिखाती है । समय हमें जिंदगी की उपयोगिता बताता है ।

संकलन : कु.परवीन शेख
बी.ए.भाग-2

वैचारिक

नारी कल और आज

साधना कुंभार, बी.ए.भाग-3

भारतीय संस्कृती में नारी को कुछ पल की पत्नी और अनंत काल की माता माना जाता है । इसे देवी के रूप में पुजा जाता है । लेकिन वास्तव में ऐसा होता है । यह केवल कहने के लिए अच्छे लगता है । समाज में स्त्री का स्थान प्राचीन काल से दुहरा माना गया है । प्राचीन काल से नारी आतंक की आग में जलती आ रही है ।

प्राचीन समय में जब लड़की का जन्म होता था तब सब लोग नाराज हो जाते थे । बेटी मतलब बरबादी । बेटी मतलब दहेज, पराया धन यही माना जाता था । बेटे के जन्म पर मिठाईयाँ बाँटी जाती थी । बेटा मतलब हमारे घर का चिराग । बुढ़ापे की लाठी । इस प्रकार से समाज में दोनों में भेदभाव किया जाता था । एक ही माँ के पेट से जन्म लेनेवाले बेटा-बेटी में बेटे को खाने-पीने के लिए अच्छा दिया जाता था । बेटी को सब लोगों के बाद खाना बच जाता था वह दिया जाता था ।

समाज में भी प्राचीन समय में स्त्री को लेकर बहुत गलत प्रथाएँ थी । सती प्रथा, जिसमें पत्नी की कुछ भी गलती न होकर भी पति के मरने के पश्चात उसकी चिता में जलना पड़ता था । उसकी आवाज किसी को सुनाई न दे इसके लिए जोर-जोर से ढ़ोलक बजाएँ जाते थे । बेटी का जन्म होता था तब बचपन में हि उसकी शादी करवा दी जाती थी । माँ-बाप अपने स्वार्थ के लिए अनमेल विवाह भी करवाते थे । लड़की को पढ़ाया-लिखाया नहीं जाता था । उसे केवल अपने घर की सेवा के लिए, सास-ससूर की सेवा के लिए इस्तेमाल किया जाता था । उसका खुद का कोई अस्तित्व हीं नहीं था ।

आज का समाज आधुनिकता की ओर बढ़ रहा है । इस आधुनिकता के कारण नये-नये अविष्कार हो रहे है । बहरहाल क्या सच में मनुष्य के मन में परिवर्तन आया है । क्या वह आज लड़की के जन्म पर मन से खुश होता है । अगर ऐसा होता तो स्त्री भ्रूण हत्या जैसी ड़रवानी बातें सुनने को नहीं मिलती । लड़की को दुनिया देखने से पहले ही माँ के पेट में मार दिया जाता है । आज कल के कुछ डॉक्टर्स जिनका काम होता है जिंदगी बचाना वही केवल पैसों के लिए इस प्रकार का काम कर रहे है ।

क्रांतिज्योती सावित्रीबाई फुले जिनकी वजह से लड़कियों को शिक्षा का अधिकार प्राप्त हो गया था । उनको भी समाज ने बहुत पिड़ाएँ दी । वह जब पाठशाला में पढ़ाने जाती थी तब लोग उनके उपर गोबर ड़ालते थे, पत्थर मारते थे । इन सबका सामना करके उन्होंने लड़कियों को पढ़ाने का काम शुरू रखा । कही-कही पर तो जब लड़की का जन्म होने पर उसे दुध में डुबाकर मार दिया जाता था । न चाहते हुए भी जब उसका जन्म होता था तब उसका नाम 'नकुशी' रखा जाता था ।

लेकिन महात्मा जोतिबा फुले, सावित्रीबाई फुले, डॉ.भीमराव आंबेड़कर जैसे अनेक समाजसुधारकों ने नारी को उसकी इस स्थिती से उठाया । नारी को लेकर विभिन्न प्रकार के कानून बनाए । उसके उपर जो अन्याय होता है उसके खिलाफ आवाज उठाने की हिम्मत उनमें पैदा की ।

स्त्री को शिक्षित किया, उसे अपने खुद के अस्तित्व के बारे में सजग किया, परिणामत: वह घर से बाहर आने लगी ।

आज के जमाने में नारी को जिसे अबला माना जाता था आज वह सबला हो गयी है । पुरूषों के कंधों से कंधा मिलाकर वह हर क्षेत्र में काम कर रही है । भारत की पहली महिला पंतप्रधान माननीय इंदिरा गांधी, आकाश में छलाँग लगानेवाली कल्पना चावला, सुनिता विलियम्स, गरीबों की सेवा में अपना पूरा जीवन बीतानेवाली मदर तेरेसा जैसे अनेक उदाहरण है जिनका नाम बड़े गर्व से लिया जाता है । इन्होंने अपने काम के कारण पुरे भारत में ही नहीं सारे विश्व में अपना स्थान निर्माण किया है ।

आज का समाज आधुनिकता की ओर बड़ रहा है । इस आधुनिकता के कारण नये-नये अविष्कार हो रहे है । बहरहाल क्या सच में मनुष्य के मन में परिवर्तन आया है । क्या वह आज लड़की के जन्म पर मन से खुश होता है । अगर ऐसा होता तो स्त्री भ्रुण हत्या जैसी ड़रावनी बाते सुनने को नहीं मिलती । लड़की को दुनिया देखने से पहले ही माँ के पेट में मार दिया जाता है ।

आज कल के कुछ डॉक्टर्स जिनका काम होता है जिंदगी बचाना वही केवल पैसों के लिए इस प्रकार का काम कर रहे है । असल में समाज में उस वक्त परिवर्तन आ जायेगा जब उसके मन में परिवर्तन आ जायेगा । नारी को उसे केवल कागज पर नहीं तो असल में समता का अधिकार देना होगा । मैं केवल यही कहना चाहुँगी कि -

''हे नर, हे नर, नारी की निंदा तु मत कर ।
इस नारी से ही पैदा हुए है राम-लक्ष्मण ।।''

❑ ❑ ❑ ❑

उसका जीना अभी बाकी है

मिलती सबको माँ बीवी है,
बेटे पर सब रूक जाते है ।
बेटी पराया धन होती है,
यही दुनिया की रीत पुरानी है ।
फिर भी नहीं हारी है,
उसका जीना अभी बाकी है ।
दुनिया से हमेशा झुठलाई है,
सबको अपना मानती आयी है ।
सत्यवान के प्राणों के लिए,
बनी यह सावित्री स्त्री है ।
बिना किसी लालच के वह,
सब की सेवा करती है ।
उसका जीना अभी बाकी है,
बिना मुवाफजा घर चलाती है ।
दिल से सबको अपनाती है,
बच्चों को दुनिया मानती है ।
बेदखल किया दुनिया से इसे,
आश्रम की राह दिखाई है,
उसका जीना अभी बाकी है ।
अपशकुन मानकर उस धन को,
इस बेरहम दुनिया ने आज,
गर्भ में हत्या चलाई है ?
उसका जीना अभी बाकी है ।
बेटी क्या गुनाह करती है,
क्यों उसे पराया धन मानकर,
हमेशा उसको ठुकराती आयी है ।
प्यार के बदले प्यार दो,
यही सबसे आशा रखती है,
उसका जीना अभी बाकी है,
छोड़ दो यह विचारों को,
क्यों यह रित निभानी है,
बिना स्त्री दुनिया बेजान है,
प्यार के बदले सिर्फ प्यार,
देने की बारी हमारी है,
उसका जीना अभी बाकी है ।

इंद्रजित मंदरे
बी.ए.3

वैचारिक

विद्यार्थी जीवन में अनुशासन का महत्त्व

ज्योती मोरे, बी.सी.एस.भाग-1

हमारे देश के लिए ऐसे ही आदर्श विद्यार्थियों की आवश्यकता है, जो व्यर्थ की भुल-भुलैय्या में न भटककर सच्चे मार्ग की खोज करे तथा देश और समाज को उन्नतीशील बनाएँ। तभी वे गुरू वशिष्ठ, स्वामी दयानंद सरस्वती, स्वामी विवेकानंद आदि विभुतियों के समान सिद्ध हो सकते है।

''काक चेष्टा बको ध्यानं श्वान निद्रा तथैव च्
अल्पहारी गृहत्यागी विद्यार्थी पचं लक्षणम् ॥''

मानवी जीवन में सब से अधिक मधुर नवनवीन कल्पनाओं तथा आशाओं से भरा विद्यार्थी जीवन है। जीवन को जितना उच्च आदर्शो से पूर्ण बनाना है, इस काल में बनाया जा सकता है। विद्यार्थी जीवन वास्तव में मानव जीवन का वसंतकाल हैं क्योंकि इस काल में बड़ी तीव्रता के साथ विचार और भावनाओं के पुष्प जीवन बेल पर विकसित होते है।

यदि अपने विद्यार्थी जीवन में बालक सावधानी के साथ अपने चरित्र का निर्माण तथा उच्च आदर्शो की ओर ध्यान दे तो वह अवश्य अपने उद्देश्य को प्राप्त करने में सफल होगा। साथ ही अपने परिवार, समाज तथा राष्ट्र के लिए उपयोगी सिद्ध होगा।

आज का बालक कल का नागरिक है। भावी समाज का निर्माता है विद्यार्थी अपने राष्ट्र की आनेवाली कल की आशाएँ है। अत: इन्ही विद्यार्थीओं पर समाज और देश की उन्नती-अवनती आधारित है।

अनुशासन का मानव जीवन में महत्त्वपुर्ण स्थान है। विश्व के समस्त कार्य अनुशासन से ही चल रहा है। साहित्य में अनुशासन का निर्माण दो शब्द 'अनु' और 'शासन' से हुआ है। अनुशासन का अर्थ नियंत्रण में रहना तथा चरित्र को सुसंस्कृत बनाना। अनुशासन का महत्त्व जीवन में इसी तरह व्याप्त है। जिस प्रकार भोजन में नमक। सुर्य, चंद्र, वायु, पृथ्वी सभी अपने नियमानुसार चलते है। इनके परिभ्रमण में जरा-सा भी अनुशासन भंग हो जाए तो प्रलय मच जाएगा। अनुशासन एक महान गुण है। इसके पालन करने से प्रत्येक राष्ट्र उन्नती के शिखर पर पहुँच सकता है।

सचमुच अनुशासन हमारी उन्नती का मूलाधार है। इसलिए स्वयं को अनुशासन में रखना विद्यार्थी एवं मनुष्यों का प्रमुख कर्तव्य है।

आज का विद्यार्थी आंदोलन सत्याग्रह हड़लाते करता है। छात्र के माता पिता की उस पर आँखे टिकी रहती है। उन्हे विश्वास होता है कि उनका लाल पढ़ लिखकर बड़ा आदमी बनेगा पर राजनीति के चकर में वह अपने लक्ष्य से भटक गया तो उसकी हालत ऐसी होगी की -

पृष्ठ ६७ पर...

कहानी

नक़ाब

स्वप्निल घुटूगडे, बी.ए.भाग-1

यह कहानी शुरू होती है कश्मिर के उन बर्फीले पहाड़ों से जिनका रंग आज खून से लाल हो गया है । इन्हीं बर्फीली चोटीयों के बीच में बसे एक गाँव में अजहर नामक एक छोटासा लड़का अपने अब्बु और अम्मी के साथ रहता था । उसका सारा बचपन इसी पहाड़ियों में अपने दोस्तों के साथ खेलने-कुदने में बीत गया । अजहर छोटा होने के बावजूद उसके मन में अनेक सवालों का आवागमन होता रहता था । वह अपने अब्बु से पुछता है, ''ये आतंकवादी क्या होते है ? उनसे लोग इतना क्यों ड़रते है ?'' अपने बेटे के सवालों को सुनकर अजहर के पिता उसे कहते थे - ''बेटा, बड़े होने के पश्चात तुम्हें सब मालूम हो जाएगा ।

एक दिन अजहर अपने दोस्तों के साथ घुमते-घुमते अपने गाँव से बहुत दुर चला गया तभी उसे बंदुक की गोली की आवाज सुनाई दी । गोली की आवाज के कारण सब दोस्त भाग गये लेकिन अजहर भागने के बजाय उस आवाज की तरफ चलता रहा । थोड़ी दूरी तै करने पर उसने देखा कुछ नक़ाबपोश आदमियों ने एक नौजवान के सीर पर बंदुक रखी है, पास में दुसरे एक युवक की लाश पड़ी थी । अजहर ने अंदाजा लगाया वह गोली इसको लगी है । उसका दिल कह रहा था चलो यहाँ से भाग चले और दिमाग कह रहा था रूको और देखो आगे क्या होता है ? वे नकाबधारी व्यक्ति उस नौजवान से कुछ सवाल पुछ रहे थे । नौजवान ने कुछ न कहने के कारण वह लोग उसे मार देते है और उसकी लाश वही पर छोड़कर चले जाते है ।

अब्दुल के मना करने पर भी अजहर सबकी आँखे चुराकर उस रात चुपचाप अपने अम्मी और अब्बु से मिलने के लिए चला जाता है । अम्मी उसके कमर में लटकी हुई बंदुक को देखकर अजहर से कहती है, ''बेटा तुम कोई गलत काम तो नहीं कर रहे ? उन आतंकवादियों के साथ तो नहीं मिले ? बता सच-सच बता ।'' अजहर कुछ नहीं कहता । तब अम्मी उसे अपनी कसम दिलाती है । जिस कारण अजहर सब सच-सच बताता है । अम्मी कहती है बेटा यह सब गलत है । भारत हमारा देश है । हम इसी मिट्टी में पले-बड़े है ।

अजहर उन लाशों के पास चला जाता है । सीर में गोली लगने के कारण दोनों के शरीर से खून निकल रहा था, जिस कारण वहाँ का सफेद बर्फ लाल हो गया था । वहाँ पर पड़ी बंदुक को देखता है, थोड़ी देर सोचता है और उसे अपने जेब में रखकर अपने घर चला आता है । घर में अपने अम्मी और अब्बु से बचकर उस बंदुक को वह अपनी किताबों की अलमारी में छिपा देता है । दुसरे दिन उसके गाँव पुलिस आती है और उस हादसे के बारे में सब लोगों से पुछने लगती है । अजहर यह सब देखकर बहुत ड़र जाता है और गुमसुम सा रहने लगता है । ऐसे ही में कुछ महिने बीत जाते है । अजहर की ऐसी हालत देखकर उसके अम्मी-अब्बु परेशान हो जाते है ।

एक दिन अचानक उसके मन में क्या आ जाता है, वह छिपाई हुई बंदुक को लेकर उस स्थान पर चला जाता है जहाँ पर उसने वह लाशे देखी थी । वहाँ जाने के बाद वह जिस ओर वह आतंकवादी चले गये थे उस ओर चला जाता है । कुछ दुर चले जाने के पश्चात उसे वह नकाब पेहने हुए आदमी दिखायी देते है । उनके उपर वह गोली चलाता है, लेकिन बंदुक ठिक से चलाना न आने के कारण उसका निशाना गलत होता है । तभी वे लोग अजहर के उपर गोली चलाने ही वाले थे कि एक आवाज आती है - ''रूक जाओ । यह तो अभी बच्चा है । इसे ठीक से बंदुक चलाना भी नहीं आता । हम सिखाएँगे इसे बंदुक चलाना । पकड़कर ले आवो उस बच्चे को ।'' वह नक़ाब पेहने हुए आदमी अजहर को पकड़कर उस व्यक्ति के पास ले आते है । वह आदमी अपने चेहरे पर लिपटा हुआ नक़ाब निकालकर अजहर से पुछता है ''तुमने हमारे उपर गोली क्यों चलाई ? तुम्हारा नाम क्या है ?'' वह कहता है ''मेरा नाम अजहर है । तुम सब लोग हमारे दुश्मन हो । तुमने हमारे नौजवानों को मारा है ।'' ये सब सुनकर वह आदमी कहता है ''किसने कहाँ की हम तुम्हारे दुश्मन है ? मेरा नाम अब्दुल है, इसका महंमद, यह इम्रान । यहाँ पर हम सब एक ही मजहब के हैं । अरे दुश्मन तो वो भारतवासी है जो हम पर राज करना चाहते है ।'' अपनी बातो में बहकाकर उसने अजहर के मन में भारतवासीयों के प्रति नफरत पैदा की ।

अब्दुल अजहर को आतंकवाद की ट्रेनिंग लेने के लिए एक स्थान पर ले जाता है जहाँ उसके जैसे बहुत सारे बच्चे बम फोड़ना सीख रहे थे, बंदुक चला रहे थे । पंद्रह साल के इस अजहर को यह सब अच्छा लगने लगा । दो साल बीत गये उसने अपने अम्मी को नहीं देखा था वह उनसे मिलने की इच्छा व्यक्त करता है तब अब्दुल कहता है अगर तुमने मेरा एक काम कर दिया तो तुम हमेशा-हमेशा के लिए अपने घर चले जाओ ।

अब्दुल के मना करने पर भी अजहर सबकी आँखे चुराकर उस रात चुपचाप अपने अम्मी और अब्बु से मिलने के लिए चला जाता है । अम्मी उसके कमर में लटकी हुई बंदुक को देखकर अजहर से कहती है, ''बेटा तुम कोई गलत काम तो नहीं कर रहे ? उन आतंकवादियों के साथ तो नहीं मिले ? बता सब सच-सच बता ।'' अजहर कुछ नहीं कहता तब अम्मी उसे अपनी कसम दिलाती है । जिस कारण अजहर सब सच-सच बताता है । अम्मी कहती है कि बेटा यह सब गलत है । भारत हमारा देश है । हम इसी मिट्टी में पले-बड़े है । अजहर कहता है अब मैं पुरी तरह से फँस गया हुँ, लेकिन मैं अपने देश के साथ गद्दारी नही करूँगा । इतना कहकर वह वहाँ से चला जाता है ।

रात खत्म होने के पहले ही वह फिर से अपने स्थान पर चला आता है और सो जाता है । दुसरे दिन अब्दुल अजहर के हाथ में बम से भरा हुआ बॅग देता है और दिल्ली में धमाका करने को कहता है । अजहर उस बॅग को पकड़ लेता है । थोड़ी दूर चला जाता है और उस बम से भरे बॅग को उन सब नक़ाब पेहनेवाले लोगों पर फेंकता है । एक बड़ी आवाज होती है सारे मर जाते है और उनका नक़ाब भी हट जाता है लेकिन अजहर अपने चेहरे पर गुमनामी का नक़ाब पेहन लेता है ।

❑ ❑ ❑ ❑

सद्वचन -

१) बीच रास्ते से लौटने का कोई फायदा नहीं क्योंकि लौटने पर आप को उतनी ही दूरी तय करनी पडेगी जितनी दूरी तय करने पर आप आपने लक्ष्य तक पहुँच सकते है ।

२) सफलता हमारा परिचय दुनिया को करवाती है और असफलता हमें दुनिया का परिचय करवाती है ।

३) दूर से हमें आगे के सभी रास्ते बंद नजर आते हैं, क्योंकि सफलता के रास्ते हमारे लिए तभी खुलते है, जब हम उसके बिल्कुल करीब पहुँच जाते है ।

४) जियो ऐसे कि तुम कल मरने वाले हो, और सीखो ऐसे कि तुम हमेशा के लिए जीनेवाले हो ।

संकलन : कु.परवीन शेख
बी.ए.भाग-2

व्यक्तिचित्र

भारतीय संविधान के निर्माता :
डॉ.बाबासाहेब अंबेडकर

आम्रपाली लादे, बी.ए.भाग-3

सामाजिक और आर्थिक परिस्थिती का सामना करके, बड़ोदा के महाराज सयाजीराव गायकवाड और कोल्हापुर के छत्रपति शाहु महाराज द्वारा दी हुई छात्रवृत्ति के सहारे देश एवं विदेश में बड़ी-बड़ी उपाधियाँ लेनेवाले, अस्पृश्य भाईयों के साथ-साथ नारीयों का विकास होने के लिए दिन रात मेहनत करके हिंदु कोड़ बिल तैयार करनेवाले, सामाजिक समता के पुजारी और भारतीय संविधान के निर्माता भारतरत्न डॉ.बाबासाहेब अंबेड़कर जी का जन्म 14 अप्रैल, 1891 में मध्यप्रदेश के महु गाँव में हुआ ।

डॉ.बाबासाहेब अंबेड़कर जी की प्राथमिक शिक्षा कॅम्प स्कूल, सतारा और माध्यमिक शिक्षा एलफिन्स्टन हायस्कूल, बंबई में पुरी हुई । जनवरी 1907 में मॅट्रिक की परीक्षा पास होनेवाले वे पहले पिछड़े समाज के छात्र थे । इसके लिए जनवरी 1908 में श्री.सी.के बोले जी के अध्यक्षत: में ली गई सभा में उनका अभिनंदन किया गया । बी.ए की पढ़ाई के लिए उनके पास पैसे नहीं थे तब केळुसकर सर जी ने आंबेड़कर जी को महाराजा सयाजीराव के पास ले गये और उन्होंने आंबेड़कर जी को पढ़ाई के लिए रु.25/- की छात्रवृत्ति घोषित की । सन 1913 में वे बंबई विश्वविद्यालय के एलफिन्स्टन कॉलेज से बी.ए. पास हो गये । महाराजा सयाजीराव गायकवाड़ जी ने डॉ.बाबासाहेब अंबेड़कर जी का अंग्रेजी भाषा पर का प्रभुत्व देखा और उन्हे आगे की पढ़ाई के लिए अमरिका भेजा ।

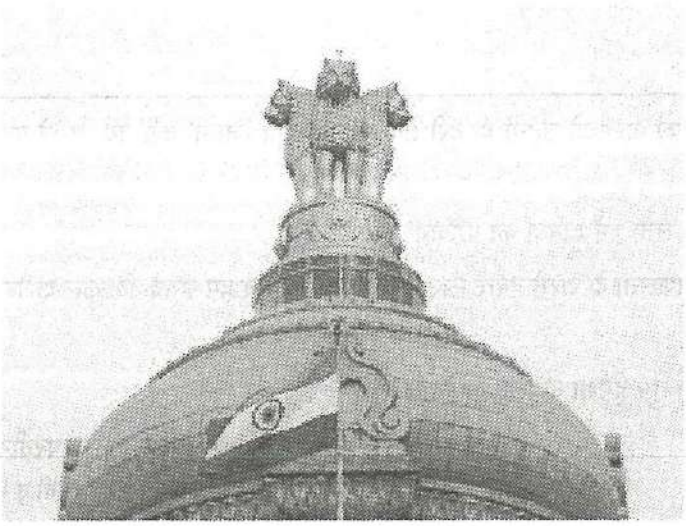

13 अक्तूबर, 1935 में डॉ.अम्बेड़कर सरकारी लॉ कॉलेज में प्रधानाचार्य के रूप में काम करने लगे । लगभग दो सालों तक उन्होंने यह काम किया । इसके बाद वे बंबई में आकर रहने लगे । यहाँ पर उन्होंने अपना एक पुस्तकालय बनाया जिसमें 50,000 से ज्यादा पुस्तके थी । 1941 से 1945 के बीच उनकी बहुत सारी किताबे और छोटे-मोटे लेख प्रकाशित हो गए । जिसमें 'थॉट्स ऑन पाकिस्तान' में उन्होंने मुस्लिम लीग की मुसलमानों के लिए एक अलग देश पाकिस्तान की माँग की आलोचना की ।

20 जुलाई, 1913 में डॉ.बाबासाहेब अंबेड़कर जी ने अमरिका के कोलंबिया विश्वविद्यालय में राज्यशास्त्र विभाग में एम.ए. के लिए प्रवेश लिया । उस समय कोलंबिया विश्वविद्यालय के अजायबघर में उनकी मुलाकात पंजाब केसरी लाला लजपतराय से हुई । डॉ.अंबेड़कर उस अजायबघर में पढ़ाई के लिए सबसे पहले आते थे और सबसे बाद में चले जाते थे । वह छात्र कौन है जो दिन रात पढ़ाई करता इसकी जिज्ञासा लाला लजपतराय को थी इसी सिलसिले में उनसे उनकी मुलाकात हो गयी थी ।

1916 में उन्हे उनके शोध के लिए पीएच.डी उपाधी से सम्मानित किया गया । अपने इस शोध को उन्होंने 'इवोल्युशन ऑफ प्रोविन्शिल फिनान्स

इन ब्रिटीश इंडिया'' नामक पुस्तक रूप में प्रकाशित किया । उनका प्रकाशित पहला लेख ''भारत में जाति : उनकी प्रणाली, उत्पत्ती और विकास'' है । अपनी डॉक्टरेट की डिग्री लेकर अंबेड़कर लंदन चले गये । जहाँ उन्होंने 'ग्रेस इन और लंदन स्कूल ऑफ इकॉनॉमिक्स' में 'कानून का अध्ययन और अर्थशास्त्र' में डॉक्टरेट शोध की तैयारी के लिए अपना नाम दर्ज किया ।

13 अक्तूबर, 1935 में डॉ अम्बेड़कर सरकारी लॉ कॉलेज में प्रधानाचार्य के रूप में काम करने लगे । लगभग दो सालों तक उन्होंने यह काम किया । इसके बाद वे बंबई में आकर रहने लगे जहाँ पर उन्होंने अपना एक बड़ा सा पुस्तकालय बनाया जिसमें 50,000 से अधिक पुस्तके थी । 1941 से 1945 के बीच उनकी बहुत सारी किताबे और छोटे-मोटे लेख प्रकाशित हो गये - जिसमें 'थॉट्स ऑन पाकिस्तान' में उन्होंने मुस्लिम लीग की मुसलमानों के लिए एक अलग देश पाकिस्तान की माँग की आलोचना की । अपनी एक प्रसिद्ध किताब 'हु वेअर द क्षुद्राज' के द्वारा हिंदु जाति व्यवस्था में सबसे नीचे आनेवाली क्षुद्रों के अस्तित्व की व्याख्या की ।

सन 1950 के दशक में अंबेड़कर बौद्ध धर्म के प्रति आकर्षित हुए और बौद्ध भिक्षुओं और विद्वानों के एक संमेलन में भाग लेने के लिए श्रीलंका गये । पुना के पास एक बौद्ध विहार का निर्माण करते हुए उन्होंने घोषणा की कि वे बौद्ध धर्म पर एक किताब लिखेंगे । जैसे ही यह किताब पुरी हो जाएगी वे बौद्ध धर्म में प्रवेश कर लेंगे ।

1948 से डॉ. अंबेड़कर मधुमेह की बीमारी से पीड़ित थे । 1954 तक वो बहुत बीमार रहे जिसमें उनकी दृष्टी कमजोर होती गयी । राजनीतिक मुद्दों से परेशान अंबेड़कर जी का स्वास्थ्य और भी बुरा होता चला गया । अपनी अंतिम पांडुलिपि 'बुद्ध और उनके धम्म' को पूरा करने के तीन दिन के बाद 6 दिसंबर, 1956 को डॉ.अंबेड़कर जी की मृत्यु नींद में उनके घर में हो गई।

❑ ❑ ❑ ❑

....पृष्ठ ६३ से

''न इधर के रहे न उधर के रहे
न राम मिला न खुदा ही मिला ।''

आज विद्यार्थीयों के बीच जो अनुशासन हिनता की बिमारी फैल रही है । उसके अनेक कारणों में एक प्रमुख कारण है आज क्षुद्र राजनीति शिक्षा, संस्था राजनीति में मजबुरी से उन्हे फँसाते है । वे उनके कठपुतली बनते जा रहे है । आज की वर्तमान स्थिति में भारतीय शिक्षा संस्थाओं में अनुशासन की ड़ोर बहुत ढ़िली पड़ गई है । परिणामत: शिक्षा का स्तर गिरता जा रहा है ।

आज के विद्यार्थीयों में अनुशासन की स्थापना करने में अभिभावक शिक्षक, शिक्षा संस्था चालक, सरकार ये सभी उत्तरदाई है । उनका सर्वांगिण विकास होने एवं चरित्र संपन्न बनने में इन सभी का सहयोग आवश्यक है । वे केवल पुस्तकीय किड़े न बने । इस बात पर ध्यान देना नितांत आवश्यक बन गया है ।

आज की वर्तमान शिक्षा प्रणाली में अमुल परिवर्तन होना अनिवार्य है । विद्यार्थियों में भ्रष्टाचार, अत्याचार, स्वार्थ, संकिर्णता का विष बीज नहीं पनपने दे । अत: रचनात्मक कार्य द्वारा विद्यार्थी जीवन को अनुशासित करने की नितांत आवश्यकता है ।

''अभिवादनशीलस्य नित्यं वृरधोपस्ते विन: ।
चत्वारि तस्य वर्धत्वे आयुर्विद्या यशोनलम् ।।''

हमारे देश के लिए ऐसे ही आदर्श विद्यार्थियों की आवश्यकता है । जो व्यर्थ की भुल भुलैया में न भटककर सच्चे मार्ग की खोज करे तथा देश और समाज को उन्नतीशील बनाएँ तभी वे गुरू वशिष्ठ, दयानंद सरस्वती, स्वामी विवेकानंद आदि विभुतियों के समान सिद्ध हो सकते है ।

राष्ट्र की संपत्ती वहाँ के नागरिक होते है । प्रत्येक राष्ट्र की उन्नति के लिए अच्छे एवं योग्य अनुशासनप्रिय व्यक्तियों की आवश्यकता है । अच्छे एवं अनुशासनप्रिय नागरिकों का निर्माण विद्यार्थी जीवन में ही हो सकता है । अत: क्या उत्तम हो, यदि भविष्य की आशालता विद्यार्थी सुंदर रूप से विकसित होकर अपने राष्ट्र तथा विश्व जनों के कल्याण में योग दे यदि दे यहि विश्व के कोटि कोटि जनों के कंठो की पुकार है लेकिन यह बात तय हो सकती है । जब हमारे देश के विद्यार्थी अपने और अपने देश के कल्याण के लिए 'अनुशासन का महत्त्व समझ पायेंगे'

''जो लोग समझते है भला क्या है, बुरा क्या ।
ऊँगली कभी गैरो पे उठाया नहीं करते ।।''

❑ ❑ ❑ ❑

वैचारिक

सबसे श्रेष्ठ धर्म मानवता

संतोष माने, बी.ए.भाग-2

आजकल आए दिन धर्म के नाम पर होनेवाले संघर्षो के समाचार अखबारों में आते रहते है । कही अलग-अलग धर्म मानने वाले लोगों के बीच दंगे भड़क रहे है । कही एक ही धर्म के भिन्न-भिन्न संप्रदाय आपस में टकरा जाते है । इसका कारण अपने-अपने धर्म या संप्रदाय को अन्य धर्मों या संप्रदायों से श्रेष्ठ मानने की भावना है । हम यह क्यों नहीं सोचते कि जिस तरह हमारा धर्म श्रेष्ठ है उसी तरह दुसरों का भी धर्म श्रेष्ठ है । धार्मिक कट्टरता का भाव ही सारे धार्मिक संघर्षो की जड़ है ।

धर्म के नाम पर लड़नेवाले यह नहीं सोचते कि वास्तव में सभी धर्म एक ही सत्य पर आधारित है । यह सत्य है मानवता अर्थात मनुष्य का मनुष्य के प्रति प्रेम, करूणा, दया और सौहार्दपूर्ण व्यवहार । हिंदु, इस्लाम, ईसाई, सिख, जैन आदि सारे धर्म सहिष्णुता की सीख देते है । 'अहिंसा परमो धर्मः' की भावना सभी धर्मो में मिलती है । बाईबिल में इसा की यह सूक्ति 'Love thy neighbour as thyself' और गीता में श्रीकृष्ण का यह कथन 'आत्मवत सर्वभूतेषु य: पश्यति स पंड़ित : ''एक ही सत्य को व्यक्त करते है ।

विश्व-इतिहास के पृष्ठ धर्मयुद्धों के खून से रँगे हुए है । ईसाइयों और मुसलमानों में हुए कुसेड़ और कॅथालिकों द्वारा प्रोटेस्टेन्टो की हत्याएँ कौन नहीं जानता ? छत्रपति शिवाजी को मुगलों के अत्याचारों से जनता की रक्षा के लिए विवश होकर उनसे लड़ना पड़ा था । हिंदुस्तान का विभाजन भी अंग्रेजों की कुटनीति के कारण धर्म के आधार पर ही हुआ है ।

दु:ख की बात है कि लोग धर्म के मर्म को नहीं समझते । वे अपने धर्म को दुसरे धर्मों से श्रेष्ठ मानते है । सभी धर्म हमे ईश्वर, सत्य और मानवता की ओर ले जाते है और भाईचारे की शिक्षा देते है । आज की दुनिया में धार्मिक कट्टरता के लिए कोई स्थान नहीं है । धार्मिक कट्टरता को आज सर्वधर्म समभाव में बदलने की जरूरत है । ऐसा होने पर ही मानव-मानव के बीच की दूरी मिटेगी और हम धरती पर सुख-शांति से रह सकेंगे । कौन-सा भी धर्म एक मनुष्य को दुसरे मनुष्य को मारना नही सिखाता । हमे इसे मिटाना होगा और यह तभी मुमकिन है जब हम अंतरजातिय और अंतरधर्मिय विवाह को माने और उसे स्वीकार करे । हमे विवाह के लिए चुननेवाले लड़का या लड़की की काबिलत उसकी इमानदारी, उसका सच्चापन देखना चाहिए । भले वह किसी भी धर्म या जाति का हो । उसकी जात या धर्म सिर्फ कागजों में लिखा होता है, उसके दिल पर या माथे पर नहीं ।

धर्म के नाम पर लड़नेवाले यह नही सोचते कि वास्तव में सभी धर्म एक ही सत्य पर आधारित है । यह सत्य है मानवता । अर्थात मनुष्य का मनुष्य के प्रति प्रेम, करूणा, दया और सौहादपूर्ण व्यवहार । हिंदू, इस्लाम, ईसाई, सिख, जैन आदि सारे धर्म सहिष्णुता की सीख देते है । 'अहिंसा परमो धर्मः' की भावना सभी धर्मों में मिलती है ।

लेकिन हमारे यहाँ अक्सर दिखाई देता है, कि एक लड़का-लड़की ने प्रेम कर के अंतरजातिय विवाह कर लिया तो लड़कीवालों ने दोन्हों को मार दिया । यह कौनसा इन्साफ है । हम सभी कहते की सबकी जोड़ी रब ने बना दि है । अगर उन सबकी जोड़ी रब ने बना दि होगी । तो आप उसे क्यों स्वीकार नहीं करते । सभी मनुष्यों का खून एक जैसा ही है । तो उनमे भेद क्यो है । इसी बात को समझने की आज जरूरत है ।

''जिंदगी एक पहेली है,
कितनी भी सुलझाए,
सुलझती नहीं है ।''

❑ ❑ ❑ ❑

वैचारिक

हिंदी देश की बिंदी

मृणालिनी लिबे, बी.ए.भाग-2

भाषा मानव समाज का अन्य अविष्कारों में वह सर्वोत्तम अधिकार है, जो उसे अन्य प्राणियों के मुकाबले विकास प्रक्रिया में बढ़त और जीवन संघर्ष में विजय प्राप्त करने में सहाय्यक होता है । मानव एक सामाजिक प्राणी है । उसके मन में अनेकानेक भावनाओं का आवागमन चलता रहता है, उसको अभिव्यक्त करने का सशक्त माध्यम भाषा है । वैसे तो हमारे यहाँ बहुत सारी भाषाएँ बोली जाती है, उनमें हिंदी एक ऐसी भाषा है जिसको झठ से हम समझ सकते और बोल सकते है ।

हिंदी ने उत्तर दक्षिण को जोड़ा है । हिंदी के द्वारा कोई भी व्यक्ति भारत के किसी भी कोने में अपना काम चला सकता है । किसी भी राष्ट्र के पहचान चिह्न के रुप में तीन बातो को महत्त्वपूर्ण माना जाता है- 1) राष्ट्रगीत 2) राष्ट्रध्वज और 3) राष्ट्रभाषा । भारत एक बहुभाषी राष्ट्र है । विस्तृत भू-भाग वाले इस राष्ट्र में कश्मीर से लेकर कन्याकुमारी और कच्छ से लेकर ब्रह्मपुत्र तक अनेक भाषाएँ बोली जाती है । अब हमारे समाने यह सवाल उपस्थित हो जाता है कि इनमें से किसे राष्ट्रभाषा माना जाय और क्यों ? किसी भी देश की राजभाषा वहीं बन सकती है जिसको वहाँ के बहुसंख्यक लोगोंद्वारा प्रयुक्त किया जाता हो । हिंदी उपर्युक्त कसौटी पर खरी उतरने के कारण वह राष्ट्रभाषा के पद पर आसीन हो गयी ।

धार्मिक, सामाजिक, सांस्कृतिक और भौगोलिक आदि अनेकानेक विविधताओं से सुसम्पन्न भारत जैसे विशाल राष्ट्र के संविधान सभा को जिन बातों पर विचार करना पड़ा उनमें एक बात राजभाषा हिंदी से संबंधित थी । मेरे दृष्टिकोण से शायद

हिंदी साहित्य ने भी अभी तक कई महान साहित्यकारों को जन्म दिया है । जिस हिंदी को तुलसीदास, मलिक मुहम्मद 'नायसी', सूरदास, मीराबाई और कबीर जैसे विद्वानों ने इसे सँवारा था, वहीं दुसरी ओर भारतेन्दु हरिश्चन्द्र, महावीर प्रसाद द्विवेदी, जयशंकर प्रसाद, मैथिलीशरण गुप्त जैसे महानुभावों ने जहाँ इसे राष्ट्र की शक्ति का बोध कराया था, वहाँ राष्ट्रपिता महात्मा गांधी और देश के लोकनायकों ने इसे राष्ट्रीय एकता का साधन माना । अतः इसी हिंदी की ओर भी अधिक विकसित करना हो तो हमें भी कुछ करना होगा ।

भारत ही ऐसा राष्ट्र होगा जिसकी राजभाषा कौन सी होगी इस बात पर पर्याप्त विचार-विमार्श हुआ होगा । बहरहाल संविधान सभा ने इस बात पर पर्याप्त विचार-विमर्श किया और 14 सितम्बर, 1949 को एक मत से यह निर्णय लिया गया कि हिंदी भारत की राजभाषा होगी । इस कारण हम लोग हर साल 14 सितंबर को हिंदी दिन मनाते है ।

संविधान के भाग 17, अध्याय एक की 343(i) धारा के अंतर्गत यह लिखा है कि, ''संघ की राजभाषा हिंदी और लिपि देवनागरी होगी । संघ के राजकीय प्रयोजनों के लिए प्रयोग होनेवाले अंकों का रुप भारतीय अंकों का अन्तर्राष्ट्रीय रुप होगा ।'' इसी के साथ एक और बात इसमें स्पष्ट कर दी है

कि संविधान के प्रारंभ के पंद्रह साल की कालावधि के लिए, राजकीय प्रयोजनों के लिए अंग्रेजी भाषा का प्रयोग होता रहेगा । 26 जनवरी, 1950 को भारतीय संविधान पारित हुआ और 1965 में पंद्रह साल की अवधि समाप्त हो गयी, किन्तु राजनीतिक हतखण्डों के कारण इस अवधि को ओर आगे बढ़ा दिया । अत: राजकीय प्रयोजनों में अंग्रेजी का आज भी प्रयोग हो रहा है । भले ही संविधान सभा में हिंदी को राजभाषा पद पर आसीन किया, किन्तु उसके साथ अंग्रेजी का विकल्प छोड ने से हिंदी गायब होती गयी और अंग्रेजी अपने पैर जमाति गयी ।

उपर हमने देखा की हिंदी की संविधानिक स्थिति क्या है । इसके साथ इस बात पर भी विचार करना आवश्यक है कि, वर्तमान में हिंदी किस स्थिति से गुजर रही है । हम सब जानते है कि, आज के वैश्वीकरण के दौर में, सूचना प्रौद्योगिकी-के क्रांति के युग में हिंदी देश के कोने-कोने में फैल गयी है । आज विश्व के तमाम विश्वविद्यालयों में हिंदी के अध्ययन और अध्यापन का कार्य हो रहा है । भारत के उत्तर प्रदेश, मध्य प्रदेश, बिहार, राजस्थान, हरियाणा, हिमाचल प्रदेश और दिल्ली आदि स्थानों पर हिंदी बोली जाती है । भारत में हिंदी जाननेवालों की संख्या लगभग 60-80 प्रतिशत से ज्यादा है । हिंदी सहज-सहज और मधुर भाषा है । छोटे-छोटे बच्चों के जबान पर वह विराजमान हो गयी है । सचमुच वह हृदय की रानी बन गइ है ।

हिंदी साहित्य ने भी अभी तक कई महान साहित्यकारों को जन्म दिया है । जिस हिंदी को तुलसीदास, मलिक मुहम्मद 'जायसी', सूरदास, मीराबाई और कबीर जैसे विद्वानों ने इसे सँवारा था, वहीं दुसरी ओर भारतेन्दु हरिश्चन्द्र, महावीर प्रसाद द्विवेदी, जयशंकर प्रसाद, मैथिलीशरण गुप्त जैसे महानुभावों ने जहाँ इसे राष्ट्र की शक्ति का बोध कराया था, वहाँ राष्ट्रपिता महात्मा गांधी और देश के लोकनायकों ने इसे राष्ट्रीय एकता का साधन माना । अत: इसी हिंदी की ओर भी अधिक विकसित करना हो तो हमें भी कुछ करना होगा । हम हर साल हिंदी दिवस, पखवाड़ा मनाते हैं । हिंदी के बारें में बड़ी बड़ी बातें करते हैं, लेकिन हिंदी में बात नहीं करते । आज कल माँ-बाप अपने बच्चों को अंग्रेजी स्कुलों में पढ़ाना गर्व की बात समझते है । जिसकारण अंग्रेजी माध्यम की पाठशालाओं की संख्या बढनी लगी है । हमें हिंदी माध्यम में पढनेवाली पाठशालाओं का निर्माण करना होगा । अन्य भाषा के साहित्य को हिंदी में अनुदित करना होगा । स्पर्धात्मक परीक्षाओं में भी हिंदी का प्रयोग लाना होगा । नहीं तो हिंदी केवल एक दिन, सप्ताह और पखवाड़े तक ही सिमिट कर रह जायेगी ।

❑ ❑ ❑ ❑

सद्वचन -

* पत्थर तब तक सलाम है जब तक पर्वत से जुडा है । पत्ता तब तक सलामत है जब तक वह पेड से जुडा है । इन्सान तब तक सलामत है जब तक वह परिवार से जुडा है ।
* जिंदगी तेरी अजब परिभाषा है,
  सँवर गई तो जन्नत बन जाती है,
  नहीं तो सिर्फ तमाशा बन जाती है ।
* मुसीबत में अगर मदद माँगो तो सोच कर माँगना
  क्योंकि मुसीबत थोडी देर की होती है और एहसान जिंदगी भर का ।
* जीवन में ज्यादा रिश्ते होना जरूरी नहीं है,
  पर जो रिश्ते है उनमें जीवन होना जरूरी है ।
* यदि आपको अपना दर्द महसूस होता है, तो आप जीवित हैं और यदि आप को दूसरों का दर्द महसूस होता है तो आप इंसान है ।

संकलन : कु.परवीन शेख
बी.ए.भाग-2

I believe that a language is a greater test of a nation's character than almost anything else. If a language is strong and vigorous, So are the people who use it. It is the people who create the language and it is the language that moulds the people. A language must fulfill two functions : It must base itself on its ancient roots, at the same time very and expand with growing needs and be essentially the language of the mass of people and not of small exclusive group.

- Jawaharlal Neharu

सद्गुरू

बिंब

English Section

- Section Editor
Prof. Suhas Godse

अनुक्रमणिका

Prose

No.	Type	Tittle	Name and Class	P.No.
1.	Informative	Android Operating System	Krishna Uddhav Jagadale *BCS I*	73
2.	Interview	An Interview with Social Worker	Priyanka Sudhir Madane *B.A.III*	74
3.	Informative	Dr.B.R.Ambedkar - A Literati	Sharmila Maruti Patole *B.A.III*	76
4.	One Act Play	Love For Sale	Sharayu Tanaji Bhosale *B.Sc. III*	78
5.	Reflective	....n Britishers Won	Riyaj Husen Shaikh *B.A. II*	81
6.	Informative	Social Media	Chhaya L.Lalawani *BCS II*	83
7.	Informative	Customer Relationship Management	Jyoti Krishnat Tupe *B.com I*	86

Poem

No.	Tittle	Name	Class
1.	Dear Father !	Ankita Rajendra Phadtare *B.Sc. III*	75
2.	Jokes	Pradnya Mohite *B.Sc. I*	77
3.	Nature is Everywhere	Komal C.Lokhande *B.A. III*	80
4.	Nature	Komal C.Lokhande *B.A. III*	82
5.	Humanity	Tejashwini V.Khambe *B.Sc. III*	80
6.	Thoughts On Life...	Pooja Mohite *B.Sc. I*	82 & 88

सद्गुरू सन २०१५-२०१६

सद्गुरू बिंब

English Section

Informative

Android Operating System

Karishma Jagadale, BCS.-I

Android is an operating system for mobile devices. It is mostly used for cell phones, like Google's own Galaxy Nexus, as well as by other phone manufactures like HTC and Samsung.

Android O.S.

Android is an operating system for mobile devices. It is mostly used for cell phones, like Google's own Galaxy Nexus, as well as by other phone manufactures like HTC and Samsung. It has also been used for tablets. Such as the Motorola Xoom and Amazon Kindle Fire.

Android Programs

Programs for Android, also called "apps", come from the Google Play store. The android programs have an extension of apk. Android programs are built in C, C++, or Java programming languages but the UI is always made using JAVA. There are 9,00,000 apps available for android.

List of features in Android Operating Systems.

Android Jelly Bean

Kitkat

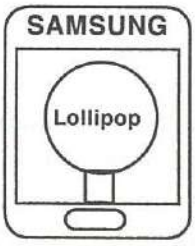

Lollipop

Android Operating System

Android logo

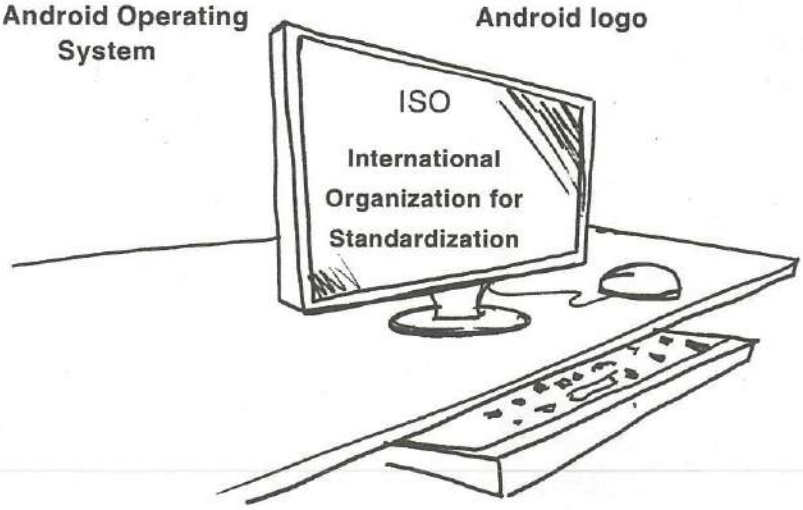

What is the Android Operating System

Android is a mobile operating system based on the Linux Kernel and now developed by Google.

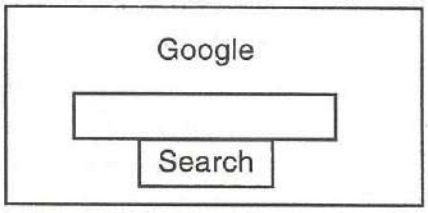

Android is primarily designed for touch screen mobile devices like smart phones, table computers, specialized user interface for Android TV, android enable vehicles and android wear.

Android are also used on notebooks, games consoles, digital cameras and other electronics.

As 2015, Android has the largest installed base of all operating systems. It is the second most commonly used mobile operating systems in the united states, while Iso is the first.

Interview

An Interview With A Social Worker

Priyanka Madane, B.A.-III

The superstitions are the obstacles in the progress of society. And I donot like to do things for popularity. But, I did things honestly.

Interviewer : Good morning, Sir ! I am Priyanka Madane. I am studying in B.A.III at Sadguru Gadge Maharaj College, Karad. I have listened a lot of from people. And today, I have to discuss with you by the interview.

Interviewee : Yes ! Surely !

Interviewer : Sir, firstly, how will you introduce yourself ?

Interviewee : First, I am a human being and then Sampat Gaikwad.

Interviewer : Sir, tell something about your family.

Interviewee : Actually, my mother was a revolutionary woman. And I have seen her taking decisions against the social tradition.

Interviewer : Means, in your social work, is there your mother ?

Interviewee : Yes, but my first wife was also a revolutionary woman. But after the unnecessary death of her, I totally collapsed therefore I haven't the photos and news of my work, to show you.

Interviewer : Don't worry Sir. You and your thoughts are sufficient. And Sir, from all you maintained yourself very special. Do you born in this village ?

Interviewee : Yes ! I born in this village, 'Shenoli.' Therefore, I like the improvement in my village.

Interviewer : Your thoughts are very nice. But would you like to tell about your education ?

Interviewee : I took the highschool education in Shenoli and forward education till 12th standard, (has taken) at Kasegaon.

Interviewer : Were you alone while doing the social work.

Interviewee : Yes, sometimes, I was alone but I think single individual can change the world by one step with new thoughts.

Interviewer : Sir, what is your opinion about today's education system ?

Interviewee : I think, todays education is like a circle and not benefited to the students life long.

Interviewer : Yes ! Did you get anything by the movement for providing water to the farm ?

Interviewee : Yes ! But little not completely.

Interviewer : Ok ! Do you tell about superstition ? and your work because I have read your name and work in the famous book of Dr.Narendra Dabholkar in 'Andhashraddha Vinashay.'

Interviewee : The superstitions are the obstacles in the progress of society. And I do not like to do the things for popularity. But, I did the things with honestly.

Interviewer : Did anybody oppose you ?

Interviewee : Yes ! But I was firm on my thoughts and you know, where there is a will, there is a way.

Interviewer : Yes. Sir, you are very close with, 'Baba Adhav', 'Ramdas Athavale' and others. But do you not see anything for yourself ?

Inteviewee : No ! Because living for others is a real living.

Interviewer : Your thoughts are with great height. But you are very simple and you do every work. What would you like to tell about this ?

Interviewee : I get the satisfaction in simple living and I like to do the work with own.

Interviewer : Sir, I was very eager to know about you and your life. But there is limitation of time. So, I ask the last question. What is your message for the students ?

Interviewee : Books are the true friends. And so you all read the books and think about others. And oppose the things which you do not like.

Interviewer : Yes, Sir ! We will try. And again very thanks for giving us your valuable time.

Interviewee : No ! It's my pleasure. Continue your good work.

Interviewer : Thank you, very much.

❑ ❑ ❑ ❑

Dear Father

Ankita Rajendra Phadtare
B.Sc.III

My dear daddy
my life is only for you
arrival in the world
only for you.
Life is a puzzle
I will solve it
only for you.
Life is a race of hurdles
I will win it
only for you

Portrait

Dr. B. R. Ambedkar : A Literati

Priyanka Madane, B.A.-III

Dr.Ambedkar is known as the philosopher, a great social reformer, contributor for the Indian constitution. His work is not only related to the Indian constitution. But he influenced the Indian history; Indian literature from top to bottom. His influence will remain forever on the Indian literature.

He popularly known as Babasaheb was an Indian Economist, politician, jurist and social reformer. He raised the voice against social discrimination against details. He wrote for the rights of labour and women. He was the first law minister of India. He was the chief architect of the Indian Constituion.

Ambedkar was a prolific student, he achieved various doctorates from the Columbia University and the London School of Economics. He performed several roles in his life long career such as; in early years, an economist, professor and lawyer too. Indian government conferred BharatRatna upon Dr.Ambedkar in 1990. The child of Ramji Maloji Sapakal, born in Mhow (Madhyapradesh). Ramji was a subedar in British Military. In those days, untouchables had no rights to learn in schools with other students,

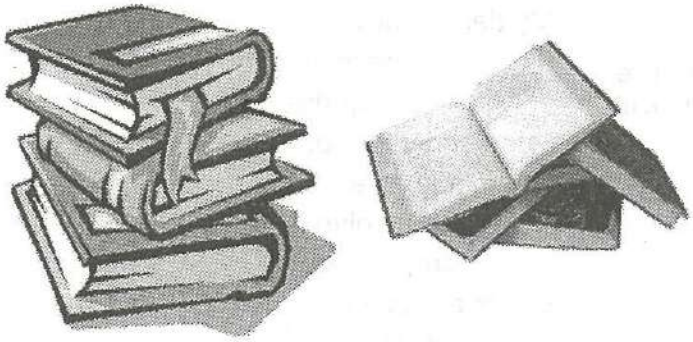

Dr.B.R.Ambedkar is known as the philosopher, a great social reformer, contributor of the Indian constitution. A man who changed the destiny of nation.

Ambedkar and his brothers started to learn. But they had to sit outside school. They had to use gunny sack for sitting. Later Ambedkar wrote about the water and gunny sack incidents in his writting "No Peon, No Water."

After Ramaji's retirement family moved to Satara. They started to live with aunt, due to mother's death. Only Ambedkar passed matriculation examination an among his brothers and sisters. His brahmin teacher Mahadev Ambedkar, changed his name as Ambedkar, his original surname was Ambavadekar. In Elphinstone Highschool, Ambedkar was the first untouchable student who enrolled. He post graduated from the Columbia University, where he presented thesis 'Ancient Indian Commerce.' "The Problem of Rupee : It's origin and solution" thesis was submitted

to the London School of Economics. He wrote the autobiography named as "Waiting for a Visa."

Sydenham college of Commerce and Economics in Mumbai, has significant place in his life, where he worked as professor, students were happy with him and his teaching. But other professors rejected to share a water-jug to drink water. He humiliated at every stage. But this humiliation laid him distinct position which transformed the situation of other untouchables, underpriviledged class.

His publications were "MookNayak" (Leader of the silent), Bahishkrit Bharat, Equality Janta which perfomed the role for spreading his thoughts all over India. He faught for 'Water Revolution' through his satyagarh. Mahad Satyagarh paved the way to new revolution. He burned copies of Manusmriti which was the record brutal customs. Nashik's Kalaram temple was opened for everyone where untouchables were banished by orthodox Hindu's. His every activity inflenced to the minds of people.

Specially 1932's Poona pact, created history for literature. Writers like Mulkraj Anand, Raja Rao, R.K.Narayan sketched the conditions of outcastes in their work. Mulkraj Anand's coolie, untouchable, highlighted the reality of 1930-1940's Indian outcastes.

As a reader, he had more than 50,000 books in his personal library, his home. His book : Annihilation of Caste, which comments about orthodoxian thoughts for untouchables. He criticized through it.

Granville Austin praised for his great contribution in drafting 'Indian Constitution.' 'First and foremost a social document.....' The Majority of India's constitutional provisions the aim of social revolution or attempt to faster this revolution by establishing conditional necessary for its achievements. Indian constitution would be a great work literary scholar to know the values of its.

As economist, he wrote three books on economics- 1) 'Administration and Finance of the East India Company' 2) 'The Evolution of Provincial Finance in British India.' 3) The Problem of rupee : Its origin and it's solution. Economist Amartya Sen said", Ambedkar is father of my economic and he was highly controversial figure in the home country, though it was not reality." According to Dr.Sharad Pawar "Ambedkar's vision helped the government to achieve its food security goal."

He wrote many essays related caste issue in book "Castes in India : Their Mechanism, Genesis and Development and other Essays." His speeches are literary phenomena. He contributed to English language by giving his own words. He had a great supremacy over English language. He will rule on Indian minds forever.

❑ ❑

Jokes

Two men are discussing their lives. One says, "I'm getting married. I'm sick of a messy apartment, dirty dishes, and no clothes to wear." The other one says, "Hey, I'm getting divorced for the same reasons."

(Compilation) Pradnya Mohite
B.Sc.I

❑ ❑

A man hired a lawyer when he got sued by his company for embezzlement of many millions. At the beginning of the process, the lawyer kindly reassured him: ,,Don't worry, you'll never go to jail with that amount of money." And the lawyer was right. When the man did go to jail eventually, he didn't have a penny anymore.

One Act-play

Love For Sale

Sharyu Bhosale, B.Sc.-III

Characters :-

1) Girl 2) Young Man 3) Waiter

4) Driver

A Morning-2016

Morning, a table in the restaurant, with glasses and jug, four chairs around the table. A young man reading a book of Mahatma Gandhi's autobiography "The Story of My Experiments with truth's. No one is around him except a girl who is lingering around him.

Girl : Excuse me, what are you doing in this restaurant at this morning ?

Young Man : (Startles) who is this ?

Girl : Did you see, this beautiful creature of earth ?

Young Man : Yes, I have seen. But..... you can sit here, if you don't mind.

Girl : Why not; after all its restaurant, open for everyone. Is it necessary to get permission to sit here ?

Young Man : I thought that this restaurant is only for rich class people. Really !

Yes ! But they have to think about their livelihood. After all every penny is important. Money makes Marego. Rich persons have enough money to enjoy.....poor havenot.....

Girl : Oh Yes ! It is for only rich persons. Not for poor one. why ? poor person has not right to visit a well restaurant ?

Young Man : Yes ! But they have to think about their livelihood. After all every penny is important. Money makes marego." Rich persons have enough money to enjoy. Poor have not.....

Girl : What do you mean ? Joy and happiness get only through money.

Young Man : I think so.....

Girl : Then, you are wrong. Because, it is totally depend on human Psychology.

Young Man : Psychology.....! (laughs)

Girl : 'O' yes. Everything depends on human beings mind.

Young Man : You are totally, buffled in Philosophy. Be practical, Today, money plays vital role in life. The party, lunch, luxury can be purchased.

Girl : No ! No ! You are in a great trap.

Young Man : What ! trap, what trap, trap is only for those who has not money. I am well businessman. I am owner of this restaurant.

Girl : What ! you are owner.....! (utters in surprise)

Young Man : Yes, I am. (loud voice)

Girl : A owner, who welcomes a customer like a well human, he asks for..... And you are..... !

Young Man : I am too bored. I am too bored to luxuary of this life. I have earned so much money. I tired to these party's ceremony, where thousands of people spend thousands to buy joy.

Girl : Joy.....How is it possible.

Young Man : It is possible. I am rich person. I have my own three storeyed bouse, my own car. Still my driver is waiting for me. I have to attend a party which is arranged by my friend who came from abroad. He manages mine hotel at abroad.

Girl : It means, I am speaking, to a top businessman. Today none can identified by cloths. Although you have well attire.

Young Man : This is my suit, I purchased it at London. So miss..... what is your good name ? I am George.

Girl : My name.....forget it. What is in name ? (laugh, staring at chair) May, I sit here ?

Young Man : Why not, you are asking again and again same question.

Girl : Why should not.....You are owner, rich person. I feel awkward. (Girl sits on the chair). I am Jenifer. I am working in Ice-cream parlour in front of this restaurant.

Young Man : You are working there ?

Girl : Since few days.....

Young Man : (Watching at wrist watch) I have too join party which is really for.....

Girl : Tell me.....

Young Man : As being rich person, still I am not married. I am going to see girl. She is my friend's sister. He told me that she is so beautiful.

Girl : Like me ?

Young Man : May be, or may not be..... Beauty lies in beholder's eyes. You are so beautiful.....but Jeniefer.....

Girl : Jenifer

Young Man : I mean Jenniferra !

Girl : Jenifer

Young Man : Jenifer. What do you think about love, marriage.

Girl : Love, marriage these are godly events.

Young Man : It can be purchased by money. Marriages takes place on behalf of money. Love too.

Girl : If it is true, then which books we are reading, like Romeo and Juliet. All for love, are meaningless....."

Young Man : Yes, the books never gives except philosophy. And philosophy affects the life. But it never gives right to live happily.

Girl : I mean that philosophy, moral makes your life articulate, authentic, pleasurable.

Young Man : Does it mean that you can't live without philosophy ? Miss Jen.....

Girl : Jennifer, yes moral works. Through the moral which money we accumulates that is Laxmi.....

(Meanwhile waiter comes there)

Young Man : (Watches his watch) I am being late, my driver is waiting for me.

Waiter : Are you still, here. Mr.Jayant is calling to you. You have to join your duty now. It's time to receive customer. Go to reception. Today, you have to receive our new manager.

Young Man : What..... I donot know Mr.Jayant.

Waiter : What are you ! gone mad, last two years, we are working together.

(Driver comes there)

Driver : (Pointing towards Jeniffer) Madam, you have to meet Mr.Jayant, he came. Lets go.

Young Man : (With awkward) I am in hurry. I have to go (He goes)

Waiter : What a foolish ! person. I have to tell his father and you madam come at office, sir, is waiting for you.

❑ ❑ ❑ ❑

Nature is Everywhere

Nature is Everywhere you go.
Everything that lives and grows,
is nature.
Animals,
big and small
Nature is plants that grow so tall
Nature beautiful in every way.
Wonderful, exciting
And needs our care.
So listen, learn and
do your part to keep nature
Beautiful forever.

Komal C. Lokhande
B.A.III

Humanity

A Heartleft request to Mankind
Donate generously for the
poor farmers
who committed suicides.
Many families are deserted
They need our support
This is the time to show
that we are human
Even the smallest contribution
is welcome !
Non-perishable food items; clothes
money-anything !
Give your helping hands towards
those who suffered such a
tragic faith !

Tejaswini V.Khambe
B.Sc.III

Literary

.... n Britisher's Won

Riyaz Shaikh, B.A.-I

Yes ! Britisher's won.....! We always say that, we were ruled by British Empire for 150 years and we got freedom on 15 Aug. 1947. But, is it true ? I don't think so. I think that they are still ruling on us and on the minds of the Indians. We are still colonized not politically but mentally. Their political policies are still present in the minds of political leaders of our nation. Especially the theory of 'Divide and Rule.'

When the Britishers were ruling on India, they realised very well that, if they want to rule on India, they must divide the Indian people. Because in the fight of getting freedom, the freedom fighters were not divided on the basis of cast or religion like Hindus, Muslims or Shikhs. They were just Indians. They were fighting for the better future of Indians, they were fighting for united nation, they were fighting for the nation which will be based on moral values. So Britishers divided the freedom fighters on the basis of cast and religion and they ruled on us.

But finally we got freedom. But sometimes I get confused because have we succeed in the process of building a nation ? which must be build on the moral thought of our freedom fighter. Have we build a nation for which M.K.Gandhi was fighting ? Have we build a nation for which Subhashchandra Bose was fighting with British Empire ? Have we build a nation on the point of Savarkar ? who swam a whole sea for freedom of India. Have we build a nation on the point of freedom fighters who lost their life for freedom of India. Freedom fighters like Sukhadev, Rajguru, Bhagat Singh and Chandrashekhar Aazad died with a satisfaction that, they were lost their lives for better future of India, freedom of India. Are we succeed to give justice for the lives who died in the fight of getting freedom ?

We must have a ideal government, who will work for the better future of India. And we must avoid corrupt political leaders as well as officers. We must create a counter goverment, like freedom fighter 'Krantisinh Nana Patil.'

I don't think so.....! Because the political leaders who were ruled or ruling on India didn't following the thought of freedom fighters who died on the way of getting freedom. They are following the theory 'Divide and Rule' which was generally used by the Britishers. They are dividing us on the basis of cast and religion. And ruling on us as well as on the minds of Indians. The political groups which are based on cast and religion which are the childs of theory of 'Divide and Rule.' And it is evidence of that it is still present in the minds of political leaders of India and in the minds of Indian people. So we are still colonized by Britisher's though their political policies.

Then, how can we say that we got freedom from British Empire. To see India as developed country, we must have a ideal government, who will work for the better future of India. And we must avoid corrupt political leaders as well as officers. We must create a counter government like freedom fighter 'Krantisinha Nana Patil' to keep watch on our government for the better future of India and our next generation. If we fail in it. We must say that, 'The Britishers Won....!'

❑ ❑ ❑ ❑

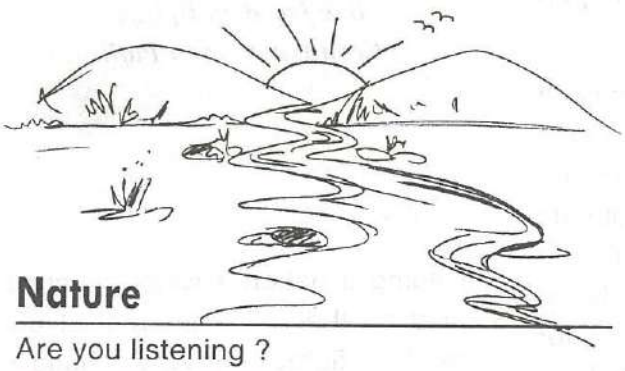

Nature

Are you listening ?
the voice of Nature
it is not for only one human
but for all living creature.

Nature is crying but we all are quit
we always hurt her but she always
spread her light

Nature is our God
but we are making her our servant
we always wound her
but there is no end
for her patience

But, we forget that one day
Nature will also take revenge of this
and at that time, no one can save us
So ! please save our Nature.....

Komal Chandrakant Lokhande
B.A.III

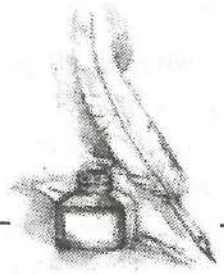

Thoughts On Life....

- What your life is today is a result of what you did... or did not do...yesterday. If you 're still dreaming instead of creating
- If you 're still planning but not implementing If you 're hesitating because you lack confidence
- If you 're holding back in any way...start now
- If you want tomorrow to bear different results... start now.
- And then one day you will look back and realize you had it in you all along
- All you have to do is start now

(Compilation) Pooja Mohite
BSC-I

Informative

Social Media

Chhaya Lalwani, B.C.S.-I

Social Media is the collective of online communications channels dedicate to community based input, interaction, content sharing and collaboration like Facebook, Twitter, Whats App....

Definition of Social Media :-

Social media is the collective of online communication channels dedicate to community based input, interaction, content-sharing and collaboration.

Example :- Facebook, Twitter etc....

In Simple Words :-

What does social media means ?

Social media is a new way to communicate and share information amongst friends, family and colleagues online, as well as meeting people with similar interests. Social Media sites are being used regularly by millions of people worldwide.

Types of Social Media :-

e.g.

Facebook -

Arguably the most popular social media utility, Facebook provides away for users to build connections and share information with people and organizations, they choose to interact with online.

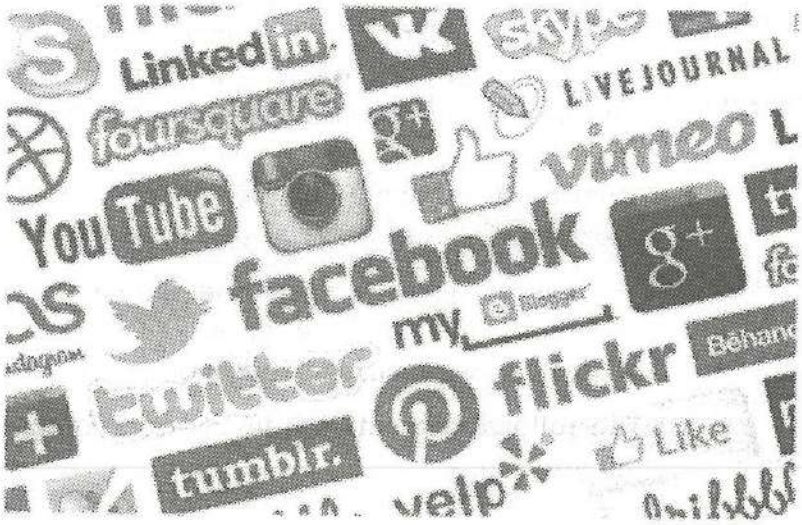

Twitter -

Share your thoughts and keep up with other via this real-time information network.

Google -

This relatively new entrant to the social connection marketplace is designed to allow users to build circles of contacts that they are able to interact with and that is integrated with other Google products.

Benefits of Using Social Media :-

Billions of people around the world use social media to share information and make connections. On a personal level, social media allows you to communicate with friends and family, learn new things, develop your interests and be entertained.

On professional level, you can use social media to broaden your

knowledge in a particular field and build your professional network by connecting with professionals in your industry. At the company level, social media allows you to have a conversation with your audience, gain customer feedback and elevate your brand.

It is useful in creating web content.

Drawbacks of Social Media in Education :-

Along with the benefits, canonically cautions that students who use social networking tools might pay significant hidden cognitive costs. Facebook, Google and other web services simultaneously seize and fragment our attention. They can subvert higher-order reasoning processes, including the kind of focus, concentration and persistence necessary for critical thinking and intellectual development. Some researchers have corelated heavy Internet use with greater impulsivity, less patience, less tenacity and weaker critical thinking skills. The need to rapidly shift from object to object online can weaken students ability to control their attention. Prolonged Internet use exposes students to interactive, repetitive and addictive that produce permanent changes in brain structure and function. The more one uses the internet and social media, the better the brain can skim and scan. But research suggests that these gains degrade the capacity for concentration, reasoning and reflection infact the very sort of critical thinking and evidence based reasoning and needed to honestly appraise the full costs of using social media.

Advantages & Disadvantages of Social Media :-

Advantages :-

1) It's one of the main ways the world works today.
2) It usually is free and it is always low cost.
3) It allows users to make and keep connections and contacts.
4) It allows communication between people who would have otherwise lost contact.
5) It allows users to share information, photos, videos etc.
6) It allows users to express themselves.

Disadvantages :-

1) Many people put too much personal information on their profiles.
2) It can be dangerous if it is misused.
3) The website often has ownership over everything the user posts.
4) Websites are not completely secure.
5) It can become another outlet for harassment and bullying (cyber-bullying)
6) It can waste a lot of time when it is used excessively.

How many people are on Social Networking Sites :-

According to a new EMarketer report, "Worldwide Social Network Users : Nearly one in four people worldwide will use social networks in 2013. The Number of social network users around the world will rise from 1.47 billion in 2012 to 1.73 billion this year, an 18% increase.

Positive effects of Social Networking on Education :-

What would the majority of people do when heavy time to spare in today's world ? Well, they are busy accessing one of the many social networking technologies available. Clearly, there has to be some reason why they are so popular. What are the factors why the people get so hooked onto them.

It is not just a source of entertainment. Since it is so influential, we can adopt its benefits to gain positive results in education.

The following positive influences of social networking :-

Socialising :

An important part of growing up, is to socialise and make friends.

Sharing Knowledge :

It provides an easy and an effective way in which students can share knowledge.

Updating :

What better way can students know about what is happening around the world.

Learning from Various Sources :

The social networking technologies are built in such a manner that students will be able to choose the group, activity or that person they would want to follow for daily updates.

These are some influences of social networking.

Negative Effects of Social Networking Sites for Students :-

The popularity of the social networking sites increased rapidly in the last decade. This is probably due to the reason that college and university students as well as teens used it extensively to get global access. These facebook have become a ranging craze for everyone nowadays.

The negative effects of these social networking sites overweigh the positive ones. These sites have caused some potential harm to society. The students become victims of social networks more often than anyone else. This is because of the reason that when they are studying or searching their course material online, they get attracted to these sites to kill the boredom in their study time, diverting their attention from their work. Other negative side effects of social networking websites include the following.

Time wastage :-

Students while searching and studying online, get attracted to using social media sites.

They start relying on the computer grammar and spelling check features. This reduces their command over the language and their creative writing skills.

❑ ❑ ❑ ❑

A true technology pioneer, Ray Tomlinson, was the man who invented email, dies ages 74... His work changed the way the world communicates and yet, for all his accomplishments, he remained humble, kind and generous with his time and talents,
He will be missed by one and all....!

Informative

Customer Relationship Management

Jyoti Tupe, B.Com.-I

Customer Relationship Management (CRM) is a phrase that describes how you are business interacts with your customer. Most people think of CRM as a system to capture information about your customer.

Customer Relationship Management :

Customer Relationship Management (or CRM) is a phrase that describes how your business interacts with your customer. Most people think of CRM as a system to capture information about your customer. However, that is only part of the picture. CRM involves using technology to gather the intelligence you need to provide improved support and services to your customer. In other words, CRM is also about what you do with that information to better meet the need of your existing customers and identify new customers, resulting in higher profits for you.

Online customers have a special set of expectations that set them aparts from traditional customer. In particular, they expect lots of information about your company and your product to be available online with Minimal Searching, close to immediate service, opportunities for self-service via your website, speedy shipment of products and after-sales support. Therefore, you need to consider CRM principles when doing business online.

Benefits of CRM :

Effective CRM gives you the opportunity to show your customer that :

- You know and recognize them.
- You understand them.
- You care about their needs, questions and concerns.
- You want to deliver services and products they need the most.
- You appreciate their business.

CRM will also benefit your company by allowing you to :

- Develop superior services and products that meet your customers' identified needs.
- Enhance marketing towards the most profitable customer to improve your bottom line.
- Improve efficiency by providing support and service to customers

online (through frequently asked questions, for example)

- Anticipate future business need based on data on historic sale and service trends.
- Increase your customer base as you develop new ways to engage in business online.

Use of CRM in Business :

Table showing type of Information to be collected with CRM.

Type of Information	Question
Customer profile	• Who are they ?
	• Are they a business or a person ?
	• Where are they located ?
	• If they are a business, how big are they ?
	• If they are a business, what do they do ?
	• Why do they need your product ?
	• How do they communicate with you ?
	• Do they have an account ?
	• How long have they been a customer ?
Customer Buying Profile	• How often do they buy ?
	• When do they buy ?
	• Is there a pattern to their buying habits ?
	• How much do they buy at one time ? over time ?
Customer buying preferences	• What do they buy ?
	• Do they always buy the same thing ?
	• Why do they buy it ?
Customer service profile	• What kind of problems/issues do they encounter ?
	• What is the current status of their issues ?
	• How many open tickets are there ?
	• How many cases have been resolved.

Future Trends :

CRM has developed over the decades and will continue to evolve with new technological advances that enhance the opportunities that business have to interact with customer. Business will need to be prepared to adopt their CRM initiatives to meet new customer behaviour in a dynamic market. There are several CRM trends on the horizon that business can anticipate.

Mobility :

With technology like smartphones and tablets becoming more popular, customers are increasingly online at all times of the day. These new mobile technologies create a sense of immediacy between the customer and the business like never before. CRM strategies will need to be aligned with new customer needs and expectations that follow from customers having constant access to data and tools to express their opinions.

Integration of CRM into the Business Process :

A wealth of information about customers, sales trends and other relevant information affecting the business. It is becoming available through advanced CRM systems from marketing and sales to customer service and executive management. CRM will need to be integrated into all areas of the business process so that everybody is listening, engaging and in tune with the customer.

Customer Relationship Experience :

Customer are bombarded with brand and choice. If business want to attract and retain customers they need to do more than just deliver information. They need to make a lasting emotional impression. New CRM tools will provide businesses with the information they need to understand customer and what kind of experiences appeal to them.

❑ ❑ ❑ ❑

Thoughts For Life.....

Some thoughts today on Love... Hope it helps.....

- "Love is life and if you are missing love, you are missing life" -Leo Buscaglia
- Be in love with life...experience it all...the newness and the pain. There's something miraculous about a love for life that brings all we want and need.
- If you experience pain...remember the experience, learn the lesson and KNOW that there is new love on the way
- Open your heart... a closed heart never finds love
- Don't hold back...vulnerability is not weakness, it is power
- Align yourself completely with your uniqueness...your needs, dreams, and desires...and you will find someone who resonates with you
- Get into life to feel and experience all the richness that awaits...love is not found sitting in your living room. (And remember, real relationships are not the ones you have on your cell phone orfacebook)
- Do whatyou love...in a job, a hobby, or giving to others...doing whatyou love makes you feel alive
- Because in the end all that matters is that you experienced love
- "Love is the bridge between you and everything" -Rumi

(Compilation) Pooja Mohite
BSC-I

संस्कृत – वाङ्माहात्म्यं विशदीकुर्वंस्तदा भीमरायः ।
प्रोवाच, 'संस्कृत वाक् भारतीय संस्कृतेर्मूलम्' ॥
नैक – गिरां प्रसवित्री, भिन्न–प्रान्तीय–भारतीयानाम् ।
मान्या सदैव विदुषाम् अर्हति नो राष्ट्र – भाषात्वम् ॥

(संस्कृत भाषेचे महत्त्व स्पष्ट करताना तेव्हा भीमराव (डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर) म्हणाले, 'संस्कृतभाषा भारतीय संस्कृतीचे मुळ आहे'. भिन्न प्रांतीय अनेक भाषांना जन्म देणारी, सदैव विद्वानांना मान्य असणारी (संस्कृतभाषा) राष्ट्रभाषा होण्यास पात्र आहे.')

सद्गुरू
सन २०

सद्गुरू
बिंब
संस्कृत विभाग

▪ विभागीय संपादक
प्रा.सीमा चव्हाण

अनुक्रमणिका

संस्कृत विभाग

नं.	लेखन प्रकारः	विषयस्य/लेखस्य नाम	छात्रलेखकस्य नाम	
1.	कथा	दूराभिमानः ।	स्वप्नशिलः सावंत । प्रथमः वर्षः कला ।	91
2.	कथा	शरणागतिः ।	विशालः सावंतः । प्रथम वर्षः कला ।	92
3.	एकांकिका	महिला अस्ति शक्तिज्वाला	शबनम मेमन । द्वितीयः वर्षः कला ।	93
4.	शैक्षणिकः	प्राचीनं शैक्षणिककेन्द्रम् 'जालियन्'	तेजश्रीः ताटे । प्रथमः वर्षः कला ।	94
5.	कविता	गुरूस्तोत्रम्	हिना रशीदः । द्वितीयः वर्षः कला ।	95
6.	कविता	गुरूमङ्गलाष्टकम्	हिना रशीदः । द्वितीयः वर्षः कला ।	95
7.	वैज्ञानिकम्	प्राचीनभारतीय वैद्यकशास्त्रे गर्भस्यशिशुशास्त्रम् ।	अक्षदा चव्हाणः । प्रथमः वर्षः कला ।	96
8.	माहितीपरम्	संस्कृतस्य आधुनिका स्थितिः च उपयोगम् ।	कीर्तीः देवांगः । प्रथमः वर्षः कला ।	98
9.	माहितीपरम्	परोपकारस्य सुभाषितानि ।	प्रियांका साखरे । प्रथमः वर्षः कला ।	99

सद्गुरू
सन २०१५-२०१६

सद्गुरू बिंब संस्कृत विभाग

चिन्तनपरम्

दुराभिमानः

स्वप्नशिल सावंत, प्रथम वर्ष, कला

आसीत् कश्चन महर्षिः । तस्य उभौ शिष्यौ दीर्घकाल यावत् परिश्रमेन अध्ययनं कृत्वा तौ प्रकाण्डपण्डितौ जातौ । कदाचित् महर्षिः तौ अवदत् - ''अहं तीर्थयात्रार्थं गच्छामि । इत:पर भवद्भ्याम् एव आश्रमस्य निर्वहणं रक्षणं च करणीयम्'' इति ।

गुरोः निर्गमनस्य अनन्तरं तौ शिष्यौ कानिचन् दिनानि आश्रमस्य कार्यं कृतवन्तौ । अत्रान्तरे तयोः मनसि भावः आगतः - 'अहं प्रकाण्डपण्डितः आस्मि' इति । लघुषु कार्येषु अनासक्तिः दृष्टवा । कार्याणि अन्यः करोतुः इति भावः उत्पन्नः । तस्मात् तौ परस्परम् अन्यस्य व्यवहारे दोषदर्शनम् आरब्धवन्तौ । ईर्ष्या अपि प्रवृद्धा । तयोः कलहः अपि आरब्धः ।

आत्मानं श्रेष्ठं भावयन्तौ तौ आश्रमकार्येषु उपेक्षाभावप्रदर्शनम् आरब्धवन्तौ । स्वच्छतादिकं ताभ्यां परित्यक्तम् । अतः आश्रमपरिसरः अस्वच्छ जातः । वृक्षलताद्यः शुष्कतां गताः । यः आश्रमः नन्दन - वनम् इव शोभते स्म सः जीर्णवनदशाम् आप्नोत् ।

अथ कदाचित् महर्षिः आश्रमं प्रत्यागतः । तदवसरे तौ शिष्यौ परस्परनिन्दने मग्नौ आस्ताम् । गुरुः तौ अपृच्छत् - ''किमर्थम् एवम् आश्रमपरिसरः अस्वच्छः आस्ति ?'' इति ।

''एषः आश्रमकार्यं किमपि न करोति'' इति अपरं दर्शयन् अवदत् एकः शिष्यः । तदा अपरः अवदत् - ''महागर्वी एषः आदेशमात्रे निपुणः, न तु कार्यकरणे'' इति ।

दूराभिमाने नन्दनवनाचे जीर्णवन होते हे या कथेत सांगितले आहे. एका गुरुचे दोन उत्तम शिष्य असतात. गुरु त्यांच्यावर आश्रमाची जबाबदारी टाकून तीर्थाटनाला जातात. गुरुंच्या प्रस्थानानंतर हळूहळू या दोन शिष्यात श्रेष्ठत्वाचा अभिमान निर्माण होतो व या अभिमानाने ते दोघेही आश्रमाचे कोणतेही कार्य करीत नाहीत. त्यामुळे नन्दनवनासारखा असणारा आश्रम अत्यंत जीर्ण दिसू लागतो. परत आल्यावर हे पाहून त्यांचे गुरु स्वत:च हातात झाडू घेतात. त्यामुळे दोघे लज्जित होवून स्वत:ची चूक जाणतात.

एतावता महर्षिणा शिष्ययोः स्वभावे जातं परिवर्तनम् अवगतम् आसीत् । अतः सः - ''आश्रमकार्यम् अहं करिष्यामि । भवन्तौ अत्र सुखेन वासं कर्तुम् अर्हतः ''इति उक्त्वा स्वच्छताकार्ये उद्युक्त अभवत् । एतस्मात् तौ शिष्यौ नितरां लज्जितौ जातौ । गुरोः पादौ गृहीत्वा तो क्षमां याचितवन्तौ ।

❑ ❑ ❑

कथा

शरणागतिः

विशाल सावंत, प्रथम वर्ष, कला

एका सज्जनाकडे पाठीमागे पोलिस लागलेला चोर शिरतो व त्याला शरण मागतो. तो चोर भयंकर असूनही सज्जन त्याला शरणागती देतो व आपल्या मुलीच्या खोलीत झोपायला सांगतो. त्या चोराला शोधत पोलिस सज्जनाच्या घरी येतात तेव्हा सज्जन या घरात मी, माझी पत्नी आमच्या जावई व मुलीसह राहतो म्हणून सांगतो. पोलिस घराची झडती घेतात. मुलीच्या खोलीत झोपलेल्या चोराला जावई समजून निघून जातात. या घटनेने चोराचे हृदयपरिवर्तन होते व तो सज्जनाला कायमचा शरण जातो.

पूर्व कश्चन सज्जनः आसीत् । कदाचित् रात्रौ कश्चित् तस्य गृहस्य द्वारस्य ताडनम् अकरोत्, अवदत् च - ''महोदय ! कृपया शीघ्रं द्वारम् उद्घाट्यताम्'' इति ।

सज्जनः द्वारम् उद्घाटितवान् । द्वारस्य पुरतः कश्चन तरुणः स्थितः आसीत् सः अवदत् - ''महाशय ! अहमस्मि कश्चन चोरः आरक्षकाः माम अनुसरन्तः सन्ति । ते मां मारयिष्यन्ति निश्चयेन । इदानीं भवता एव अहं रक्षणीयः । भवान् एव शरणं मम'' इति ।

सज्जनः सः गृहस्थः क्षणकालं विचिन्त्य अवदत् - ''मम गृहे अधिकं स्थानं नास्ति । तथापि अलं चिन्तया । भवान् मम पुत्र्याः प्रकोष्ठं प्रविश्य आच्छादकेन आच्छद्य शयनं करोतु । अग्रे यत् करणीयं तदहं चिन्तयिष्यमि'' इति ।

अल्पे एव काले आरक्षकाः आगताः । ''अत्र कोऽपि चोरः आगतः किम् ? वयं भवतः गृहस्य परिशोधनं कर्तुम् इच्छामः'' इति अवदन् ते ।

तदा गृहस्थः अवदत् - ''अहं पत्न्या पुत्र्या जामात्रा च सह अत्र वसामि । अन्यः कोऽपि मम गृहे नास्ति'' इति ।

आरक्षकाः गृहस्थ परिशीलनं कृतवन्तः । पुत्र्याः प्रकोष्ठे सुप्तवन्तं जनं गृहस्य जामातरं मत्वा चोरम् अप्राप्य ते ततः निर्गतवन्तः ।

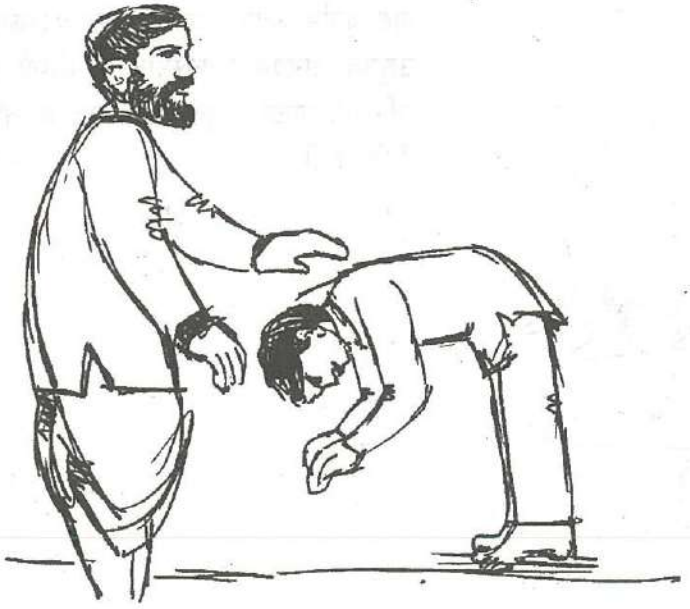

ततः चोरः उत्थाय गृहस्थस्य पादौ गृहीत्वा - ''क्षणं यावत् अहं शरणं गतः । तेन मम प्राणाः रक्षिताः अभवन् । एते प्राणाः इतः परं भवतः अधीनाः । आजीवनं भवान् एव शरणं मम । भवतः आदेशस्य पालकः अस्मि अहम्'' इति अवदत् ।

गृहस्थः तं प्रीत्या उत्थापितवान् ।

❑ ❑ ❑

एकांकिका

महिला अस्ति शक्तिज्वाला

शबनम मेमन, द्वितीय वर्ष, कला

या एकांकिकेमध्ये एक बहिण व दोन भाऊ यांच्यामध्ये स्त्री-पुरुष श्रेष्ठतेचा संवाद होतो. भाऊ दोघे नाष्टा बहिणिने द्यावा, त्यांच्या न सापडणाऱ्या वस्तू बहिणिने शोधाव्या अशी सक्ती करीत असतात. बहिण त्यांना मला लवकर जायचे आहे, आज तुमचे तुम्ही सर्व करा म्हणून सांगते तेव्हा भाऊ मुलींची कामे मुलींनी करावी म्हणतात, तिच्या जीन्सवरही आक्षेप घेतात. थूल-मूल हेच खरे मुलींचे काम असे म्हणतात. तेव्हा त्यांची आई व बहिणही आज महिलांनी केलेल्या प्रगतीचे अनेक दाखले देत महिला कोणतेही काम करू शकते व उत्तमपणे करू शकते हे सांगतात. स्त्री आज दुर्बल राहिली नसून शक्तिज्वाला बनली असल्याचे सांगतात.

बालिका : हे भ्रात: ! दर्शयतु भवत: हस्ते किम् आस्ति ?

बालक: १ : दृष्टवा किं करिष्यति ? N.C.C. प्रवेशस्य पत्रिका अस्ति । भवती तु महिला अस्ति महिला ।

बालक: २ : भगिनि ! वार्तालापं किमर्थं करोति शीघ्रं मह्यंम् अल्पाहारं यच्छतु । अद्य मया शीघ्रं गम्यते ।

बालिका : मया अपि अद्य शीघ्रं गम्यते । भवान् स्वस्य हस्तेन अल्पाहारं स्वीकरोतु ।

बालक: २ : अहं कथं स्वस्य हस्तेन अल्पहारं स्वीकरोमि भवत्या एव मह्यं दीयते । अहं पुरुष: भवती महिला अस्ति महिला ।

बालक: १ : हे भगिनि ! एतत् किम् भवती जिन्स किमर्थं धरितवती ? एष: पोशाख: तु पुरुषस्य भवती तु महिला अस्ति महिला ।

बालिका : अलं जल्पनेन (क्रोधित: भवति) कस्मिन काले निवसत: भवन्तौ द्वौ ? किमर्थं माम् महिला..... महिला उक्त्वा पीडयत: ? संगणक युगे जीवाम: वयं । अद्यत्वे यत् पुरुष: कर्तुं शक्नोति तत् महिला अपि कर्तुं अर्हति; न जानाति वा ?

बालक: २ : सत्य वचनं भवत्या: । तथापि महिला तु महिला एव..... दुर्बला । अत: गृहकार्य प्रथमं करोतु ।

बालिका : दुर्बला उक्त्वा समस्तमहिलानाम् अपमानं कृत्वान् भवान् ।

बालक: १ : हं..... हं कृतवान अपमानं किं करिष्यति भवती ?

माता : किं न कर्तुं शक्नोति सा ?

बालक: १ : अयि अम्बे ! भवती कदा आगतवती ?

माता : महिलानाम् उध्दारं यदा भवान् कुर्वन आसीत् तदा ।

बालक: २ : भो अम्बे ! मम तु मतं निश्चितम् अस्ति यत् महिला यत् किमपि भवेत तथापि सा दुर्बला एव भवति ।

माता : तर्हि भवतो: माता अहं दुर्बला अस्मि ? मदर तेरेसा दुर्बला आसीत ? राष्ट्रपति प्रतिभाताई पाटील: दुर्बला अस्ति ? किरण बेदी, सुनिता विल्यम्, कल्पना चावला दुर्बला अस्ति ? अरे ! या माता भवितुं शक्नोति सा किमपि कर्तुं शक्नोति ।

बालिका : हे भ्रात: अद्यत्वे महिला किं न कर्तुं शक्नोति ? शिक्षिका, गायिका, तंत्रज्ञा, वैद्या, क्रीडिका, वादिका, पाचिका, नर्तकी, संशोधिका, नेता, दिग्दर्शिका, च वाहन चालिका अपि महिला: सन्ति । तथापि भवान् महिला दुर्बला अस्ति इति वदति किमर्थं ?

बालक: १ : क्षम्यतां भगिनि, आवयो: दोष: अभवत् ।

बालिका : ईदृशी ज्योतिरुपा दृश्यमाना महिला यदा-कदापि प्रस्फुटिता भवति तदा ज्वाला भुत्वा सर्वत्र हाहाकारं करोति । सदा स्मरतु ।

महिला न दुर्बला सा अस्ति शक्तिज्वाला ।

❑ ❑ ❑ ❑

माहितीपर

प्राचीनं शैक्षणिककेन्द्रम् 'जालियन'

तेजश्री ताटे, प्रथम वर्ष, कला

भारतात 'तक्षशिला' व 'नालन्दा' अशी दोन विद्यापीठे फार पूर्वी खूप प्रसिध्द होती व तीच सर्वांना माहित आहेत. परंतु क्रि.श. म्हणजेच इ.स. २००-३०० साली निर्माण झालेले तक्षशिलेपासून थोडेच दूर असलेले 'जालियन' म्हणूनही एक शैक्षणिककेन्द्र होते. एका लहान पर्वतावर वसलेले हे केन्द्र बौध्दांकडून चालविले जात होते. आज केवळ त्यात बौध्दविहाराच्या काही स्तूपांचेच अवशेष त्यात शिल्लक राहिले आहेत. या 'जालियनचेच' वर्णन या लेखात आहे.

प्राचीनकालीनाध्ययनकेन्द्रत्वेन तक्षशिला नितरां प्रसिध्दा । ततः अनतिदूरे अस्ति अपरं शैक्षणिककेन्द्रं, यस्य च नाम अस्ति 'जालियन्' इति । लघुनगरम् आसीत् एतत् । एतस्य निर्माणकालः क्रि. श. २००-३०० इति वदन्ति इतिहासज्ञाः ।

शतमीटरपरिमितोन्नतस्य लघुपर्वतस्य उपरि निर्मितम् आसीत् एतत् नगरम् । इदानीं तत्र बौध्दविहाराणां, केषाञ्चित् स्तूपानांच अवशेषाः दृश्यन्ते प्राधान्येन ।

ईशान्यदिकत्: यदा प्रविश्यते तदा आदौ प्राप्यन्ते बौध्दविहाराः । अन्ये बौध्दविहाराः इव एते अपि गान्धारशैल्या निर्मिताः एव । वासप्रकोष्ठाः तेषां पुरतः विशालं प्राङ्णं च प्राप्यते अत्र । स्नानगृहाणि, उपस्थानशाला (स्वागतप्रकोष्ठः) कोष्ठकः (सङ्ग्रहालयः) अग्निशाला (पाकशाला), उपाहारशाला (भोजनालयः), वर्चःकृट्यः (शौचालयाः) चापि प्राप्यन्ते अत्र । आश्चर्यं नाम लघुनगरेऽस्मिन् कूपाः न आसन् । पर्वतस्य अधोभागे एव जलमूलानि आसन् ।

दक्षिणभागे अस्ति मुख्यस्तूपः यत्र च विराजते उपवेशनभङ्गीयुक्ता बुध्दमूर्तिः । एषः स्तूपः पञ्चभिः चित्रावलीपङ्क्तिभिः युत्क अस्ति । एतं स्तूपं परितः एकविंशतिः लघुस्तूपाः सन्ति । मुख्यस्तूपस्थायां चित्रावलीपङ्क्तौ बुध्दमूर्तयः (लध्वाकारकाः) बहवः दृश्यन्ते । गजाः, सिंहाः, नग्नवामनाः च स्तूपं शिरसा वहन्तः इव दृश्यन्ते प्रथमायां चित्रावलीपङ्क्तौ ।

मुख्यस्तूपात् अनतिदूरे उत्तरभागीयभित्तौ दृश्यते 'स्वास्थ्यकरी' बुध्दमूर्तिः । एतस्याः नाभिभागे एकं रन्ध्रम् अस्ति । तस्मिन् अङ्गुलिस्थापनात रोगाः व्याधयः च अपगच्छन्ति इति जनानां विश्वासः । अतः एतस्मिन् रन्ध्रे अङ्गुलिस्थापनाय स्वास्थ्येच्छूंनां भक्तानां पङ्क्तिः एव भवति सदापि ।

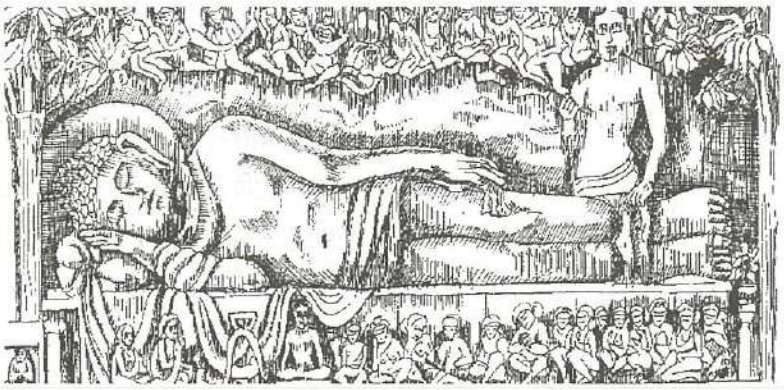

मुख्यस्तूपस्य उत्तरभागे एव अन्यः अलङ्कृतस्तूपः आसीत् । सः त्रिपादोन्नतः, नीलादिवर्णैः उपेतः, मौक्तिकप्रवालमण्यादिभिः अलङ्कृतः च आसीत् । एषः स्तूपः इदानीं तक्षशिलायां वस्तुसङ्ग्रहालये अस्ति ।

मुख्यस्तूपस्य उत्तरभागे एव उन्नताः बुध्दमूर्तयः बहवः सन्ति । तासां शरीराणि न सम्यक्तया उत्कीर्णानि । किन्तु मुखानि तु सुपरिष्कृततया निर्मितानि । सुरक्षादृष्ट्या इदानीं तानि मुखानि वस्तुसङ्ग्रहालये स्थापितानि सन्ति ।

शिक्षकत्वम् आपन्नस्य बुध्दस्य मूर्तिः अत्रत्यम् अपरं वैशिष्ट्यम् । 'ते (बौध्दाः) नग्नपादाः सन्तः

सञ्चरन्ति स्म । उत्तरीयम् उपवीतम् इव धरन्ति ते इति लिखति ग्रीक्लेखकः फिलोस्ट्रोटसः ।

बौध्दविहारभागे २८ प्रकोष्ठाः आसन् । एकैकः अपि प्रकोष्ठः वातायनसहितः (वायुसञ्चाराय) दीपनीऽसहितः च भवति स्म । सर्वोऽपि प्रकोष्ठाः सुधालिप्तः वर्णचित्रोषेतः बुध्दमूर्तियुक्तः च भवति स्म । तावन्तः एव प्रकोष्ठाः अट्टे अपि आसन् इति तर्क्यते । किन्तु अट्टभागः इदानीं न दृश्यते पतनकारणात् । अट्टभागं प्रति गमनाय स्थितं सोपानमार्गमात्रं दृश्यते ।

पर्वतस्य उपरि कूपाः न आसन् इति लेखस्य आरम्भे एव उक्तं खलु ? एवं तर्हि प्रश्नः उदियात् यत् जलस्य आवश्यकता किम् आधोभागात् आनीयमानेन् जलेन एव पूर्यते स्म इति । 'न' इत्येव उत्तरम् । पर्वतस्य उर्ध्वभागे, तन्नाम वसतिभागे वृष्टिजलसङ्ग्रहस्य व्यवस्था आसीत् । विशालं जलागारं भूमि परिकल्प तत्र वृष्टिजलं सङ्गृह्यते स्म । काष्ठावरणेन तत् पिधीयते स्म । स्नानदिनिमितं तस्य जलस्य उपयोगः प्रचलति स्म । अद्य वृष्टिजलसङ्ग्रहविषयः अधिक्येन चर्च्यते । किन्तु सः एव अंश सार्धैकसहस्त्राधिकवर्षेभ्यः पूर्वम् एव व्यवहारपथम् आनीतः आसीत् अत्र ।

तक्षशिलायाः उपनगरत्वेन स्थितः अयं बौध्दविहारप्रदेशः ४५५ तमे वर्षे वैद इन्स्नामकेन दाहपुरस्सरं नाशितः । अनन्तर काले एतस्य पुनर्निर्माणंन सम्पन्नम् ।

तक्षशिलां परितः उपनगरत्वेन जालियन्सदृशानि उपनगराणि कानिचन आसन्, येषु च प्राधान्येन बौध्दविहाराः आसन् । शैक्षणिक व्यवहाराः प्राधान्येन प्रचलन्ति स्म अत्र । अतः स्पष्टं यत् जालियनाद्यः प्रदेशाः अपि शैक्षणिकदृष्ट्या महत्त्वभूताः एव इति । तक्षशिलायाः यावती ख्यातिः तावती ख्यतिः एतेषां स्थलांना नास्ति इत्येतावन्मात्रेग एतेषां महत्त्वं तु न ही यते खलु ?

❑ ❑ ❑ ❑

गुरुस्तोत्रम् ।

अयि मैत्रयि, शारदानन्दिनि, भक्तानन्दिनि, हे सखारामसूते,
हे जननि, आत्मानन्दिनि, श्यामार्धांगिनि, निजस्वरूपस्थिते,
योगिनि, वैरागिनि, अंतरंगिनि, गुरूप्रेमिणि, गुरूचरणरते,
साक्षात्कारिणि, जय जय हे भगवति, मम गुरूपदस्थिते ।। १ ।।
भवरोगनाशिनि, परब्रम्हबोधिनि, ईशप्रेमदायिनि, कृष्णप्रेमरते,
अज्ञाननाशिनि, दुःखविनाशिनि, ज्ञानमये, सच्चिदानंदस्थिते
मोदिनि, प्रमोदिनि, भक्ततोषिणि, मनोहारिणि देहि मे शरणं ते
शक्तिस्वरूपिणि, जय जय हे भगवति, मम गुरूपदस्थिते ।। २ ।।
शुभकारिणि, अशुभहारिणि, माङ्गल्यदायिनि, शक्तिपातरते,
अयि वत्सले शिष्यसंजीवनि, स्नेहमये, सार्थः नाम 'स्नेहलः' ते
आत्मसुखे, आत्मरते, कृपां इच्छामि हे सदा आत्मस्थिते,
भाग्यदायिनि, जय जय हे भगवति, मम गुरूपदस्थिते ।। ३ ।।

हिना रशीदः मुसांडे
द्वितीय वर्ष, कला

गुरुमङ्गलाष्टकम्

तव जीवनं मङ्गलं, जीवितं मङ्गलं, चरितं मङ्गलम् ।
मङ्गलं, मङ्गलं, हे शारदानन्दिनि ! ते सर्व मङ्गलम् ।। १ ।।
तव ज्ञानं मङ्गलं, दानं मङ्गलं, बोधं मङ्गलम् ।
मङ्गलं, मङ्गलं, हे शारदानन्दिनि ! ते सर्व मङ्गलम् ।। २ ।।
तव वसनं मङ्गलं, वर्तनं मङ्गलं, अर्चनं मङ्गलम्
मङ्गलं, मङ्गलं, हे शारदानन्दिनि ! ते सर्व मङ्गलम् ।। ३ ।।
तव रूपं मङ्गलं, स्वरूपं मङ्गलं, निजरूपं मङ्गलम्
मङ्गलं, मङ्गलं, हे शारदानन्दिनि ! ते सर्व मङ्गलम् ।। ४ ।।
तव हसनं मङ्गलं, भाषणं मङ्गलं, चलनं मङ्गलम् ।
मङ्गलं, मङ्गलं, हे शारदानन्दिनि ! ते सर्व मङ्गलम् ।। ५ ।।
तव गुरुरूपं मङ्गलं, गुरुपदं मङ्गलं, गुरुकार्यं मङ्गलम् ।
मङ्गलं, मङ्गलं, हे शारदानन्दिनि ! ते सर्व मङ्गलम् ।। ६ ।।
तव दर्शनं मङ्गलं, मार्गदर्शनं मङ्गलं, प्रेमवर्षणं मङ्गलम् ।
मङ्गलं, मङ्गलं, हे शारदानन्दिनि ! ते सर्व मङ्गलम् ।। ७ ।।
तव चरणं मङ्गलं, स्मरणं मङ्गलं, शरणं मङ्गलम् ।
मङ्गलं, मङ्गलं, हे शारदानन्दिनि ! ते सर्व मङ्गलम् ।। ८ ।।

हिना रशीदः मुसांडे
द्वितीय वर्ष, कला

वैज्ञानिकम्

प्राचीनभारतीयवैद्यशास्त्रे गर्भस्थशिशुशास्त्रम्

अक्षदा चव्हाण, प्रथम वर्ष, कला

गर्भात असणाऱ्या शिशुची माहिती देणारे शास्त्र प्राचीनभारतीय वैद्यकशास्त्रात विकसीत झाले होते याचे मूलाचार्य कश्यप, वसिष्ठ, अत्रि व भृगु होते. वाग्भटाच्या 'अष्टाङ्गसंग्रहामध्ये या आचार्यांच्या या विषयीच्या नीतिचा संग्रह केलेला आहे. तसेच या शास्त्राविषयी इ.स. पूर्व आठव्या शतकात अथर्ववेदातील गर्भोपनिषदातही छान निरूपण केलेले आहे. या शास्त्राविषयी आधुनिक वैद्यक शास्त्र जे निरूपण करते ते भारतीय प्राचीन वैद्यानीही केले होते याची काही उदाहरणेही या लेखात दिली आहेत.

प्राचीनभारतस्य वैद्यकीयशिक्षणे महत्त्वभूतं पात्रं वहति अनुवैद्यशास्त्रं गर्भस्थशिशुशास्त्रं च । एतेषां शास्त्राणां मूलाचार्याः सन्ति कश्यपः, वसिष्ठः, अत्रिः, भृगुश्च । एतेषां शिक्षणनीतेः सङ्ग्रहः कृतः वर्तते षष्ठे शतके वाग्भटेन 'अष्टाङ्गसङ्ग्रह' ग्रन्थे । एतस्य ग्रन्थस्य सुपरिष्कृता अवृत्तिः सप्तमे शतके द्वितीयवाग्भटेन कृतः दृश्यते । एतस्य ग्रन्थस्य नाम अस्ति 'अष्टाङ्गहृदयम्' इति ।

गर्भस्यशिशुशास्त्रस्य विषये अथर्ववेदे क्रि.पू. अष्टमे शतके प्रणीतायां गर्भोपनिषदि अपि बहवः विषयः निरुपितः दृश्यन्ते । प्राचीने संस्कृतसाहित्ये एतत् ज्ञानं द्विधा विभक्तं दृश्यते - १) गर्भस्थशिशुशास्त्रम् २) अनुवैद्यशास्त्रं चेति ।

अद्य एतस्मिन् क्षेत्रे ये केचन विचाराः दृश्यन्ते तेषु बहवः अंशाः अस्मत्पूर्वजैः बहोः कालात् पूर्वम् एव स्वीये ग्रन्थे निरुपितः आसन् एव । उदाहरणरुपेण लेखेऽस्मिन् द्वित्राः अंशाः निरुप्यन्ते ।

आदौ वयं भ्रूणस्य आहारसेवनविषयं पश्याम तावत् । भेलसंहिता वैदिककालीना कृतिः । तस्यां शरीरस्थाने चतुर्थे अध्याये ३१ तमे परिच्छेदे उच्यते-

''..... किन्तु गर्भो मातुः उदरे स्थितः अश्राति न वेति । अत्रोच्यते नाश्रातीति । यदि हयश्रीयात् स्यादस्य पुरीषमतीतकालं न चेदमस्ति । कथं तर्हि ? नाभ्यां नाडी प्रतिष्ठिता । तस्यामपरा मातुर्हृदयमाश्रिता मातुरन्नं समभिवहन् गर्भं प्रीणयत्यभिवर्धयति तद्यथा कुल्याः केदारमभिसंश्रयन्त्यो भावयन्ति तद्वत् ।''

एतस्य तात्पर्यं सुस्पष्टम् एव अस्ति । अतः नात्र विव्रियते अधिकम् । पाश्चात्त्येः अयम् एव अंशः १६०४ तमे वर्षे ज्ञातः !! इटलीदेशीयः शरीरशास्त्रज्ञः हिरोनिमस् फ्याब्रिकसः 'डिफोर्नटा फोटु' इत्येतं ग्रन्थम् अरचयत् । गर्भस्थशिशुशास्त्रविषये लभ्यमाना प्रथमा पाश्चात्त्या कृतिः एषा एव ।

भ्रूणस्य उपचय - विकासयोः विषये अपि एषा एव स्थितिः दृश्यते । स च विषयः क्रिस्तपूर्वीयायां षष्ठशतकीयायां सुश्रुतसंहितायां शरीरस्थाने तृतीयाध्याये अष्टादशे परिच्छेदे निरुपितः दृश्यते । स च इत्थम् -

'चतुर्थे सर्वाङ्गप्रत्यङ्गविभागः प्रव्यक्तो भवति । गर्भहृदयप्रव्यक्तिभावाच्चेतना धातुरभिव्यक्तो भवति । कस्मात् ? तत्स्थानत्वात् । तस्माद् गर्भचतुर्थे मास्यभिप्रायमिन्द्रियार्थेषु करोति । द्विहृदयां च नारीं दौहृदिनीमाचक्षते । दोहृदविमाननात् कुब्जं कुणिं

खञ्जंजड वामन विकृताक्षमनक्षं वा नारी सुतं जनयति । तस्मात् सा यद्यदिच्छेत्तत्तत्तस्यै दापयेत् । लब्धदौहृदा हि वीर्यवन्तं चिरायुषं च पुत्रं जनयति ।'

अयमेव अंश: प्रकारान्तरेण यथा-

इन्दियार्थांस्तुयान् यान् सा भोक्तुम इच्छति गर्भणी ।
गर्भाबाधभयात्तांस्तान् भिषगाहृत्य दापयेत् ।।

सा प्राप्तदौहृदा पुत्रं जनयेत गुणान्वितम् ।
अलब्धदौहृदा गर्भे लभेतात्मनि वा भयम् ।।

येषु येष्विन्द्रियार्थेषु दौहृदे वै विमानना ।
प्रजायेत सुतस्यार्ति: तस्मिंस्तस्मिस्तथेन्द्रिये ।।

कललम् एकरात्रेण पञ्चरात्रेण बुब्दुदम् ।
दशाहेन तु कर्कन्धू: पेश्यण्डं वा तत: परम् ।।

मासेन तु 'शिरोव्दाभ्यां वाह्यङ्गाद्यङ्गविग्रह: ।
नखलो मास्थिचर्माणि लिङ्गच्छिद्रोद्भवस्त्रिभि: ।।

चतुर्भि: धातव: सप्त पञ्चभि: क्षुत्तृडुद्भव: ।
षड्भि: जरायुणा वीत: कुक्षौ भ्राम्यति दक्षिणे ।।
मातुर्जग्धान्नपानाधैरेधध्दातु: .....

अस्मदीये पुराणसाहित्ये कथाद्वयं श्रूयते, यत्र च गर्भस्थशिशु: ज्ञानार्जनं कृतवान् दृश्यते । १) प्रह्लाद: महर्षे: नारदात् विष्णो: विषयं यत् ज्ञातवान्, २) अभिमन्यु: पितु: अर्जुनात् चक्रव्यूहभेदनं ज्ञातवान् यत् तदुभयं वयं जानीम: एव ।

भारते ग्रामीणा अपि महिला जानाति यत् गर्भस्थशिशो: सौख्यं मातु:द्वारा एव भवति, शिशो: व्यक्त्विस्य वर्धने माता महत्तमं पात्रम् आवहति इति । अत: एव, विकृताङ्गशिशो: जननं न भवेत् इत्येतदर्थम् एव, आपन्नसत्त्वा सदापि सुखेन स्थापनीया इत्येतम् अंशं ज्ञापयन्ति वृध्दा: विशेषत: ।

पाश्चात्ये: अयम् अंश: गतस्य शतकस्य आरम्भे ज्ञात: । ल्यूयीस: (क्रि.श. १९०१-१९०२) वदति - 'अङ्गकलिका: चतुर्थे पञ्चमे वा सप्ताहे गोचरतां प्राप्नुवन्ति । सप्तमे सप्ताहे बाह्वो: स्नायुवर्धनं प्राय: पूर्णतां प्राप्नोति' इति । 'सप्तम - सप्ताहावसरे एव शिशो: लिङ्गनिर्णयाङ्गानां (१४-१६ मि.मि. स्तर:) वर्धनं गोचरत्वं प्राप्नोति' इति वदति गिल्मन: (क्रि.श. १९४८) 'षोडषे सप्ताहे गर्भस्थशिशो: हृदयस्पन्द: अवगन्तुं शक्य: भवति' इति वदति रैड: । (क्रि.श. १९६२)

नवजातिशिशौ: वैरुप्यम् अधिकृत्य चरकसंहितायां (क्रि.पू. प्रथमे शतके) शरीरस्थाने चतुर्थे अध्याये त्रिंशत्तमे परिच्छेदे उच्यते -

'यदा ह्यस्या:, शोणिते गर्भाशयबीजभाग: प्रदोषमापद्यते, तदा वन्ध्यां जनयति, यदा पुनरस्या: शोणिते गर्भाशयबीजभागावयव: प्रदोषमापदयते तदा पूतिप्रजां जनयति, यदा त्वस्य: शोणिते गर्भाशयबीजभागावयव: स्त्रीकराणां च शरीरबीजभागानामेकदेश: प्रदोषमापद्यते, तदा स्त्र्याकृतिभूयिष्ठाम् अस्त्रियं वर्तांनाम जनयति, त स्त्रीव्यापदमाचक्षते' इति ।

अत्र गर्भाशयं प्राप्तवतो: गर्भबीजरेतसो: दुष्परिणामानां विषय: विवृत: अस्ति । बीजस्य हानि: स्तर त्रये भवितुं शक्या-१) बीजे २) बीजभागे ३) बीजभागावयवे चेति ।

एतम् एव अंशम् आधुनिका: एवं वदन्ति -

१. रेतसि गर्भबीजे वा,
२. ऐतयो: क्रोमोसोम् (Chromosome) मध्ये वा,
३. गुणाणो: (जीन्) वा हानि: भवितुम् अर्हति इति ।

त्रिसहस्त्रात् वर्षेभ्य: पूर्वम् एव सहजातवैकल्यानां हेतु: बीजभागावयव: (Gene), न तु मानवातीतशक्ति: इति यत् निरुपितं दृश्यते तत् तु नितराम् आश्चर्यं जनयति ! तेषाम् अवगमनसामर्थ्यम् अतिविशिष्टम् आसीत् इति एतस्मात् अवगन्तुं शक्नुम: वयम् ।

❑ ❑ ❑ ❑

साहित्यम्

संस्कृतस्य आधुनिका स्थितिः च उपयोगम् ।

किर्ती देवांग, प्रथम वर्ष, कला

जे संस्कृतशी परिचित नाहीत, ज्यांनी केव्हाही संस्कृत शिकलेले नाही ते डोळेझाकून संस्कृत मृत भाषा आहे, तिचा काही उपयोग नाही असे म्हणतात; परंतु या लेखामध्ये याचे वर्णन आहे की, संस्कृत अनेकविध गोष्टींनी आजही जीवंत आहे व इतरांनाही जगवत आहे. आजची आधुनिक युगातली संस्कृतची स्थिती काय आहे व संस्कृतचा काय काय उपयोग आहे याचे वर्णन या लेखात आहे.

ये संस्कृतेन सह परिचिताः नास्ति, ते चिन्तयन्ति यत्, संस्कृत मृता भाषा अस्ति इति । किन्तु संस्कृत मृता भाषा नास्ति । सा अद्यत्वे अपि जीविता अस्ति च अन्यान् अपि जीवयति । नैकानां भाषाणांजननी मृता कथं भविष्यति ? यस्यां भाषायां चैतन्यमयं ज्ञानम् अस्ति, सा संस्कृतभाषा कदापि मृता न भवितुं शक्नोति । संस्कृतस्य कार्यम् अद्यत्वे अपि उत्तमतया भारते च विश्वे अपि प्रचलितम् अस्ति ।

१) भारते १० संस्कृतविश्वविद्यालयाः सन्ति ।

२) ९० विश्वविद्यालयेषु संस्कृतस्य स्नातकोत्तरः कक्षाः सन्ति ।

३) केवलं राष्ट्रीयः संस्कृत संस्थानस्य १०० आदर्श विद्यालयाः सन्ति ।

४) इतोऽपि २३ शोधसंस्थाः भारतेषु केवलं संस्कृतस्य सन्ति ।

५) संस्कृतस्य पारम्पारिकः विद्यालयाः, महाविद्यालयाः ५००० सन्ति ।

६) ४० देशेषु ३५० विश्वविद्यालयेषु संस्कृतस्य अध्यापनं भवति ।

७) सप्तसु राज्येषु प्राथमिक-उच्च प्राथमिक-माध्यमिक-उच्चमाध्यमिक सारेषु संस्कृतम् अनिवार्यविषयरुपेण अस्ति ।

(मध्यप्रदेशः, बिहारः, उत्तरप्रदेशः, देहली, राजस्थानं, गुजरातः च हिमाचल प्रदेशः एते ते ।)

८) षष्टयाधिकाः संस्कृतपत्रिकाः प्रकाश्यन्ते ।

९) सप्त संस्कृतसंस्थानानि सन्ति ।

१०) अखिलभारतीयः शिक्षा संस्थानस्य (विद्याभारती) १५,००० विद्यालयेषु १५ लक्षं छात्राः संस्कृतं पठन्ति । संस्कृत तेषांकृते अनिवार्यम् अस्ति द्वितीयः कक्षातः ।

११) अष्टस्थानेभ्यः पत्राचारद्वारा संस्कृतशिक्षण योजना चलति ।

१२) नैकेषु नगरेषु संस्कृतप्रेमीजनाः 'संस्कृत संवर्धन मण्डलानां' स्थापना कृतवन्तः सन्ति ।

१३) सप्त संस्कृत/शताधिकेषु वैज्ञानिक संस्थानेषु (ITI) संस्कृतकम्प्युटर विषयम् अधिकृत्य इण्टरनेटमध्ये अपि संस्कृतस्य नैफाः जालपूटानि (website) सन्ति ।

१४) लण्डननगरे 'सेण्ट जेम्स इडिपेण्डेण्ट' स्कूल इत्यत्रतावत् प्रथमकक्षातः एव संस्कृतमनिवार्यतया पाठ्यते ।

१५) अद्य विश्वे सर्वत्र वेदान्त योगः च आयुर्वेदस्य प्रचारम् अस्ति । एतेषां मूलं संस्कृते अस्ति ।

१६) अधुना अपि संस्कृतेन पुस्तकानि लिख्यन्ते, प्रकाश्यन्ते च ।

१७) त्रयाणां वर्षाणामान्तरं विश्वसंस्कृत परिषदः भवति ।

१८) ज्ञानदर्शनं वाहिन्यां IGNOU[1] तः भाषामन्दाकिनी नामकः संस्कृत कार्यक्रमः प्रसारितः भवति ।

१९) अद्यत्वे संस्कृतभाषया कानिचित् चित्रपटानि अपि भवन्तः सन्ति ।

एतादृशी संस्कृतस्य आधुनिका स्थितीः अस्ति । आधुनिककाले अपि एतस्य संस्कृतस्य कार्यम् उत्तमतया प्रचलितम् अस्ति तथा सङ्गणकयुगे अपि संस्कृतस्य महत्त्वं च उपयोगम् अस्ति एव । संस्कृतस्य उपयोगं पश्यामः किमर्थं कथम् अस्ति इति ।

पुढे पृष्ठ १०० वर...

माहितपरम्

परोपकारस्य सुभाषितानि ।

प्रियांका साखरे, प्रथम वर्ष, कला

परोपकाराचे संस्कार करणारी सुभाषिते

अन्न, वस्त्र व निवारा या गरजा भागल्यानंतर माणसाला माणूस बनविण्यासाठी जे अनेक संस्कार महत्त्वाचे आहेत त्यापैकी परोपकार हा एक संस्कार अत्यंत महत्त्वाचा आहे. माणूस हा समाजशील प्राणी आहे. एकमेकांची साथ, सोबत व मदत याशिवाय तो जगू शकत नाही. अन्न, धन, ज्ञान व प्रेम इतरांना योग्यवेळी अर्पण करणे म्हणजेच परोपकार करणे, असा परोपकार माणसाला पुण्याची प्राप्ती करवून देतो शिवाय नाव व किर्तीही परोपकाराने मानवाला प्राप्त होते. सुंदर संस्कृती व जीवनाला उदात्तता या परोपकारानेच प्राप्त झाली आहे. ज्याच्याकडे जे पुष्कळ आहे ते त्याने इतरांना काही दिले तर अनेकांच्या जीवनाला व जगण्याला त्याने सहाय्य प्राप्त होते. द्यावे, दिले पाहिजे. आपल्या देण्याने इतरांचे प्रश्न सुटतात.

परोपकार माणसाला पुण्याची प्राप्ती करवून देतो शिवाय नाव व किर्तीही परोपकाराने मानवाला प्राप्त होते. सुंदर संस्कृती व जीवनाला उदात्तता या परोपकारानेच प्राप्त झाली आहे. ज्याच्याकडे जे पुष्कळ आहे ते त्याने इतरांना काही दिले तर अनेकांच्या जीवनाला व जगण्याला त्याने सहाय्य प्राप्त होते. द्यावे, दिले पाहिजे. आपल्या देण्याने इतरांचे प्रश्न सुटतात.

१) अष्टादश पुराणेषु व्यासस्य वचनद्वयम् ।
परोपकार पूण्याय पापाय परपीडनम् ।।

अर्थ :अठराही पुराणांमध्ये व्यासांची दोन वचनं (महत्त्वाची आहेत) परोपकार हा पूण्याकरीता आणि परपीडन हे पापाकरीता आहे.

२) श्रोत्रं श्रुतेनैव न कुण्डलेन
दानेन पाणिर्न तु कङ्कणेन ।
विभाति काय: करूणापराणां
परोपकारेण न चन्दनेन ।।

अर्थ :कान ज्ञानानेच शोभतात, कुंडलाने नाही. हात दानानेच शोभतात, कंकणाने नाही. दयाळू लोकांचा देह परोपकारानेच शोभतो चन्दनाने नाही.

३) भवन्ति नम्रास्तरव: फलोद्गमै: ।
नवाम्बुभिर्भूरिविलम्बिनो घना:
अनुद्धता: सत्पुरुषा: समृद्धिभि:
स्वभाव एवैष परोपकारिणाम् ।।

अर्थ : वृक्ष फलांच्या भारांनी वाकतात, मेघ नवीन पाण्यांनी खूप खाली झुकतात, सज्जन ऐश्वर्याने विनीत होता. (कारण) दुसऱ्यावर उपकार करणाऱ्यांचा असा स्वभावच असतो.

४) जीवनं स्वं परार्थाय नित्यं यच्छेत मानवा: ।
इति सन्देशमाख्यातुं, समुद्रमं यान्ति निम्नगा: ।।

अर्थ : हे मानवांनो, स्वत:चे जीवन नेहमी दुसऱ्यासाठी अर्पावे असा सन्देश देत समुद्राकडे जातात नद्या.

५) छायामनस्य कुर्वन्ति तिष्ठन्ति स्वयमातपे ।
फलान्यपि परार्थाय वृक्षा: सत्पुरुषा इव ।।

अर्थ : आपली छाया दुसऱ्याला देतात व स्वत: उन्हामध्ये थांबतात. यांची फळेही दुसऱ्यासाठी असतात. खरेच हे वृक्ष सत्पुरुषासारखेच असतात.

६) अहो महत्त्वं महतामपूर्व विपत्तिकालेऽपि परोपकार: ।
यथाऽऽस्यमध्ये पतितोऽपि राहो: कलानिधि: पुण्यचयं ददाति ।।

अर्थ : खरोखर मोठ्या माणसांचे मोठेपण किती अपूर्व असते. त्यांच्या संकटातसुद्धा परोपकारच घडतो. जसे राहूच्या तोंडात सापडलेला असूनही चंद्र लोकांना पुण्यराशीच देतो.

७) गौरवं प्राप्यते दानात न तु वित्तस्य सञ्चयात् ।
स्थितिरूच्चैः पयोदानां, पयोधीनामध स्थितिः ।।

अर्थ : दानाने गौरव प्राप्त होतो, धनाच्या संचयाने नाही. (देण्यामुळे) ढगांची जागा वर उंचावर आहे तर (घेणाऱ्या) समुद्राची जागा खाली आहे.

८) पद्माकरं दिनकरो विकचिकरोति ।
चन्द्रो विकासयति कैरवचकवालम्
नाभ्यर्थितो जलधरोऽपि जलं ददाति
सन्तः स्वयं परहितेषु कृताभियोगाः ।।

अर्थ : याचना न करताही सूर्य कमलांच्या ताटव्याला विकसित करतो, चंद्र श्वेतकमलांच्या समूहाला खुलवितो, त्याचप्रमाणे पाणी देतो. (कारण) सज्जन परहिताविषयी स्वतः होवूनच प्रयत्न करतात.

९) सुजनो न याति वैरं परहितनिरतो विनाश कालेऽपि ।
छेदेऽपि चन्दनतरूः सुरभयति मुखं कूठारस्य ।।

अर्थ : दुसऱ्याच्या हितामध्ये रममाण झालेला सज्जन विनाशकाळी देखील वैर करीत नाही. चन्दन वृक्ष तुटत असतानाही कुऱ्हाडीचे मुख सुगंधित करतो.

१०) न धैर्येन विना लक्ष्मी न शौर्येन विना जयः ।
न ज्ञानेन विना मोक्षो न दानेन विना यशः ।।

अर्थ : धीराने प्रयत्न केल्याशिवाय संपत्ती मिळत नाही. पराक्रमाशिवाय विजय मिळत नाही. ज्ञान झाल्याशिवाय मोक्ष मिळत नाही. दान केल्याशिवाय कीर्ति मिळत नाही.

११) परोपकारः कर्तव्यः प्राणैरपि धनैरपि ।
परोपकारजं पुण्यं न स्यात् क्रतुशतैरपि ।।

अर्थ : प्राण देवून व धन देवून सुध्दा परोपकार करावा. परोपकाराने मिळणारे पुण्य शंभर यज्ञ करूनही मिळत नाही.

१२) उदारस्य तृणं वित्तं शूरस्य मरणं तृणम् ।
विरक्तस्य तृणं भार्या निःस्पृहस्य तृणं जगत् ।।

अर्थ : उदार हृदयाच्या व्यक्तीसाठी धन हे गवताप्रमाणे (असते.), शूरासाठी मरण हे गवताप्रमाणे (असते.), विरक्त व्यक्तीसाठी पत्नी ही गवताप्रमाणे (असते.) कशाचीही लालसा नसणाऱ्या निःस्पृह व्यक्तीसाठी सारे जग हे गवताप्रमाणे (असते.).

❑ ❑ ❑ ❑

...पृष्ठ १८ वरुन

१) संस्कृतिः धर्म तथा च नैतिकतायाः रक्षणार्थम् ।
२) संस्कारार्थम् ।
३) स्वाभिमानस्य रक्षणार्थम् ।
४) आत्मिकबलं वर्धितुम् ।
५) योगशास्त्रस्य गभीरं ज्ञानार्थम् ।
६) वैद्यकशास्त्रस्य सम्यक् अध्ययनार्थम् ।
७) ज्योतिषशास्त्रस्य सन्मार्थं च विकासार्थम् ।
८) सङ्गणकस्य कृते ।
९) पारिभाषिक शब्दानां निर्माणार्थम् ।
१०) मराठी-हिंदीभाषायाः विकासार्थम् ।
११) पौरहितस्य ज्ञानार्थम् अपि ।
१२) भारतस्य सम्यक इतिहासं सातुम् ।
१३) उत्तमसाहित्यस्य निर्माणार्थम् ।
१४) राष्ट्रीयः एकात्मतायाः कृते ।
१५) शुध्दोच्चारणार्थम् ।
१६) एकाग्रतायाः कृते ।

एतादृशं संस्कृतस्य विविधोपयोगानि सन्ति । इतोऽपि भविष्यन्ति । केवलम् अर्थार्जनं कृत्वा एव जीवनं पूर्णं न भवति । जीवनस्य कृते नैतिकता, सदाचारः, संस्काराणाम् अपि महती आवश्यकता अस्ति । सा आवश्यकता संस्कृतात् पूर्णं भवति । अतः सर्वजनानां कृते सदाचारिः धर्मशीलः भवितुं संस्कृतस्य उपयोगं भवति ।

❑ ❑ ❑ ❑

मेजर प्रा.रविंद्र रणखांबे

आकाश पाटील (SUO)
सिनिअर अंडर ऑफिसर
म्हणून उत्कृष्ट कामगिरी

हणमंत कुंभार (JUO)
ज्युनिअर अंडर ऑफिसर
म्हणून उत्कृष्ट कामगिरी

युवराज शेवाळे (JUO)
उत्कृष्ट कामगिरी

हर्षद सावंत (SGT)
बेसिक लिडर शिप कँप, कोल्हापूर
डिबेटिंग गोल्ड मेडल

अक्षय काटे (CPL)
राज्यस्तरीय स्थलसेना
कँप, अमरावती

शैनेश अडागळे (SGT)
सी.ए.टी.सी.कँप,पन्हाळा
क्रॉसकंट्री गोल्ड मेडल

सुरेश बोरकर
सी.ए.टी.सी.कँप,पन्हाळा
गार्ड कमांडर

अक्षय देसाई (CDT)
सी.ए.टी.सी.कँप,पन्हाळा
फायरिंग द्वितीय

जिनेल गुंडके
सी.ए.टी.सी.कँप,पन्हाळा
बेस्ट कॅडेट

स्वप्निल भोसले
(EX SGT)
इंडियन आर्मी हवालदार २०१५

समाधान माने
(EX SUO)
सी.ओय.एस.एफ. २०१५

प्रशांत सुर्वे (EX CDT)
इंडियन आर्मी
हवालदार २०१५

रोहित माने (EX CDT)
इंडियन आर्मी
हवालदार २०१५

'१५ ऑगस्ट स्वातंत्र्य दिन' वृक्षारोपन प्रसंगी
प्राचार्य डॉ.मोहन राजमाने, मेजर रविंद्र रणखांबे

योगा कार्यशाळा ६ जून ते २० जून २०१५ एन.सी.सी.ग्रुप कमांडर,
कोल्हापूर मा.ब्रिगेडियर पी.के.गंजू मार्गदर्शन करताना

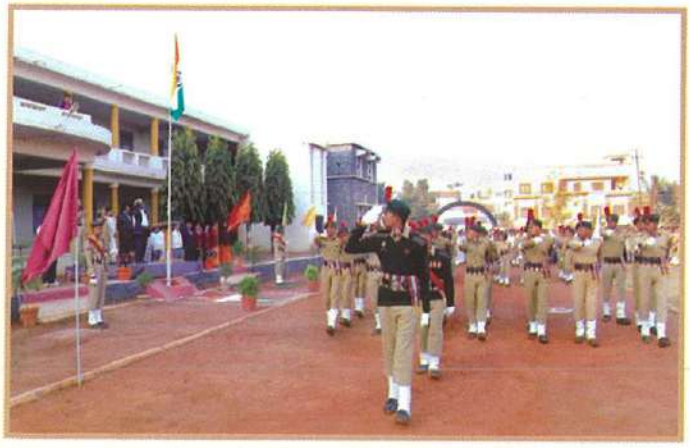

'२६ जानेवारी प्रजासत्ताक दिन' राष्ट्रध्वजास व
प्राचार्य डॉ.मोहन राजमाने, पाहुणे यांना मानवंदना देताना छात्रसैनिक

स्मार्ट अप इंडिया लॉचिंग (१६ जानेवारी) छात्रसैनिकांना
मार्गदर्शन करतांना लेप्टनंट कर्नल दिवेश जोशी (कराड)

। राष्ट्रीय छात्रसेना : देशाचे भावी आधारस्तंभ-मुले, मुली ।

मा.प्राचार्य डॉ.मोहन राजमाने यांचे समवेत मेजर रविंद्र रणखांबे, कॅप्टन सुनिता शिंदे व छात्रसैनिक

कॅप्टन सुनिता शिंदे

कु.पूजा सरदेशमुख इंगळे (SUO)
प्रजासत्ताक दिन परेड दिल्ली राजपथ संचयनासाठी निवड

प्रिया पवार (SGT)
विजय दिवस समारोह आदर्श विद्यार्थी पुरस्कार

श्रृती संकपाळ (CDT)
TSC IGC पुणे येथे सहभागी

सुप्रिया पिसाळ (CDT)
TSC IGC पुणे येथे सहभागी

मयुरी माने (CDT)
TSC IGC पुणे येथे सहभागी

ऐश्वर्या भोसले (CDT)
RDC IGC औरंगाबाद येथे सहभागी

क्षितीजा पवार (CDT)
RDC IGC औरंगाबाद येथे सहभागी

प्रणाली पवार (CDT)
RDC IGC औरंगाबाद येथे सहभागी

शाहीन आत्तार (SGT)
जैसलमेर राजस्थान

पूजा सरदेशमुख इंगळे (SUO)

प्रिया पवार (SGT)
NTC अमृतसर पंजाब सहभागी

अंकिता साळुंखे

श्रृती संकपाळ (CDT)
NIC भुवनेश्वर ओडिसा सहभागी

सुप्रिया पिसाळ (CDT)
NIC भुवनेश्वर ओडिसा सहभागी

दिपाली सोनद (CDT)
NIC भुवनेश्वर ओडिसा सहभागी

कोमल माळी (SUO)
अजमेर ट्रेकिंग,राजस्थान सहभागी

सायली यादव (JUO)
अजमेर ट्रेकिंग,राजस्थान सहभागी

पूजा खंडागळे (CPL)
अजमेर ट्रेकिंग,राजस्थान सहभागी

श्रृती संकपाळ (CDT)
NIC सातारा येथे सहभागी

ऐश्वर्या सुर्यवंशी (CDT)
NIC सातारा येथे सहभागी

तबस्सूम पटेल (CDT)
NIC सातारा येथे सहभागी

मयूरी माने (CDT)
NIC सातारा येथे सहभागी

कोमल शिरतोडे (CDT)
NIC सातारा येथे सहभागी

वृक्षारोपन करताना एन.सी.सी.मुली ज्युनिअर कॉलेजचे उपप्राचार्य एच.के.काळे

मा.प्राचार्यांचे समवेत छात्रसैनिक मुली व कॅप्टन सुनिता शिंदे

। यांनी गाजविली क्रिडांगणे (सिनिअर विभाग) ।

सम्राट पवार एम.ए. २
अखिल भारतीय आंतर विद्यापीठ
वेटलिफ्टिंग स्पर्धेत 'गोल्डमेडल'

वैभव जाधव बी.ए.१
बेस्ट फिजीक

पल्लवी थोरात बी.कॉम ३
कबड्डी

अवोली अक्सरे बी.ए. ३
क्रिकेट

आश्विनी थोरात बी.ए. ३
सॉफ्टबॉल

राजेश्वरी पळसे बी.एस्सी १
सॉफ्टबॉल

शिवाजी विद्यापीठ संघात निवड

रणजित पाटोळे
बी.ए. १
तायक्वाँदो शिवाजी विद्यापीठ
संघात निवड

सुनिल जाधव
बी.एस्सी. १
बॉक्सिंग द्वितीय

प्रज्ञा गायकवाड बी.एस्सी.१
बँच, प्रेस पॉवर लिफ्टिंग बांझ मेडल,
वेटलिफ्टिंग पॉवर लिफ्टिंग प्रथम

सुरैया तांबोळी
बी.एस्सी. ३
वेटलिफ्टिंग प्रथम

अंकिता थोरात
बी.एस्सी १
वेटलिफ्टिंग प्रथम

सुशांत शिंदे
बी.एस्सी ३
बॉक्सिंग राज्यस्तरीय प्रथम

शिवाजी विद्यापीठ आंतर विभागीय स्पर्धेत

अभिजीत रैनाक
बी.एस्सी ३ जलतरण प्रथम

सौरभ वडकर
बी.एस्सी १ जलतरण रिले द्वितीय

अजय पवार
बी.एस्सी ३ बुध्दिबळ सहावा क्रमांक

सातारा विभागीय स्पर्धेत

तुषार कचरे बी.एस्सी ३
सातारा विभागीय स्पर्धेत
जलतरण रिले द्वितीय

संकेत पाटील बी.ए. ३
सातारा विभागीय स्पर्धेत
जलतरण रिले द्वितीय

सातारा जिल्हा आंतरमहाविद्यालयीन वेणूताई चव्हाण
चषक क्रिकेट स्पर्धेत प्रथम क्रमांक

जिमखाना विभाग :
अभिजित पतंगराव कदम स्मृतिदिन

सातारा विभागीय क्रिकेट स्पर्धेत तृतीय क्रमांक प्राप्त
मुलींचा संघ, मा.प्राचार्य व क्रिडाविभाग प्रमुख प्रा.विद्या पाटील

सातारा विभागीय क्रिकेट स्पर्धेत
तृतीय क्रमांक प्राप्त मुलांचा संघ

। यांनी गाजविली क्रिडांगणे (ज्युनिअर विभाग) ।

प्रज्ञा लाड
११ वी कॉमर्स
जलतरण राज्यपातळी

विशाल चव्हाण
११ वी सायन्स
आर्चरी राज्यपातळी

वैभव पवार
१२ वी सायन्स
जिमनॅस्टिक राज्यपातळी

ऋषिकेश शिंदे
११ वी सायन्स
जिमनॅस्टिक राज्यपातळी

ओंकार जाधव
१२ वी सायन्स
मैदानी स्पर्धा राज्यपातळी

तेजस्विनी निकाळजे
११ वी कॉमर्स
कराटे राज्यपातळी

स्नेहल जगदाळे
१२ वी सायन्स
व्हॉलीबॉल राज्यपातळी

सुरेश सुतार
११ वी कला
वजन उचलणे राज्यपातळी

किरण नांगरे
११ वी कला
वजन उचलणे राज्यपातळी

सौरभ चव्हाण
११ वी कला
कुस्ती विभागीय पातळी

रोहित जगताप
११ वी कॉमर्स
जितकुने दो राज्यपातळी

करिश्मा मुल्ला
१२ वी कला
फूटबॉल टेनिस राज्यपातळी

प्रतिक्षा शेवाळे
१२ वी कला
फूटबॉल टेनिस राज्यपातळी

हर्षदा चंदनशिवे
१२ वी सायन्स
फूटबॉल टेनिस राज्यपातळी

'संविधान दिन' २६ नोव्हेंबर
शपथ घेताना विद्यार्थी

जागतिक योगदिन : विद्यार्थी,
पालक, शिक्षक एक दृश्य

विशेष श्रमसंस्कार शिबीर घोणशी (कराड) उद्घाटन- मार्गदर्शन करताना
मा.चंद्रशेखर जगताप (उपमुख्य कार्यकारी अधिकारी जि.प.सातारा)

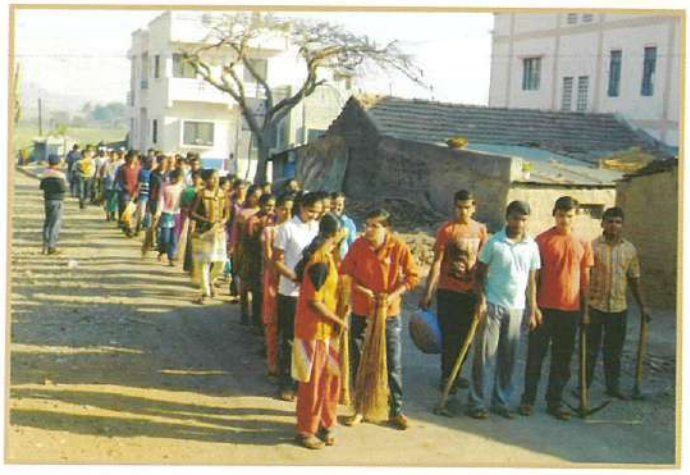

'स्वच्छ भारत स्वस्थ भारत' श्रमदान रॅली

श्रमदान करताना स्वयंसेवक विद्यार्थी

महात्मा गांधी जयंती निमित्त
विद्यानगर परिसर स्वच्छता

एकदिवसीय शिबीर - वनवासमाची (कराड)
ग्रामस्वच्छता करताना स्वयंसेवक विद्यार्थी

रक्तदान शिबीर प्रसंगी मा.प्राचार्य व मान्यवर

माजी मुख्यमंत्री पृथ्वीराज चव्हाण व मा.डॉ.पतंगराव कदम यांची महाविद्यालयास सदिच्छा भेट

मा.रामशेठ ठाकूर, सौ.मीनाताई जगधने ताई यांची महाविद्यालयास सदिच्छा भेट

संत गाडगे बाबा जयंती २३ फेब्रुवारी मार्गदर्शन करताना प्रमुख पाहुणे मा.ॲड.रवींद्र पवार

मध्य. विभागाचे विभागीय अध्यक्ष मा.संजीवकुमार पाटील ग्रंथालय पाहणी करताना

राष्ट्रीय सेवा योजना : आयोजित 'शिक्षक दिन' मार्गदर्शन करताना प्रमुख पाहुणे मा.प्राचार्य बी.एन.कालेकर

डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर यांची १२५ वी जयंती मार्गदर्शन करताना प्रमुख पाहुणे प्रा.डॉ.विधिन कांबळे (सांगोला)

जैवतंत्रज्ञान विभाग : शैक्षणिक सहल
(वाई-महाबळेश्वर-हरिहरेश्वर-मुरूड-जंजिरा)
जिल्हा रेशीम कार्यालय वाई

वनस्पती शास्त्र विभाग : शैक्षणिक सहल
'महाबळेश्वर विद्यार्थी शिक्षक

रसायनशास्त्र विभाग : एम.एस्सी - २
सुदर्शन केमिकल इंडस्ट्रिज लि. महाड

प्राणीशास्त्र विभाग : शैक्षणिक सहल
(वाई, धोम, महाबळेश्वर) शासकीय मत्स्य बीज गुणन केंद्र धोम

बायोटेक विभाग : बी.एस्सी ३ इंडियन सायन्स कॉंग्रेस इंटरनॅशनल
चर्चासत म्हैसूर विद्यापीठात सहभागी विद्यार्थी

वनस्पतीशास्त्र विभाग : एकात्मिक कीड व्यवस्थापन
दत्तक गाव घोणशी पिकावरील किडींची पाहणी करताना विद्यार्थी

। कलादालन ।

फोटोग्राफी : पायल थोरात, बी.ए.१

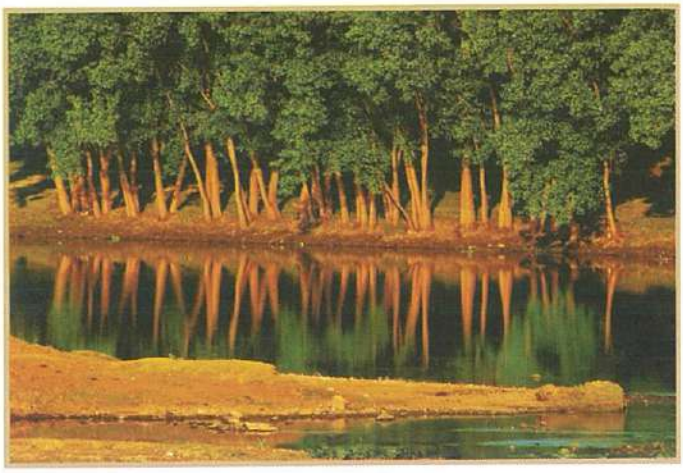

फोटोग्राफी : पायल थोरात, बी.ए.१

फोटोग्राफी : गिरीश थोरात, ११ वी सायन्स

पेंटींग : साधना कुंभार, बी.ए. ३

पेन्सिल स्केच : अमर लोहार, बी.एस्सी ३

पेन्सिल स्केच : साधना कुंभार, बी.ए. ३

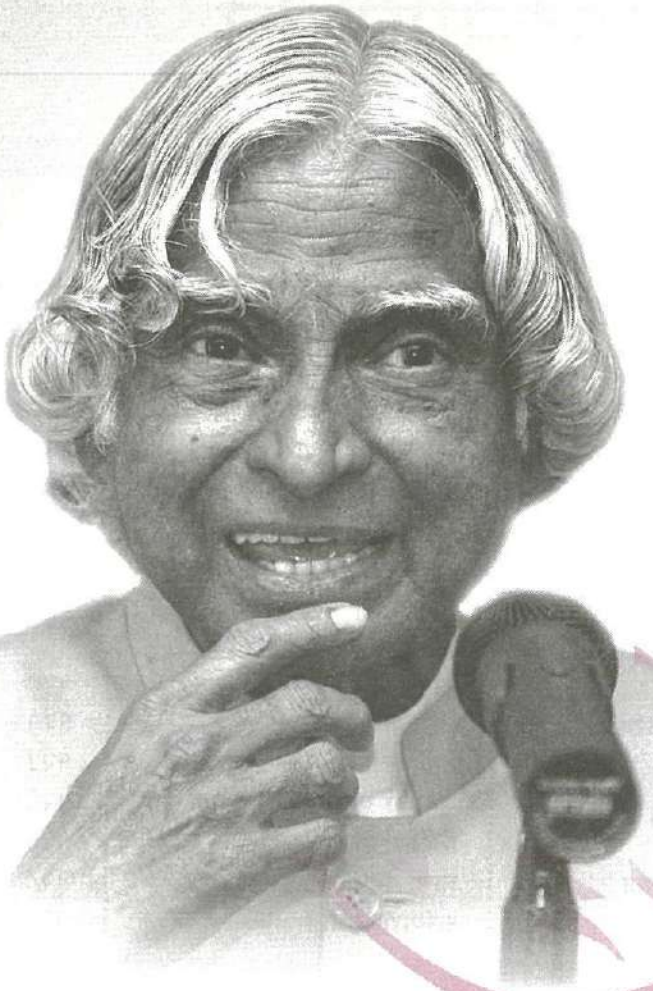

वेगळा विचार करण्याचं धैर्य,
नवा शोध लावण्यात धैर्य,
कोणी गेले नसेल अशा मार्गानं,
जाण्याचं धैर्य,
अशक्य वाटणारं शोधून,
काढण्याचं धैर्य,
अडचणींचा सामना करून,
यश मिळविण्याचं धैर्य,
हे तरूण पिढीमधले विशेष
गुण असतात.

– डॉ.ए.पी.जे.अब्दुल कलाम

सद्गुरू प्रतिबिंब

पदवीपूर्व व पदव्युत्तर स्तरावर अध्ययन करणाऱ्या विद्यार्थ्यांचा साहित्यिक अविष्कार

▪ विभागीय संपादक
प्रा.सौ.सुजाता मोहिते

अनुक्रमणिका

गद्य विभाग

१.	ललित लेख	आजची तरूणाई	कोमल भोसले १२ वी शास्त्र	१०३
१.	इंग्रजी लेख	Same Mathematical Jokes	सागरिका मिसाळ ११ वी शास्त्र	१०५
१.	वैज्ञानिक लेख	सावधान ! सागरांच्या पाण्याची पातळी वाढत आहे !	अश्विनी पावलेकर १२ वी शास्त्र	१०६
१.	व्यक्तिचित्रण	संत शिरोमणी नामदेव	ऐश्वर्या मोहिते ११ वी शास्त्र	१०८
१.	क्रीडा लेख	जलतरण – एक सर्वांग सुंदर व्यायाम	प्रज्ञा लाड ११ वी वाणिज्य	११०
१.	सामाजिक समस्या	स्त्रीभ्रूणहत्या	सलोनी पाटील ११ वी शास्त्र	११२
१.	चरित्र	वेणाबाई	स्नेहल सुर्यवंशी ११ वी कला	११४
१.	सामाजिक समस्या	दहशतवाद : एक समस्या	प्रगती साळुंखे एमसीव्हीसी	११६
१.	आत्मकथन	मी पैसा बोलतोय	अनिकेत पाटील १२ वी शास्त्र	११७
१.	ललित	भारताची ई-क्रांतीकडे घौडदौड	कोमल गायकवाड एम.ए.१	११८
१.	माहितीपर लेख	मोबाईल फोनची जन्मकथा	करिश्मा जमादार एम.ए.२	१२०
१.	महितीपर	आजच्या शिक्षणाचे बाजारीकरण	करिश्मा जमादार एम.ए.२	१२१
१.	लोकसाहित्य	लोकगीतांचे वाङ्मयीन मूल्य	प्रियांका गावडे ११ वी कला	१२४
१.	संस्कृत लेख	संस्कृतभाषाया: महत्त्वम् ।	सुकन्या यादव ११ वी शास्त्र	१२६
१.	इंग्रजी लेख	Pains and Gains	शिरीन पाध्ये १२ वी वाणिज्य	१२७
१.	वाचन संस्कृती	वाचनसंस्कृति – काळाची गरज	ऋचा वेदपाठक ११ वी वाणिज्य	१२८
१.	ललित	माझा भारत देश	संध्याराणी माने १२ वी कला	१२९

पद्य विभाग

१	चारोळ्या	प्रतिक्षा मंद्रे ११ वी शास्त्र	१०७
२	Mathematical Poetry	सागरिका मिसाळ ११ वी शास्त्र	१११
३	आईचे संस्कार	अक्षय थोरात ११ वी शास्त्र	१११
४	माझ डोक काय चालत नव्हतं	अक्षय थोरात ११ वी शास्त्र	११५
५	कॉलेज	प्रतिक्षा मंद्रे ११ वी शास्त्र	११५

सद्गुरू प्रतिबिंब

पदवीपूर्व व पदव्युत्तर स्तरावर अध्ययन करणाऱ्या विद्यार्थ्यांचा साहित्यिक अविष्कार

ललित

आजची तरुणाई

कोमल भोसले, १२ वी शास्त्र

'तरुण' या शब्दाबरोबरच प्रचंड इच्छाशक्ती, आत्मविश्वास, ध्येयासक्ती ही विशेषणे जोडूनच येतात असे म्हटले जाते. ''बालपण हे निरागसतेत रमलेले असावं, तरुणपण हे ध्येयाने भारलेले असावं आणि म्हातारपण हे समाधानानं भरलेले असावं.'' पण आजकाल परिस्थिती बदललेली दिसते. तरुण म्हटले की 'वाया गेलेला' हे बिरुद वापरले जाते. हल्ली ''आजकालची पोरं पार वाया गेलेली'' असे उद्‌गार सदरा पायजमा धारक जेष्ठ नागरिक सहज काढू लागलेत. या सर्व समाजाच्या नकारात्मकतेमुळे आजच्या तरुणाईला प्रश्न पडलाय की ''खरंच आपण बिघडलोय का ?'' या प्रश्नाचे खर उत्तर शोधण्याची आज गरज आहे.

आजच्या तरुणाईत व्यसनं फारच रुळलेली दिसतात. खरंतर व्यसनं हा मूळ मुद्दा असून इतर गुन्हे त्याच्याभोवती पिंगा घालत असतात. आजची तरुणाई आभासी जगामागे धावते आहे, त्यातूनच नैराश्य येऊन, क्षणभर आपली सुटका व्हावी यासाठी व्यसनांना जवळ करते. संकटाशी लढणं हा मूळ स्वभाव सोडून तरुण पळपुटेपणाचे धोरण अवलंबतो आहे. व्यसनांबद्दल जनजागृती करणे ही आज गरज बनली आहे. व्यसनांतील धोके, शरीरावर, मनावर होणारे वाईट परिणाम, व्यसनांतील पोकळपणा आजच्या समाजापुढे आणला पाहिजे. विशेष म्हणजे हे काम काही तरुणच व्यसनमुक्ती संस्थेच्या माध्यमातून करत आहेत ही एक सकारात्मक गोष्ट आहे.

'तरुण' ह्या शब्दांतच सळसळता उत्साह, जबर इच्छाशक्ती, आत्मविश्वास, ध्येयासक्ती म्हणजेच तरुणाई. अस म्हणतात की, तरुणपण हे ध्येयाने भारलेले असावे आणि म्हातारपण हे समाधानानं भरलेल असावं'' पण आजकाल एखाद्या छोट्याशा दुःखद प्रसंगाने आजची तरुणाई खचलेली दिसते किंवा व्यसनी बनताना दिसते आहे. लो.टिळक म्हणत, माझ्यावर कितीही मोठी संकटे येऊ देत मी त्याच्यावर पाय देऊन उभा राहिन.' तीच गोष्ट तरुणाईने करायला हवी. जीवनातील प्रत्येक गोष्टीकडे आत्मविश्वासाने आणि सकारात्मकतेने बघायला हवे आणि नवी नवी क्षितिजे पादाक्रांत करायला हवीत. तरच त्यांच्याबरोबरच देशाचे भवितव्यही उज्ज्वल होईल यात तिळमात्र शंका नाही.

जी गोष्ट ज्याकडे तरुणाईच्याच नाही तर अखिल मानवजातीचाच ओढा आहे ती म्हणजे 'पैसा.' ही एक जीवनावश्यक, मुलभूत गरज आहे. पण फक्त पैसा कमावण्याच्या नादात इतर बाबींकडे दुर्लक्ष करु नये. आजच्या तरुणाईस उधळपट्टी करण्यास भरपूर पैसा लागतो आणि तो पालकांकडून मिळतो हे विशेष ! तरुण पैशाच्या मागे धावतात, काही वेळा त्यांना यश येते तर काही वेळा अपयश. यशातून अहंकार जन्माला येतो तर अपयशातून नैराश्य. हे अहंकार व नैराश्य पुढे होऊन एक अट्टल गुन्हेगार निर्माण करत असतात.

पण सर्वच तरुण असे करतात असे म्हणणे चुकीचे आहे. गडचिरोलीच्या जंगलात अनेक डॉक्टर्स सेवाभावी वृत्तीने काम करत आहेत. कोकणात आपली जैवविविधता जपावी म्हणून तरुण झटत आहेत. काहीजण सामाजिक कार्य करत आहेत. काही जण स्त्रियांवर होणाऱ्या अत्याचाराविरोधात पेटून उठतात, प्रकल्पग्रस्तांच्या आंदोलनात सहभागी होतात. अनेकजण दुर्गमोहिमांत सहभागी होऊन गडकिल्ल्यांचे, पर्यायाने आपल्या संपन्न इतिहासाचे रक्षण करतात. या सर्व चळवळीतून पैसे फार कमी मिळतात, बहुतेक मिळतच नाहीत तरी या उद्योगात तरुणच आघाडीवर असतात.

महत्वाचा मुद्दा म्हणजे 'युवकांच्या आत्महत्या.' आत्महत्या ही नैराश्याची शेवटची पायरी असते. नकारात्मकता, नकार, नैराश्य या गोष्टी युवकांस माहितीच नसतात. तरुणास फक्त 'बलिदान' माहित असते ते सुध्दा 'भारतमातेसाठी.'

आजचे युवक आत्महत्या करुन आपल्या समाजाचे फार मोठे नुकसान करत आहे. तरुणांमध्ये निर्माण झालेले पराकोटीचे नैराश्य ही देशासमोरील चिंतेची बाब आहे. प्रेमप्रकरणात अपयश, परीक्षेत अपयश, व्यवसायात अपयश, नोकरीत कुचंबणा, पतीपत्नीचे भांडण अशा क्षुल्लक गोष्टींसाठी जीव गमावणाऱ्यांनी सततच्या अपयशाला ठोकरा देऊन 'यशशिखर' पाहणाऱ्या अब्राहम लिंकनचा आदर्श समोर ठेवला पाहिजे.

सर्वच तरुण असे निराशावादी आहेत असे मात्र नाही. युध्दामध्ये देशासाठी आपल्या प्राणांची आहुती देणारा सैनिक हा खरा तरुण आहे. कित्येक अपंग युवक आपल्या व्यंगावर मात करुन धडधाकट व्यक्तींनाही अशक्य वाटाव्या अशा गोष्टी साध्य करुन दाखवतात. ते युवक आशावादाचे प्रतीक आहेत. कित्येक युवक एखाद्या कलेसाठी आपले आयुष्य वाहून घेतात.

तरुणाई बाबतची सर्वात धोकादायक गोष्ट तो आपल्या देशाबद्दल नकारात्मक होत चाललाय. ''आपल्याला काय त्याचे ?'' हा पेटेंट प्रश्न तरुणाईच्या मुखात आहे. देशातील भ्रष्टाचार, स्वैराचार, गुन्हेगारी, दडपशाही या सर्वांमुळे एक चुकीचा संदेश तरुणाईकडे गेला आहे. देश बदलू शकतच नाही असा चुकीचा समज झाला आहे. युवकांनी आपली शक्ती जाणली तर देश बदलायला फारसा वेळ लागणार नाही.

काही युवकांनी मात्र ही तरुणाईची शक्ती जाणली आहे. स्पर्धा परीक्षांच्या ध्येयाने पछाडलेली ही आजची तरुण पिढी नव्या भारताची स्वप्ने बघते आहे आणि अधिकारीपद प्राप्त झाल्यावर स्वच्छ चारित्र्याच्या माध्यमातून समाजाची सेवा करते आहे अर्थात वाईट अपवाद आहेतच.

एक गोष्ट मात्र निश्चितच गौरवास्पद आहे. आजची तरुणी समाजात आत्मविश्वासाने वावरते आहे. जीवनाच्या प्रत्येक क्षेत्राकडे सकारात्मकतेने बघते आहे. समाजाशी झुंज घेऊन, ज्ञानाची आस बाळगून त्या विकासास हातभार लावत आहेत. समाजातील काही प्रवृत्तींकडून त्यांना विरोध होतो आहे पण या विरोधावर मात करुन 'भारतीय स्त्री' आपल्या कार्यकर्तृत्वातून नवी शिखरे पादाक्रांत करुन दाखवेल असा विश्वास वाटतो. भारतीय राजकारणातील, समाजकारणातील व प्रश्नाधिष्ठीत प्रशासनातील त्यांचा आत्मविश्वासपूर्ण वावर नव्या आशावादाची कवाडे खुली करत आहे.

आणखी एका गोष्टीकडे विशेष लक्ष पुरवायला हवे ती म्हणजे ग्रामीण भागातील दबलेली युवकशक्ती. संधीचा अभाव यामुळे ही कार्यशक्ती अक्षरश: वाया जात आहे. ग्रामीण युवक मिळालेल्या संधीचे सोनेच काय, तर सोन्याचे दागिने करुन गळ्यात मिरवतात हा एक इतिहास आहे पण ग्रामीण युवकांनी देखील संधीची वाट न बघता स्वत: संधीपर्यंत जाऊन स्वत:ला सिध्द करुन भारताचा उत्कर्ष साधला पाहिजे.

आजचा युवक हा अंधश्रध्देवर विश्वास नसणारा आहे याचा फारच सकारात्मक परिणाम समाजावर होतो आहे. पण करियर संदर्भात त्यांच्या काही अंधश्रध्दा आहेत. ''मित्र या शाखेला जाणार म्हणून मी पण'' वा ''पालकांचा आग्रह म्हणून ही शाखा'' असे होते. आपली आवड आणि क्षमता लक्षात न घेता करियर निवड करणे ही जगातील सर्वात मोठी अंधश्रध्दा आहे. इथे पालकांनी देखील मुलाची आवड लक्षात घेऊन, त्याला विश्वासात घेऊन निर्णय घ्यायला हवा.

आजचे युवक हे ताज्या तंत्रज्ञानामागे धावताना दिसतात. पण काळाबरोबर बदलणे ही गरज आहे. ही एक चांगली गोष्ट आहे. त्यांना नवनवीन आणि सर्वोत्तम हवे आहे, वेग हवा आहे, शुध्द तर्क हवा आहे, विज्ञान हवे आहे. युवकांना समाजजीवन सहज-सुलभ बनवायचे आहे ही तरुणांत असणारी सर्वात चांगली गोष्ट आहे.

तरुणाला राग येतोय. भ्रष्टाचाराचा, महिलांवरील अत्याचाराचा. भ्रष्टाचाराविरोधी जनआंदोलनास मिळणारा पाठिंबा या रागाचेच प्रतीक असावा. युवकांनी केवळ राग येऊ न देता, आपल्यांत सकारात्मक बदल करुन परिवर्तनाची कास धरायला हवी.

आपल्या सण-समारंभाचे युवकास प्रचंड आकर्षण आहे. म्हणूनच तर दहा दिवसांचा गणेशोत्सव ते मोठ्या उत्साहाने पार पाडतात. आम्हांस गणेश मिरवणुकीत 'विचित्र' नाचणारे युवक दिसतात-ते चुकीचेच आहे पण गणेशोत्सवासाठी दहा दिवस रक्ताचे पाणी करणारा आमचा तरुण कार्यकर्ता ही दिसू द्या. शिवजयंतीसाठी शेकडो मैल प्रवास करुन शिवविचारज्योत समाजात प्रवाहित करणारा मावळाही दिसू द्या.

आजच्या युवकांत असणारे भोगवादी जीवनाचे आकर्षण हे सर्व समस्याचे मूळ आहे. युवकांतील वाढता मोबाईलचा वापर, चकचकीत आभासाचे आकर्षण, इंटरनेटचा अति व अयोग्य वापर, बेजबाबदारपणे वाहन चालवणे हे सर्व याचेच परिणाम आहेत. हे सर्व चित्रपटांत दाखलव्या जाणाऱ्या जीवनाचे परावर्तन व अनुकरण आहे. युवकांनी यावर सखोल विचार करण्याची गरज आहे.

आजचे प्रश्न सोडवण्यासाठी युवक समर्थ आहेत पण याची जाणीव त्यांना व्हायला हवी. युवकांच्या प्रश्नांवर एकच उपाय आहे, तो म्हणजे भारतीय संस्कृतीचा संदेश युवकांपर्यंत पोहचवणे.

'भारतीय संस्कृती' हा केवळ निबंधात वापरायचा अलंकारिक शब्द नाही तर उत्कट, उन्नत, उदात्त जीवनमूल्ये आत्मसात करुन खुलेपणाने जगणे याचं नाव भारतीय संस्कृती आहे. या शब्दाचा बाऊ न करता आपण तिचे महत्व वाढविले पाहिजे. आपला पराक्रमी इतिहास, संपन्न भूगोल व अत्याधुनिक विज्ञान याची सांगड घालून आपल्याला एका नव्या समाजाची पायाभरणी करावी लागेल. इतिहास प्रेरणा देतो, भूगोल पुरवठा देतो, विज्ञान परिणाम देते यांची त्रिसूत्री भारतास एका नव्या उंचीपर्यंत घेऊन जाईल असा विश्वास वाटतो.

शेवटी एकच म्हणावेसे वाटते,

''शिस्तीचे बांध घालून विनाकारण वाया जाणारी
युवकशक्ती ही सदाचाराच्या कालव्यातून
शिक्षणाच्या शेतांमध्ये वाहून नेली पाहिजे.
कला, साहित्य, कौशल्याचे बीज पेरले पाहिजे
मग कुठे संस्कृतीचे पीक भरघोसपणे येईल.''

❑ ❑ ❑ ❑

Some Mathematical Jokes

1) Pai and Charpai :

Once an inspector, on a round of a rural school with the head master was stunned to hear the voice of a teacher in the class syaing, ''अब आप लोग इस चारपाई को इधर से उधर ले जाओ.''

He thought probably they have costs in place of the chairs in the class-room. But on entering the class room he found that the mathematics teacher had written the following equation on the black board.

$3x - 4\pi = 2\pi$

and was explaining to the students method of solving it.

2) Mathematics in the court room :

Judge : (To the manager of a restaurant.) You have been charged with mixing camel meat with chicken in your restaurant.

Manager : Yes Sir, I plead guilty.

Judge : You are fined Rs.500

Manager : I appeal to you sir, to reduce this fine by half. After all I was mixing only fifty-fifty.

Judge : What do you mean by fifty-fifty ?

Manager : Only one camel to one chicken.

Sagarika Misal
11th (SP)

वैज्ञानिक

सावधान ! सागरांच्या पाण्याची पातळी वाढत आहे !

अश्विनी पावलेकर, १२ वी शास्त्र

'भविष्यकाळात केव्हातरी पृथ्वीचे तापमान इतके वाढेल की, उत्तर, दक्षिण ध्रुवांवरील बर्फाचे जाड-जाड थर वितळून त्याचे पाणी होतील, त्यामुळे महासागरांच्या पाण्याची पातळी वाढून त्यामध्ये बहुतांश भू-भाग बुडून जाईल. पूर्वी पर्वत असणारे भू-भाग कुठे-कुठे पाण्याच्या बाहेर डोके काढून बेटांच्या स्वरुपात शिल्लक राहतील. सारी मानवजात पाण्याखाली जीवन जगण्याची धडपड करीत राहील. कोरड्या जमिनीवर आपला हक्क प्रस्थापित करण्यासाठी त्यांच्यामध्ये संघर्ष होऊ लागेल' पण असे केव्हातरी खरोखरच घडेल काय ?

गेल्या शतकात पृथ्वीचे तापमान हळूहळू वाढत गेले. मानवाचे नसते उद्योग आणि वातावरणात कार्बन डायऑक्साईड ओकणारे त्याचे कारखाने यांचा तो परिणाम होता. तापमानाच्या वाढीबरोबर महासागरातील पाण्याच्या पातळीतही वाढ होत गेली. हा सारा प्रकार वर दिलेल्या भविष्यकालीन भीषण परिस्थितीकडे अंगुलीनिर्देश करीत आहे. समुद्राच्या पाण्याने आक्रमण केल्यामुळे अनेक ठिकाणी जमीन पाण्याखाली गेल्याच्या बातम्या हेच दर्शवित आहेत, पृथ्वीवर जन्माला येणाऱ्या भावी पिढ्यांना भू-पृष्ठावर जीवन व्यतीत करायचे असेल तर या संबंधात आजपासून काळजी घेणे अत्यावश्यक आहे. अन्यथा त्यांना खरोखर जलचर प्राणी म्हणून रहावे लागेल.

पृथ्वीचे तापमान वाढले तर ध्रुवावरील बर्फाचे थर वितळून त्याचे पाणी होईल अशाप्रकारे निर्माण झालेले पाणी सागरात जमा होत जाईल. त्याचबरोबर पाण्याची पातळी वाढत जाईल व पृथ्वीचा मोठा पृष्ठभाग जलमय होईल. इतक्या सोप्या पध्दतीने

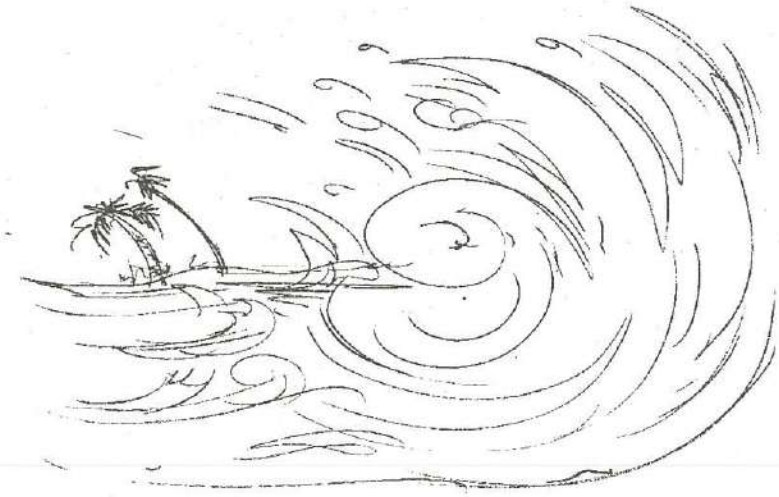

जगाने फार फार झपाट्याने आपली प्रगती केली व त्यासाठी त्यांनी निसर्गावरच कुरघोडी करण्याचा सातत्याने प्रयत्न केलाय. अनेक दुषित वायू हवेत सोडले, वृक्षांची तर कत्तलच चालू आहे. 'सर्व' प्रकारची प्रदूषणे आता आवाक्याबाहेर गेलेली आहेत व त्याचे परिणाम दिसू लागलेले आहेत. पाऊस वेळेवर पडत नाही, पृथ्वीचे तापमान वाढते आहे त्यामुळे बर्फ वितळतो आहे आणि सागरांची पाण्याची पातळी वाढते आहे त्यामुळे पृथ्वीवरील काही भूभाग पाण्याखाली जातील आणि मानवी जीवन धोक्यात येऊ शकेल.

हे गणित मांडता येत नाही. पृथ्वीचे वातावरण हा एक प्रचंड गुंतागुंतीचा प्रकार आहे. त्या संबंधाचे अंदाज बांधताना अनेक पैलूंचा विचार करावा लागतो. त्यामुळेच सुपर कॉम्प्युटरलाही वातावरणाचे गणित नीट सोडविता येत नाही.

पृथ्वीवर उत्तर आणि दक्षिण ध्रुव प्रदेशांत बर्फाचे जाड थर आहेतच, पण त्याशिवाय ग्रीनलंड, हिमालय, आल्प्स, रॉकी, अँडीज वगैरे पर्वतराजींवरही बर्फाचे थर आहेत. पृथ्वीच्या तापमानाशी या निरनिराळ्या ठिकाणी असणाऱ्या बर्फाच्या थरांचा संबंध जोडताना थोडा वेगवेगळा विचार करावा लागतो.

उत्तर आणि दक्षिण ध्रुव प्रदेशांवरील परिस्थिती या दोन निरनिराळ्या गोष्टी आहेत. उत्तर ध्रुव प्रदेशात आर्क्टिक महासागर आहे आणि त्याच्या पाण्यावर बर्फाचे जाड थर तरंगत आहेत. याचा अर्थ असा, की उत्तर ध्रुव प्रदेशातील बर्फ मुलत: पाण्यातच आहे. पाण्यात बर्फाचा तुकडा टाकून पहा, तो वितळला तरी पाण्याची पातळी वाढणार नाही अर्थातच आर्क्टिक महासागर बर्फ वितळला तरी पाण्याची पातळी वाढणार नाही. अर्थातच आर्क्टिक महासागरातील परिस्थिती आहे. याउलट दक्षिण ध्रुव प्रदेशातील परिस्थिती आहे. त्याठिकाणी अंटार्क्टिका हे भूखंड आहे. म्हणजेच तेथे भूमीवर कित्येक किलोमीटर जाडीचा बर्फ साठला आहे. समजा बर्फाचा हा प्रचंड साठा वितळला तर मात्र महासागरातील पाण्याची पातळी कित्येक मीटरने वाढेल. या ठिकाणी असलेला बर्फ पूर्णत: वितळणे जवळजवळ अशक्य आहे. ग्रीनलँडची स्थिती अंटार्क्टिकासारखीच आहे. त्याही ठिकाणी भूखंडावर बर्फ आहे. अशाप्रकारे तापमानाच्या वाढीमुळे सागरांच्या पाण्याची पातळी वाढण्याचा प्रमुख धोका अंटार्क्टिका आणि ग्रीनलँड या दोन भूखंडापासून आहे.

वाढत्या तापमानाचा आणखी एक विलक्षण परिणाम आहे. तापमान वाढले की, कोणताही प्रवाही पदार्थ प्रसरण पावतो त्याची घनता कमी होते आणि घनफळ वाढते. सागराच्या पाण्यालाही हाच नियम लागू पडतो. तापमानाच्या वाढीचा परिणाम महासागरातील पाण्याचे प्रसरण होण्यात होत आहे. महासागरांच्या पातळ्या वाढण्याचे हे एक महत्त्वाचे कारण आहे किंबहुना बर्फ वितळण्यापेक्षा हाच परिणाम मुख्यत: पाण्याची पातळी वाढवीत आहे.

दहा ते पंधरा सहस्त्र वर्षापूर्वी पृथ्वीवर हिमयुग अवतरले होते. पुढे पृथ्वीचे तापमान वाढत गेले आणि काही शतकांत बर्फ वितळून सागरांच्या पाण्याची पातळी १० मीटरने वाढली याचा अर्थ असा, की तापमान कमी होऊन हिमयुगाचे आगमन होणे नंतर पुन्हा तापमान वाढून हिमाचे पाण्यात रुपांतर होणे हे एक चक्रच आहे. हिमयुगात थंडीने जीवसृष्टी शिजून जाते तर जलप्रलयात जीवसृष्टीला जलसमाधी मिळते असा एकंदर निसर्गनियम दिसतो. पाण्याची वाफ आणि कार्बनडाय ऑक्साइड यांचे हवेतील वाढते प्रमाणच मुख्यत: तापमानाच्या वाढीला जबाबदार आहे.

पृथ्वीवरील काही भूभाग पाण्याखाली जाऊ शकतील साऱ्या जगभर महासागरांमध्ये छोटी-मोठी असंख्य बेटे विखुरली आहेत. त्यातील अनेक बेटे प्रवाळांच्या खडकांनी बनली आहेत. प्रवाळांची वाढ समुद्राच्या पातळीपर्यंतच होऊ शकते. समुद्राची पातळी वाढली की, त्यांची पातळीही वाढते. परंतु हा निसर्गनियम धुडकावून मानवाने प्रवाळांचे जीवन उध्वस्त केले आणि त्याची वाढ खुंटवून टाकली. त्यामुळे पुढील २०० वर्षात महासागरातील कित्येक प्रवाळ बेटे पाण्याखाली जातील. आपल्या शेजारी असलेली मालदीव बेटे मुख्यत: प्रवाळांनी बनली आहेत आज ना उद्या समुद्र ही सारी बेटे गिळंकृत करील.

हिंदुस्थानाचाच विचार केला तर बांगलादेशाचे भवितव्य चिंतनीय आहे आणि मुंबईचे काय ? दीड-दोनशे वर्षापूर्वीच आजच्या मुंबईचा बराच मोठा भाग पाण्याखालीच होता. जागोजागी मातीचे मोठमोठे भराव टाकून मुंबईला आजचा आकार प्राप्त झाला आहे. पुढील दोन-तीनशे वर्षात सायन आणि बांद्रा यांच्या दक्षिणेला असलेल्या मूळ मुंबईचे काही खरे नाही. कंबाला आणि मलबार हिलवरच्या इमारती बहुधा पाण्याच्या वर दिसतील.

❑ ❑ ❑ ❑

वाटोळी

अक्षय अशोक थोरात
११वी शास्त्र

दुसऱ्याचे सुयश पाहून,
मनात जळायचे नसते.
स्वत: प्रयत्नांची पराकाष्ठा करुन
यशोशिखर गाठायचे असते.

❑

नाती असावीत निखळ, निर्मळ
त्यात नसावे देणे-घेणे.
असावा ही प्रेम, जिव्हाळा
अन आपुलकीचे बोलणे.

पुसणारं कोणी असेल तर
रडण्याला अर्थ आहे.
डोळे भरणार नसतील
तर मरणही व्यर्थ आहे.

❑

आयुष्याच्या वाटेवर
कोणचं नसतं कोणाचे
सगळे असतात आपले
पण आपणच नसतो कोणाचे....

व्यक्तिचित्रण

संत शिरोमणी नामदेव

ऐश्वर्या मोहिते, ११ वी शास्त्र

वारकरी विचारधारा ही महाराष्ट्राची सत्वधारा आहे. महाराष्ट्राला वारकरी संप्रदायाने संतांची वैभव परंपरा दिली आहे. या संत मालिकेत संतशिरोमणी नामदेव महाराजांचे स्थान अनन्यसाधारण व एकमेवाद्वितीय असे आहे. ज्ञानदेवांचे सांगाती, पंढरीचा प्रेमभंडारी अशा नामदेवांनी पंजाबमध्ये भक्तीध्वजा फडकवून केलेले कार्य ऐतिहासिक आहे.

महाराष्ट्राला संतांची फार मोठी वैभवशाली परंपरा आहे. संत ज्ञानोबा ते राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज अशी ही परंपरा असून महाराष्ट्राच्या 'महा'पणामध्ये, जडणघडणीमध्ये संत मंडळींचे अनन्यसाधारण असे महत्व आहे. महाराष्ट्राला लाभलेल्या संत परंपरेतील, संत ज्ञानेश्वर, संत नामदेव, संत एकनाथ, संत तुकाराम, संत रामदास या पाच संतांना प्रातिनिधीक स्वरुपात 'महाराष्ट्राचे पंचप्राण' म्हटले जाते. प्रत्येक संतांचे कार्य हे महत्वपूर्ण व वैशिष्ट्यपूर्ण आहे.

संत नामदेवांचा काळ शके ११९२ ते १२७२ असा मानला जातो. त्यांचा जन्म माता गोणाई पोटी झाला. दामाशेटी हे त्यांचे वडील होते. त्यांचा जन्म आयोनिज होता असे सांगणाऱ्या काही दंतकथा नामदेवांविषयी प्रचलित आहेत. कारण इतिहास म्हणून वस्तुनिष्ठ इतिहासाअभावी संत चरित्रावर दंतकथांची पुटे चढली गेली. अशाच दंतकथांमध्ये संत नामदेवांचा जन्म एका शिंपल्यात झाला अशी चमत्कारी कथा सांगितली जाते. शिंपल्यात जन्मला म्हणून तो शिंपी अशी पुष्टी जोडली गेली. पण हे धादांत खोटे आहे. कोणत्याही संतांचा जन्म आयोनिज संभव नाही. मग ते जरीही महिपतीजीने

महाराष्ट्राला संतांची परंपरा फार मोठी आहे. आज महाराष्ट्रातला बहुजन समाज प्रगतीच्या 'एक्सप्रेस वे' वरुन धावतो आहे कारण अंजनकांचन करवंदीच्या, दगडाच्या या भूमीत संतांनी जे पेरले त्याला बुद्धीची व हिम्मतीची जोड देत महाराष्ट्राला केवळ सुजलाम सुफलाम नव्हे तर त्याची सर्वच क्षेत्रात प्रगती होण्यामध्ये संतांचे बहुमूल्य कार्य आहे. नामदेवांनी त्या काळात भारत भ्रमण करुन व शिखांच्या 'ग्रंथसाहेब' मध्ये आपली कवने समावष्टि करण्यास आपल्या कर्तृत्वाने भाग पाडले असे म्हटले तरी वावगे होणार नाही. 'साधू संत येती घरा तोचि दिवाळी दसरा'..... असे म्हणतो ते उगीच नाही.

कितीही श्रध्देने लिहले असले तरी. आपण नामदेव उत्तर काळातील महिपतीपेक्षा नामदेव समकालीन सांगात्याचे मत अधिक विचारात घ्यावे. संत जनाबाई, संत चोखामेळा, संत परिसा भागवत हे तीन संत नामदेवांचे शिष्य आहेत. त्यांच्या कोणाच्याही अभंगामध्ये संत नामदेव आयोनिज असण्याचा उल्लेख नाही. संत नामदेवांच्या अभंगगाथेत ते आत्मचरित्रपर अभंग आहेत त्यातील एक अभंगात 'प्रसवली माता मज मळमूत्री ।' असे स्पष्टपणे म्हटलेले आहे.

श्री क्षेत्र पंढरपूरात जन्म, बालपणाची काही वर्षे गेल्यावर काही वर्षे नामदेवांची आजोळी कल्याण

येथे गेली. तेव्हा नामदेव औंढ्या नागनाथांच्या दर्शनाला गेले व त्यांना पंढरीचा व विठुरायाचा विरह जाणवला आणि ते त्वरेने पंढरीस परतले. ते दिवस कार्तिकी वारीचे होते. ''अगाध महिमा यात्रा कार्तिकिये । आला पंढरीये नामदेव ।।' (१२४७) श्री क्षेत्र पंढरपूर म्हणजे संत नामदेवांचा जीवभाव होता. पंढरीचे महात्म्य सर्व संतांनी 'माझे माहेर' अशा भावाने गायलेले आहे. तरीपण संत नामदेवांचे श्री क्षेत्र पंढरीविषयीचे अभंग खूप गहिरे व आत्मियभाव प्रगट करणारे आहेत. कारण ते पंढरपूरचे सुपुत्र आहेत.

संत ज्ञानदेव आदी भावंड व संत मंडळींना भेटण्यास संत नामदेव पंढरपूरहून आळंदीला गेले. तेथे निवृत्तीनाथांनी पंढरीचा प्रतिनिधी-विठ्ठलाचा भक्त म्हणून नामदेवांच्या चरणांवर मस्तक ठेवून वंदन केले. वारकरी परंपरेप्रमाणे नामदेवांनीही निवृत्तीनाथांचे वंदन करणे अगत्याचे होते. पण नामदेव तसे करीत नाहीत याचे उपस्थित संत मंडळींना आश्चर्य वाटते. त्यानंतर श्री विठ्ठलाच्या दुजोऱ्याने संत नामदेव सद्गुरुप्राप्तीसाठी औंढ्यानागनाथ येथे गेले व त्यांना सद्गुरु विसोबा खेचर लाभले. हाही प्रसंग मोठा हृद्य आहे. या सद्गुरु भेटीने संत नामदेवांना एक व्यापक दृष्टी प्राप्त झाली. ईश्वर हा केवळ विठ्ठल मूर्तीच नसून तो सर्वत्र व्याप्त आहे, हा बोध नामदेवांच्या अभंगवाणीला विश्वात्मक परिणाम देणारा ठरला.

संत नामदेवांना ८२ वर्षाचे दीर्घायुष्य लाभले. त्यांच्या कार्यात स्थानिक, प्रादेशिक, राष्ट्रीय असा कोणताही भेदभाव नाही. त्यांचे अवघे कार्य हे प्रबोधनाचे भक्ती प्रसारणाचे कार्य आहे. संत नामदेव हे महाराष्ट्रातील पहिले संत-प्रबोधनकार आहेत की जे महाराष्ट्राबाहेर विठ्ठल भक्तीचा झेंडा घेऊन गेले. शीख पंथाच्या 'गुरु ग्रंथसाहेब' या धर्मग्रंथात संत नामदेवांच्या ६१ अभंगांचा समावेश आहे. ही गोष्ट प्रत्येक मराठी मनाला आनंदाची व अभिमानाचीच आहे. 'गुरुग्रंथसाहेब' मध्ये नामदेवांच्या अभंगाचा समावेश ही घटना अभूतपूर्व आहे. ना प्रांत भेदाचा, ना भाषेचा, ना संस्कृतीचा अडसर. पंजाबमध्ये संत नामदेवांच्या भक्ती संप्रदायी मंडळींची फार मोठी संख्या आहे व पंजाबात संत नामदेवांची अनेक मंदिरेही आहेत.

संत नामदेवांनी १७-१८ वर्षे पंजाबात वास्तव्य करुन भक्ती प्रचाराचे कार्य केले. पंजाबमध्ये जाताना वाटेत गुजरात व राजस्थान मध्येही काही काळ संत नामदेवांचे वास्तव्य होते. उत्तर भारतातील थोर भक्त रामानंद, कबीर, नानक, रैदास, पीपा यांनी आपल्या काव्यातून नामदेवांना आदरपूर्वक वंदन केलेले आहे. संत कबीरदास नामदेवांचे अतीव आदराने परमश्रध्देने गुणगान करताना शुक्र, उध्दव, अक्रूर, हनुमान आदी श्रेष्ठ भक्तांच्या श्रेणीत गणना करतात. कवी जयदेव समवेत नामदेवांना स्थान देतात.

गुरु परसादी जैदेव नामा ।
प्रगटिकै प्रेम इन्हे के जाना ।।

संत कबीरांप्रमाणे राजस्थानमधील महान संत दादु दयाल यांनीही संत नामदेवांची थोरवी गायलेली आहे. आश्चर्य म्हणजे मराठीत सगुणोपासक काव्याचा परमोच्च बिंदूशिखर गाठणारे संत नामदेव हिंदीमध्ये निर्गुणी भक्ती काव्याचे आदिकवी मानले गेले आहेत. संत नामदेवांचे राष्ट्रीय कार्य हा सुद्धा स्वतंत्र ग्रंथाचाच विषय आहे.

संत नामदेवांच्या समजीवनाचे एका वाक्यात वर्णन करायचे झाल्यास संपूर्ण नामदेवांचे भक्तीजीवन एक अनंत विजययात्रा आहे.

धन्य झालो आम्ही तुझिया प्रसादे ।
नाचे तुझ्या छंदे नामदेव ।।

❑ ❑ ❑ ❑

सद्वचन -

* खुशी के लिए काम करोगे तो खुशी नहीं मिलेगी,
  लेकिन खुश होकर काम करोगे, तो खुशी और सफलता दोनों ही मिलेगी ।
* वक्त आपका है... चाहे तो सोना बना लो,
  और चाहे तो सोने में गुजार दो....
  बदल जाओ वक्त के साथ या फिर वक्त बदलना सीखो ।
  मजबूरियों को मत कोसो, हर हाल में चलना सीखो ।

संकलन : कु.परवीन शेख
बी.ए.भाग-2

अनुभव

जलतरण : एक सर्वांगसुंदर व्यायाम

प्रज्ञा लाड, ११ वी वाणिज्य

मनुष्य हा बुद्धीमान प्राणी. तो पक्षाप्रमाणे आकाशात व माशाप्रमाणे पाण्यात पोहू लागला. त्याला ते आवडू लागले व त्याच्यातूनच 'जलतरण' हा क्रीडा प्रकार अत्यंत प्रिय झाला. शहरी भागात टँकमध्ये तर ग्रामीण भागात नदी-विहीरींमध्ये त्याचा आनंद घेतला जात आहे आणि त्याच्यातूनच स्पर्धेचा जन्म होतो. मग ती स्पर्धा नदीतील न राहता सागरापर्यंत पोहचते व मेहनत, जिद्द व आईवडिलांच्या, गुरुजनांच्या आशीर्वादाने उच्चांकही करते हे तिच्याच शब्दात.....

मी लहान होते जेमतेम ६-७ वर्षांची, पप्पा कुंडलला दररोज जात असत. संध्याकाळी आले की आम्हाला घेऊन पप्पा घाटावर फिरायला जात असत. आम्ही सोमवार पेठेत रहात असल्याने घाटही जवळच. फिरायला गेल्यानंतर यशवंतराव चव्हाणांच्या समाधीजवळ गेल्यानंतर पप्पा मला नेहमी सांगत, डावीकडून आली कोयना, उजवीकडून आली कृष्णा नदी.

आमच्या घरी दूध देण्यासाठी सुनील कुलकर्णी येत असत. ते दररोज नदीवर पोहायला जात. पप्पा सहज म्हणाले माझ्या मुलीला पोहायला शिकवा. त्यांनी नदीवर घेऊन येण्यास सांगितले. २-३ दिवसात मला पोहायला शिकवले. मला आठवते की, चौथ्या दिवशी त्यांनी मला पोहत-पोहत घेऊन दुसरा काठ गाठला. मी पोहण्यात तरबेज झाले. मी दररोज सकाळी पोहायला जाऊ लागले. पोहणारे सर्वजण माझे कौतुक करत, मला प्रोत्साहन देऊ लागले.

मी इयत्ता पाचवीत कन्याशाळेत प्रवेश केला. खेळाचे शिक्षक भोसले सरांनी, मी पोहण्यात तरबेज आहे हे समजताच संगम हॉटेल, स्विमींग पूलवर सराव करण्यास सांगितले. तेथे मला राष्ट्रीय खेळाडू श्री.किरण पवेकर यांचे मार्गदर्शन लाभले. मी अनेक स्पर्धा खेळले.

२१ डिसेंबर २०११ या दिवशी मी पहिली 'सागरी जलतरण स्पर्धा' खेळले. या स्पर्धेत मी २.५ कि.मी. अंतर समुद्र पोहले. माझे कौतुक करताना माझे पप्पा कधीही कंटाळले नाहीत.

दरवर्षी शालेय जलतरण स्पर्धेमध्ये मी भाग घेत आले. पहिल्याच वर्षी जिल्हा स्तरावर मी प्रथम क्रमांक मिळवला. परंतु, विभाग खेळून पुढे जाऊ शकले नाही. त्यानंतर अशीच २-३ वर्षे गेली आणि माझी राज्यस्तरावर निवड झाली. राज्यस्तरावर स्पर्धा खूप असते. कारण व्यवसाय किंवा करिअर म्हणून राष्ट्रीय किंवा आंतरराष्ट्रीय कोचकडे मुले सराव करत असतात. त्यांना डायटपासून प्रत्येक बाबतीत मार्गदर्शन असते.

मी पोहणे या खेळाबरोबरच ट्रेकिंगही करते. मी इयत्ता सातवीत असताना पन्हाळागड ते विशाळगड ट्रेकिंग केले. इयत्ता आठवीत असताना मी आशिया खंडातील सर्वात मोठी स्पर्धा 'इंडिरो' या स्पर्धेत भाग घेऊन ज्युनिअर चॅम्पियनशिपमध्ये दुसरा क्रमांक मिळवला.

असाच प्रवास सुरु असताना मी 'सद्गुरु' गाडगे महाराज' महाविद्यालयात प्रवेश केला व शालेय स्पर्धेत सर्व स्पर्धांमध्ये मी प्रथम क्रमांक मिळवून परत निवड होऊन राज्यस्तरावर खेळण्यासाठी गेले. माझी राष्ट्रीय निवड थोडक्यात हुकली.

परंतु १९ नोव्हेंबर रोजी झालेल्या गोवा येथील राष्ट्रीय स्तरावरील साहसी सागरी जलतरण स्पर्धेमध्ये मी पाच कि.मी. अंतर यशस्वीरित्या पूर्ण करुन मेरिट क्रमांक सहावा मिळवला.

त्यानंतर २० डिसेंबर २०१५ रोजी मालवण (सिंधूदुर्ग) येथील साहसी सागरी जलतरण स्पर्धेमध्ये ४४:१२ सेकंदात ५ कि.मी. अंतर पोहून ४था क्रमांक मिळवला.

जलतरण खेळामुळे आरोग्यसंपन्न जीवन जगता येते तसेच मानसिक आरोग्यही बळकट होते. हे सर्व करण्यासाठी मला घरातून तसेच विशेषत: महाविद्यालयात प्राचार्य राजमाने सर, शारीरिक शिक्षक प्रा.पाटील एस्.वाय. (सर) तसेच आमच्या वाणिज्य विभागप्रमुख प्रा.सौ.गंधे मॅडम या तसेच महाविद्यालयातील सर्व शिक्षकांचे प्रोत्साहन मिळाले. या सर्वांची मी ऋणी आहे.

एक साहसी खेळ म्हणून माझा आत्मविश्वासही वाढला आहे. भावी काळात मला C.A. व्हायचे आहे आणि ते स्वप्न पूर्ण करणार असा मला आत्मविश्वास आहे.

आईचे संस्कार

आई हे चालतं बोलत विद्यापीठ आहे
नव्हे तर ते संस्कार पीठ आहे ।।

आईत पृथ्वीचे औदार्य आहे
गांभीर्य सागराचे परीतीत आहे ।।

आळस किळस दोन्ही नाही
आईएवढी माया कोठेच नाही ।।

आईची माया अनमोल आहे
प्रेमापुढे तिच्या पैसा कवडीमोल आहे ।।

आई ही कारुण्यमूर्ती आहे
त्यागमूर्ती पण तीच आहे ।।

आईसारखे दैवत जगी कोण आहे
यातच आपले संस्कार आहे ।।

अक्षय अशोक थोरात
११वी शास्त्र

Mathematical Poetry

Poetry of Hindi poets Sur, Tulsi and Behari illustrates the use of mathematical ideas and truths in poetry.

तुलसी राम स्नेह कर, छोड़ सकल उपचार ।
जैसे घटन न अंक नौ, नौ के लिखन पहार ।।

Meaning :-

As the digit nine maintains its individuality in its multiplication table 09, 18, 27, 36, 45, 54, 63, 72, 81, 90. So should a man keep himself distinct and away from mundane affairs of the world in his day to day life. (Note : On above table of 9, total of two digits is nine only).

जग से रहो छत्तीस हवै, राम चरण छ: तीन ।
तुलसी देख विचारि के, यह है स्तो प्रवीस ।।

Meaning :-

Remain indifferent to the pleasures and persuits of the world i.e. keep your face turned away from the world as the digits in number 36. Keep your face always towards God as the two digits in 63 face each other.-***Tulsidas***

Sagarika Misal
11th

सामाजिक

स्त्रीभ्रूणहत्या

सलोनी पाटील, ११ वी शास्त्र

''उमलून फुल होण्याचे भाग्यात होते माझ्या काय सांगावे काय नशिबात आहे तुझ्या ? पोटच्या कळीला न उमलून देणारे ही माता पिता तुझ्या माझ्या जगण्याची कोणाला व्यथा ? नाते ममतेचे ना राहिले आता गर्भातच कळी खुडणारे कसले माता पिता ? कळी म्हणे-आज असलो कळ्या उद्याच्या माता ओझं नाही आधार बनू तुमचा.....!''

भारत एक पुरातनकालीन सुसंस्कृत, सृजनशील, उद्योगशील देश आहे. ज्यानं साऱ्या जगाला आदर्शाच दान दिलं परंतु याच देशाला आज स्त्री भ्रूण हत्येचा कलंक लागणं यापेक्षा मोठ दुर्दैव कोणते ?

ज्या देशात स्त्रियांचा सन्मान केला जातो त्याच देशात परमेश्वर आपले वास्तव्य करतो असं एका संस्कृत सुभाषितात म्हटल गेलय. 'जिच्या हाती पाळण्याची दोरी ती जगाते उध्दारी' म्हणून राष्ट्र घडवण्यात स्त्रीचा मोठा सहभाग असतो. आधुनिक युगातील राजकारण, समाजकारण, ज्ञान, विज्ञान, कला, क्रीडा, साहित्य या सर्वच क्षेत्रात स्त्रिया सर्वात पुढे आहेत. परंतु अस असतानाही एक अधर्म, कुकर्म मानवी मनात डोकाऊ लागले आहे. मुलगी नको मुलगाच असला पाहिजे वंशाचा दिवा !

स्त्री साक्षात माया, ममता, परोपकाराचा पुतळा. स्त्री म्हणजे स्वामी तिन्ही जगाचा आईविना भिकारी. जिच्या मायेला मर्यादा नाही, त्यागाला सीमा नाही, उंचीला आकाश ठेंगणे आहे, जिचे महत्त्व लिहीण्यासाठी मेरु पर्वती लेखणी, आकाशाचे पान व समुद्राची शाई केली तर महत्त्व लिहिता येत नाही अशी ती धन्य माता आणि अशाच आईला शाप ठरले ते सोनोग्राफी मशीन....

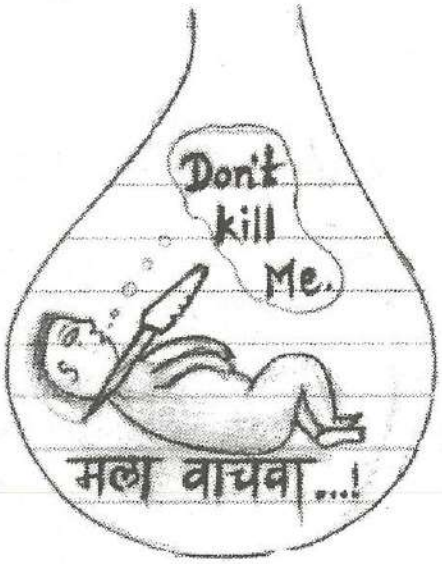

ज्या आईचा उल्लेख 'प्रेमस्वरुप आई, वात्सल्यसिंधू आई' असा होतो ती आई जेव्हा आपलाच अंश संपवायला बघते त्यावेळी सर्वांनाच मोठा धक्का बसतो. पण त्या आईची तडफड, तिची व्यथा, तिने हे पाऊल का उचलले ? ही गोष्ट तिने ऐच्छिक की सक्तीने केली ? ह्याचाही विचार व्हायला हवा. माणूस मंगळावर पोहचला तरीही अजून कोणत्या युगातील मानसिकता वापरतो आहे हे पाहणेही मरणेचे आहे. मुलगा वंशाचा दिवा अन् मुलगी ओझे हे सर्वांनीच मनातून झुगारुन द्यायला हवे, तरच वंशाची 'पणती' तेवत राहील.

स्त्री भ्रूण हत्या करुन आपण अक्षम्य पाप करीत आहोत. आज दादाची ताई पोरकी आहे, तर बाघाची बछडी अनाथ आहे ती मुलगी स्त्री भ्रूण हत्या करणाऱ्या आईवडिलांना म्हणते....

आई मी बोलते, तू आई ना
तू प्रेमस्वरुप आई वात्सल्य सिंधू आई
मग का वैरीण झालीस.....?
एक स्त्री असून
स्त्री जन्माचा नाश करायला चाललीस ?
काय फरक असतो गं मुलगा आणि मुलगीत ?
मुलगी नसेल तर कामवाली ठेवावी लागेल

आणि कामवालीला जेवढे पैसे देशील तेच माझ्यावर खर्च कर....!
दादाची जुनी वह्या, पुस्तक वापरुन
खूप खूप शिकीन मोठी अधिकारी होईन
मग हुंड्याचा प्रश्नसुद्धा मिटला उरला फक्त.... जेवणाचा
शिळ पाकं खाईन की मी.....
आई मुलीशिवाय घराला शोभा तरी येते का ?
या कोरड्या भिंतींना मुलीशिवाय रंग तरी येतो का ?
दे गं आई मला जन्म दे
तुझ्या पोटच्या गोळ्याला असं उकिरड्यावर नको टाकू
दे ग आई मला जन्म दे.....

राज्याचा विचार करताना कवी गोविंदाग्रज म्हणतात, कणखर देशा राकट देशा दगडांच्या देशा परंतु आजची परिस्थिती म्हणावेसे वाटते 'कठोर देशा निष्ठूर देशा पुत्रलोभी देशा' आजचे लिंग गुणोत्तर ९४० इतके आहे. मग उरलेले ६० दिवटे काय ब्रम्हचारी राहणार आहेत ? व्यासांचे महाकाव्य पुन्हा पाहावयास मिळेल 'पाच पांडव नि एकच द्रौपदी परंतु श्रीकृष्णासारखे बहुपत्नीत्व स्विकारायचे असेल तर ही इच्छा कित्येक वर्ष पूर्ण होणार नाही हे लक्षात ठेवा. कायदा करण्यापेक्षा प्रत्येकाने आपला विचार बदलायला शिका.

''समान मानव माना स्त्रीला
तिची अस्मिता खुडू नका
देवी म्हणूनी भजू नका
वा दासी म्हणूनी पिटू नका''

कवी कुसुमाग्रजांनी स्वातंत्र्य प्राप्तीनंतर पन्नास वर्षांनी ही कविता लिहिली. देशाला स्वातंत्र्य मिळाले परंतु स्त्री मात्र बंधनात अडकली. स्थानिक स्वराज्य संस्थेमध्ये स्त्रियांना ५०% आरक्षण आहे. परंतु असं असल तरी स्त्रियांची प्रगती झाली का ? आज सौ. सरपंच असल्या तरी श्रीमानच सभेला हजर असतात. ही स्त्रीच्या बाबतीत होणारी फसवणूक आहे. स्त्री-पुरुष समानता हे मूल्य केवळ शिक्षणाच्या बाबतीत अवलंबले जाते.

कवयित्री अनुराधा पाटील पोरी या कवितेत म्हणतात-

''पुलाच्या कठड्यावर पाय झुलवित बसली आहे मुलगी
मी असा विचार करते ती इकडे उडी घेईल की तिकडे
ती देईल मुलाला जन्म की.....
नुसत्या मुली जन्माला घालून गोवली जाईल
अक्षम्य अपराधाच्या साखळीत ?

विचार करा, एखाद्या मुलाला जन्म दिला तर कशी मिळवून द्याल त्याला प्रेमळ बहिण ? कशी मिळवून द्याल त्याला आयुष्याच्या प्रत्येक क्षेत्रात साथ देणारी पत्नी ?

अक्षम्य अपराध.....!

"Females are not E-mail, don't delete them"

आज साक्षरतेचे ढोल पिटवणारे स्वत:ला सुशिक्षित, सुसंस्कारीत मानणारे 'लोका सांगे ब्रम्हज्ञान स्वत: मात्र कोरडे पाषाण' असे वागतात व अवैधरित्या गर्भनिदान करतात 'नाव मोठे नि लक्षण खोटे असे वागतात'

गतवर्षी झालेल्या सर्वेक्षणात असे दिसून आले, मुलगा हवा असताना मुलगी झाली म्हणून तिचं नाव नकोशी किंवा निराशा ठेवलं. प्रसिद्ध नाटककार शेक्सपिअर म्हणतो नावात काय असत ? नावात आशा आकांक्षा यांचा समावेश असतो म्हणून मुलीला आकांक्षा, इच्छा या नावाने बोलवा.

आपला भारतीय इतिहास अनेक स्त्रियांनी गाजवला होता. ज्यांना भारतीय इतिहास मुजरा करतो,

''कडकडा कडाडे बिजली
इंग्रजी लष्करे थिजली
ती हिंदू भूमीच्या पराक्रमाची
इतिश्रीची झाली रे हिंद बांधवा
ती राणी झाशीवाली''

अशा झाशीच्या राणीची भ्रष्ट्राचाराने व्याकूळ देशात गरज आहे. ती वाढते आहे कुणाच्या तरी गर्भात. म्हणून मुलीला जन्म द्या. तिला मोकळा श्वास घेऊ द्या. उंच भरारी घेऊ द्या. अब्दुल कलामांच्या स्वप्नातील महासत्ता भारत घडवण्यात सहभागी होऊ द्या.....!

❑ ❑ ❑ ❑

चरित्र

वेणाबाई

स्नेहल सूर्यवंशी, ११ वी कला

चरित्र सांगती महती, इतिहास आणि संस्कृती सुदधा. व्यक्तिचरित्रातून या गोष्टी समजतात. व्यक्तीकार्याची महती इतरांना समजते व त्यातून आदर्श घेता येतो; संत साहित्यामध्ये ही अनेक चरित्रे आपणास पाहायला मिळतात.

वेणाबाई ही रामदासकालीन कवयित्री. त्यांचा जन्म इ.स.१६२७ मध्ये कोल्हापूर या ठिकाणी झाला. बालपणीच त्यांना वैधव्य प्राप्त झाले. वैधव्याचे दु:ख विसरण्यासाठी त्या रामभक्तीकडे आधीन झाल्या. भिक्षेसाठी हिंडत रामदासस्वामी वेणाबाईंच्या घरापुढे आले. त्यांनी 'मुखी राम त्या काम बाधू शकेना' हा श्लोक म्हटला. ही वेणाबाईंची व त्यांची पहिली भेट झाली. त्यानंतर काही वर्षांनी वेणाबाईंनी त्यांचे शिष्यत्व पत्करले. यामुळे आप्तेष्टांनी त्यांच्यावर विषप्रयोग केला. पण रामदासांच्या दर्शनामुळे त्यांचे विष उतरले, अशी आख्यायिका सांगितली जाते. पुढे समर्थांच्या मठात त्या राहत. एकदा किर्तनानंतर गुरुनमन करतेवेळी (इ.स.१६७८) त्यांचा अंत झाला. वेणाबाईंची ग्रंथरचना मर्यादित स्वरुपाची असली, तरी काव्याचे अनेक विशेष तिच्यामध्ये सापडतात.

१) सीतास्वयंवर :

रामदासी संप्रदायात 'सीतास्वयंवरा'ला विशेष मान असून ते आस्थापूर्वक वाचले जाते. वेणाबाईंनी लिहिलेल्या 'सीतास्वयंवर' व 'रामायण' हे ग्रंथ लिहिताना वाल्मिकींनी जे सांगितले तेच आपण लिहीत आहोत, हा आशय 'हे सीतेचे सैंवर वाल्मिकी बोलिला विस्तार' या शब्दांत वेणाबाई स्पष्ट करतात. पुराणे व अध्यात्म रामायणाचे वाचन त्यांनी केले असावे, असे त्यांच्या लेखनातील उल्लेखांवरुन वाटते. दोन्ही ग्रंथांत प्रारंभी गणपती, शारदा, सद्गुण व कुलदैवत श्रीराम यांना वंदन केले आहे. ग्रंथारंभी देवतावंदनात श्रीरामाचे-

राम गुणाचे सागरु । राम सुखाचा सुखतरु ।
राम भक्ताचे माहेर । राम विसावा जनांचा ।।

असे आदर व भक्तिभावपूर्ण वर्णन त्या करतात. काव्यांच्या सुरुवातीस यज्ञरक्षण करणाऱ्या रामाचे व शेवटी परशुराम गर्वहरण करणाऱ्या वीररसाचे वर्णन त्यांनी केले आहे. राम व सीता यांचा विवाह हा 'परब्रह्माचा विवाह' आहे असे वेणाबाई म्हणतात. रामदर्शनाच्या वेळी निर्माण झालेल्या सीतेच्या 'चित्तवृत्ती'चे अत्यंत सुंदर दर्शन यात आहे.

सखिया हासती कौतुकं । पुजाफळ लाधले निके ।
सुंदर रामासारिखे । अक्षईवर जानकी ।।

असे रामसीता-मीलनाचे त्या वर्णन करतात. विवाहातील वऱ्हाडी, मिरवणूक, जेवणावळ यांचेही सुंदर वर्णन आहे. ग्रंथातील सर्व वर्णनापाठीमागे भक्तीची भावना या कवयित्रीने सतत उभी केली आहे.

२) रामायण :

हा ग्रंथ वेणाबाईंनी सुंदरकांडांपर्यंतच लिहिलेला दिसतो. आदि, अयोध्या, अरण्य, किष्किंधा इतकीच

कांडे यांत आहेत. यानंतरचा उर्वरित कथाभाग त्यांनी फक्त आठ श्लोकांत सांगून ग्रंथ संपविला आहे. ग्रंथातील एकूण श्लोकसंख्या १५४६ भरते. रामायणात थोड्या जागेत सर्व कथानक कोंबल्यामुळे रसनिष्पत्तीस मात्र वाव राहिला नाही. कवयित्रीची अध्यात्मप्रवण दृष्टीच पदोपदी प्रत्ययास येते. नारद श्रीरामाला प्रत्येक ठिकाणी 'अवतारधारणा'ची आठवण देत असल्यामुळे रामाच्या व्यक्तिचित्रात भावनेचा ओलावा कुठेच दिसत नाही. सीतेला पळवून नेल्यामुळे रामाच्या विरह दु:खाचा प्रसंग मात्र करुण रसनिर्मिती करणारा आहे. अशोकवनातील सीता-मारुती भेटीचा प्रसंगही रम्य आहे. वेणाबाईंच्या निवेदनात क्वचित आलंकारिताही येते. लंकादहनाचे वर्णन मात्र चित्रमय असे आहे. आदिकांडातील उल्लेखावरुन या कवयित्रीला बहुधा गायनकलेची आवड व ज्ञान असावे असे वाटते.

या व्यतिरिक्त 'पंचीकरण' हे निबंधवजा गद्यलेखन वेणाबाईंनी केले आहे. खरे म्हणजे त्या वेदांताच्या अभ्यासावर टिपण्या आहेत. वेणाबाईंनी काही पदेही लिहिली आहेत, या सर्व ग्रंथलेखनात मात्र वेणाबाईंनी लेखनकलेचा कुठेही निर्देश केला नाही. पदलेखनात 'वेणी', 'वेणीस्वामी' असा स्वत:चा उल्लेख त्या करतात. रुपके, अनन्वय, स्वभावोक्ती यांसारख्या अलंकारांनी त्यांनी आपली रचना नटविली आहे. लेखनात शुद्ध-अशुद्धाची त्यांना तितकीशी फिकीर नाही. लेखनाची धाटणी मात्र प्रश्नोत्तर स्वरुपाची आहे. प्रासादिक पण खडबडीत भाषा हे रामदासी भाषेचे स्वरुप वेणाबाईंच्या ग्रंथरचनेत आढळते.

❑ ❑ ❑ ❑

माझं डोकं काय चालत नव्हतं.....

कॉलेजचे नियतकालिक निघत होतं
काहीतरी लिहाव असं वाटत होतं
पण मला काय सूचत नव्हत
अन् माझं डोक काय चालत नव्हतं ।
विचार करता करता सुचेना मला विषय
पण हसं होईल याचं वाटत होतं भय
सुरुवात कशी करायची काय कळत नव्हतं
अन् माझं डोक काय चालत नव्हतं ।
काय लिहु काय नको मला काहीच कळेना
अन् लेख लिहिताना काही मला सुचेना
लेख लिहायला काय मला जमत नव्हते
अन् माझं डोकं काय चालत नव्हतं ।
कविता लिहायला बसलो तर जुळेना माझे यमक
अन् मला काही कळेना कवितेचे गमक
कविता करणं काय आपलं काम नव्हते
अन् माझं डोक काय चालत नव्हतं ।
रागारागात पेन दिला फेकून
अन् कॉटवर दिले अंग झोकून
पण झोपायला मला काय जमत नव्हतं.
अन् माझे डोक काय चालत नव्हतं....

अक्षय अशोक थोरात
१२वी शास्त्र

कॉलेज

Syllabus जरा जास्तच आहे असे दरवर्षी वाटते
Chapters पाहून Passing चा Problem मनात दाटतो
तरी Lectures चालू राहतात डोक्यात काही घुसत नाही
चित्र-विचित्र Figures शिवाय Board वर काहीच दिसत नाही
तितक्यात कुठून तरी Function ची Date जवळ येते
Sem मधले काही दिवस नकळत चोरुन नेते.
नंतर Lectures extra घेऊन भरभर शिकवत राहतात.
Problems, example, theory सांगून
Syllabus लवकर संपवू पाहतात.
पुन्हा हात चालू लागतात मन चालत नाही
सरांशिवाय वर्गात कोणीच बोलत नाही
Lectures संपून submission चा
सुरु होतो पुन्हा खेळ
Journal Complete करण्यात
फार फार जातो वेळ
चक्क डोळ्यासमोर syllabus
चुटकीसरशी संपून जातो
P.L. मध्ये वाचून सुद्धा
Paper खराब तो खराब जातो.....

प्रतिक्षा विजय मंद्रे
१२वी एम.सी.व्ही.सी.

चरित्र

दहशतवाद : एक समस्या

प्रगती साळुंखे, एम.सी.व्ही.सी.

अखिल मानवजातीसमोरील ज्वलंत समस्यांपैकी दहशतवाद ही एक भयानक समस्या असून ही जागतिक पातळीवर चर्चेचा एक विषय ठरली आहे. ११ सप्टेंबर २००१ रोजी अमेरिकेत झालेला असो, वा १ ऑक्टोंबर रोजी फ्रान्स विधानसभेवरील आत्मघातकी धडक असो, किंवा १३ डिसेंबर रोजी संसदेवर झालेला हल्ला असो, वा २६ नोव्हेंबर २००८ रोजी मुंबई वेठीस धरणे असो, वा १३ फेब्रुवारी २०१० पुण्यामध्ये झालेला अतिरेकी हल्ला असो. ही सर्व दहशतवादाची जीवघेणी उदाहरणे आहेत. आज दहशतवाद हे भारतासमोर एक मोठे आव्हान आहे. सर्वार्थाने अमेरिकेसारख्या बलाढ्य असलेल्या देशात दहशतवादी कारवाया थैमान घालू शकतात हे पाहून सर्व मानवजातच असुरक्षिततेच्या बर्म्युडा ट्रँगलकडे तर जाणार नाही ना ? अशी शंका मनात आल्याशिवाय रहात नाही.

आज दहशतवादाने युद्धाची व्याख्याच पूर्णपणे बदलून टाकली आहे. २०व्या शतकापर्यंत युद्ध हे दोन राष्ट्रांमध्ये किंवा ठळक शत्रूंमध्ये होत असे; परंतु आज या युद्धांनी संपूर्ण जगाशीच वैर स्वीकारले आहे. याची प्रवृत्ती म्हणजे आपल्या प्राणाप्रमाणे इतर हजारोंचे प्राणही क्षुल्लक मानणे होय. मग हे अमानुषतेच्या कोणत्याही थरास जातात. निष्पाप गरीब लोकांना यामध्ये प्रमुख लक्ष केले जाते. दहशतवादामध्ये जितकी अमानुषता जास्त, जितका गाजावाजा जास्त, तितकी दहशतवादी संघटनांना प्रसिद्धी जास्त. ही प्रसिद्धी मिळवण्यासाठी ते अमानुषतेच्या कोणत्याही थरास जाण्यास डगमगत नाहीत. आज दहशतवादी संघटनांनी दहशतवादाच्या जोरावर आपले हिंसक कार्य चालूच ठेवले आहे. आज दहशतवाद स्वरुप प्रकट करत आहे आणि तो दिवसेंदिवस आपले रौद्र रुप प्रकट करत आहे.

आज जगाला भासणारी सर्वात मोठी समस्या कोणती असेल तर दहशतवाद. कोणीतरी स्वत:साठी, काही थोडे आपल्या स्वत:च्या फायद्यासाठी, धर्माचा आधार घेऊन, पैशाचे आमिष दाखवून कोवळ्या तरुणांचा वापर करुन अतिशय निर्दयपणे निरपराध लोकांच्या रक्ताने भारवलेल्या हातानं समाजाची प्रचंड हानी करत आहेत; आज सर्व जगाला हे दहशतवादाचे ग्रहण लागले आहे व त्याचा समान एकसंघपणे सर्वांनी करणे आवश्यक आहे तरच त्याला आळा बसेल.

दहशतवादाचा सर्वात जास्त फटका भारतासारख्या विकसनशील देशाला बसला आहे. गेल्या २५ वर्षात भारताने आपले दोन पंतप्रधान आणि हजारो निरपराध नागरिक गमवले आहेत. दहशतवादामुळे भारताचे फार मोठे आर्थिक नुकसान झाले आहे. काश्मिरसह पूर्वोत्तर राज्यांमध्ये दहशतवादाने धुमाकूळ घातला आहे. २६ नोव्हेंबर २००८ रोजी मुंबईत झालेला हल्ला हा तर भयानकतेचा कळस होता. त्याने पूर्ण मुंबईला वेठीस धरले होते. यामध्ये महत्त्वाची गोष्ट अशी की हा दहशतवाद पसरवणाऱ्या व्यक्तींची संख्या होती

पृष्ठ क्र. १२० वर....

आत्मवृत्त

मी पैसा बोलतोय

अनिकेत पाटील, १२ वी शास्त्र

सर्वात आधी मी तुम्हांला माझा परिचय करुन देतो. मी आहे तुमचा लाडका पैसा. माझे रुप साधारण आहे. पण जगाला नीट व व्यवस्थित ठेवण्याची क्षमता माझ्यात आहे. मनुष्याची नियत, मन, भावना व प्रकृती बदलण्याची क्षमता माझ्यात आहे. कारण मनुष्य मला आदर्श समजतो.

आहो काही लोक तर माझ्यासाठी जात सोडतात, धर्म सोडतात, माणुसकी सोडतात आणि आपल्याच माणसांना धोका देतात पण चुकीचा व्यवहार माणसं तोडतो म्हणून तो सत्याने आणि सन्मानाने करा. काहीजण माझ्यासाठी आपला आत्मसन्मान गहाण ठेवतात, मानहानी पत्करतात. एवढंच नाही तर आपला देह विकतात. पण सत्यान मिळत तेच टिकतं. लक्षात ठेवा मी चांगल्या आणि वाईट गोष्टीत कधीच फरक करत नाही, परंतु लोक मला स्वत:च्या प्रतिष्ठेसाठी वापरतात. पण प्राप्तीपेक्षा प्रयत्नांचा आनंद अधिक असतो. मी राक्षस नाही, पण लोक माझ्यासाठी अपराध करतात. माझ्यासाठी एकमेकांच्या नरडीचा घोट घ्यायलासुद्धा लोक मागेपुढे बघत नाहीत. पण हिंसा हे जगातलं मोठ पाप आहे. मग ती एखाद्या माणसाची असो वा पशूची.

हे सत्य आहे की मला देव नाही पण लोक माझी देवाप्रमाणे पूजा करतात. खर तर मी लोकांच्या सेवेसाठी आहे पण लोकच माझे गुलाम झाले आहेत. मी कधी कुणासाठी त्याग नाही केला पण लोक माझ्यासाठी स्वत:चाही जीव देतात तर कधी दुसऱ्याचा जीव घेतात.

मला तुम्हाला काही गोष्टी सांगायच्या आहेत मी तुम्हाला सगळं विकत घेऊन देऊ शकतो. मी तुम्हाला घर विकत घेऊन देऊ शकतो पण तुमच्या घरात घरपण नाही

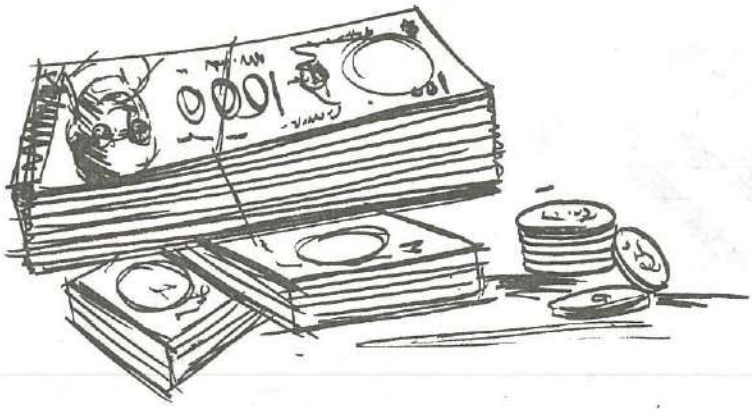

कोणे एकेकाळी 'पोटापुरता पसा पाहिजे.....' असे म्हणत पण आता तो एवढा मोठा झालाय की त्याच्या पलिकडचे काही दिसेनासेच झाले आहे. त्यामुळे माणसाजवळ असणाऱ्या दुसऱ्या 'धना' चे मूल्य पैशातच मोजले जाऊ लागले आहे. या पैशामुळे दुसरे कोणतेही नाते बळकट होण्यात अडचण होऊ लागली आहे. त्याच्यामुळे सर्व काही विकत घेता येते ही समजूत दृढ व्हायला लागली आहे पण 'सुख' 'माया' 'प्रेम' या गोष्टी मात्र या पैशाला भीक घालत नाहीत हे मात्र खरे.

आणू शकत. मी तुमच्यासाठी औषध आणू शकतो पण तुमच वय नाही वाढवू शकत. मी तुमच्यासाठी घड्याळ विकत घेऊ शकतो पण गेलेली वेळ नाही. मी तुमच्यासाठी मोठे पद विकत घेऊ शकतो पण आदर नाही. मी तुमच्यासाठी मखमली गादी विकत घेऊ शकतो पण शांत झोप नाही. मी तुमच्यासाठी पुस्तके विकत घेऊ शकतो पण विद्या नाही. मी तुमच्यासाठी रक्त विकत घेऊ शकतो पण जीवन नाही.

म्हणून लक्षात ठेवा खरी श्रीमंती शरीराची, बुद्धीची आणि मनाची. तडजोड हे जगण्यातील आनंदाचे दुसरे नाव आहे. कारण पैसा हेच सर्वस्व

पृष्ठ क्र. १२३ वर...

ललित

भारताची ई-क्रांतीकडे घोडदौड

कोमल गायकवाड, एम.ए.भाग-१

डिजिटल इंडिया हा भारत सरकारचा महत्वाकांक्षी प्रकल्प आहे. जेणेकरुन भारताची अर्थव्यवस्था ही डिजिटलायझेशन द्वारे सक्षम होईल. एक लाख कोटी रुपये इतकी प्रचंड रक्कम सरकारने या प्रकल्पात गुंतविली असून डिजिटल लॉकर, ई-शिक्षण, ई-आरोग्य, डिजीटल सिग्नेचर तसेच राष्ट्रीय शिष्यवृत्ती पोर्टल यासारख्या अनेक बाबींचा यात अंतर्भाव आहे. भारत नेट आणि नेक्स्ट जनरेशन नेटवर्क तसेच ''माय गव्हर्मेंट डॉट इन'' या सर्व प्रकल्पांमुळे भारत सरकार जणू ''प्रशासन आपल्या दारी'' चीच अंमलबजावणी करण्याचा प्रयत्न करत आहे. माहीती तंत्रज्ञान विभाग हा या सर्वांसाठी समन्वयाचे काम करीत आहे.

काही दिवसांपूर्वी एक सुंदर व्यंगचित्र पहायला मिळाले. एक पती, पत्नी व त्यांचे दोन वर्षाचे बाळ दाखवते आहे. पती पत्नीला म्हणतो की, 'आपला बाळ आता संगणक वापरण्यास योग्य झाला' असे वाटते.

कारण त्याने आताच पहिला शब्द म्हटला-गुगल ! सध्याच्या बालपिढीचे प्रतिनिधीत्व करणारे हे चित्र आहे. ज्यामुळे खऱ्या अर्थाने आपल्याला संगणकीकरण, माहिती तंत्रज्ञान इत्यादीचे महत्त्व लक्षात येते. याचबरोबर आपल्याला दररोज दिसणारे आणखी काही प्रसंग पहा. देवळाशेजारचा एक भिक्षुक दुसऱ्याला मोबाईलवरुन सांगतो आहे की, अरे लवकर ये, इथे एक दानशूर मिठाई वाटत आहे तसेच आपली मोलकरीण हळूच दुसऱ्या घरी भांड्याचा ढीग व्हॉटस्ॲपवरुन दाखवत आहे. अशा या स्मार्ट फोनच्या जमान्यात डिजिटल तंत्रज्ञानाचा पगडा जनसामान्यांवर किती आहे, याचा अंदाज सरकारला आला नसता तरच नवल !

डिजीटल इंडियाद्वारे भारताची अर्थव्यवस्था सक्षम होण्याकरता ई-शिक्षण, ई-बॅंकिंग, माहिती-तंत्रज्ञान, ई-क्रांतीमुळे अनेक अतिशय चांगले बदल घडून येत आहेत. सर्जनशीलता हा डिजिटल तंत्रज्ञानाचा गाभा आहे. त्यामुळेच जनमानसांचे जीवन सुलभ व समृध्द करणाऱ्या तंत्रज्ञानाच्या निर्मितीसाठी पोषक वातावरण निर्माण करणे हे सुध्दा डिजिटल इंडियाच यश असू शकते.

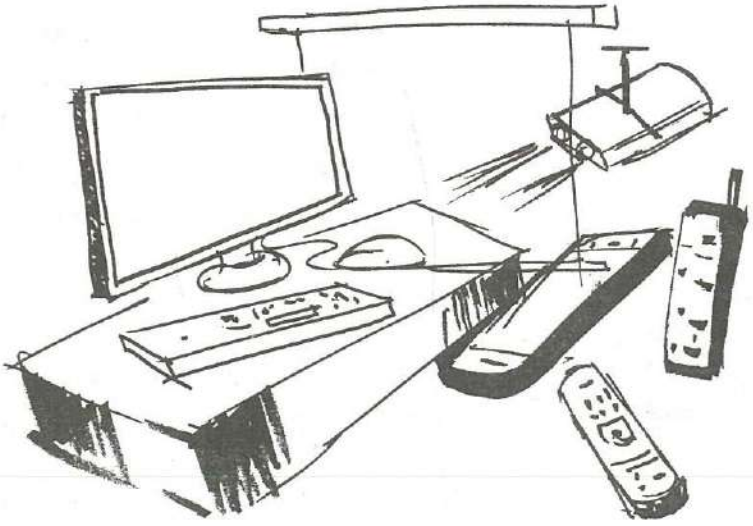

आय.आय.टी. मुंबईच्या तरुणांनी फेसबुक व ट्विटरचे विश्लेषण करुन दिल्लीतील मतदारांचा कानोसा घेतला व ज्यामुळे केजरीवाल यांना मदत झाली. तेव्हाच 'डिजिटल' चे महत्त्व अधोरेखित झाले. आज पंतप्रधान 'नरेंद्र मोदी' यांची ई-मेल आपल्याला मिळते किंवा 'मन की बात' सरळ आपल्याला मेलद्वारे मिळते. या सगळ्याचे श्रेय डिजीटल तंत्रज्ञानालाच जाते.

भारतीय तंत्रज्ञानाच्या इतिहासामध्ये सर्वात कमीत कमी वेळेत प्रसार करुन जनसामान्यात आपला ठसा उमटवणारे तंत्रज्ञान म्हणजे मोबाईल होय.

रेडिओ, दूरदर्शन, पी.सी.ओ. तसेच इंटरनेट या सर्वांपेक्षा मोबाईल फोन ज्याला स्मार्टफोन म्हणणे उचित ठरेल याने सर्वाधिक लोकसंख्या काबीज केली आहे. याचा उपयोग सुद्धा डिजिटल इंडियामध्ये केला गेलेला आहे. डिजिटल इंडिया पोर्टल, मायजी ओव्ही मोबाईल ॲप, स्वच्छ भारत तसेच आधार अपडेट मोबाईल ॲप याचा प्रचंड वापर हे डिजिटल इंडियाच्या यशाचे निदर्शक आहे.

२१व्या शतकात ई-क्रांती मुळे अनेक समाधानकारक बदल घडून येत आहेत. ज्यामुळे लोकांचे जीवनच बदलून गेले आहे. अभिजित जोशी यांनी विकसीत केलेले डायबेटीस मॉनिटरींग उपकरण कदाचित आपल्या देशातील ११ टक्के डायबेटिक रुग्णांचे जीवन बदलू शकेल. सर्जनशिलता हा डिजिटल तंत्रज्ञानाचा गाभा आहे. त्यामुळेच जनमानसाचे जीवन सुलभ व समृध्द करणाऱ्या तंत्रज्ञानाच्या निर्मितीसाठी पोषक वातावरण निर्माण करणे हे सुध्दा डिजिटल इंडियाचे ययश असू शकते. मोबाईलद्वारे ऑफलाईन इंटरनेट, चालकाशिवाय वाहनांचे चलन, उपग्रहाशिवाय जी.पी.एस. ही सर्व कल्पकतेची उदाहरणे आहेत. उद्योगधंद्यांची यामधील असणारी सकारात्मक साथ ही सुद्धा महत्त्वाची बाब आहे. प्रॉक्टर गॅम्बलसारख्या कंपनीने नुकतेच बाजारपेठेत आणलेले टुथब्रश हे मोबाईल ब्लूटूथद्वारे दात व्यवस्थित घासले जातात की नाही याची माहिती देते. पुढे जाऊन कदाचित हे सर्व ब्लुटूथ मॉनिटर एकत्र केले जाऊ शकतात. यामुळे एखादा तज्ञ दंतवैद्यक क्लाऊड प्रणालीचा वापर करुन सर्वांचे दंतआरोग्य इंटरनेटद्वारेच पाहू शकतो. 'इंटरनेट ऑफ थिंग्ज' या नवीन संकल्पनेद्वारे निर्जीव वस्तूसुद्धा आपल्याला इशारा करु शकतात.

स्मार्ट 'इंटेलिजंट' सर्व व्यापी कनेक्टिव्हिटी यामुळे एका नवीन अभिनव जगाची निर्मिती होत आहे. मोबाईल किंवा स्मार्टफोन हा यामध्ये महत्त्वाचा घटक ठरत आहे. आपल्या सर्वांसमोर आव्हान आहे ते म्हणजे हे सर्व तंत्रज्ञान सर्वसामान्यांच्या आवाक्यात आणणे. ज्यासाठी मेक इन इंडिया हा आणखी एक पथदर्शी प्रकल्प महत्त्वाची भूमिका बजावू शकेल.

❑ ❑ ❑ ❑

.....पृष्ठ क्र. ११६ वरुन

फक्त दहा. यावरुन असे दिसून येते की दहशतवादाने दिवसेंदिवस व्यापक स्वरुप प्राप्त केले आहे व दहशतवाद ही मानवी समाजाला लागलेली कीड आहे. दहशतवाद कमी झाल्याशिवाय या विश्वात शांतता नांदू शकणार नाही. मग मनात प्रश्न येतो याला कुठेच अंत नाही का ?

सन १८८२ साली इस्लामी राजकारणाला सुरुवात झाली. यामध्ये इराण व इराक या राष्ट्रांचा समावेश होता. आयातुल्ला खोमेनी यांनी भ्रष्टाचाराविरुद्ध बंड पुकारले आणि १८८९ साली क्रांती झाली. 'मानव व धर्म' हे एक मानणारे मुल्ला मौलवी हे हिंसेच्या कोणत्या थरास जाऊ शकतात याची सर्व विश्वाला कल्पना आली. ओसामा बिन लादेन याचा दहशतवाद याच राजकारणाचा भाग होता. या संघटनांना आर्थिक पाठबळ देण्यासाठी दाऊद सारखे कित्येक लोक कार्यरत आहेत. यासाठी ते कोणतेही अमानुष कार्य करण्यास डगमगत नाहीत.

आज दहशतवादाने शहरेच नव्हे तर खेड्यांकडेही आपला मोर्चा वळवला आहे. खेडेही आज दहशतवादाच्या भितीच्या छायेखाली वावरत आहेत. याला आळा बसवण्यासाठी सर्वांनी प्रयत्न केले पाहिजेत. त्यासाठी समता, एकता, राष्ट्रीय एकात्मता, सर्व धर्म समभाव यांसारखी मूल्ये आचरणात आणली पाहिजेत.

सामाजिक वैफल्यातून निर्माण झालेली ही कीड मानवी समाजाच्या एकसंघ प्रतिकारातून नष्ट करता येईल. म्हणून अखिल मानवता म्हणजे एक नातं असतं.

रक्ताच्या नात्या पलिकडेही,
एक नातं असतं,
ते नातं जवळचंच नसून,
आपलच असते.

हे सर्वांनी लक्षात घ्यावं. शेवटी आतापर्यंत दहशतवादी हल्ल्यात शहीद झालेल्या सर्व सैनिकांना व मृत्युमुखी पडलेल्या नागरिकांना वंदन करते. म्हणून वाटते

जब तक सुरज-चाँद रहेगा,
तब तक शहीद तेरा नाम रहेगा ।।

❑ ❑ ❑ ❑

माहितीपर

मोबाईल फोनची जन्मकथा

करिश्मा जमादार, एम.ए.भाग-२

मोबाईल जगाला पहिल्यांदा केव्हा दिसला माहित्येय ? ३ एप्रिल १९७३ रोजी. या दिवशी मार्टीन कूपर या माणसाने अमेरिकेतील न्यूयॉर्क या शहरात रस्त्यावरुन चालत चालत त्याने त्याच्या कंपनीच्या पहिल्या मोबाईलवरुन एक पब्लिक कॉल केला. तो मोबाईल फोन आणि कॉल दोन्ही जगातील पहिलेच होते. मार्टीन कूपर मोटोरोला या जगप्रसिद्ध कंपनीचा माजी उपाध्यक्ष. ७३ साली ४४ वर्षाचा होता. हातात घेऊन बोलता येणारा मोबाईल फोन विकसित करण्याचे श्रेय मार्टीन कूपरकडे जाते. २६ डिसेंबर १९२८ रोजी शिकागो येथे जन्मलेल्या कूपरचे आईवडिल मूळचे युक्रेनचे. दुसरे महायुद्ध झाल्यावर ते अमेरिकेत स्थलांतरित झाले. १९५४ मध्ये मोटोरोला या कंपनीत तो रुजू झाला. १९७०च्या सुरुवातीला कूपर कार फोन विभागाचे प्रमुख झाले. या विभागात कूपरने सेल्युलर संशोधनावर लक्ष केंद्रित केले. कूपरनी त्यावेळी मोबाईल फोनची कल्पना केली असा फोन जो केवळ कारमध्येच उपयोगात येईल असे नाही तर एरवीही त्याचा वापर करता येईल. आकाराने लहान आणि वजनाने हलका. पहिल्या सेल्युलर ८०० एमएचझेड फोनचे प्रोटोटाईप तयार करायला केवळ ९० दिवस लागले.

१९७३ मध्ये सेल्युलर नेटवर्कवर फोनकॉल करण्याचा जाहीर प्रयोग करण्यासाठी मोटोरोलाने एक बस स्टेशन स्थापन केले होते. त्यावेळी सेल्युलर तंत्रज्ञानाचा उपयोग करण्यासाठी खासगी कंपन्यांना फ्रिक्वेन्सी स्पेस अमेरिकेच्या फेडरल कम्युनिकेशन्स कमीशनने वितरीत करावी यासाठी मोटोरोला प्रयत्न करीत होती. या कमिशनसाठी सुरुवातीला वॉशिंग्टनमध्ये काही चाचण्या झाल्या. त्यानंतर कूपर आणि मोटोरोलाने सेल्युलर फोन न्यूयॉर्कमध्ये नेऊन वार्ताहर आणि लोकांसाठी ३ एप्रिल १९७३ रोजी त्याची जाहीर चाचणी घेतली. कूपरने न्यूयॉर्क शहरातील सिक्स्थ ॲव्हेन्यूमधून त्याने हायना-टॅक हँडहेल्ड सेल्युलर फोनवरुन शहरातीलच त्यावेळच्या बर्लिंग्टन हाऊसच्या छपरावर स्थापन केलेल्या बेस स्टेशनशी आणि एटी ॲंड टीच्या लँडलाईन टेलिफोन सिस्टीमशी संपर्क साधला आणि त्यानंतर तो पत्रकार परिषदेत आला.

कूपरने मोबाईल फोनची कल्पना कशी सूचली हे सांगताना म्हटले आहे की स्टार ट्रेक या टी.व्ही. शोमधील कॅप्टन कर्क कम्युनिटेरचा वापर करताना दाखवले आहे. त्यावरुन कूपरला लँडहेल्ड मोबाईल फोन विकसित करण्याची प्रेरणा मिळाली.

सगळे पत्रकार आणि बाजूने येणारे-जाणारे लोक पाहत असतानाच त्याने फोनवर नंबर डायल केला आणि फोन कानाला लावला. हा पहिला कॉल त्याने बेल लॅब्समधील संशोधन प्रमुख डॉ.जोएल एस.एन्गेल यांना लावला. कूपरने वापरलेला पहिला फोन हा चांगला १-१ किलो वजनाचा होता. त्यात ३५ मिनिटांचा टॉकटाईम होता. त्याच्या बॅटरीचे आयुष्य केवळ वीस मिनिटे होते. कूपरने मोबाईल फोनची कल्पना कशी सूचली हे सांगताना म्हटले आहे की स्टार ट्रेक या टी.व्ही. शोमधील कॅप्टन कर्क कम्युनिटेरचा वापर करताना दाखवले आहे. त्यावरुन कूपरला लँडहेल्ड मोबाईल फोन विकसित करण्याची प्रेरणा मिळाली.

या फोनचे प्रात्यक्षिक झाल्यावर कूपरने काही पत्रकारांना या फोनवरुन कॉल करण्यास सांगितले. त्यातून पत्रकारांना या फोनच्या अष्टपैलूत्वाची कल्पना आली. हँडहेल्ड सेल्युलर फोनचा शोध लावलेला आणि फोन सार्वजनिक ठिकाणी सर्वात प्रथम वापरणारा शास्त्रज्ञ म्हणून कूपरचे नाव घेतले जाते.

❑ ❑ ❑

माहितीपर

महात्मा फुलेंचे शिक्षणातील राष्ट्रीयकरणाचे धोरण आणि आजच्या शिक्षणाचे बाजारीकरण

करिश्मा जमादार, एम.ए.भाग-२

''विद्येविना मती गेली, मती विना गती गेली
गती विना वित्त गेले, वित्ताविना शुद्र खचले
इतुके सारे अनर्थ एका अविद्येने केले''

यामधुन म. फुल्यांचा जसा द्रष्टेपणा जाणवतो तसे शिक्षणाविषयीचे वास्तव चित्रणही आढळून येते. १०० वर्षापूर्वी शिक्षण सक्तीचे व मोफत झाले पाहिजे तो आमचा हक्क आहे असे गोलमेज परिषदेमध्ये ठणकावून सांगणारे म.फुले क्रांतीचे अग्रदूत ठरतात.

'इतुके सारे अनर्थ एका अविद्येने केले' असे म्हणताना म. ज्योतीबा फुले यांच्या मनात अविद्या या संकल्पनेचा नक्की अर्थ कोणता होता..... ? शिक्षणाचा नक्की उद्देश काय ..... ? तर शिक्षण माणसाला विवेकी, विचारी बनविते आणि सर्वात महत्वाचे शिक्षण माणसाला आर्थिक दृष्ट्या सक्षम बनविते. जर त्याने योग्य प्रकारे शिक्षण घेतले तर ! फुल्यांच्या खऱ्या, खोट्या गोष्टी सांगून त्यांच्यावर चिडणार खुपच आहेत. पण भारतातील आधुनिक शिक्षणाचा पाया सक्षमपणे त्यांनीच घातला. ''तुला जर ज्ञानी व्हायचे असेल तर अमुक-तमुक जातीतच जन्माला आले पाहिजे'' हा एकलव्य, शंबुक यांच्यासाठी अनादीकाळापासून अंमलात असलेला धार्मिक कायदा त्यांनीच मोडीत काढला.

डॉ. कलाम म्हणतात, 'माणूसकीचे योध्दे तयार करते ते शिक्षण' पण आजच्या शिक्षणातून असे योध्दे तयार होतात का ? आजच्या शिक्षणपद्धती आणि परीक्षा पध्दतीमुळे माणूस घडला जात नाही तर उलट हल्ली शिक्षण म्हणजे एक प्रकारे चाकरी करून भाकरी मिळवण्याचा धंदा झाला आहे. त्याकरिता राजकारणाचा स्पर्शसुद्धा होता कामा नये कारण आजवर शिक्षणाच्या अधोगतीला राजकारण बऱ्याचअंशी कारणीभूत ठरलेले आहे; म्हणून सामान्य माणूस केंद्रबिंदू मानून व्यवस्था बदलली पाहिजे.

म.फुले यांनी शिक्षण क्षेत्रात केलेले अमुलाग्र बदल, आजच्या समाज जीवनासाठी अत्यंत प्रेरणादायी ठरतात, यांच्या आदर्शप्रिय प्रयत्नांनी पुर्ण महाराष्ट्रातच नव्हे तर संपूर्ण भारतात, खेडोपाडी, वाड्यावस्त्यावर मुलींसाठी शाळा निर्माण झाल्या. मुलींच्या कल्याणासाठी सरकारने अनेक उपाय योजनांचा पाठपुरावा केला. सरकार दरबारी मुलींना मोफत पाठ्यपुस्तके, कपडे, स्कॉलरशिप, त्यांच्या-साठी क्लासवन वसतिगृहाची निर्मितीही केली गेली.

''देशभक्तीसाठी झाली शिक्षणक्रांती
ना धनाची अपेक्षा, ना पराभवाची उपेक्षा
शेतकऱ्यांचा कैवारी होऊनी

तळापर्यंत शिक्षण पोहोचवूनी
महात्मा झाला एक तत्त्वचिंतक
मांडले त्यांनी समाजाचे चित्र विदारक''

शिक्षण आणि समाज या एकाच नाण्याच्या दोन बाजू आहेत. शिक्षणाशिवाय तरुणोपाय नाही. आज गल्लीपासून दिल्लीपर्यंतच्या शिक्षणपद्धतीमध्ये अमुलाग्र बदल झाला पाहिजे असे प्रत्येक जण बेंबीच्या देठापासून ओरडतो. या शैक्षणिक बदलासाठी केंद्र व राज्य सरकारने वेगवेगळी आयोगे नेमली, समित्या स्थापन केल्या, थोड्याफार प्रमाणात बदलाच्या प्रक्रियाही झाल्या पण या साऱ्याचे खरे स्वरूप ''बाटलीचा आकार बदलला पण दारू तीच होती, इंग्लीश बोलताना समजत नाही पण इंग्लीश पिताना समजतं'' असे झाले आहे.

''प्रति एक झाडा माडा, त्यांची रुपकळा
प्रति एक पाना फुला त्याचा त्याचा तोंडवळा''

बा.भ. बोरकरांच्या कवितेप्रमाणे प्रत्येक विद्यार्थ्याचे वेगळेपण त्याच्याशी सुसंवाद करीत आजच्या शिक्षकाला, विद्यार्थ्यावर सुसंस्काराची साधना करायची असते. आज ज्या माध्यमिक शिक्षण संस्थांच्या उंच-उंच इमारती उभ्या आहेत त्याच इमारतीत विद्यार्थ्यांना विचारांची उंची वाढविणारं शिक्षण आज आम्ही खरोखरच देवू शकतो काय ..... ? या प्रश्नाचा पाठपुरावा केला पाहिजे.

म. फुल्यांना स्वतंत्र विचाराचा, श्रमाची पूजा करणारा आणि जाती धर्माच्या पलिकडे गेलेला अभेद्य वृत्तीचा माणुस शिक्षणातून घडावा असे वाटत होते, पण आज अनेक माध्यमिक शाळा महापुरुषांची नांव धारण बरून उभ्या आहेत, तेथील कार्यालयात, गांधी, आंबेडकर, फुले आणि कर्वे यांची भव्य छायाचित्रे लावलेली असतात. भिंतीवरच्या त्या चित्रांच्या खाली बसून संस्थेचे पदाधिकारी आपले आर्थिक व्यवहार करीत असतात. अशा अनेक शिक्षणसंस्था आहेत कि जेथे विद्यार्थ्यांकडून, पालकांकडून देणगी म्हणण्यापेक्षा खंडणी वसूल करण्यात अधिक रस घेतात. आणि त्यामुळेच आपले शिक्षण पूर्ण होईपर्यंत शिक्षणासाठी डोनेशन मोजलेला पालक व पदवीधारक समाज डॉक्टर, इंजिनियर, प्राध्यापक, सरकारी नोकर इ. स्वरूपात समाजात येतो.

तळागाळातील मुलांनी जिद्दीने शिकायचे, आई-वडिलांनी अपार कष्ट करून मोठ्या आशेने त्यांना शिकवायचे, त्या शिक्षणानंतर त्या व्यक्तीचा, कुटुंबाचा होणारा अपेक्षाभंग त्यामुळे जिवनात येणारे नैराश्य व कडवटपणा किती मोठा असेल ? हे सारे का होत आहे ? भारतीय शिक्षणाचा असा उलट्या पावलांचा प्रवास का होतोय ? भारतीय समाज व्यवस्थेवर आपल्या प्रतिमेचा क्ष-किरण टाकून आपल्या अवनतीचे नेमके निदान करताना म. फुलेंनी इतके सारे अनर्थ एका अविद्येने केले म्हणून सांगितले आणि मंत्रांना कृतीत आणण्यासाठी त्यांनी पुण्यात एका ब्राम्हणाच्या वाड्यात दलित मुलींना शिक्षण देण्यासाठी शाळा काढली. आणि या मंत्रातील ताकद ओळखून भारतरत्न आंबेडकरांनी शिका, संघटीत व्हा आणि संघर्ष करा म्हणून सांगितले.

असं म्हटलं जातं कि शिक्षण हे वाघिणीचे दूध आहे जो ते पितो ते गुरगुरल्याशिवाय राहत नाही. परंतु सध्याची शिक्षणपद्धती ही फक्त धनिकांना पैसे मिळवण्यासाठीच आहे. त्यामुळे गरिब तो गरिब आणि मोठा तो मोठा. गोरगरिबांनी लोकांच्यात राबायचं, कर्जपाणी काढायचं अन् पोटाला चिमटा देवून पोराच्या शिक्षणाला पैसा घालायचा अन् शेवटी नोकरीपाई चार ते पाच लाख रुपये देवून पोराच्या शिक्षणाला पैसा घालायचा अन् शेवटी साहेबांचे उंबरठे झिजवायचे. नोकरीची वाट बघत बसायची. पण शेवटी धूपाटनचं हाती येतं. त्यामुळे गरिब जनता भरडली जात आहे. तेव्हा श्रोतेहो, गरिबानं जन्माला यायचं का नाही ? गरिबाच्या मुलानं शिक्षण घ्यायचं की नाही ते तरी सांगा म्हणूनच मा असं म्हणावंस वाटतं कि,

''मातीच्या भिंतींना आज
सिमेंटचा गिलावा आला
शिक्षणाचा ओलावा मात्र
मनाला केव्हाच सोडून गेला''

हल्ली शिक्षण म्हणजे एक प्रकारे चोकरी करून भाकरी मिळविण्याचा धंदा झाला आहे. पण मित्रहो हे शिक्षण नव्हे हमाली आहे. हमाली त्यापासून राष्ट्राचा विकास न होता अवन्नती होत आहे.

डॉ. ए.पी.जे. अब्दूल कलाम हे शिक्षणाची व्याख्या सांगताना म्हणतात, 'माणुसकीचे योध्दे तयार करतं ते शिक्षण. पण मित्रहो आज शिक्षणातून माणूसकीचे योद्धे तयार होतात का ? तर याउलट आज शिक्षणातून अमानूष माणसे तयार होऊ लागलीत. अशा शिक्षणाचे वर्णन करताना एक कवी म्हणतो -

''मुलांच्या बालवाडी प्रवेशासाठी
आईने सोळा सोमवार केले

वडिलांनी सोळा शनिवार केले
शेवटी चिरंजीवांना घेऊन दोघे, शाळेत गेले
वडिलांच्या भरलेल्या खिशाकडे पाहून प्रिन्सीपॉल हसला
बंद पाकीट हातात पडताच पोरगा शाळेत जाऊन बसला
पोराला शाळेची गरज आहे. बापाला पोराची गरज आहे
शाळेला पैशाची गरज आहे, पैशाला सगळीच तहान आहे
आणि तरीही आपण म्हणतो की,
आपलं शिक्षण खातं किती किती महान आहे.''

या सगळ्या गोष्टीचा विचार केला असता मला असे वाटते कि कुठाय शिक्षण..... ? याच शिक्षणासाठी डॉ. आंबेडकरांनी चवदार तळ्याचा सत्याग्रह केला होता का ? याच शिक्षणासाठी म. फुले यांनी आपल्या घरातील पाण्याचा हौद रिकामा केला होता का ..... ? याच शिक्षणासाठी कर्मवीर भाऊराव पाटीलांनी गावोगावी, गल्ली, गल्ली अनवाणी पायांनी हिंडले होते का..... ? म्हणूनच मला असे म्हणावेसे वाटते की.....

''देशाची सत्ता भोगण्यासाठी आज जो तो धडपडतोय हुतात्म्यांचा आत्मा मात्र कुठेतरी तडफडतोय.'' आणि म्हणूनच शैक्षणिक परिवर्तन घडवून आणणे गरजेचे आहे परंतु हे सर्व करत असताना शिक्षणाला राजकारणाचा स्पर्शसुद्धा होता कामा नये. कारण आजवर शिक्षणाच्या अधोगतीला राजकारण बऱ्याच अंशी कारणीभूत ठरलेले आहे आणि आजसुद्धा म्हणूनच म्हणती.....

''राजकर्त्यांच्या खूर्चीमागे मवाल्यांचा रोमांस आहे,
शिक्षणमंत्री म्हणून उद्या दाऊदलाही चान्स आहे''

महासत्ता होण्यास निघालेल्या आपल्या या भारत देशात इंग्रजांनी कारकून तयार करणारे, माणसाला गुलाम बनविणारे शिक्षण जे आम्हा भारतीयांना दिले तीच परंपरा स्वातंत्र्य मिळाल्यानंतर स्वकीयांनीही तशीच चालू ठेवली आहे. आजच्या शिक्षणपद्धती, आणि परीक्षापद्धतीमुळे माणूस घडला जात नाही. तर आज गर्दीतल्या माणसामध्ये माणूस शोधून त्याचा त्याला हरवलेला चेहरा प्राप्त करून देण्यासाठी एकतादिशीय समस्या सोडविण्यासाठी पिकं समृद्ध बनविणारी शिक्षणप्रणाली जी फूल्यांनी, भाऊराव पाटलांनी, डॉ.जे.पी. नाईकांनी अति दुर्दम्य ग्रामीण भागात व उपेक्षित समाजात राबविली. अशाच शिक्षणपद्धतीचा उपयोग जाणीवपूर्वक या देशाचा इतिहास भूगोल आणि सांस्कृतिक परंपरा मन आणि मनगट तयार करणार पद्धती, गट, तट, सत्ता हे सारे अहंकार बाजूला ठेवून केवळ सामान्य माणूस केंद्रबिंदू मानून व्यवस्था बदलली पाहिजे. तरच समतेवर आधारलेला ममतेने परिपूर्ण असणारा जोतिबांच्या स्वप्नातील चैतन्यशाली समाज निर्माण होईल. शेटी जाता जाता एवढेच म्हणेन,

थोर असा हा महात्मा
जग सारे त्याला म्हणती विश्वात्मा
माळी बनुनी फुलविली शिक्षणाची बाग
त्यांच्यामुळे आली जगाला स्त्री शिक्षणाची जाग
आधुनिकतेची धरूनी साथ
मोडला त्यांनी अंधश्रद्धेचा हात

असे हे शिक्षणाचे महात्मा, विचारांचे ऋणात्मा त्यांच्या पवित्र अशा स्मृतीस शतश: अभिवादन. धन्यवाद !

❑ ❑ ❑ ❑

.....पृष्ठ क्र. ११७ वरुन

नाही. पैसा जरुर कमवा पण त्यासाठी आयुष्यातले सुंदर क्षण गमावू नका. पैशाची पूजा जरुर करा पण पैशाचे गुलाम बनू नका. माणसासाठी पैसा बनला आहे. पैशासाठी माणूस नाही. आपलं कुटुंब, आपले नातेवाईक आपला मित्र-परिवार हेच आपले अनमोल धन आहे. त्यांना जाणीवपूर्वक जपा. कारण जेव्हा तुम्हांला देवाचं बोलावण येईल तेव्हा मी तुमच्या सोबत नाही येऊ शकत. तेव्हा मी तुम्हाला कोणतीच मदत नाही करु शकत. तुम्ही वर निघून जाल पण मी खालीच राहणार आहे.

तुम्ही केलेला परोपकार, दुसऱ्यांना केलेली मदत, केलेले प्रेम, दिलेला आनंद, आई-वडिल, आजी-आजोबा यांची केलेली सेवा हेच खरं तुमच धन आहे. तेव्हा सेवा, प्रेम, मदत, भक्ती व साधना करा. आयुष्यात तुमच्यासारखे सुखी कोणीही नसणार.....

❑ ❑ ❑ ❑

लोकसाहित्य

लोकगीतांचे वाङ्मयीन मूल्य

प्रियांका गावडे, ११ वी कला

लोकजीवनाच्या भावविश्वातून साकार झालेली लोकगीते वाङ्मयीन मूल्यांनी संपन्न असलेली दिसतात. त्यातून भाषेच्या सौष्ठवाबरोबरच सौंदर्याचे दर्शन घडते. लोकगीतातील कल्पनेची झेप आणि भावविश्व मनाला मोहून टाकते. मराठी लोकगीताच्या बाबतीत तर त्यातील गोडवा आणि रसाळपणा इतरत्र क्वचितच सापडेल. सौंदर्य, कल्पना, भावनाविष्कार आणि लालित्य ही प्रमुख वाङ्मयीन मूल्ये नजरेसमोर ठेऊन लोकगीतांचा विवेचक अभ्यास येथे करण्याचा प्रयत्न केला आहे. थोर कवींच्या काव्यात आढळणारी वाङ्मयीन मूल्ये आपल्याला लोकगीतात आढळतात. त्यांच्या काव्यापेक्षा लोकगीते काही कमी दर्जाची नाहीत. उलट, लोकगीते भाषासौंदर्याने, रसरंगाने आणि कल्पनाविलासांनी नटलेली दिसतात.

लोकगीतातील सौंदर्य :

लोकगीतांचा आस्वाद घेताना आपण त्यातील विविध सौंदर्याने मोहून जातो. हे सौंदर्य भाषेचे, व्यक्त होणाऱ्या भावनांचे आणि अर्थाचे तसेच कल्पनांचे असे असते.

सारजा सखी उठ कोंबडा बाग देते
गोठ्यातली गायमाय बोळाय हंबरते ।।
सारजा तुम्ही माही सखी नांदो पृथ्वीवर
चांद सुर्व्या भाऊ तुझे आन मध्या घरावर ।।

या लोकगीतातील भाषा, शब्द, अर्थ, लालित्य आणि त्यातील प्रसाद गुण यांचा मनोहारी मिलाप आपल्याला मोहून टाकतो. लोकगीतातील भाषेचे सौंदर्य संपन्न आहे.

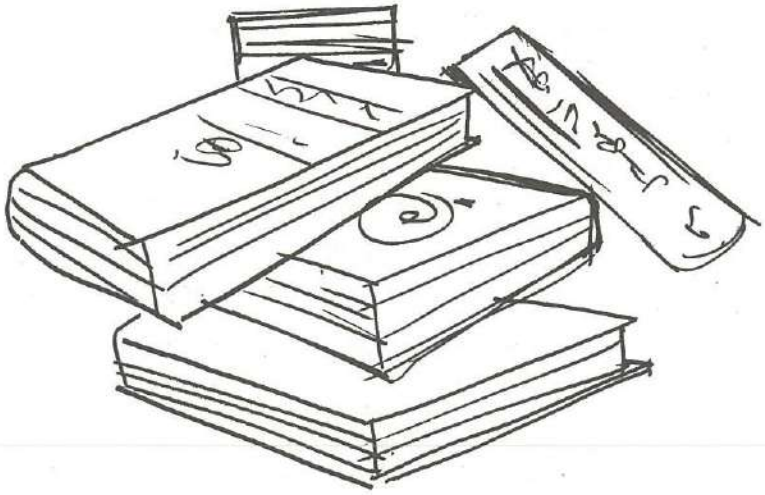

मराठी लोकगीतातून मानवी जीवनातील विविध भावछटांचे मनोहारी व हृदयंगम दर्शन होते. मराठी लोकगीतात स्त्रीगीतांची संख्या विपूल आहे. लोकगीतात कल्पनेची झेप पल्लेदार आणि रम्य आहे. लोकजीवनाचा आविष्कार करणाऱ्या लोकगीतातील प्रतिमा आकर्षक आणि अर्थपूर्ण आहेत. उदा.

उगवले नारायण, उगवला दिस लाल,
पांघरली कोरी शाल,
वरि जरीचा रुमाल ।।

समर्पक शब्दांना जीवनाचा स्पर्श झाला असल्यामुळे ते जिवंत व अर्थपूर्ण वाटतात. लोकगीतातील सौंदर्य स्वयंसिध्द असून त्यातील भावविश्व अनुपम आणि अर्थपूर्ण असते. लोकगीतांची भाषा जिवंत असते. कारण ज्ञानपदाची ही भाषा तिच्यात अस्सलपणाचा गोडवा असतो आणि ही भाषा त्यातील अर्थ संपन्न करण्यात समर्थ असते. अर्थपूर्ण शब्द हे लोकगीताचे प्रमुख वैशिष्ट्य लोकगीतातही पहावयास मिळते. लोकगीतांची भाषा संपन्न आणि त्यातील आशय सहज आणि रमणीयपणे उकलून दाखविणारा असून जिवंतपणा हे तिचे प्रमुख लक्षण आहे.

लोकगीतातील भाव-सौंदर्य :

मराठी लोकगीतामधून मानवी जीवनातील विविध भावछटांचे मनोहारी व हृदयगम दर्शन घडते.

मराठीत लोकगीतांत स्त्रीगीतांची संख्या विपुल असल्यामुळे स्त्रीजीवनातील सुखदु:खाच्या, प्रणयाच्या, वात्सल्याच्या भावना लोकगीतातून हळूवार व्यक्त होतात, तर काही लोकगीतांतून पुरुषार्थीचे दर्शन घडते. लोकगीतातील भावविश्व जिव्हाळ्याने ओतप्रोत भरलेले दिसते. बहिणीची भावावरची माया लोकगीतांतून व्यक्त होते, तर कधी आपल्या 'माय-बाप' बद्दलची कृतज्ञता दिसते. आपल्या सोनुल्याची वात्सल्यपूर्ण रेखाटनही लोकगीतातून पहावयास मिळते, तर पतीविषयीची नाजूक, साजूक प्रेमभावनाही लाजत व्यक्त होताना दिसते. देवाबद्दलची श्रध्दाही स्त्री गीतातून व्यक्त झाल्याशिवाय राहत नाही. लोकगीतातील प्रत्येक शब्द त्यातील भावनेने ओलाचिंब झालेला दिसतो आणि म्हणूनच लोकगीते हृदयस्पर्शी वाटतात. परमेश्वराविषयीची अंतरीची श्रध्दा किती उत्कटतेने पुढील ओवीतून व्यक्त होते-

विटेवरी उभा, युगे झाले अट्ठावीस
सावळ्या इठलाला कुणी म्हणेना खाली बस ।।
भरत शत्रुघ्न न्हायला मामीयाच्या घरी
सपनं पडलं भारी, दशरथ नाही गादीवरी ।।
एवढा वनवास, सीतं सारखं सयीला
लहु अंकुशाच्या येळी, डोई धुतली नदीला ।।
रुक्मिणीला साडी, सत्यभामाला लुगडी
दारी तुळस उघडी ।

'दारी तुळस उघडी' हे चरण पतिव्रतेची स्थिती सूचित करण्यासाठी किती समर्पकपणे योजिले आहे. अशा सूचक अर्थाची अनेक उदाहरणे लोकगीतात आढळतात.

लोकगीतातील कल्पना-सौंदर्य :

लोकगीतातील कल्पनेची झेप पल्लेदार आणि रम्य आहे. थोर कवींच्या काव्यात आढळतात त्या तुलनेत लोकगीतातील कल्पना काही कमी दर्जाच्या नाहीत. या कल्पना आकर्षक आणि अर्थपूर्ण आहेत. 'शिराळशेठ' या लोकगीतातील पुढील कल्पना उपमा उपमेय अलंकारांनी नटून अर्थपूर्ण झालेली दिसते.

देखली ही नार, हिच परमाणं ।
जशी पेटली हवई लावला अग्न ।।
आणि याच गीतातील पुढील कल्पना
मैनंच चांगुलपणा, गाईच्या पोटी
जन्मली हिऱ्याची खाण ।।

स्त्री सौंदर्याचे वर्णन करण्यास समर्थ असल्याचे पटते. कधी-कधी लोकगीतातील कल्पनासौंदर्य शाहीरी धाटणीचे असल्याचे आढळते.

लोकगीतातील प्रतिमादृष्टी :

लोकजीवनाचा आविष्कार करणाऱ्या लोकगीतातील प्रतिमादृष्टी आकर्षक, नयनरम्य आणि अर्थपूर्ण आहे. लोकगीतातील प्रतिमा या लोकजीवनातीलच आहेत. लोकजीवनातील अनुभवांची परंपरा या प्रतिमांच्या मागे आहे.

❑ ❑ ❑ ❑

सद्वचन

* अब हो गया है आदमी दुकान की तरह,
बिकता है जहाँ प्यार सामान की तरह,
पहचान भी मुश्किल है मुखौटों के दौर में,
दिखता है भेडिया भी इन्सान की तरह ।।

* बुद्धिमान व्यक्तियों की प्रशंसा की जाती है,
धनवान व्यक्तियों से ईर्ष्या की जाती है,
बलशाली व्यक्तियों से डरा जाता है,
लेकिन विश्वास केवल चरित्रवान व्यक्तियों पर ही किया जाता है ।

संकलन : कु.परवीन शेख
बी.ए.भाग-2

ललित

संस्कृतभाषाया: महत्त्वम् ।

सुकन्या यादव, ११ वी शास्त्र

संस्कृतभाषा अतीव मधुरा तथा सुलभा भाषा वर्तते । संस्कृतभाषा सर्वासाम् भाषाणाम् जननी इति मन्यन्ते । एतत् सत्यम् एव, कारणं 'संस्कारण करोति इति संस्कृतम्' एवं प्रकारेण 'संस्कृत' शब्दस्य अर्थं भवति । संस्कृतभाषाया: महत्वम् अपरा देशानाम् तत्वज्ञानै: लोकै: ज्ञातवन्त: । तस्य उदाहरणं पश्यतु ।

न्यूझील्याण्ड्देशे ऑक्ल्याण्डनगरे एडन्परिसरे स्थित: 'फिसिना' विद्यालय: मौल्याधारितशिक्षणदाने बध्दादरतां दर्शयति । तत्रत्या: विद्यार्थिन: प्रथमकक्ष्यात: अष्टकक्ष्यान्तं यावत् संस्कृतं पठन्ति । तत्रत्य: व्यवस्थापक: वदति-''संस्कृतस्य ध्वनि: व्याकरणव्यवस्थाच अपूर्वा, अन्यासां भाषाणाम् अध्यक्षनाय दृढम् आधारं परिकल्पयति एवा भाषा । एतस्या: रचना सौन्दर्यं च छात्रान् व्यामोहयति'' इति । तत्र विद्यालयस्यास्य मुख्य: उद्देश: तु-बाला: आङ्ग्लभाषायां सुयोग्यं प्रावीण्यं प्राप्नुयु: इति । तत्र संस्कृताध्ययनम् उपकरोति इत्यत: । विद्यालयव्यवस्थापकै: संस्कृतस्य अध्यापनम् अपि आरब्धम् ।

संस्कृतभाषाया: प्रभाव: सुयोग्य: एव भवति । ''मानसिक: विकास: सम्पादनीय:, बौध्दिकी प्रगति: आसादनीया, सुदृढा शरीरशक्ति: बालेषु स्यात्'' एतावत् कारणेन संस्कृतभाषाया: महत्त्व अनन्यसाधारणम् अस्ति । अपरा भाषाया: अथवा आङ्लभाषाया: अधिग्रहणे बालान् उपकुर्वती एषा संस्कृतभाषा सम्भाषणस्य सामर्थ्यम् उच्चारणस्य परिशुध्दताम् अधिग्रहणशक्ते: वृध्दिं च करोति । इति 'फिसिना' विद्यालयस्य प्राचार्य: 'पीटर् क्राम्प्टन्' कथयति ।

संस्कृतस्य अध्ययनं मस्तिष्कसामर्थ्यं वर्धयति, ग्रहणशक्तौ वेगं कल्पयति, अन्यभाषाग्रहणे उपकरोति इत्यादीन् अंशान् मनसि स्थापयन्त: विदेशीया: तत्र तत्र स्वीयेषु विद्यालयेषु पाठ्यक्रमे योजयन्त: सन्ति । वैज्ञानिकदृष्ट्या परिशील्य एव ते एतत् कार्यं कुर्वन्ति, न तु केवलेन अभिमानमात्रेण् ।

सुप्रसिद्धा: विद्वान जना: अपि संस्कृतभाषाया: महत्वं सम्यकतया जानान्ति । अस्माकं देशस्य पितामह: महात्मा गान्धी अवदत्-

संस्कृतभाषाया: महत्त्वम् अनन्यसाधारणम् अस्ति । तस्या: प्रभावेन मानसिक: विकास: सम्पादनीय:, बौध्दिकी प्रगति: आसादनीया, तथा सुदृढा शरीरशक्ति: बालेषु स्यात् । संस्कृतसंभाषणेन उच्चारणस्य परिशुध्दता भवति । संस्कृतभाषाया: महत्त्वम् माहात्मा गान्धी कथयति, स: वदति- 'संस्कृताध्ययनात् ऋते कोऽपि मानव: 'सुशिक्षित:' भवितुं नार्हति'

'संस्कृताध्ययनात् ऋते कोऽपि मानव: 'सुशिक्षित:' भवितुं नार्हति' इति । तथा माक्समुल्लर: वदति-

'जगति विद्यामानासु भाषासु श्रेष्ठतमा संस्कृतम् एव' इति ।

तथापि जना: संस्कृतस्य वैशिष्ट्यस्य अवगमने किमर्थम् असमर्था: भवन्ति इति तु न ज्ञायते ।

'जयतु संस्कृतं वदतु संस्कृतम् ।'

❑ ❑ ❑ ❑

Literary

Pains And Gains

Shireen Padhye, 12th Commerce

Heart is needed to make you grow,
Failure is needed to make you know,
Loss is needed to make you gain,
Because some lessons are best
When learnt through pain !!!

People keep their ideals, what they want to be or like whom the want to be, their admires. What people don't know is the turmoil they have gone through. Because a coal becomes diamond only after getting proper cuts and right amount of heat to be what it is so precious !

There are a bunch of successful people who went through thick and thin to reach this post only know its true work. J.K.Rowling the author of well-known fictional series Harry Potter got married at a very age of early twenties had a baby, got divorced all she was left with was a 2 months old baby and typewriter. She wrote a book which was a fluke actually got a publicity and fame.

Stephen Hawkins the scientist who put forth the theory of 'BLACK HOLE' was diagnosed with a number of health issues which restricted him from doing regular activities like walking, speaking and other neuromotor skills but he still received so many awards and petants.

Mr.Dirubhai Ambani the founder of Reliance Industries was thought to be born with a silves spoon but in reality he was not born even with a broom. But his empire shines over the globe.

Life is full of various things. To someone it is full of happiness to others it is full of sorrow. To understand it one has to keep positive attitude. If you have to achieve something you have to be ready to loose something.
Have pains to gain something then your life is happy !

THAT MEANS :

If the world is against you.....Believe in yourself.....Believe in what you are.....Believe in what you can do but you may guess what you are.....but may no guess.....what you can be in any adverse situation don't forget that

God uses broken things
very beautifully.
"Broken clouds pour Rain
Broken soil sets a field
Broken crop yields seed
Broken seed gives rise to a new plant.

In any situation if you feel broken just understand that God is planning to utilise you for a great cause.

ललित

वाचनसंस्कृती : काळाची गरज

ऋचा वेदपाठक, १२ वी वाणिज्य

दिसामाजी काही तरी लिहावे ।
प्रसंगी अखंडित वाचित जावे ।।

वाचनाचे महत्त्व शब्दांत सांगणे फारच कठीण आहे. समर्थ रामदासांनी मात्र वर उद्धृत केलेल्या श्लोकात ते नेमक्या शब्दांत अधोरेखित केले आहे. पण आज आपण किती वाचन करतो ? हा प्रश्न प्रत्येकाने स्वत:ला विचारला पाहिजे. इंटरनेट, सोशल नेटवर्कींग आणि संगणक या आभासी जगात रमलेल्या आजच्या युवापिढीला वाचन संस्कृतीच्या मुख्य प्रवाहात आणणे हे एक जबरदस्त आव्हान आहे. वाचन हा एक संस्कृतीचा भाग आहे. रे बॅडबरी या विचारवंताने म्हटले आहे की, You don't have to burn books to destroy a culture. Just get people stop reading them. यासाठीच वाचनसंस्कृतीच्या संवर्धनासाठी सर्वांनी पुढे येणे ही आजची गरज आहे.

वाचन हे केवळ मनोरंजनासाठी किंवा करमणुकीसाठी असू नये तर स्वत:ला अद्ययावत ठेवण्यासाठी वाचन केले पाहिजे. ज्ञानप्राप्ती हा वाचनाचा मुख्य उद्देश असला पाहिजे. ग्रंथ हेच गुरु असे आपण म्हणतो. कोणत्याही क्षेत्रात तुम्हाला यशस्वी व्हायचे असेल, शिखर गाठायचे असेल तर तुम्हाला सतत त्या क्षेत्रातील नवनवे ज्ञान, नवनवी माहिती आणि अद्ययावत कौशल्ये आत्मसात करावी लागतील यासाठी वाचनाला पर्याय नाही.

माणसाचं व्यक्तिमत्व जर चौफेर अंगानी फुलवायचे असेल तर वाचनाशिवाय दुसरा पर्याय नाही. पैशाच्या श्रीमंतीपेक्षा वैचारिक श्रीमंती कधीही श्रेष्ठ. बुद्धी आणि मन यांचे मेतकूट जमते ते केवळ वाचनामुळेच. त्यामुळे वाचन संस्कृती वाढणे, की वाढवणे तसेच तिचे संगोपन करणे ही काळाची गरज ठरली आहे.

एक नितीवान, समर्थ आणि राष्ट्र उभारणीत छोटेमोठे योगदान देणारा जबाबदार नागरिक घडवायचा असेल तर केवळ 'माहितीसंपन्न' असून चालणार नाही, तर 'ज्ञानसंपन्न' बनावे लागेल. यासाठी अर्थातच वाचनाला दुसरा पर्याय नाही. शहरांचं महत्त्व हे शहरातील इमारतींच्या उंचीवरुन नव्हे, तर शहरातल्या वाचनालयाच्या उंचीवरुन ठरत असतं असं एका विचारवंतानं म्हटलं आहे. पैशाच्या श्रीमंतीपेक्षा वैचारिक श्रीमंती कधीही श्रेष्ठ असते, हे यातून प्रतीत होतं. संवेदनशीलता, निर्मितीक्षमता, जाणीवजागृती, भावनाविष्कार, विचारप्रक्षोभ या अशा मनाच्या विविध आघाड्यांवर वाचनाचा संस्कार असतो. बुद्धी आणि मन यांचे मेतकूट जमते ते वाचनामधून.

वाचनाची आवड असावी, ती वाढावी यासाठी शासन आपल्या पातळीवर प्रयत्न करीत असले तरी युवकांनी त्यासाठी स्वत:च कटिबद्ध झाले पाहिजे.

आजचा युवक अनेक आवर्तनात अडकला आहे. दैवशरणता, प्रवाहपतितता, स्थितीवादी वृत्ती, भावनिक लाटांवर हेलकावे खाणारी मानसिकता इत्यादी बाबींना रोखू शकणारे बुद्धीप्रामाण्य युवकांमध्ये रुजण्यासाठी वाचन ही सर्वात मोठी उपाययोजना आहे. एक चांगल पुस्तक अनेक पिढ्यांसाठी एक अमूल्य ज्ञानसाठा व संपत्ती असतं. जसजसा पुस्तकांचा संदेश अधिकाधिक स्पष्ट होत जातो, तसतसं त्याचं मोल जाणवू लागतं. म्हणूनच पुस्तक वाचनाने प्रगल्भ व प्रतिभावंत व्यक्तीमत्त्व तयार होते, असे म्हणता येईल.

वाचन ही सहजसोपी गोष्ट नाही. त्यासाठी प्रथम साक्षर सुशिक्षित असावे लागते. त्याहून अधिक महत्त्वाचे म्हणजे की, ज्ञानोत्सुक असावे लागते. कोणत्याही समाजात पाच-दहा टक्के असे लोक असू शकतात आणि ते वाचनवेड जागे ठेवतात, वाचनसंस्कृतीचे संगोपन करतात आणि म्हणूनच आज वाचनसंस्कृती जोपासणे ही काळाची गरज आहे.

❑ ❑ ❑ ❑

ललित

माझा भारत देश !

संध्याराणी वामन माने, १२ वी कला

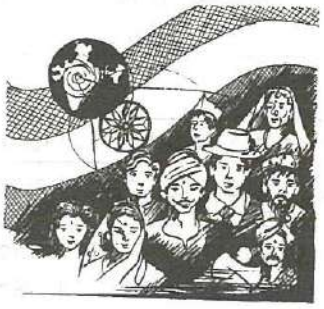

जहाँ डाल डाल पर सोने की चिडीया करती है बसेरा ।
जहाँ सुरज सबसे पहले आकर डाले अपना फेरा ।
वो भारत देश है मेरा
वो भारत देश है मेरा ।

हिमालयाचे हिरकमंडीत शिरभूषण परिधान करणारा आणि गंगा-यमुनेसारख्या हजारो नद्यांचे सळसळत्या नागिनीप्रमाणे मोत्यांचे हार परिधान करणारा माझा भारत देश.

श्रीराम, श्रीकृष्ण, संत ज्ञानेश्वर, संत तुकारामांसारख्या अवतारी पुरुषांच्या चरणस्पर्शाने पावन झालेली आणि प्राचीन संस्कृतीचा वारसा जपणारी ही भारतभूमी.

आकाशाला गवसणी घालणाऱ्या उंचच उंच हिमालयाच्या पर्वतरांगा आणि काश्मिर पासून ते कन्याकुमारी पर्यंतची सफलता. सुजलाम्-सुफलाम असा तो माझा भारत देश.

महाभारतकालीन कर्ण-अर्जुनापासून ते अफझलखानासारख्या पोलादी पुरुषाला शेळीसारखा उभा फाडणाऱ्या शिवाजी महाराजांसारखा हिरा जन्माला घालणारी ही भारतभूमी. शत्रुच्या घोड्यांना पाणी पिताना पाण्यात दिसणाऱ्या संताजी-धनाजीची भारतभूमी. जन्मभुमी; आणि-आणि डोळ्यात घातलेली तापती सळई पेलून मृत्युला हसत हसत धर्माभिमानाने आव्हान देणारा तो मृत्युंजय-शिवपुत्र-छावा संभाजी राजाही याच भारतमातेचा सुपुत्र. 'हिंदुधर्माविषयी अपशब्द बोलात तर समुद्रात फेकून देईन' असे ठणकावून सांगणारे स्वामी विवेकानंदही याच मातीतले.

'ए मेरे वतन के लोगों,
तुम खुब लगा लो नारा ।
यह शुभ दिन है हम सबका,
लहराओ तिरंगा प्यारा ।
लहराओ तिरंगा प्यारा ।।

असे आपल्या सुमधूर आवाजाने मृतात्म्यातही संजीवनी ओतणारी भारताची कोकिळा-गानसम्राज्ञी लतादीदी ही भारतमातेची शान आहे.

सातपुडा हिमालयासारखे सेनापती व सह्याद्रीसारखे मावळे सवंगडी माझ्या भारतदेशाच्या रक्षणासाठी डोळ्यात तेल घालून अहोरात्र उभे आहेत म्हणून सांगते, दुश्मनांनो माझ्या देशाकडे वाकड्या नजरेने पाहण्याचे धाडस कुणी करून नका-सावध रहा. नाहीतर ठेचून काढण्याचे सामर्थ्य माझ्या भारतदेशात आहे.

हिमालय की चोटीसें - फिर हमने ललकारा है ।
दूर हटो यें दुनियावालों-हिंदुस्ता हमारा है ।
हिंदुस्ता हमारा है ।

❑ ❑ ❑ ❑

Rayat Shikshan Sanstha's

SADGURU GADAGE MAHARAJ COLLEGE, KARAD

Ph.No.:Off.: 02164-271346

Staff List and Phone Numbers

SENIOR COLLEGE

Dr. Mohan Rajmane : Principal

Science	Arts	Commerce
Dr.Patil R.N.	**Dr.Jagadale A.B.**	**Dr.Pandit N.S.**
Vice Principal	Vice Principal	Vice Principal

Name of the Teacher	Qualification
DEPT.OF CHEMISTRY	
1 Prin.Dr.Rajmane M.M.	M.Sc.Ph.D.
2 Mr.Patil V.J. (HOD)	M.Sc.M.Phil.
3 Mr.Patil R.B.	M.Sc.M.Phil.
4 Mr.Gadde R.P.	M.Sc.M.Phil.
5 Dr.Swami S.S.	M.Sc.Ph.D.
6 Mrs.Salunkhe A.S.	M.Sc.
7 Dr.More U.B.	M.Sc.Ph.D.SET
8 Dr.Mahamuni S.V.	M.Sc.Ph.D.M.A.
9 Dr.Mandhare A.M.	M.Sc.Ph.D
10 Mrs.Panchpor J.J.	M.Sc.NET, SET, GATE
11 Mr.Shinde S.A.	M.Sc.NET
12 Mr.Khot D.S.	M.Sc.NET, SET, GATE
13 Miss.Patil M.M.	M.Sc.
14 Miss.Patil P.R.	M.Sc
15 Miss.Patil S.P.	M.Sc.
16 Miss.Mandake P.D.	M.Sc.B.Ed.
17 Miss.Inamdar N.P.	M.Sc.
18 Miss.Patil V.D.	M.Sc
19 Mrs.Thorat P.S.	M.Sc.
20 Miss.Pirajade A.R.	M.Sc.
21 Miss.Koli A.A.	M.Sc.
DEPT.OF PHYSICS	
1 Dr.Pawar D.V.(HOD)	M.Sc.DHE.Ph.D.
2 Mr.Jagatap S.R.	M.Sc.
3 Miss.Pawar S.S	M.Sc.
4 Miss.Salunkhe A.A.	M.Sc.
5 Mr.Ghorpade S.S.	M.Sc.
6 Miss.Kadam A.P.	M.Sc.
7 Miss.Pawar J.P.	M.Sc.
8 Mr.Bhosale S.N.	M.Sc.
9 Miss.Karale A.Y.	M.Sc.
DEPT.OF MATHEMATICS	
1 Dr.Yadav J.D. (HOD)	M.Sc.DHE M.Phil.Ph.D.
2 Mr.Patil S.A.	M.Sc.M.Phil.
3 Miss.Patil S.V.	M.Sc.
4 Mr.Nalwade S.S.	M.Sc.
DEPT.OF STATISTICS	
1 Miss.Davari S.S.(HOD)	M.Sc.
2 Miss.Kalbhor S.D.	M.Sc.
3 Miss.Godase S.S.	M.Sc.
4 Miss.Patil K.B.	M.Sc.
5 Miss.Hankare V.J.	M.Sc.
6 Miss.Lade A.A.	M.Sc.
7 Miss.Mane K.M.	M.Sc.
DEPT.OF ELECTRONICS	
1 Mr.Deshmukh R.S. (HOD)	M.Sc.DHE
2 Mr.Dixit D.R.	M.Sc.M.Phil.
3 Mr.Nalawade B.J.	M.Sc.M.Phil.
4 Mr.Shinde S.S.	M.Sc.

Name of the Teacher	Qualification
DEPT.OF BOTANY AND PLANT PROTECTION	
1 Dr.Patil B.J. (HOD)	M.Sc.Ph.D.
2 Mr.Mohite B.D.	M.Sc.M.Phil.
3 Smt.Kishore M.V.	M.Sc.M.Phil.
4 Dr.Patil V.P.	M.Sc.M.Phil.Ph.D.
5 Dr.Mrs.Patil M.S.	M.Sc.B.Ed.Ph.D.
6 Miss.Ghadge S.J.	M.Sc.B.Ed.M.Phil
7 Dr.Pawar U.R.	M.Sc.M.Phil.Ph.D.
8 Miss.Jadhav N.G.	M.Sc.
DEPT.OF ZOOLOGY	
1 Dr.Patil R.N.(HOD)	M.Sc.Ph.D.
2 Dr.Bodare R.D.	M.Sc.Ph.D.
3 Dr.More R.B.	M.Sc.M.Phil.Ph.D.
4 Mr.Ranbhare V.S.	M.Sc.M.Phil.D.IT
5 Mr.Mane A.B.	M.Sc
6 Dr.Sutar A.U.	M.Sc.Ph.D.
7 Mr.Ranmale A.B.	M.Sc
8 Miss.Tate A.B.	M.Sc
9 Mr.Salunkhe A.J.	M.Sc.B.Ed.
10 Mr.Chavan K.S.	M.Sc.
DEPT.OF ENVIRONMENT SCIENCE	
1 Mr.Lingade V.B.(HOD)	M.A.NET
2 Mr.Bhosale A.S.	M.A.NET
3 Dr.Mr.Talekr P.R.	M.A.Ph.D.NET
DEPT.OF MICROBIOLOGY	
1 Mr.Kishore M.E.(HOD)	M.Sc.M.Phil
2 Mr.Ghorpade V.M.	M.Sc.
3 Mr.Patil S.B.	M.Sc.
4 Miss.Ingowale J.R.	M.Sc.PGDC
5 Miss.Bagwan A.S.	M.Sc.
6 Miss.Badekar S.S.	M.Sc.
7 Miss.Kashid Y.R.	M.Sc.
8 Miss.Patil N.A.	M.Sc.
DEPT.OF COMPUTER SCIENCE (BCS/BCA)	
1 Mr.Nalawade B.J.(HOD)	M.Sc., M.Phil.
2 Shri.Sadavare A.B.	M.Sc.M.Phil.
3 Mr.Ghare P.B.	M.C.A
4 Smt.Jadhav J.S.	M.C.A.M.Phil.
5 Mr.Pawar U.T.	M.C.M, M.Sc. (Comp.Sci.)
6 Mr.Gaikwad V.B.	M.Sc.NET
7 Mr.Gaikwad N.V.	M.C.A.
8 Shri.Patil A.B.	B.E.(Comp.Sci.)
9 Mr.Chaugule P.J.	M.C.A.
10 Mr.Mane S.B.	M.C.A.
11 Mrs.Jadhav S.S.	M.Sc.(Comp.Sci.)
12 Mr.Barge S.B.	M.C.A.CDAC
13 Mr.Dhamale V.V.	M.C.A.
14 Mrs.Mirukhe A.L.	M.A.(Eng.)
15 Miss.Pol P.U.	M.Sc.(Maths.)
16 Smt.Patil M.D.	M.Com
17 Mrs.Rewale G.S.	B.E.(Comp Sci.)
18 Mrs.Kadam A.H.	B.E.(Comp Sci.)
19 Mrs.Sawant S.R.	M.Sc.(Comp Sci.)
20 Mrs.Jagtap V.D.	M.Sc.(Elect.)
21 Mrs.Yadav S.C.	M.Sc.(Maths.)
DEPT.OF BIO-TECHNOLOGY	
1 Dr.Sutar A.U.(HOD)	M.Sc.B.Ed.Ph.D.
2 Mr.Vibhute S.D.	M.Sc.(Biotech) B.Ed.
3 Mr.Gangawane A.A.	M.Sc.(Biotech)
4 Mrs.Malvekar D.A.	M.Sc.(Bio) SET, NET, GATE
5 Mr.Kambale A.P.	M.Sc.(Micro.)
DEPT.OF ENGLISH	
1 Dr.Sawant S.R.(HOD)	M.A.M.Phil,Ph.D.
2 Mr.Godase S.J.	M.A.
3 Mrs.Patil V.V.	M.A.B.Ed.
4 Dr.Jadhav S.E.	M.A.M.Phil.Ph.D
5 Dr.Tatugade A.P.	M.A.Ph.D
6 Mr.Kamble S.D.	M.A.SET, NET
7 Mr.Sakate B.S.	M.A., B.Ed.,SET.
DEPT.OF MARATHI	
1 Mrs.Rainak S.D.(HOD)	M.A.D.H.E
2 Dr.Pol R.P.	M.A.M.Phil.Ph.D.
3 Dr.Divekar R.R.	M.A.M.Phil.Ph.D.
4 Dr.Chavan A.C.	M.A.B.Ed.Ph.D.
5 Mrs.Nikam P.P.	M.A.M.Phil.SET, NET

Name of the Teacher	Qualification
DEPT.OF HINDI	
1 Dr.Kasabe D.A.(HOD)	M.A.B.Ed.SET, Ph.D.
2 Mr.Ingole R.B.	M.A.M.Phil
3 Mr.Jadhav S.M. (FIP)	M.A.B.Ed.NET
4 Mr.Lipare A.V.	M.A.B.Ed.M.Phil.,SET
5 Mr.Bodare D.B.	M.A.B.Ed.SET
DEPT.OF HISTORY	
1 Dr.Rankhambe N.R. (HOD)	M.A.M.Phil.Ph.D
2 Mr.Rankhambe R.S.	M.A.
3 Mr.Salunkhe S.T.	M.A.M.Phil
4 Mr.Suryawanshi N.R.	M.A.
5 Mr.Owal S.S.	M.A.SET
DEPT.OF ECONOMICS	
1 Mr.Jadhav V.T.(HOD)	M.A.M.Phil
2 Mr.Madane S.S.	M.A.
3 Mr.Nalawade A.A.	M.A.
4 Mr.Khilare S.M.	M.A.M.Phil.B.Ed
DEPT.OF GEOGRAPHY	
1 Mr.Kumbhar B.G.(HOD)	M.A.B.Ed
2 Dr.Kale B.J.	M.A,.M.Phil.DHE
3 Mr.Garud M.K.	M.A.M.Phil.DHE
4 Mr.Bhosale A.S.	M.A.NET
5 Dr.Talekar P.R.	M.A.Ph.D, NET
DEPT.OF SOCIOLOGY	
1 Dr.Dhanawade S.N. (HOD)	M.A.M.Phil, Ph.D.
2 Mr.Gavade A.T.	M.A.B.Ed.SET
DEPT.OF POLITICS	
1 Dr.Jagadale A.B.(HOD)	M.A.M.Phil, Ph.D.
2 Mr.Gadhave A.S.	M.A.M.Phil.

Name of the Teacher	Qualification
DEPT.OF EDUCATION	
1 Dr.Jadhav A.N.	M.A.M.Ed.Ph.D.
DEPT.OF SANSKRIT	
1 Mrs.Chavan S.M.(HOD)	M.A.B.Ed.SET
DEPT.OF PSYCHOLOGY AND PHILOSOPHY	
1 Dr.Shinde A.C.(HOD)	M.A.Ph.D.SET
2 Mr.Wagh R.R.	M.A.
DEPT.OF PHYSICAL EDUCATION	
1 Mrs.Patil V.C.(HOD)	B.A.MP.Ed
DEPT.OF COMMERCE	
1 Dr.Pandit N.S.(HOD)	M.Com, Ph.D.
2 Mrs.Kamble M.B.	M.Com.M.Phil
3 Mr.Sawant K.L.	B.Com F.C.A.
4 Adv.Bhagwan S.S.	M.A (Pol Sci) M.A.(Soc.) LLM SET NET
5 Mrs.Padatare S.V.	M.A, M.Phil.B.Ed. G.D.C.& A, NET, SET
6 Mrs.Chavan R.H.	M.Com.M.Phil G.D.C.&A, NET
DEPT.OF B.Com. IT	
1 Mr.Kadam J. S. (HOD)	M.C.A. (Com.)
2 Smt Yadav A. A.	M.Com.,M.Phil.
3 Smt Patil A.G.	M.C.A. (Com.)
DEPT.OF LIBRARY SCIENCE	
1 Mr.Hulwan V.D. (31/10/2015 Ret.)	M.A.M.Lib.&I. Sci.B.Ed
2 Mr.Magade R.T.	B.A.B.Lib.B.Ed.

JUNIOR COLLEGE

Kale H.K.: Vice Principal — Supervisior : **Shri.Kashirsagar H.V.**

Shri Patil P.B.	**Shri Kale V.C.**	**Dr.Mrs.Gandhe S.N.**
Incharge Faculty of Science	Incharge Faculty of Arts	Incharge Faculty of Commerce

Name of the Teacher	Qualification
DEPT.OF MARATHI	
1 Mrs.Dr.Gandhe S.N.	M.A.M.Ed., Ph.D
2 Mrs.Mohite S.S.	M.A.B.Ed.
3 Mr.Nalawade P.R.	M.A.B.Ed., M.Phil
4 Mr.Kumbhar A.D.	M.A.B.Ed.
5 Mrs.Yadav S.R.	M.A.B.Ed.
6 Mr.Shikalgar N.B.	M.A.B.Ed.
7 Miss.Thoravade	M.A.
DEPT.OF ENGLISH	
1 Mr.Mahangde S.R.	M.A.B.Ed.
2 Mr.Jagdale L.G.	M.A.B.Ed.
3 Mrs.Patil V.S.	M.A.B.Ed.
4 Mrs.Shinde S.N.	M.A.B.Ed.
5 Mrs.Chavan V.B.	M.A.B.Ed.
6 Mrs.Kumbhar P.V.	M.A.B.Ed.
7 Mr.Sawant S.S.	M.A.B.Ed.
8 Miss.Inamdar S.P.	M.A.B.Ed.
9 Miss. Sutar T.R.	M.A.B.Ed.
DEPT.OF HINDI	
1 Mr.Kale V.C.	M.A.B.Ed.
DEPT.OF ARDHAMAGDHI	
1Mrs.Patil A.A.	M.A.B.Ed.
DEPT.OF SANSKRIT	
1 Mr.Holmukhe S.Y.	M.A.B.Ed.
DEPT.OF GEOGRAPHY	
1 Mr.Salunkhe M.S.	M.A.B.Ed.
2 Mr.Nangare S.S.	M.A.B.Ed.
3 Mrs.Kadam S.D.	M.A.B.Ed.
DEPT.OF HISTORY	
1 Mr.Jadhav K.V.	M.A.B.Ed.

Name of the Teacher	Qualification
DEPT.OF POLITICS	
1 Mrs.Mulani M.A.	M.A.B.Ed.
DEPT.OF SOCIOLOGY	
1 Mrs.Khodake K.M.	M.A.B.Ed.
2 Mr.Salunkhe V.L.	M.A.B.Ed.
DEPT.OF PHILOSOPHY & PSYCHOLOGY	
1 Mr.Wankar A.P.	M.A.B.Ed.
2 Mr.Tadakhe R.A.(PT)	M.A.B.Ed.
DEPT.OF ENVIRONMENTAL SCI.	
1 Mane S.D.	M.Sc.B.Ed.,NET/SET
DEPT.OF COMMERCE	
1 Mrs.Koli S.S.	M.Com.,M.Ed.
2 Mr.Mane P.K.	M.Com.B.Ed, G.D.C&A
3 Mrs.Patel Z.B.	M.Com.,B.Ed.
4 Mr.Tele K.M.	M.Com.,B.Ed.M .Phil
5 Mrs.Mohite A.A.	M.Com.,B.Ed.
6 Mr. Sarde A.B.	M.Com.,B.Ed.
7 Mr.Jadhav P.P.	M.Com.,B.Ed.
8 Mrs. Lavand M.M.	M.Com., M.Phill.
DEPT.OF ECONOMICS	
1 Mr.Bansode A.V.	M.A.B.Ed.
2 Mrs.Pawar V.S.	M.A.B.Ed.
3 Mrs.Patil A.R.	M.A.B.Ed.
4 Mrs.Chavan M.T.	M.A.B.Ed.
5 Mrs.Torne S.S.	M.A.B.Ed.,
DEPT.OF CHEMISTRY	
1 Mr. Bhivare P.P.	M.Sc , D.H.E.
2 Mr. Kachankar S.L.	M.Sc.M.Ed.D.S.M.
3 Mrs. Shinde S.R.	M.Sc.B.Ed.
4 Mrs. Pol N.R.	M.Sc.B.Ed.

Name of the Teacher	Qualification
5 Mrs. Patil V.S.	M.Sc.B.Ed.
6 Mrs. Jadhav S.S.	M.Sc.B.Ed.
7 Mr. Maske N.P.	M.Sc.B.Ed.
8 Mrs. Shewale A.S.	M.Sc.B.Ed.
9 Mr. Suryawanshi J.H.	M.Sc.B.Ed.
10 Mr.Khandekar N.P.	M.Sc.B.Ed
11 Mr.Kumbhar P.L	M.Sc.B.Ed.
12 Mr.Patil P.L.	M.Sc.B.Ed.
13 Mr.Pawar S.R.	M.SC.B.Ed.
14 Mr.Chougule A.J.	M.Sc.B.Ed.
15 Miss. Dalavi A.B.	M.Sc.B.Ed.
16 Miss Gutugade	M.Sc.B.Ed.

DEPT.OF PHYSICS

1 Mr.Kale H.K	M.Sc.B.Ed.,DSM
2 Mr.Patil P.B.	M.Sc.B.Ed.
3 Mr.Patil R.Y.	M.Sc.B.Ed.
4 Mr.Kale J.P	M.Sc.B.Ed.
5 Mr.Kirthkar D.B.	M.Sc.B.Ed.
6 Mr.Malvade V.C.	M.Sc.B.Ed.
7 Mrs.Patole M.M.	M.Sc.B.Ed.
8 Mrs.Jagtap P.S.	M.Sc.B.Ed.
9 Mrs.Patil N.M.	M.Sc.B.Ed.
10 Mrs.Hadabe S.S.	M.Sc.B.Ed.
11 Mrs. Salunkhe S.V.	M.Sc.B.Ed.
12 Miss. Thorat S.P.	M.Sc.B.Ed.
13 Mr.Bhise Patil V.V.	M.Sc.B.Ed.
14 Mr.Shinde V.R.	M.Sc.B.Ed.
15 Miss Narsinge S.S.	M.Sc.B.ED.
16 Mr.Patil D.B.	M.Sc.B.Ed.
17 Miss Jadhav P.R.	M.Sc.B.ED.

DEPT.OF MATHEMATICS

1 Mrs.Kadam K.S.	M.Sc.B.Ed.
2 Mr.Jadhav D.B.	M.Sc.B.Ed.
3 Mr.Pawar A.H.	M.Sc.B.Ed.
4 Mrs.Varekar A.N.	M.Sc.B.Ed.
5 Mrs.Patil M.V.	M.Sc.B.Ed.

Name of the Teacher	Qualification
6 Miss.Shewale J.B.	M.Sc.B.Ed.
7 Mrs.Veer N.A.	M.Sc.B.Ed.
8 Mr.Patil B.S.	M.Sc.B.Ed.
9 Mr.Pawar N.N.	M.Sc.B.Ed.

DEPT.OF BIOLOGY

1 Mrs.Patil A.V.	M.Sc.B.Ed.
2 Mrs.Jagdale U.V.	M.Sc.B.Ed.
3 Mrs.Panskar P.R.	M.Sc.D.H.E.
4 Mr.Suryawanshi A.K.	M.Sc.B.Ed.
5 Mr.Pawar C.D.	M.Sc.B.Ed.
6 Mr.Kharade S.K.	M.Sc.B.Ed.
7 Mrs.Yadav T.A.	M.Sc.B.Ed.
8 Mrs.Yadav P.B.	M.Sc.B.Ed.
9 Miss Pawar V.H.	M.Sc.B.Ed.
10 Mr.Jadhav P.D.	M.Sc.

DEPT.OF PHYSICAL EDUCATION

1 Mr.Patil S.Y.	M.A.MP.Ed.
2 Mr.Phule V.B.	B.A.MP.Ed

DEPT.OF INFROMATION TECHNOLOGY

1 Mr. Ghare P.B.	M.C.A.
2 Miss.Pawar U.T.	M.C.A.M.Sc.(Comp.Sci)
3 Mr. Mane S.B.	M.C.A.
4 Mr. Gaikwad N.V.	M.C.A.

DEPT.OF Comp.SCI.

1 Mrs.Jadhav J.S.	M.C.A.
2 Mr.Gaikwad V.B.	M.Sc.NET.
3 Mr.Patil A.B.	B.E.(Comp.Sci.)
4 Mrs.Mulla Z.A.	M.Sc.
5 Mr.Chougule P.J.	M.C.A.

DEPT.OF ELECTRONICS

1 Mr.Nadaf A.J.	M.Sc.NET.
2 Mr.Bhosale P.S.	M.Sc.
3 Mr.Yadav V.B.	M.Sc.
4 Mr.Patil P.D.	M.Sc.

DEPARTMENT OF VOCATIONAL

Shri.Khot D.K.: Incharge Faculty of M.C.V.C.

H.S.C.VOCATIONAL

1	Mr.Khot D.K.	M.Com.L.L.B
2	Mr.Chavan B.G.	D.E.E.
3	Mrs.Deshmukh K.D.	D.I.E.
4	Mrs.Jadhav S.P.	M.Com.G.D.C & A
5	Mr.Bankar D.L.	M.Com
6	Mr.Patil S.H.	A.I.T.
7	Mr.Lad S.J.	M.Com.M.Phil
8	Mr.Kamble A.R.	M.E.Electronics

BIFOCAL SECTION (BANKING)

1	Mr.Patil B.H.	M.Com , D.H.E

NON TEACHING STAFF

Shri.Gaikwad R.Y. Registrar | **Mr.Patil B.V.** Office Superindent | **Mr.Patil A.R.** Head Clerk

1	Mr. Gaikwad R.Y.	Registrar	22	Mr. Jadhav S.V.	Lib. Att.
2	Mr. Patil B.V.	O.S.	23	Mr. Mali K.B.	Lib. Att.
3	Mr. Patil A.R.	Head Clerk	24	Mr. Pawar L.K.	Lib. Att.
4	Mr. Bhoj V.D.	Sr. Steno	25	Mr. Sutar K.R.	Lib. Att.
5	Mr. Patil A.S.	Sr. Clerk	26	Mr. Kamble S.B.	Lib. Att.
6	Mr. Garud A.M.	Sr. Clerk	27	Mr. Kadam R.Y.	Lib. Att.
7	Mr. Mali S.S.	Jr. Clerk	28	Mr. Koli P.S.	Lib. Att.
8	Mr. Sogate S.H.	Jr. Clerk	29	Mr. Chavan V.B.	Lab. Att.
9	Mr. Bangar M.K.	Jr. Clerk	30	Mr. Inamdar P.V.	Lab. Att.
10	Mr. Ingole A.S.	Jr. Clerk	31	Mr. Jadhav A.K.	Lab. Att.
11	Mr. Magade R.T.	Assit.lib.	32	Mr. Patil B.R.	Lab. Att.
12	Mr.Thorat S.B.	Lib. Clerk	33	Mr. Patole R.S.	Lab.Att.
13	Mr. Patil D.V.	Lib. Clerk	34	Mr. Gurukha K.M.	Lab. Att.
14	Mr. Patil S.K.	Lab. Assit.	35	Mr. Magare U.H.	Lab. Att.
15	Mr. Mulla M.A.	Lab. Assit.	36	Mr. Mule V.M.	Lab. Att.
16	Mr. Salunkhe R.G.	Lab. Assit.	37	Mr. Kharat S.D.	Lab Att.
17	Mr. Mane R.C.	Lab. Assit.	38	Mr. Jadhav H.K.	Lab Att.
18	Mr. Pawar A.K.	Lab. Assit.	39	Mr. Ghadage H.J.	Lab. Att.
19	Mr. Patil T.B.	Lab. Assit.	40	Mr. Mali S.Y.	Lab. Att.
20	Mr. Chavan A.A.	Lab. Assit	41	Mr. Thorat V.K.	Lab. Att.
21	Mr. Pawar K.S.	Lib. Assit	42	Mr. Korade D.M.	Lab. Att.

43	Mr. Patil D.S.	Lab. Att.	56	Mr. Jadhav R.D.	Lab. Att.
44	Mr. Patil N.N.	Lab. Att.	57	Mr. Pawar B.S.	Peon
45	Mr. Chavan K.D.	Lab. Att.	58	Mr. Shitole G.P.	Peon
46	Mr. Patil A.G.	Lab. Att.	59	Mr. Chavan S.K.	Peon
47	Mr. Kambale A.S.	Lab. Att.	60	Mr. Todkar S.A.	Peon
48	Mr. Dongare R.S.	Lab. Att.	61	Smt. Kakade M.U.	Peon
49	Mr. Yadav M.R.	Lab. Att.	62	Smt. Pawar A.K.	Peon
50	Mr. Khatavakar C.R.	Lab. Att.	63	Mr. Bhosale P.P.	Peon
51	Mr. Mulani R.R.	Lab. Att.	64	Mr. Mechakar V.T.	Peon
52	Mr. Jadhav P.B.	Lab. Att.	65	Mr. Shivdas S. U.	Peon
53	Mr. Ingawale M.A.	Lab. Att.	66	Smt. Mulla A.B.	Peon
54	Mr. Jadhav V.M.	Lab. Att.	67	Mr. Dharade S.M.	Peon
55	Mr. Shinde S.D.	Lab. Att.	68	Mr. Murhe R.Y.	Peon

MCVE

1 Mr.Lohar S.B.	Clerk	M.COM.
2 Mr.Gajare A.P.	Peon	VII

दि प्रेस ॲण्ड रजिस्ट्रेशन ऑफ बुक ॲक्ट : नियम ०८ फॉर्म ०४ प्रमाणे निवेदन

प्रकाशन स्थळ : **सद्गुरू गाडगे महाराज कॉलेज, कराड (जि.सातारा)**
प्रकाशन काल : वार्षिक
प्रकाशक : **प्राचार्य डॉ.मोहन राजमाने**
राष्ट्रीयत्व : भारतीय
पत्ता : सद्गुरू गाडगे महाराज कॉलेज, विद्यानगर, कराड ४१५ १२४ (जि.सातारा)
फोन : (०२१६४) २७१३४६ (ऑ.) २७१७९४ (नि.) फॅक्स : (०२१६४) २७१३४६
संपादक : **प्रा.डॉ.दिलीपकुमार कसबे**
राष्ट्रीयत्व : भारतीय
पत्ता : सद्गुरू गाडगे महाराज कॉलेज, विद्यानगर, कराड ४१५ १२४ (जि.सातारा)
फोन : (०२१६४) २७१३४६
मुद्रक : **श्री.संदेश शहा**
राष्ट्रीयत्व : भारतीय
पत्ता : २६९ ब/२, दौलतनगर, करंजे तर्फ सातारा, फोन : (०२१६२) २३४०४९, २३२०८२
अक्षररचना : **श्री.प्रशांत गुजर**
राष्ट्रीयत्व : भारतीय
पत्ता : १९५, सदाशिव पेठ, वीर सावरकर मार्ग, सातारा. फोन : (०२१६२) २३४३७२
स्वामित्व : **सद्गुरू गाडगे महाराज कॉलेज,कराड**

मी प्राचार्य डॉ.मोहन राजमाने जाहीर करतो की, वर दिलेली माहिती/तपशील माझ्या माहिती व समजुतीप्रमाणे खरा आहे.

दिनांक : ३०-०३-२०१६ **डॉ.मोहन राजमाने**
ठिकाण : कराड **प्राचार्य**

या अंकातील मतांशी प्रकाशक व संपादक सहमत असतीलच असे नाही. ✦ **(फक्त खाजगी वितरणाकरिता)**

आंतरराष्ट्रीय सेमीनारमध्ये स्वागत प्रास्ताविक करताना
मा.प्राचार्य डॉ.मोहन राजमाने व उपस्थित मान्यवर

इंग्रजी विषयाच्या आंतरराष्ट्रीय सेमीनारमध्ये मार्गदर्शन
करताना प्रमुख पाहुणे डॉ.मोजगन याराअहमदी
(तेहरान विद्यापीठ, इराण)

रसायन व जैवशास्त्रावरील आंतरराष्ट्रीय सेमीनारमध्ये
मार्गदर्शन करताना डॉ.नझिमा यास्मिन
(राजशाही विद्यापीठ, बांगलादेश)

रसायन व जैवशास्त्रावरील आंतरराष्ट्रीय सेमीनारमध्ये
उद्घाटनपर मार्गदर्शन करताना मा.कुलगुरू डॉ.बी.ए.चोपडे
(डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर मराठवाडा विद्यापीठ, औरंगाबाद)

गणित विषयाच्या आंतरराष्ट्रीय सेमीनारमध्ये मार्गदर्शन
करताना प्रा.डॉ.नसरूद्दीन हस्सन (मलेशिया) व
व्यासपीठावरील मान्यवर

गणित विषयाच्या आंतरराष्ट्रीय सेमीनार समारोप प्रसंगी मार्गदर्शन करताना
कुलगुरू प्रा.डॉ.एस.बी.निमसे (लखनौ विद्यापीठ) व व्यासपीठावर
प्रा.डॉ.रोशिनी सूरीयाराचची (कोलंबो यूनिव्हर्सिटी, श्रीलंका)

महाविद्यालयाची वैशिष्ट्ये :

- प्रशस्त इमारत
- प्रशासकीय कार्यालय
- मुलींच्यासाठी सर्व सोयींनी युक्त चार वसतिगृहे
- मुलांच्यासाठी सर्व सोयींनी युक्त वसतिगृह
- शिवाजी विद्यापीठाचे अग्रणी महाविद्यालय
- स्पर्धा परीक्षा विभाग
- स्वतंत्र अभ्यासिकेची सोय
- प्रशस्त अभिजीत पतंगराव कदम क्रीडा संकुल
- सिनिअर व ज्युनिअर विभागांच्या स्वतंत्र प्रयोगशाळा
- स्किल बेस्ड शिक्षणाची सोय
- स्वतंत्र परीक्षा विभाग
- नेट/सेट परीक्षा मार्गदर्शन वर्ग
- बोटॅनिकल गार्डन
- सुसज्ज केशवराव पवार ग्रंथालय
- कॅन्टिनची सोय
- KG To PG शिक्षणाची सोय
- पोलिस भरतीपूर्व मुला-मुलींचे प्रशिक्षण केंद्र

तहानलेल्या पाखरांना
गरज पाण्याची ,
म्हणून आपण सर्वांनी
करुया बचत पाण्याची ...

''स्वावलंबी शिक्षण हेच आमचे ध्येय''
॥ कर्मवीर ॥